

Запорізька обласна рада
Запорізька обласна державна адміністрація
Запорізький обласний центр патріотичного виховання молоді
Запорізька обласна академія післядипломної педагогічної освіти
Запорізький національний університет
Запорізька обласна організація Товариства сприяння обороні України
ВГО Всеукраїнська федерація «Спас»

МАТЕРІАЛИ

IV МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ З ПИТАНЬ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

02-03 грудня 2010

Запоріжжя 2010

УДК: 37.035.6 (063)

ББК: Ч421.352.23л0

Редколегія:

Власова Н.Ф., директор комунального закладу «Обласний центр патріотичного виховання молоді» Запорізької обласної ради.

Зубко І.В., старший викладач юридичного факультету Запорізького національного університету.

Клемешин О.К., релігієзнавець, член Української асоціації релігійної свободи.

Коломоєць Т.О., професор, доктор юридичних наук, декан юридичного факультету Запорізького національного університету.

Лобода А.Є., директор КП «Обласний центр молоді» ЗОР.

Логвінов М.О., заступник Запорізького обласного військового комісара.

Лепський М.А., д. ф. н., декан факультету соціології та управління Запорізького національного університету.

Мальований М.М., к. ф. н, доцент, зав. кафедрою теорії та методики виховання Запорізької обласної академії післядипломної педагогічної освіти.

Притула О.Л., президент ВГО «Всеукраїнська федерація «Спас».

Шатало Ю.М., заступник голови обласного комітету товариства сприяння обороні України.

Науково-методичне і технічне редагування:

Шконда М.А., заступник директора комунального закладу «Обласний центр патріотичного виховання молоді» Запорізької обласної ради

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ТОЧНІСТЬ ВИКЛАДЕНИХ У ПУБЛІКАЦІЯХ
ФАКТІВ НЕСУТЬ АВТОРИ.**

Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції з питань патріотичного виховання молоді (02-03 грудня 2010 року, м. Запоріжжя, друкарня «Акцент»)

Збірник містить матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції з питань патріотичного виховання молоді (02-03 грудня 2010 року, м. Запоріжжя). У матеріалах розглянуто проблеми патріотичного виховання молоді на сучасному етапі розвитку України. Розкриті питання: «Сім'я, духовність, культура - основа формування особистості громадянина – патріота», «Громадянське та патріотичне виховання в сучасній системі освіти», «Військово-патріотичне виховання в сучасному суспільстві. Традиції козацької педагогіки», «Молодіжна політика – основа для формування Громадянина – Патріота.», «Державне управління та місцеве самоврядування у концептуалізації патріотичного виховання»

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНА РОБОТА.

Концептуалізація діяльності по створенню системи патріотичного виховання

Власова Н.Ф. Концептуальні ідеї патріотичного виховання в системі освіти

Межейко В.И. Патриотическое воспитание в Запорожской области. Перспективы региона сквозь призму патриотизма

Ходарева Т.В. Система патріотичного виховання в Україні

Ярмошук М.А. Концептуалізація діяльності по створенню системи патріотичного виховання в області

Лаврик В.А. Патриотическое позиционирование молодёжи: тенденции 2009-2010

І СЕКЦІЯ.

Сім'я, духовність, культура - основа формування особистості громадянина – патріота

Гапон О.І. Вплив національної культури на морально- етичний стан сучасної молоді та формування патріотизму.

Глущенко М.Н. Крестный ход – элемент духовно-культурного воспитания патриотизма.

Кашицына А.В., Друзякина Л.В. Культурно- художественные формы работы с подростками и студенческой - молодежной аудиторией

Клемешин А.К. Состояние духовности в современном украинском обществе: философские, образовательные, религиозные, правовые аспекты

Латынин В.А. Путь к Святому Отечеству в душах подростков

Лутовинов В.И. Основы развития духовности, нравственности и патриотизма в семье. Концептуальные основы духовно-патриотического воспитания в российском обществе и семье

Лутовинов В.И. Проблемы патриотического воспитания в российском обществе и семье и подходы к их решению

Макушинська Г.П. Методи і шляхи розвитку патріотизму і духовності студентської молоді як основи громадянського суспільства

Петрова Н. А. «Парк Київська Русь» - Центр культури та історії Київської Русі – нові можливості для збагачення духовно-культурної основи формування громадянина-патріота.

Яценко В.И. Духовно-культурная основа молодого патриота (патриотическое воспитание детей, подростков, студентов и молодежи)

II СЕКЦІЯ

Громадянське та патріотичне виховання в сучасній системі освіти

Барліт О. О. Аксіологічні аспекти патріотичного виховання

Башикардін О. М. Формування любові до рідного краю засобами образотворчого мистецтва на прикладі творчих робіт вчителів та учнів Запорізької області

Бородин С.Е. Система патріотичного виховання «Запорізького обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді»

Гончаренко А. Н. Формирование патриотического воспитания в процессе изучения предмета «Защита Отечества»

Гура С. П., Білокопитова О. М. Формування громадянсько-патріотичної свідомості шляхом позакласних та позашкільних заходів в рамках курсу «Основи християнської культури»

Давиденко А.К. Патріотичне виховання студентів педагогічного коледжу засобами музичного мистецтва

Дем'яник О.Г. Моніторингове дослідження як засіб підвищення ефективності роботи гуртка «Школа джур» ЦДЮТ м. Енергодар

Доновська І. В. Діагностика громадянської вихованості школярів

Іванов С.А. Историческое сознание и патриотическое воспитание

Каліновська В.В., Скавронський П.С. З досвіду роботи по патріотичному вихованню учнів загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів м. Бердичева

Костікова С. О., Мальований М.М. Родинне виховання як чинник формування громадянина-патріота України. (На прикладі діяльності клубу патріотичного виховання «Факел Пам'яті» в ЗОШ № 89 м. Запоріжжя).

Мальований М.М., Горшкова О.Г. Громадянська освіта як фактор формування духовності особистості (правовий аспект)

Парилловська Г.І. Можливості застосування методу проектів у краєзнавчій роботі

Скорженко П. І. Формування творчої особистості учнів на уроках історії та в позакласній роботі

Хайруліна О. С. Моніторинг рівня сформованості громадянської позиції школяра в запорізькій загальноосвітній школі № 109

Худенкова І.Г. Сучасні підходи до складання програм виховання

Цветкова А.М., Скавронський П.С., Краєзнавчий матеріал – основа патріотичного виховання молоді при здійсненні до профільної підготовки учнів загальноосвітньої школи

III СЕКЦІЯ

Військово-патріотичне виховання в сучасному суспільстві.

Традиції козацької педагогіки

Константинов В. В. Військово-патріотичне виховання в сучасному

суспільстві.

Лапенков О.М. **Военно-патриотическое воспитание в общеобразовательной школе на современном этапе (из опыта работы Самойловской ОШ I-III ст. Новоазовского района Донецкой области)**

Лутовинов В.И. **Военно-патриотическое воспитание как направление патриотического воспитания: особенности, тенденции развития, пути повышения эффективности**

Макеев А.Б. **Военно-патриотические традиции донского казачества как основа воспитания молодёжи в этнокультурной среде Волгоградской области**

Притула О.Л. **Українське бойове мистецтво «Спас», як засіб військово-патріотичного виховання молоді**

Токарь С.Н. **Про проблеми військово-патріотичного виховання в організаціях ТСОУ**

Шишов А.Л. **Стратегия США в области национальной безопасности 2010 г. в контексте современной американской военно-политической дискуссии**

IV СЕКЦІЯ

Молодіжна політика – основа для формування Громадянина – Патріота.

Зубко І. В. **Порівняльне правознавство як важливий чинник виховання патріотизму та громадянськості**

Гриневич М. С. **Громадянська ідентичність як фактор державотворення в Україні**

Іванов Д. **Патриотизм в средствах массовой информации**

Назаров Г.О. **Роль особистості лідера в молодіжній політиці та її вплив на патріотизм.**

Пацера Д.П., Тимків О.М. **Сильна молодіжна організація – міцна Держава**

V СЕКЦІЯ

Державне управління та місцеве самоврядування у концептуалізації патріотичного виховання

Бобровський М.І. **Традиції і новаторство в патріотичному вихованні молоді.**

Бойко Г.В. **Використання групового тренінгу у підготовці молоді до ефективного працевлаштування в Україні**

Бойко М.А. **Вплив соціальної пам'яті на формування національно-територіальної ідентичності студентства Запорізької області**

Бондаренко О.В. **Патріотизм та корпоративна культура: регіональний вимір розвитку**

Бытко А.С. **Патриотизм и национальная идея: особенности взаимосвязи**

Воловик В.И. **«Родина» и «Отечество»: о соотношении понятий**

Гавура Н.В. **Соотношение патриотизма и национализма**

Горло Н.В. **Роль політики регіональної ідентичності у формуванні громадянської культури**

Горпинич О.В. **Социальные технологии формирования гражданской культуры**

Дериглазова Н.В. **Особливості актуалізації соціального потенціалу особистості**

Діденко Д.С. **Патріотичне виховання у часово-модальному вимірі**

Духовна-Кравченко О.С. **Патріотизм та національна ідея: сутність і зміст понять**

Захарова Ю.С. **Социальная реклама как средство патриотического воспитания**

Ишачкова Н.О. **Патріотизм як складова державної молодіжної політики в Україні**

Кальцева С.І. **Особливості формування громадянської культури органами місцевого самоврядування**

Каприцин І.І. **Релігійні виміри патріотизму**

Кіндратець О.М. **Роль політичної соціалізації в патріотичному вихованні молоді**

Корнієнко Г.М. **Смислоутворення і розуміння в комунікативному полі громадянської культури**

Кудінов І.О. **Який патріотизм? Про що йде мова?**

Курченко Я.В. **Технології формування патріотизму у молоді**

Кучерявий О.Ю. **Схожість ідеальних типів в релігійному та патріотичному вихованні**

Лаврик В.А. **Територіально-поселенський аспект формування патріотизму**

Лебідь А.С. **Патріотичне виховання молоді і туристичний бізнес у Запорізькому краї**

Левада С.В. **Соціальні події в системі патріотичного виховання**

Лепська Н.В. **Засади компетентності у реформуванні сучасної політичної практики українського суспільства**

Лепський М.А. **Методологічні аспекти патріотичного виховання**

Ломінська Д.О. **Основи патріотичного виховання в сучасній українській родині**

Мальована Ю.Г. **Національна самосвідомість як складова громадянської культури**

Масюк О.П. **Зміна соціальних сподівань в процесі розвитку українського суспільства**

Михайленко І.І. **Патріотична відповідальність як складова формування громадянської культури**

Мірошниченко Г.О. **Вплив глобалізації на державне управління в**

сфері соціального захисту

Мірошніченко Ю.С. Вплив політичної еліти на патріотичне виховання

Николаева Т.Е. Патріотизм в епоху глобалізації

Омельченко Н.О. Патріотизм в контексті глобалізації та регіоналізації

Панченко А.В. Вдосконалення регіональної політики в контексті сучасної української державності та патріотичного суспільства

Приймак О.М. Космополітизм та патріотизм як атрактивні соціальні регулятори південноукраїнського селянства в період ринково-капіталістичної трансформації

Радчук Я.В. Концептуалізація «загальної справи» у громадянській культурі

Романенко О.О. Формування патріотизму у підлітків

Романець А.Ю. Специфіка формування громадянської культури в Україні

Ротарева І.В. Традиції соціально-філософського осмислення проблеми соціального капіталу людського розвитку

Сербинова М.Е. Смысл и значение патриотических ценностей студенческой молодежи

Сиріця С.О. Психодідактична рецепція історії та національна самосвідомість у творах Романа Федоріва

Скворець В.О. Життєустрій народу і патріотизм громадян сучасної України

Сорокіна О.С. Інформаційні технології у патріотичному вихованні

Філіповський В.С. Патріотизм як принцип оптимізації зворотного зв'язку між державою та громадянським суспільством

Фісун А.О. Інформаційна війна як фактор впливу на формування громадянської культури

Хорішко Л.С. Вплив інституту політичного лідерства на формування громадянської культури

Цапліна І.С. Феномен патріотизму в контексті трансформації сучасних ідеологій

Чайка І.Ю. Проблема патріотизму в контексті кризи національної держави в епоху глобалізації

Шевелєва О. Вплив політичного відчуження на формування патріотичних цінностей

Шеймухова Ю.А. Інтернет - фактор розвитку или разрушения патриотизма?

**ПЛЕНАРНА РОБОТА.
КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПО СТВОРЕННЮ СИСТЕМИ
ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ**

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ІДЕЇ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В
СИСТЕМІ ОСВІТИ**

Власова Н.Ф.

*Директор Обласного центру патріотичного виховання молоді Запорізької
обласної ради*

Патріотизм є системоутворюючим поняттям національної свідомості і самосвідомості народу, яке визначається любов'ю до України, надії та віри у найкраще майбутнє, знаннями історії та кращими надбаннями народу, гордістю та відданістю своїй Батьківщині, готовністю до практичної діяльності на благо України.

Патріотизм являє собою одне з найбільш глобальних людських почуттів, закріплених віками і тисячоліттями, є свого роду моральним фундаментом суспільної і державної будівлі, опорою його життєздатності, одним із першочергових умов ефективного функціонування системи соціальних і державних інститутів. Патріотизм виступає справою честі та совісті кожної людини, її внутрішнім покликанням служіння своїй Вітчизні.

Патріотизм, патріотичне виховання на сьогодні актуальні як для системи освіти так і для держави в цілому. Основним інститутом, що забезпечить організацію і функціонування всієї системи формування патріотичних якостей має стати держава, але важливу роль повинні відіграти і інші складові патріотичного виховання на регіональному рівні, де одну із головних ролей відіграють саме заклади освіти. Якщо говорити про наш Запорізький край, то хочу відмітити, що він є лідером і центром формування патріотичної свідомості молоді і громадян нашої країни. Адже саме у нас в 1995 році вперше на Україні був створений ОЦПВМ, запроваджена та активно діє Обласна програма патріотичного виховання молоді на 2007-2011 роки, розроблена та прийнята рішенням Запорізької обласної ради Концепція патріотичного виховання громадян України, де висвітлюються системні і послідовні теоретичні основи патріотичного виховання, дається обґрунтування суттєвих базових засад, мети, завдання, змісту, принципів, напрямків, форм та методів роботи в даному напрямку.

Важливу роль у формуванні патріотизму відіграють заклади освіти. Саме освіта є вирішальним фактором формування відповідної моделі конкретно історичної особистості – громадянина України.

Патріотично спрямована освіта стає основним важелем цілеспрямованого впливу на свідомість молодого покоління і надає поштовх

сприйняттю патріотизму як особливої інтегруючої субстанції, що синтезує наукові знання, вітчизняний духовний досвід та культурні цінності.

Процес патріотичного виховання в закладах освіти значною мірою зумовлюється змістовими характеристиками освітніх предметів, які сприяють оволодінню системою знань про людину та суспільство. Крім того, оволодіння системою знань формує здатність усвідомлювати місце своєї спільноти серед інших спільнот світу, норми міжнародного спілкування та взаємодії.

Процес впровадження системи патріотичного виховання в школі може здійснюватись у чотирьох формах:

- як навчальний предмет,
- як міжпредметна форма діяльності в рамках освітянського простору,
- як організація позакласної та позашкільної діяльності (виховання),
- як організація шкільного життя, що сприяє демократичній поведінці.

Ідеї патріотизму мають бути основними та наскрізними в системі шкільного життя. Тому я хочу зазначити основні ідеї патріотичного виховання, які ми маємо реалізовувати в системі освіти?

Національна ідея як складова патріотизму є світоглядним орієнтиром у системі освіти, виховання, у сфері соціалізації особи. Відображає усвідомлену та офіційно визначену стратегію патріотичного виховання, яка повинна гармонійно відображати життя народу та потреби на його розвиток, виконує функцію духовної основи саморуху й поступу українського суспільства.

Характерними особливостями національної ідеї, які визначають її життєвий «здоровий», недеформований зміст, є такі:

Національна ідея є системою, яку складають інтелектуальні, духовні, історичні та інші цінності народу України;

Національна ідея має позитивний конструктивний утворюючий характер («за» ані «проти») заради України, покращення життя її народу;

Національну ідею повинні прийняти всі представники нації. Вони повинні побачити в ній частину себе і бути готовими брати участь у її реалізації;

Національна ідея повинна сприяти самоідентифікації особистості, допомагати відповідати на питання «Хто ми?» та «Чим ми відрізняємося від інших?»;

Національна ідея повинна мати рушійний зміст, як рушійна сила всього суспільства, так і окремої особистості.

В силу того, що більшість сучасних радикальних течій підкреслюють свою націоналістичне забарвлення, націоналізм часто асоціюється з етнічною, культурною і релігійною нетерпимістю. Під розумінням «націоналізм» найчастіше розуміють етнонаціоналізм, в особливості його крайні форми, які роблять акцент на перевершеності однієї нації над усіма іншими.

Єдність здорової національної ідеї та патріотизму визначає систему патріотичного виховання.

Важливою складовою патріотичного виховання є **громадянськість**.

Громадянськість – це спрямованість особистості на інтереси держави та суспільства, та відповідна система відносин особистості з іншими в умовах держави, формування ідеалу прогресивного демократичного, правового, соціального, державного устрою. Громадянськість відображає життя людини як громадянина, орієнтує на виявлення особистісного, громадянського, професійного і сімейного становлення.

Розуміння громадянськості включає в себе три основні елементи та виміри. По – перше, громадянськість – це правовий статус, визначений політичними і соціальними правами, де громадянин – людина юридична, яка готова до життєдіяльності згідно закону і наявністю права, і на цій підставі вимагати захисту закону. Таке громадянство зовсім не передбачає участі людини у формулюванні законів і рівності у співвідношенні прав і обов'язків. По – друге, громадянськість припускає участь людини в політичному житті суспільства і розглядає громадян як політичних агентів. По – третє, громадянськість, як членство у політичному співтоваристві являється джерелом соціальної ідентичності для людини, при цьому саме поняття є не тільки складовим його, але і граничною метою концепції громадянськості, яка повинна служити інтеграції в рамках держави.

Громадянська освіта структурована як комплекс політичних, культурних, соціальних та економічних знань, методів, завдань, мислення, що ґрунтується на використанні цих знань.

Одним із важливих завдань громадянської освіти є забезпечення молоді практичними вміннями та навичками, а саме: формування критичної свідомості, прийняття свідомого рішення, здійснення вільного вибору; розуміння норм і правил поведінки в суспільстві та поваги до них, знання законів, основних прав людини, спільної праці на благо суспільства, формування особистої відповідальності та громадянського обов'язку, взаєморозуміння та взаємоповага до кожного індивідуума, етнічної групи, народу та їх культур.

Важливою складовою патріотизму є духовність, тому, у свою чергу, **духовно – моральне виховання** є складовою патріотичного виховання. Духовність, мораль – це ядро, основа, фундамент людини, людства, фундамент будь – якої країни. Духовність людини можна представити внутрішнім світом, який відображає моральні, етичні, психологічні властивості, рівень освіченості, культури, потяг до самопізнання та потенціал особи як шанс всього суспільства на розвиток.

Духовність – це не фанатична релігійність, **духовність** - це постійне удосконалення Духа до такого піднесеного стану, коли людина не в змозі творити поганого, коли в ній сформується братерське відношення до всього сущого на Землі. Це вміння бути самим собою, мати неповторність світобачення, розвивати природний потенціал, бути цілеспрямованим та готовим до постійного вдосконалення.

Тому перед педагогами поставлене завдання займатися вихованням душі та проводити роботу з душею кожного вихованця. Секулярний світ

часто забуває про душу. Деякі вважають, що її і немає зовсім, а є тільки тіло і його потреби. Але, як сказав один поет:

А души если нет, поверьте, что ж тогда у меня болит?

Вот волнуется, холодеет, вот бунтует, не зная мер.

Разве может болеть идея или видумка, например?

Душа людини, це наша розумна внутрішня енергія, може сприймати чи поєднуватися з позитивним або негативним. Поєднання цих якостей ми побачимо у моральному забарвленні наших думок, почуттів і вчинків. Позитивний дух – проявляється в нашій свідомості як правда, мир, терпимість, прощення, відповідальність, гідність і честь, любов до людей, до оточуючого навколишнього середовища, до Батьківщини. Негативний дух – несе в душу брехню, злобу, гнів, образу, підступність і егоїзм, зраду. Тому виховання в цьому випадку виступає в ролі очищення людської душі, накопичення добрих якостей.

Саме виховання є одним із факторів який формує духовність кожної особистості. Адже кожна особистість є людиною. Але не кожна людина є особистістю. Людиною народжуються, особистістю стають.

Які ж характеристики особистості є базовими і фундаментальними? Православна церква в усі часи навчала людину бути вірною – без лестощів, мужньою – без жорстокості, щедрою – без марнотратства, сильною – без гордині, милосердною – без пихатості, ревнивою – без гніву і злості.

В закладах освіти фундаментальною основою виховання мають бути **духовність, патріотизм, моральність і гуманність** – це саме ці цінності, які закладені в основі формування особистості. На цих основах базується будь – яка позитивна культура.

Сьогодні з впевненістю можна говорити, що пріоритетні напрямки діяльності освітніх закладів Запорізької області передбачають саме ці цінності патріотичного виховання і концептуальні засади. Створюються і активно розвиваються клуби патріотичного виховання, які реалізують Обласну програму патріотичного виховання, направлені на вивчення історії свого краю і країни, пошукову роботу, допомогу ветеранам. Проводяться тематичні конкурси малюнків, розповідей, віршів про рідний край, про свою сім'ю, район і місто. Великий інтерес до історії рідного краю сприяє розвитку музейної справи, і як результат в кожній школі є шкільні музеї, кімнати бойової слави, або тематичні куточки, виставки, експозиції. Районні відділи освіти дуже тісно співпрацюють з Обласним центром патріотичного виховання молоді, вихованці освітніх закладів регулярно приймають участь в заходах патріотичної спрямованості, проводиться ряд сумісних заходів.

Таким чином виховний потенціал освітніх закладів всіх типів відіграє важливу роль у формуванні патріотизму. Їх завдання на сьогоднішній день - не розгубити, а відродити кращі зразки та традиції минулого, наповнити їх новим змістом та втілити в життя всі прогресивні надбання сьогодення. Адже формування у дітей та молоді таких важливих соціально значимих якостей, як висока моральність, громадянська зрілість, любов до Вітчизни, відповідальність, почуття обов'язку, вірність традиціям, прагнення до

збереження і примноження духовно-історичних і культурних цінностей, дає їм можливість приймати участь у вирішенні важливих проблем суспільства та різних сферах його діяльності.

ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ В ЗАПОРОЖСКОЙ ОБЛАСТИ. ПЕРСПЕКТИВЫ РЕГИОНА СКВОЗЬ ПРИЗМУ ПАТРИОТИЗМА

Межсейко В.И.

*Председатель постоянной комиссии по гуманитарным вопросам
Запорожского областного совета*

Принято говорить, что молодежь - будущее нашей страны. Но, как сказал Шимон Перес на встрече со студентами Киева в ноябре этого года – «Никогда не верьте тем, кто говорит, что вы будущее Государства. Вы – его настоящее. И, все что происходит в стране, уже зависит от вас!»

Именно от молодежи, как от самой активной составляющей нашего общества, зависит успешность реализации задач поставленных перед участниками конференции. А от молодежной политики государства зависит его целостность, национальная безопасность и устойчивое развитие.

На государственном уровне в молодежной политике вопрос о приоритетности деятельности по патриотическому воспитанию на должном уровне не поднимался. Однако, во многих областях Украины, и Запорожской в частности, деятельность органов местного самоуправления направлена в первую очередь на решение именно этой проблемы. Негласно, наш край является экспериментальной площадкой по реализации патриотического воспитания.

Основой для научно-практической деятельности в направлении патриотического воспитания является проведение конференций и семинаров различного уровня. Сегодня, уже ставшая традиционной, Международная конференция по вопросам патриотического воспитания молодежи направлена на социальное программирование патриотического воспитания молодежи. Ее целью является оптимизация региональной модели патриотического воспитания. Я надеюсь, что объединенные усилия участников конференции смогут решить такие задачи, как: внедрение передовых инновационных образовательных технологий в современную систему патриотического воспитания, обозначат реалии современной системы патриотического воспитания на Украине, будут способствовать консолидации и координации деятельности всех субъектов патриотического воспитания по усовершенствованию системы формирования гражданина-патриота.

Многолетний опыт работы Запорожской области в данном направлении свидетельствует о том, что, несмотря на объективные положительные результаты деятельности по патриотическому воспитанию в

области, существует ряд проблем, решение которых возможно лишь на общегосударственном уровне. Поэтому, одной из задач конференции является создание приемлемой системы патриотического воспитания и подключение к этому процессу органов государственной власти. Ведь отсутствие в стране необходимой нормативной базы, регламентирующей процесс воспитания патриотов, неизбежно ведет к нивелированию патриотизма как важнейшей моральной ценности гражданина, проявлению равнодушия к процессам жизнедеятельности государства. И эта проблема, как снежный ком с каждым годом становится все более ощутимой, так как не позволяет развиваться и совершенствоваться тем, еще сохранившимся, очагам патриотизма.

Если взглянуть на проблему патриотического воспитания в Запорожском регионе, следует отметить уже сформировавшуюся концептуально-методологическую основу, дающую возможность для реализации патриотического воспитания последовательно и системно. В области принята и успешно реализуется Концепция патриотического воспитания граждан Украины.

С целью объединения усилий по воспитанию молодежи в духе патриотизма, функционирует Координационный совет по вопросам воспитания молодежи, созданный при председателе Запорожского областного совета. С помощью данного коллегиального органа решаются вопросы приоритетов работы в данном направлении, анализируются и прогнозируются явления в молодежной среде, создаются условия, объединяющие усилия по патриотическому воспитанию.

В области действует центр патриотического воспитания, который разрабатывает теоретико-методологическую и организационно-методическую базу для реализации патриотического воспитания, а так же является основным исполнителем «Областной программы патриотического воспитания молодежи на 2007-2011 года.»

Следует отметить, что, несмотря на позитивные стороны данного процесса, существует ряд проблем, снижающих эффективность работы по патриотическому воспитанию, а именно:

- недооценка роли патриотического воспитания в обществе;
- недостаточное развитие сети клубов и центров патриотического воспитания;
- недостаточное материально-техническое обеспечение организаций и объединений, являющихся субъектами патриотического воспитания;
- отсутствие заинтересованности средств массовой информации в патриотическом воспитании подрастающего поколения.

Исходя из вышесказанного, следует отметить неотложные перспективные шаги, реализация которых способна качественно усовершенствовать систему патриотического воспитания в области.

Среди них наиболее ярким перспективным направлением работы должно стать создание системы привлечения молодежи Запорожской и

других областей к туристическим объектам нашего края. Ведь у нас в области размещены такие ценные историко-культурные объекты, как:

- Остров Хортица, посещение которого, на мой взгляд, должно быть обязательно включено в план воспитательной работы каждого образовательного учреждения, клуба, центра.
- Плотина ДнепроГЭС, как достойный образец созидательного труда;
- Историко-культурный комплекс «700 летний Запорожский дуб», который будет посещен участниками конференции сегодня;
- Историко-культурный комплекс «Каменная могила» на Мелитопольщине, хранящий бесценные исторические находки, свидетельствующие о зарождении письменности;
- Историко-культурный комплекс «Замок Попова» - единственный замок на юге Украины;
- ну, и конечно же побережье Азовского моря, которое представляет возможности для создания курортной инфраструктуры области.

В перспективе развития системы патриотического воспитания в Запорожском крае должна быть рассмотрена возможность создания сети клубов, деятельность которых направлена на формирование Гражданина-Патриота. И хоть подобная сеть существует, хотелось бы повлиять на улучшение количественных показателей, а как конечный результат – наличие клуба, центра в каждом районе области. Все это должно найти отображение в деятельности профильных управлений, центра патриотического воспитания молодежи, клубов, объединений.

Надеюсь, положительный опыт соседних стран, областей Украины, педагогов новаторов Запорожской области сможет помочь найти пути усовершенствования программы патриотического воспитания молодежи, а ее создатели смогут воплотить в новом проекте на 2012-16 годы лучшие инновационные идеи, способные привлечь и объединить все субъекты патриотического воспитания.

СИСТЕМА ПАТРИОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ

Ходарева Т.В.,

заступника директора департаменту молодіжної політики, начальник відділу патріотичного виховання та творчих ініціатив молоді

З часу набуття незалежності Україна перебуває у процесі розбудови власної державності, що має свої прояви у всіх сферах суспільного життя: економічній, політичній, соціальній, духовній.

Важливою складовою гуманітарної політики будь-якої держави є молодіжна політика, а найактивнішим прошарком населення - його молоде покоління, яке, з одного боку, є носієм традиційних, притаманних певному

народу цінностей, духовної та культурної спадщини, а з іншого боку, завжди є більш відкритим до нових реалій сьогодення.

З цієї причини патріотичне виховання молоді в Україні розглядається як один з найважливіших компонентів її політичної соціалізації. Духовно-моральне становлення молоді, підготовка молоді до самостійного життя є найважливішою складовою розвитку суспільства та держави. І тут на перший план виходять питання визначення конкретних цілей і завдань виховання, моделювання виховного простору з метою забезпечення самовизначення особистості, створення умов для її самореалізації.

У пострадянській Україні ідеологічна робота в колишньому її виді виявилася згорнутою, втратила властивий їй раніше системний характер. І це цілком зрозуміло, тому що змінилися всі ідеологічні конструкції державного фундаменту. Сьогодні поступово починає вимальовуватися державно орієнтована модель громадсько-патріотичного виховання підрастаючого покоління.

Основними напрямками патріотичного виховання стають:

- ставлення до держави (державно-патріотичне виховання, орієнтоване на національні інтереси, - патріотизм, почуття, відданості);
- ставлення до суспільства (громадське виховання, орієнтоване на виховання соціальних якостей особистості - громадянськості, поваги до закону, соціальній активності й відповідальності);
- ставлення до культури (повага до культурних цінностей і досягнень, виховання духовності, національної самобутності);
- ставлення до професії (розуміння суспільної значимості своєї професії, відповідальність за якість своєї праці);
- ставлення до своєї власної особистості як унікальної цінності.

Відповідно до цієї моделі, Україна розглядається як держава із самобутньою національною й політичною культурою, з особливим українським національним характером.

Засвоєння патріотичних цінностей і норм молоддю є тривалим процесом. Вони не закладені у генах, це не природна якість, а соціальна, і тому не успадковується, а формується цілеспрямовано, системно, із використанням певних принципів та методів діяльності суб'єктів політичного процесу в їх роботі з підрастаючим поколінням.

Цей процес має лише відносну завершеність на кожному своєму етапі. З віком він лише видозмінюється в тому розумінні, що в ньому все більшу роль починають відігравати вже сформовані риси, установки, орієнтації людини, а вплив нових життєвих ситуацій, нових ідей неминуче переломлюється через грані вже сформованої особистості.

Непересічне значення системного та комплексного підходу до патріотичного виховання молоді, як стратегічного напрямку державотворення, необхідність створення умов для інтелектуального самовдосконалення молоді, її творчого розвитку, утвердження патріотизму, духовності молоді; створення сприятливого середовища для забезпечення зайнятості молоді та формування здорового способу життя; підтримки

молодіжного і дитячого громадського руху та його інтеграції до відповідних європейських та світових організацій. Ці та інші завдання поставлені у Державній цільовій соціальній програмі „Молодь України” на 2009-2015 роки.

Реалізація програми дає можливість створити систему всебічної підтримки молоді, її самовизначення та самореалізації, сформувані необхідні для цього правові, гуманітарні та економічні передумови, надати соціальні гарантії.

В контексті забезпечення реалізації цих завдань Кабінетом Міністрів України створено Всеукраїнський центр патріотичного виховання молоді, Міністерством розроблено та затверджено Положення про центри, які перебувають у підпорядкуванні структурних підрозділів у справах сім’ї, молоді та спорту місцевих органів виконавчої влади. З метою сприяння соціальному становленню та розвитку молоді, виховання у молодих громадян поваги до національних історичних і культурних цінностей та реалізації молодіжних ініціатив у трудовій сфері видано Указ Президента України "Про проведення Всеукраїнської молодіжної акції "Пам'ятати. Відродити. Зберегти". Міністерством України у справах сім’ї, молоді та спорту спільно з МОН, МКТ, Міноборони розроблено та затверджено Концепцію національно-патріотичного виховання молоді.

Таким чином, визначено та реалізуються пріоритетні завдання держави щодо утвердження патріотизму, духовності, моральності та формування загальнолюдських життєвих принципів молоді і створення кращих умов для її розвитку.

Проте, слід зазначити, що реалізація цього надзвичайно важливого завдання ставить перед суспільством низку важливих і серйозних викликів.

В першу чергу, це зумовлено ситуацією, яка склалась у духовно-моральній сфері українського суспільства і спричинила появу таких негативних (аморальних) факторів, як:

- відсутність сталої системи духовних та моральних цінностей;
- вплив на свідомість молоді сумнівних зразків західної масової культури;
- наркоманія, зловживання дітей та молоді алкоголем, тютюнопаління, шкідливі звички;
- поширення у засобах масової інформації кіно-, відео- продукції, яка пропагує жорстокість, насилля;
- прояви ксенофобії, нетерпимості та інші негативні явища.

З цієї причини одним із важливих напрямків роботи в контексті патріотичного виховання молоді Міністерство визначило формування у підростаючого покоління високих моральних якостей.

За даними соціологічних досліджень, проведених Державним інститутом розвитку сім’ї та молоді, встановлено, що ціннісні орієнтири у молодіжному середовищі утворюють систему, яка трансформується відповідно до соціально-економічних умов.

Головним пріоритетом для сучасної молоді є здоров’я (66% молоді). Гроші і кар’єра важливі для 44% та 45% молоді. Створенню сім’ї віддають

перевагу 38% молоді, а вільному коханню – 18%. Незначна частина молоді визначає важливість таких проблем, як небезпека руйнування вітчизняної культури – 13%, міжнаціональна напруженість та націоналізм – 8%. Лише 9% опитаних молодих чоловіків і 14% молодих жінок визначили кризу моралі як одну з найбільш гострих проблем сучасного українського суспільства.

Одним із факторів, що позитивно впливає на формування у молоді високих моральних якостей, є реалізація у молодіжному середовищі інформаційно-просвітницьких програм та заходів патріотичного спрямування на засадах суспільної моралі.

Особлива увага зосереджується і на розвитку мережі установ культурно-просвітницького спрямування та патріотичного виховання молоді, особливо у сільській місцевості. Такі установи функціонують у Запорізькій, Херсонській, Луганській, Чернігівській, Харківській, Черкаській, Донецькій, Сумській, Одеській, Київській областях та м. Севастополь.

Проте, незважаючи на низку заходів, вжитих Міністерством та структурними підрозділами у справах сім'ї, молоді та спорту місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, громадськими організаціями та іншими соціальними інституціями стосовно формування у молодого покоління високих моральних якостей, серед молоді частішають прояви ксенофобії, значній частині молодих людей притаманні байдужість, егоїзм, індивідуалізм, цинізм, расова, релігійна, національна нетерпимість.

Не дивлячись на те, що значна частина опитаної молоді визнає здоров'я однією з найвищих соціальних цінностей, проблема наркоманії, алкоголізму тютюнопаління та наслідки, які їх супроводжують: злочинність, ВІЛ/СНІД, соціально небезпечні хвороби тощо, залишається не вирішеною у молодіжному середовищі.

За даними Міністерства охорони здоров'я України загальна кількість осіб, які зловживають спиртними напоями, становить понад 700 тисяч. Близько 85% із них – це молодь у віці від 25 років. Вживання слабоалкогольних напоїв, у складі яких є горілка щодня та раз на тиждень, серед учнів 6–8 класів становить 27%, серед учнів 10 класів та першокурсників ПТУ - 46%, серед першокурсників ВНЗ - 21%.

Водночас, зросли обсяги реалізації молоді слабоалкогольних напоїв, як наслідок агресивної рекламної політики виробників та розповсюджувачів відповідної продукції.

Всупереч діючому законодавству, мають місце факти розміщення торгівельних закладів з продажу слабоалкогольних напоїв та пива, тютюнових виробів поблизу шкіл, інших навчальних закладів, спортивних майданчиків, а також місць, де проводять свій вільний час діти та молодь – парків, скверів, дитячих майданчиків тощо. За даними Міністерства внутрішніх справ України, збільшилась кількість фактів порушень правил торгівлі алкогольними напоями.

Негативно впливає на формування суспільної моралі вживання молоддю наркотиків. На думку спеціалістів, явище наркоманії в Україні

давно набуло ознак епідемії. За офіційними даними кількість людей, які вживають наркотики близько 100 тисяч. Реальна цифра, за оцінками МВС, в 10-12 разів більша, і складає 800-900 тисяч. Переважна частина із них – молодь.

Вживання наркотиків є фактором ризику захворювання на СНІД. За оціночними даними ВООЗ та ЮНЕЙДС, у світі 40% нових випадків ВІЛ-інфекції припадає на молодь у віці 15 років і старше. 90% всіх ВІЛ-інфікованих припадає на Росію та Україну.

Одним із чинників, який впливає на моральне здоров'я молоді, є її зайнятість. Зростає кількість безробітної молоді; є частка молоді, яка взагалі не визначилася щодо свого місця в суспільстві, зокрема в своїй майбутній професії. Наявність такої категорії молоді свідчить про відсутність суспільно-спрямованої мотивації, сталих моральних орієнтацій та громадянської спрямованості особистості.

В Україні, на відміну від практики багатьох країн, відповідними державними інституціями не здійснюється дієвий контроль за рекламою, кіно-, відеопродукції. Не розроблено критерії визначення ігор, які пропагують жорстокість, насилля, немає і державного реєстру ігор, дозволених для продажу і використання в комп'ютерних клубах.

Держава не вживає дієвих заходів щодо регулювання асортименту комп'ютерних ігор, які потрапляють у продаж, контролю за доступом дітей та підлітків до ігрових автоматів, діяльністю комп'ютерних клубів у питаннях асортименту комп'ютерних ігор, дотримання санітарних норм, часу роботи, вікових обмежень для відвідувачів.

Сьогодні Україна – багатоетнічна держава. За даними перепису населення 2001 року її громадянами є представники 134 етностів. Їх кількість збільшилась у зв'язку із сталими міграційними процесами, що значно активізувалися останнім часом. Новітні мігранти - біженці, студенти, інші категорії іноземних громадян.

Як свідчать дослідження, проведені Державним інститутом розвитку сім'ї та молоді, у молодіжному середовищі існують різні погляди стосовно мігрантів. Третина опитаних молодих респондентів відповіли, що необхідно **обмежити** кількість іноземних громадян, які приїзять до нас працювати. Ще 12% - **заборонити** людям з інших країн приїздити в Україну працювати. Найбільше ксенофобські настрої поширені серед молоді віком 14-17 років (учнів загальноосвітніх навчальних закладів) та серед сільської молоді.

У 2009 році було зареєстровано 1249 злочинних посягань, учинених відносно іноземців. 804 з них, або 64,3%, було вчинено стосовно вихідців з країн СНД. Найбільша кількість потерпілих від таких злочинів приходить на громадян Російської Федерації (586 осіб), за ними з великим відривом йдуть представники Білорусі (91 особа) та Молдови (51 особа).

Інші 445 злочинів (35,7%) були учинені відносно громадян країн так званого дальнього зарубіжжя, серед яких 8 – умисних убивств, тяжких тілесних ушкоджень – 6, середньої тяжкості тілесних ушкоджень – 7. Серед злочинів, вчинених стосовно представників дальнього зарубіжжя, за своєю

питомою вагою переважають наступні: розбій (71% від усіх випадків розбою, вчинених стосовно іноземців), хуліганство (59,6%), грабiж (52%), спричинення середньої тяжкості тілесних ушкоджень (36,8%), крадіжки (28,4%). Випадки вбивства та спричинення тяжких тілесних ушкоджень стосовно негромадян СНД вчинялися у 22,3% усіх випадків, що мали місце стосовно іноземців.

Расизм і злочини на ґрунті ксенофобії не були характерними для українського суспільства протягом тривалого часу. Загрозливіші результати поширення ксенофобських настроїв стали помітними після 2005 року, коли групи так званих „скінхедів” виокремилися з лав футбольних фанатів в окрему течію. Такі організовані групи існують у Києві, Дніпропетровську, Запоріжжі, Львові, Севастополі, Чернігові та Автономній Республіці Крим.

Не відповідає вимогам сьогодення фінансове забезпечення заходів програми "Молодь України". Відповідно до програми, у 2009 році було передбачено фінансування із державного бюджету у обсязі 21 500,0 тис. грн. Фактично було виділено усього 2 487,9 тис. грн., що становить 11,5 % від запланованого. Аналогічна ситуація з фінансовим забезпеченням програми і у 2010 році.

Політичні перетворення, які відбуваються в українській державі, необхідність гуманістичної спрямованості суспільного розвитку, зміна ідеологічних орієнтирів, перетворення в економічному житті, впровадження ринкових механізмів вимагають формування вільної, активної і, головне, творчої особистості, яка здатна не лише правильно зорієнтуватися в нових умовах, досягти повної реалізації власних здібностей та можливостей, а й здійснити цілеспрямовані перетворення навколишньої дійсності на користь усього суспільства.

Міністерством вживаються заходи, спрямовані на утвердження патріотизму, моральності, духовності, любові до свого народу, його історії, культурних та історичних цінностей, гордості за минуле і сучасне України. Така робота здійснювалась шляхом організації та проведення всеукраїнських семінарів, просвітницьких акцій, конкурсів, фестивалів в регіонах України, до участі у яких залучалась молодь.

Зокрема, в регіонах реалізуються заходи Всеукраїнської акції молодіжних трудових загонів "Пам'ятати. Відродити. Зберегти". В рамках акції тільки у цьому році силами понад 3 тис. загонів, до участі в яких залучено майже 68 тис. молодих людей, здійснено відновлювальні, ремонтні, реставраційні роботи на об'єктах пам'яток історії та культури українського народу.

Проводяться Всеукраїнські молодіжні фестивалі "Дружба", „Володимир”, "Оберіг", "Червона рута", Всеукраїнський молодіжний мистецький пленер „Мальовнича Україна”, Всеукраїнський національно - патріотичний фестиваль „Вітрила мрії” тощо.

Вживаються заходи щодо військово-патріотичного виховання молоді. Зокрема, у Донецькій області діє понад 100 військово-патріотичних клубів, обласним дитячо-молодіжним центром упродовж 15 років проводиться

військово-патріотична гра "Майбутній воїн", до участі у якій залучаються діти і молодь регіону. Міністерством підтримано ініціативу Міністерства освіти і науки щодо започаткування Всеукраїнської військово-спортивної гри "Зірниця", про що прийнято відповідну постанову Кабінету Міністрів України.

З метою залучення молоді до відзначення 19-ї річниці незалежності України та консолідація молодіжних громадських організацій навколо цієї історичної події, організовано Всеукраїнську акцію – автопробіг "Молодь єднає Україну!", який стартував одночасно в усіх регіонах України.

Великий виховний потенціал мають заходи із залученням ветеранів та учасників військових дій на території іноземних держав. Позитивний досвід такої роботи маємо у АР Крим, місті Севастополі, Донецькій, Луганській, Дніпропетровській та інших областях. Заслугує на увагу проведення заходів, спрямованих на виховання у молоді почуття патріотизму, поваги та вдячності ветеранам Великої Вітчизняної війни за їх ратні і трудові подвиги у боротьбі із фашизмом. Так, у 2010 році проведено Всеукраїнську героїко-патріотичну акцію "Ніхто не забутий, ніщо не забуте". Під час проведення заходу молоддю спільно з ветеранами Великої Вітчизняної війни висаджено Алею Пам'яті - 65 декоративних дерев, що символізують річницю Великої Перемоги.

В рамках відзначення Року ветеранів, реалізується низка заходів, із вшанування ветеранів, проведення різноманітних акцій, турнірів, змагань тощо із залученням ветеранів, надання ветеранам практичної допомоги у веденні домашнього господарства тощо.

З метою поліпшення роботи з формування у молоді високих моральних якостей, необхідно забезпечити впровадження дієвого механізму реалізації державних програм, перейти від констатації фактів наявності тієї чи іншої проблеми до аналізу причин їх виникнення.

Необхідно перейти від вивчення загального стану молоді до вивчення потреб конкретних її груп, що дозволить розробити ефективні механізми вирішення тієї чи іншої проблеми та забезпечити їхнє впровадження. У минуле повинна відійти практика боротьби з негативними проявами, які уже мають місце. На часі – розвиток широкої профілактичної роботи, спрямованої на їх попередження.

Не буде ефективним вирішення проблем молоді державними структурами. Активізація самої молоді на вирішення власних проблем за допомогою держави – один із ефективних шляхів.

В сучасних умовах постає необхідність впровадження інноваційних методик та форм патріотичного виховання, розв'язання на державному рівні найгостріших проблем, пов'язаних з вихованням патріотизму та формування національної свідомості населення України як основи консолідації суспільства і зміцнення держави.

За підсумками парламентських слухань, які проведено у Верховній Раді України в листопаді цього року передбачено розроблення загальнодержавної програми патріотичного виховання громадян України. Але особливу увагу у цій програмі потрібно приділяти саме молоді.

Патріотичне виховання молоді сьогодні є одним з найголовніших пріоритетів гуманітарної політики та важливою складовою національної безпеки України.

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПО СТВОРЕННЮ СИСТЕМИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ОБЛАСТІ

Ярмощук М.А.,

заступник голови Запорізької обласної державної адміністрації

Патріотичне виховання виступає надзвичайно важливим чинником у спрямуванні держави до забезпечення загального сталого розвитку і національної безпеки країни.

Позиція Запорізької обласної державної адміністрації відносно патріотичного виховання Громадян України є непорушною і однозначною. Саме цей напрямок роботи в нашій області визначено одним з пріоритетних.

Обласна влада усвідомлює, що значну позитивну роль для об'єднання зусиль Держави в напрямку підвищення рівня якості життя відіграють активні та дієздатні громадяни України, її патріоти. Саме вони виступають головною рушійною силою, каталізатором здорових процесів у суспільстві і державі.

На сьогодні в Запорізькій області функціонує ряд програм, спрямованих на формування громадянина – патріота. Серед них:

- Програма патріотичного виховання молоді на 2007-2011 роки;
- Програма розвитку освіти Запорізької області на 2010-2012 роки;
- Програма розвитку культури Запорізької області на 2008-2012 роки;
- Обласна програма підтримки молоді на 2009-2011 роки;
- Програма розвитку козацтва в Запорізькій області на 2007-2010 роки;

Реалізацією вищезгаданих проблем опікуються:

- управління освіти та науки ЗОДА;
- управління у справах сім'ї, молоді та спорту ЗОДА;
- управління культури та туризму ЗОДА;
- управління внутрішньої політики ЗОДА

Родзинкою нашого краю є створений у 1995 році Обласний центр патріотичного виховання молоді в назві якого закладена суть пріоритетного напрямку його діяльності. Саме він покликаний систематизувати та координувати діяльність в області, спрямовану на формування у населення високої патріотичної свідомості, почуття вірності своїй Вітчизні.

Обласна влада активно співпрацює в напрямку патріотичного виховання громадян зі структурними одиницями Міністерства оборони України (обласний військовий комісаріат, військові частини, розташовані на території області), Міністерства внутрішніх справ (територіальні з'єднання частин внутрішніх військ, департамент виконання покарань). Активна і

плідна співпраця в напрямку патріотичного виховання молоді ведеться з Вищими навчальними закладами Запорізької області, ветеранськими організаціями всіх типів, товариством сприяння обороні України, обласними та всеукраїнськими громадськими організаціями.

Здійснюючи діяльність з патріотичного виховання в **Нормативно-правовому** напрямку в Запорізькій області створено відповідні цільові програми, які згадувались раніше, затверджена та реалізується Запорізька обласна концепція патріотичного виховання громадян. Виконуються розпорядження голови облдержадміністрації «Про затвердження заходів щодо якості допризовної підготовки юнаків і військово-патріотичного виховання молоді в Запорізькій області на 2009-2011 роки», «Про організацію допризовної підготовки юнаків у 2009-2010 навчальному році». Реалізовується рішення Запорізької обласної ради від «Про план заходів щодо підготовки та відзначення 65 річниці перемоги у ВВв та звільнення України від німецько-фашистських загарбників на 2009-2010 р.», розроблено та затверджено обласну програму з увіковічення пам'яті захисників Вітчизни, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни, «Згадаймо всіх поіменно» на 2010-2015 роки. З метою розробки нормативно-правового механізму взаємозв'язку та взаємодії суб'єктів у сфері виховання громадянськості та патріотизму, створено координаційну раду з питань патріотичного виховання молоді при голові Запорізької обласної ради.

Здійснюючи діяльність з патріотичного виховання в **інформаційно-аналітичному напрямку** в обласних засобах масової інформації розкриваються та використовуються елементи патріотичного виховання.

Обласним центром патріотичного виховання молоді аналізуються дослідження у сфері патріотичного виховання. З цією метою проводяться тематичні Круглі столи, присвячені актуальним проблемам патріотичного виховання, конференції, семінари.

За результатами цієї діяльності випускається спеціалізована методична література, покликана заповнити інформаційний вакуум, що виник внаслідок багаторічного ігнорування проблем патріотичного виховання.

Активна робота ведеться в області в **Організаційно-методичному напрямку діяльності** з патріотичного виховання молоді.

Запорізькою обласною академією післядипломної педагогічної освіти та обласним центром патріотичного виховання молоді **розробляються** спеціальні програми та методики з організації впровадження патріотичного виховання в його різноманітних формах.

Удосконалюється система організації та проведення культурно-мистецьких, спортивних та дозвіллевих, туристично-краєзнавчих заходів, спрямованих на формування патріотизму, розвиток інтелектуальних, творчих і спортивних здібностей молоді.

В 2010 році проведенні обласні **культурно-мистецькі патріотично спрямовані заходи**, такі як:

- марш-парад духових оркестрів,

- обласна акція майстрів декоративно-прикладного мистецтва «Запорізькі обереги»,
- конкурс образотворчого мистецтва «Я голосую за мир»,
- культурно-мистецький захід «Покрова на Хортиці»,
- обласні святкові заходи до Дня Конституції, Дня Державного прапора та Дня Незалежності України,
- тижні вітчизняного кіно,
- обласна хорова асамблея,
- обласний конкурс патріотичної творчості «Спадщина»,
- Громадською організацією «Творче об'єднання «Плеяда» проведено 6 відкритий Всеукраїнський фестиваль авторської пісні та пісенної поезії «Плеяда 2010».

Протягом року в музейних закладах області проводились виставки, екскурсії, лекції, заходи за патріотичної тематики, експонувались виставки «Трипілля - Степ: витoki європейської цивілізації», «Шедеври Запорізького художнього музею», «Шедеври світового мистецтва», «Сяйво писанки», «Петриківський розпис»

В області активно ведеться робота по **відродженню козацьких традицій**. В душі козацької педагогіки виховується учнівська молодь в Запорізькому центрі козацького військово-патріотичного виховання «Школа Джур», якою проведено козацький військово-патріотичний вишкіл «Джура-2010». Значну роботу в даному напрямку проводить Всеукраїнське громадське об'єднання «Спас» на чолі з президентом Притулою О.Л. Зокрема, цією громадською організацією проведено XIV Міжнародний фестиваль козацьких бойових та традиційних мистецтв ім. Анатолія Єрмака, Кубок Європи і Відкритий Чемпіонат України з українського рукопашу «Спас», особливої уваги заслуговує діяльність з організації та проведення вишкільного табору «Хортицька Січ-2010». В закладах освіти проводяться свята українського козацтва «Козацькому роду - нема переводу» конкурсно-ігрові програми: «Веселі козацькі розваги», «Козацький ринг». Команда Запорізької області «Енергодарські джури» як переможець обласного етапу, брала участь у Всеукраїнській дитячо-юнацькій військово-спортивній патріотичній грі Українського козацтва «Сокіл» («Джура»)

Здійснюючи роботу по вдосконаленню якості **допризовної підготовки та військово-патріотичного виховання молоді** організовано проведення тематичних походів екскурсій по місцях Бойової Слави, організовано проведення виховних заходів:

- дитячих спортивних змагань «Солдатські забави», «Готуймося стати захисником»;
- обласний етап конкурсу-спартакіади для учнівської молоді «Допризовник»
- обласний конкурс для трудової та студентської молоді «Призовник 2010»
- обласний конкурс «Готовий до праці і оборони»
- проведені літні оздоровчі табори відповідної тематики
- інтегрований семінар – тренінг з історичного, екологічного та туристичного краєзнавства «Великолузька Січ», «Гілля 2010»

В області здійснює діяльність обласний ліцей з посиленою військово-спортивною підготовкою «Захисник», підтримується діяльність школи «Запорізька січ», метою якої є військово-патріотичне виховання молоді.

Згідно указу Президента України про відзначення у 2010 році Року Ветеранів, та Відповідно до розпорядження голови облдержадміністрації «Про заходи щодо відзначення 65-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років у Запорізькій області проведено заходи спрямовані на **героїко патріотичне виховання**, а саме:

- обласну культурно-мистецьку акцію «Перемоги незгасна пам'ять», в рамках якої пройшли творчі звіти хорових колективів ветеранів війни і праці, мітинги і мітинги-реквієми, вогники, солдатські привали, тематичні вечори, вечори солдатської пісні і музики, уроки пам'яті та мужності, зустрічі.
- проведена робота по благоустрою пам'ятників, меморіалів загиблих воїнів і односельців, здійснено посадку дерев, квітів в місцях поховань воїнів
- проведений обласний телемарафон «Пам'ять»,
- в усіх музейних та бібліотечних установах області організовані виставки «65 років Великої Перемоги»
- проведено обласну акцію «Серцем незабутні», авто мото пробіг «Від пам'ятника до пам'ятника», присвячені визволенню Запоріжжя від німецько-фашистських загарбників
- на різних рівнях проведено уроки мужності присвячені героям Великої Вітчизняної війни
- проведено Єдиний Урок Пам'яті за темою: «Вклонімося великим тим рокам».
- відкрито Музей Бойової і Трудової Слави імені Маршала Чуйкова
- Під патронатом голови Запорізької облдержадміністрації Б.Ф.Петрова Запорізькою обласною молодіжною організацією «Прес - центр «Акцент» проводиться регіональний соціальний проект - Обласний конкурс тематичних робіт молодих журналістів закладів освіти, вищих навчальних закладів, присвячений визволенню м. Запоріжжя та Запорізької області від фашистських загарбників «Літопис Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років», за результатами якого видану збірку найкращих 300 творів, переможців конкурсу.
- активізована робота волонтерських загонів, забезпечено проведення благодійних акцій: «Милосердя», «Ветерани живуть поруч», «Вітальна листівка ветерану», «Солдатська хустина», «Пам'ять про війну в моїй родині».
- Запорізьким обласним центром туризму і краєзнавства учнівської молоді проведено обласну історико-патріотичну акцію «Вахта пам'яті», в якій брали участь представники 23 районів та міст області.
- обласний тур Всеукраїнської історико-краєзнавчої акції учнівської молоді «Шляхами подвигу і слави», за результатами якої делегація юних музеєзнавців Запорізької області брала участь у Всеукраїнському зборі активістів зазначеної акції у м. Києві.

- Запорізьким обласним центром туризму і краєзнавства учнівської молоді проведені екскурсії «Героїчна Хортиця», присвячені Дню визволення Запоріжжя та Запорізької області від фашистських загарбників.

З метою вдосконалення та забезпечення взаємозв'язку державних інститутів, організацій й об'єднань патріотичної спрямованості в області забезпечений взаємозв'язок і взаємодія облдержадміністрації з різними громадськими організаціями і об'єднаннями. Саме для координації цієї роботи був створений Обласний центр патріотичного виховання молоді, який надає необхідну організаційно методичну допомогу, регулярно організовує проведення з'їздів, конференцій, нарад та інших заходів з керівниками патріотичних і військово-патріотичних союзів, об'єднань, а також відповідних структур, та органами місцевого самоврядування.

Здійснюючи діяльність спрямовану на підготовку і підвищення кваліфікації кадрів в Запорізькій області створено курси підготовки інструкторів з патріотичного виховання молоді на базі обласного центру патріотичного виховання, організовано проведення семінару для заступників директорів з виховної роботи, педагогів-організаторів, які безпосередньо здійснюють виховний процес в навчальних закладах області.

Обласною академією післядипломної педагогічної освіти під час проведення курсів підвищення кваліфікації педагогів Запорізької області проводяться лекції та практикуми, спрямовані на поширення досвіду громадянсько – патріотичного виховання

Нині можна констатувати, що в на Запоріжжі створено передумови для оновлення змісту й технологій патріотичного виховання, але це лише початок кропіткої роботи з формування високої самосвідомості молодої людини, розвитку особистості, згуртуванню молоді та залученню її до творчої різнобічної діяльності.

Але подібна робота по формуванню патріотичної свідомості громадян лише в межах однієї області не здатна комплексно впливати на молодь, що зростала в умовах становлення України як Держави. Актуальною є проблема розробки та прийняття Державної програми патріотичного виховання молоді, створення відповідної законодавчої бази, координація зусиль з патріотичного виховання молоді усіх гілок влади.

Запорізька область зробила перший крок у цьому напрямку, цим кроком є регулярне проведення Міжнародних конференцій з патріотичного виховання, під час яких концептуалізована діяльність по створенню системи патріотичного виховання в області.

Сподіваюсь, що IV Міжнародна конференція з патріотичного виховання молоді оптимізує регіональну модель патріотичного виховання, сприятиме консолідації суб'єктів виховного процесу по впровадженню кращих зразків патріотичного виховання.

ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ПОЗИЦИОНИРОВАНИЕ МОЛОДЁЖИ: ТЕНДЕНЦИИ 2009-2010 ГГ.

*Лаврик В. А.,
магистр факультета социологии и управления ЗНУ*

Мониторинг тенденций патриотической настроенности молодёжи служит важным ориентиром регулирования политики государства в сфере патриотического воспитания. В связи с этим, сектором социологических исследований факультета социологии и управления ЗНУ второй год подряд проводится всеуниверситетское социологическое исследование на тему «Патриотическое позиционирование студенческой молодёжи¹».

Целью исследования является изучение патриотического позиционирования молодёжи и его проблем, исследование территориальной идентичности студентов и уровней патриотизма, в том числе в сравнительной перспективе.

Динамика патриотического позиционирования студентов в 2009 и 2010 гг. показывает значительное уменьшение патриотически настроенной молодёжи более, чем на 10% (см. Табл. 1). Такие данные могут свидетельствовать, гипотетически, о разочаровании в социально-экономической политике Украины за последний год, поскольку главным фактором соотнесения себя с патриотами студенты назвали социально-экономические условия жизни в государстве.

Считаете ли Вы себя патриотом Украины или нет?	2009 г.	2010 г.
Полностью считаю	60%	47%
Скорее, считаю		
Можно сказать, и да, и нет	29%	32 %
Скорее, не считаю	10 %	21 %
Вообще не считаю себя патриотом		

Табл. 1

Тем не менее, субъективная оценка собственного уровня патриотизма опрошенными показала значительное превалирование «патриотов» над непатриотически настроенными молодыми людьми. Практически половина студентов считает себя патриотами, в то время как непатриотами себя назвала только пятая часть опрошенных. В то же время, значительную часть (а именно, треть опрошенных) составляют неопределившиеся в вопросе патриотического позиционирования респонденты. Таким образом,

¹ Опрос проводился в период с 22 по 25 ноября среди студентов Запорожского национального университета. Генеральная совокупность – 6363 студента дневной формы обучения. Выборка – 450 чел. (7%). Погрешность в пределах 4%. Выборка квотная, параметры: факультет, курс, пол.

патриотизм всё ещё является значимой ценностью для студенческой молодёжи, хотя за последний год стал культивироваться слабее (см. Рис. 1).

Динамика патриотических настроений среди студенческой молодёжи: 2009-2010 гг.

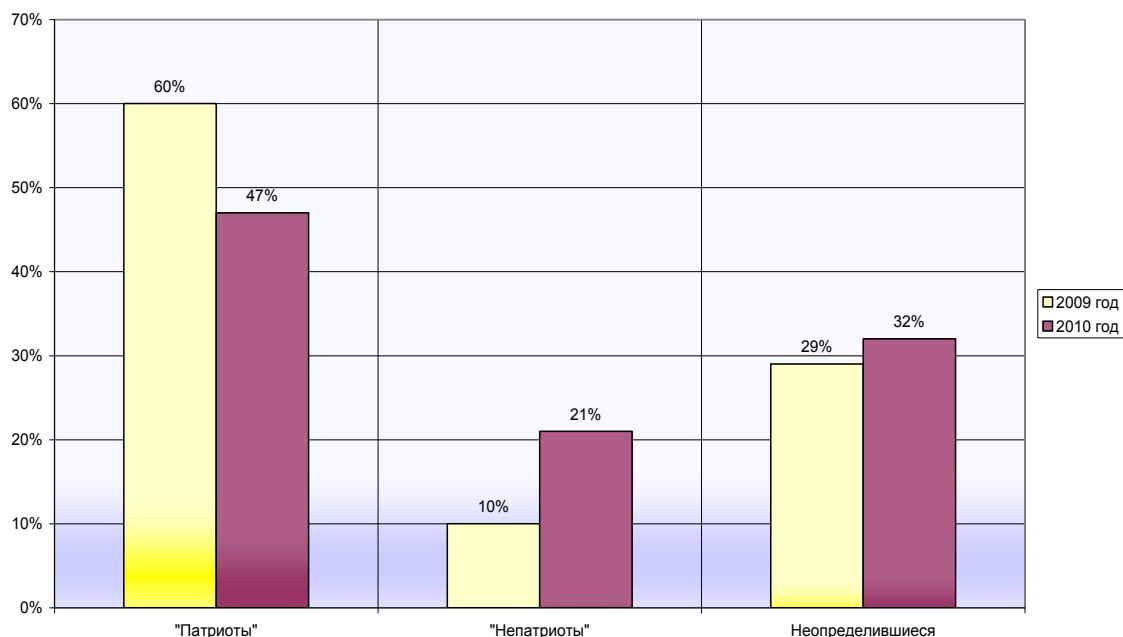

Рис. 1

Доминирующей причиной непатриотических настроений опрошенные назвали недостаточное обеспечение государством достойных условий для жизни людей (15 %). Также незначительный процент ответов составили: «Мне нечем гордиться в Украине» (4 %), «Украину мало уважают на международной арене» (3%), «Необходимо одинаково любить все страны и нации» (3 %) (см. Рис. 2). Таким образом, уровень патриотических настроений студенческой молодёжи зависит, в основном, от общей картины и условий жизни в стране, и носит под собой чёткую рациональную основу.

Почему Вы не считаете себя патриотом?

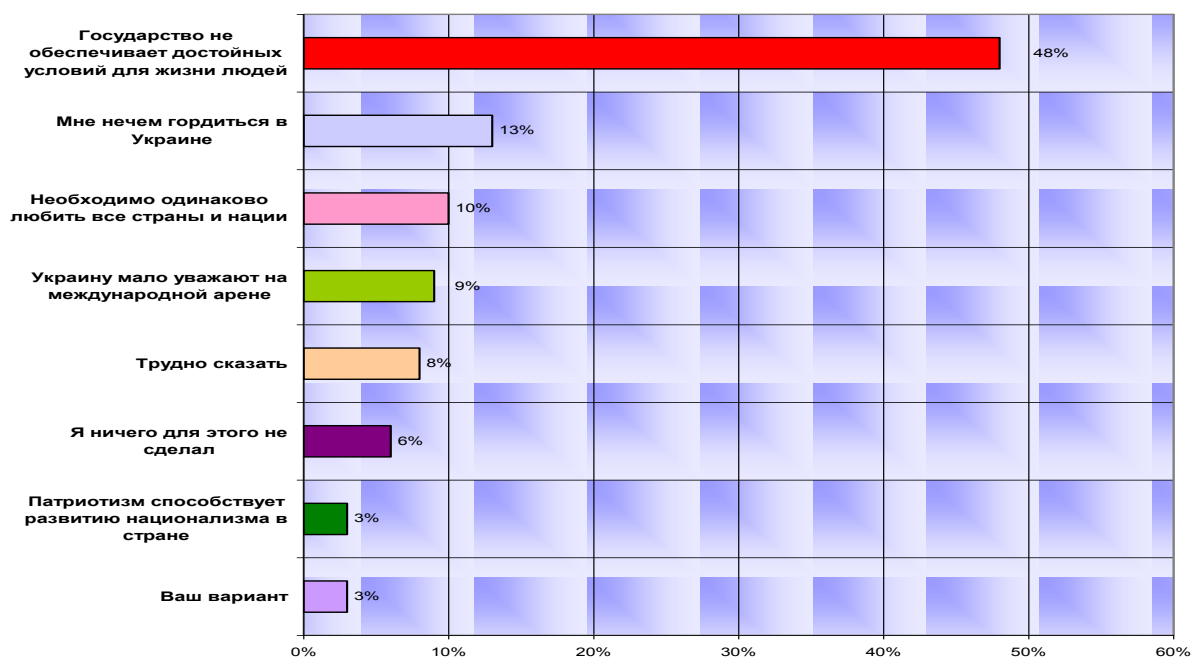

Рис. 2

Исследование особенностей территориальной идентификации как одной из составляющих патриотического позиционирования выявило, что наиболее сильно выраженными у студенческой молодёжи ЗНУ являются гражданская и локальная идентичности, при чём гражданскую можно назвать ведущей. Около половины опрошенных считают себя в первую очередь гражданами Украины, и около 20 % определили себя как жителей села, района или города, в котором живут (т.е. выбрали локальную идентичность). На третьем месте находится национально-этническая идентификация (чуть более 10 %), отражающая принадлежность к своему этносу и нации. Характерной особенностью является относительно небольшой процент людей, которые относят себя в первую очередь к гражданам Европы (их количество лишь немногим превышает 5 %), что свидетельствует о низком уровне европейской идентификации опрошенных, несмотря на активную пропаганду европейского стиля жизни среди молодёжи и популяризацию европейских ценностей в обществе в целом (см. Рис. 3).

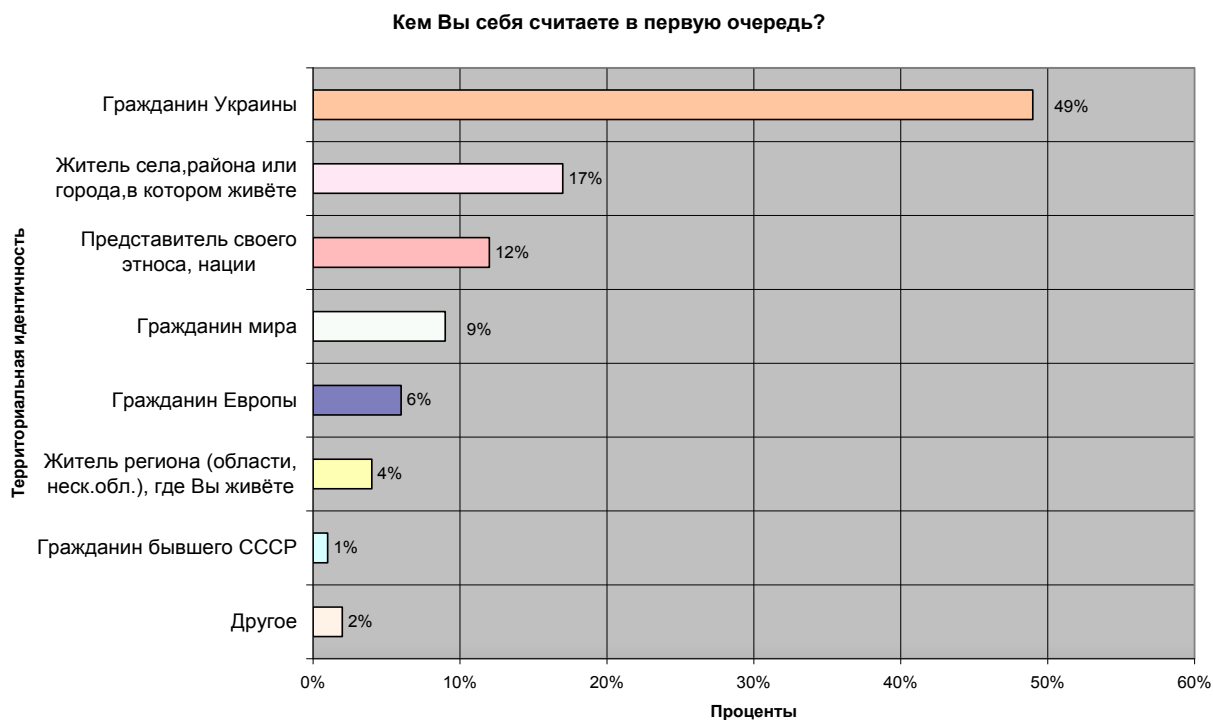

Рис. 3

Несмотря на преобладание среди всех остальных гражданской идентичности, эмоциональное отношение к локальному месту проживания (т.е. городу) носит более позитивный характер, чем отношение к стране проживания. Так, позитивно воспринимают своё проживание в городе 63 % респондента, в то время как довольных страной проживания меньше на 15 %. Показательным является тот факт, что желающих выехать из города практически в 2 раза меньше, чем желающих покинуть страну (см. Табл. 2).

Испытываемые по отношению к месту проживания чувства	Чувства по отношению к городу	Чувства по отношению к стране
Рад, что живу здесь	22%	15%
В целом доволен, но кое-что не устраивает	41%	33%
Не испытываю по этому поводу особых чувств	16%	15%
Не нравится жить здесь, но привык и не собираюсь уезжать	4%	6%
Хотел бы выехать в другой город/страну	15%	27%
Сложно ответить	2%	5%

Табл. 2

Локальный уровень патриотизма студенческой молодёжи, таким образом, является более эмоционально выраженным, нежели гражданский и, тем более, национально-этнический. Не прибегая к разработке серьёзных рекомендаций, стоит всё-таки сакцентировать внимание на том, что разработка модели патриотического воспитания молодёжи на основе локальной (городской, сельской) принадлежности может быть эффективнее в развитии патриотических настроений среди молодёжи, чем на основе гражданской.

Результаты изучения гендерных особенностей патриотического позиционирования показали значительное преобладание «патриотов» среди мужчин по сравнению с женщинами (см. Рис. 4). Данный результат можно назвать прогнозируемым в связи со спецификой смыслового наполнения понятия «патриотизм»: мужество, сила, желание защищать Родину и др. качества испокон веков культивируются в подавляющем большинстве среди мужчин.

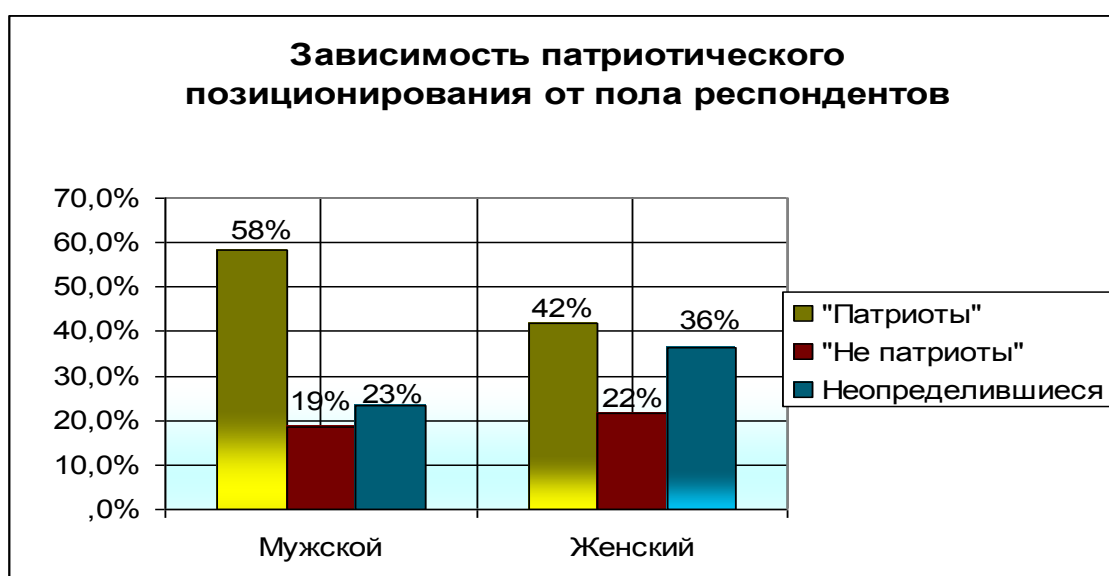

Рис. 4

Сопоставление патриотического позиционирования как «заявленной» ценности с деятельностным аспектом патриотизма, который проявляется в реальных действиях и жизненных установках, позволил выявить следующие особенности. «Патриоты» имеют более низкий уровень готовности воевать за свою страну, чем опрошенные, которые не определились с патриотическим позиционированием. Таким образом, патриотизм в данном случае выступает скорее номинальной ценностью, которая декларируется, но не характеризуется реальным деятельностным наполнением (см. Рис. 5, 6, 7).

Рис. 5

Деятельностная составляющая патриотизма

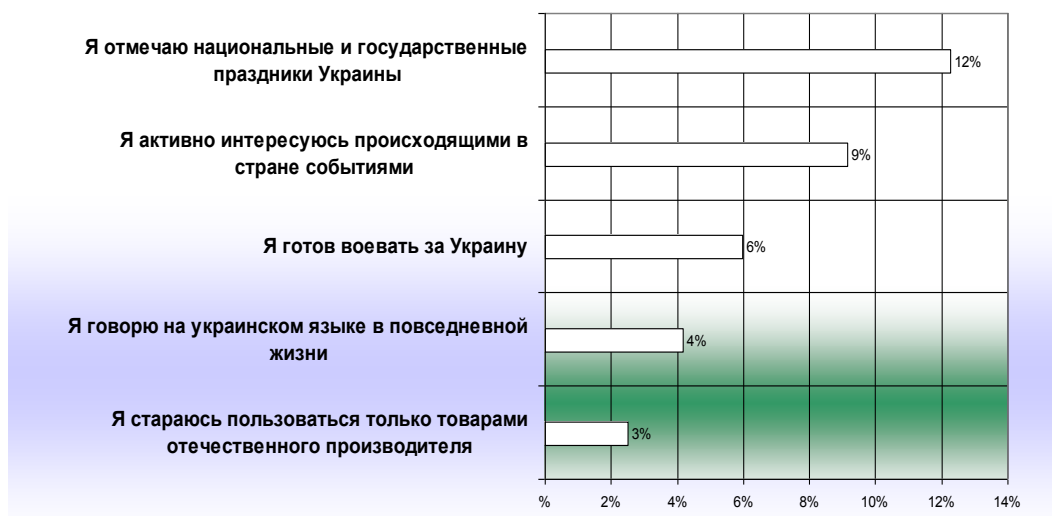

Рис. 6

Эмоциональная составляющая патриотизма

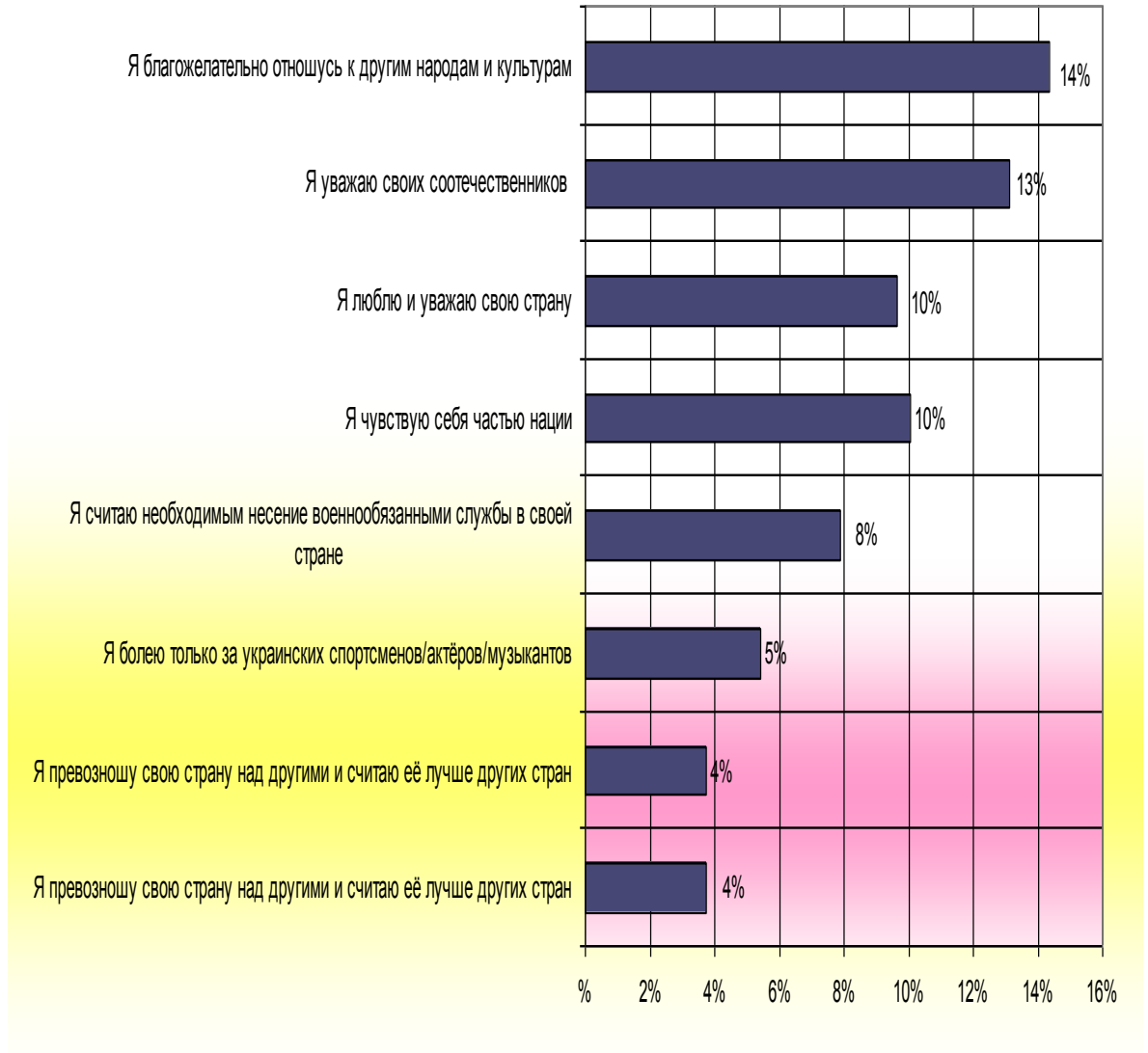

Рис. 7

Анализ аспектов проявления патриотизма показал, что как и в 2009 г., основными составляющими патриотизма у студенческой молодёжи являются благожелательное отношение к другим народам и культурам (14%), уважение к своим соотечественникам (13%), празднование национальных и государственных праздников (12%), уважение к своей стране и идентификация себя с нацией (по 10%). Такие данные свидетельствуют о высоком уровне толерантности среди запорожской молодёжи и об отсутствии в структуре патриотических ценностей шовинистических и радикальных (см. Рис. 8).

Аспекты проявления патриотизма

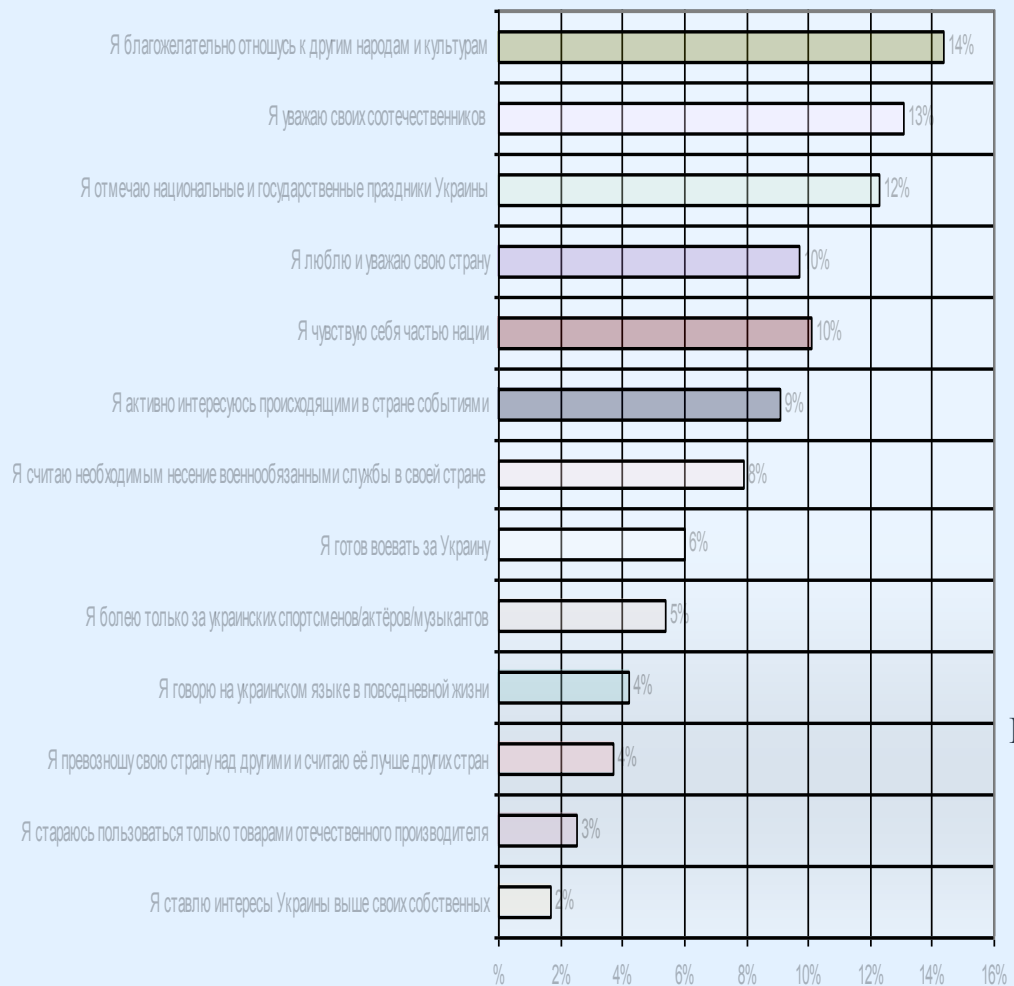
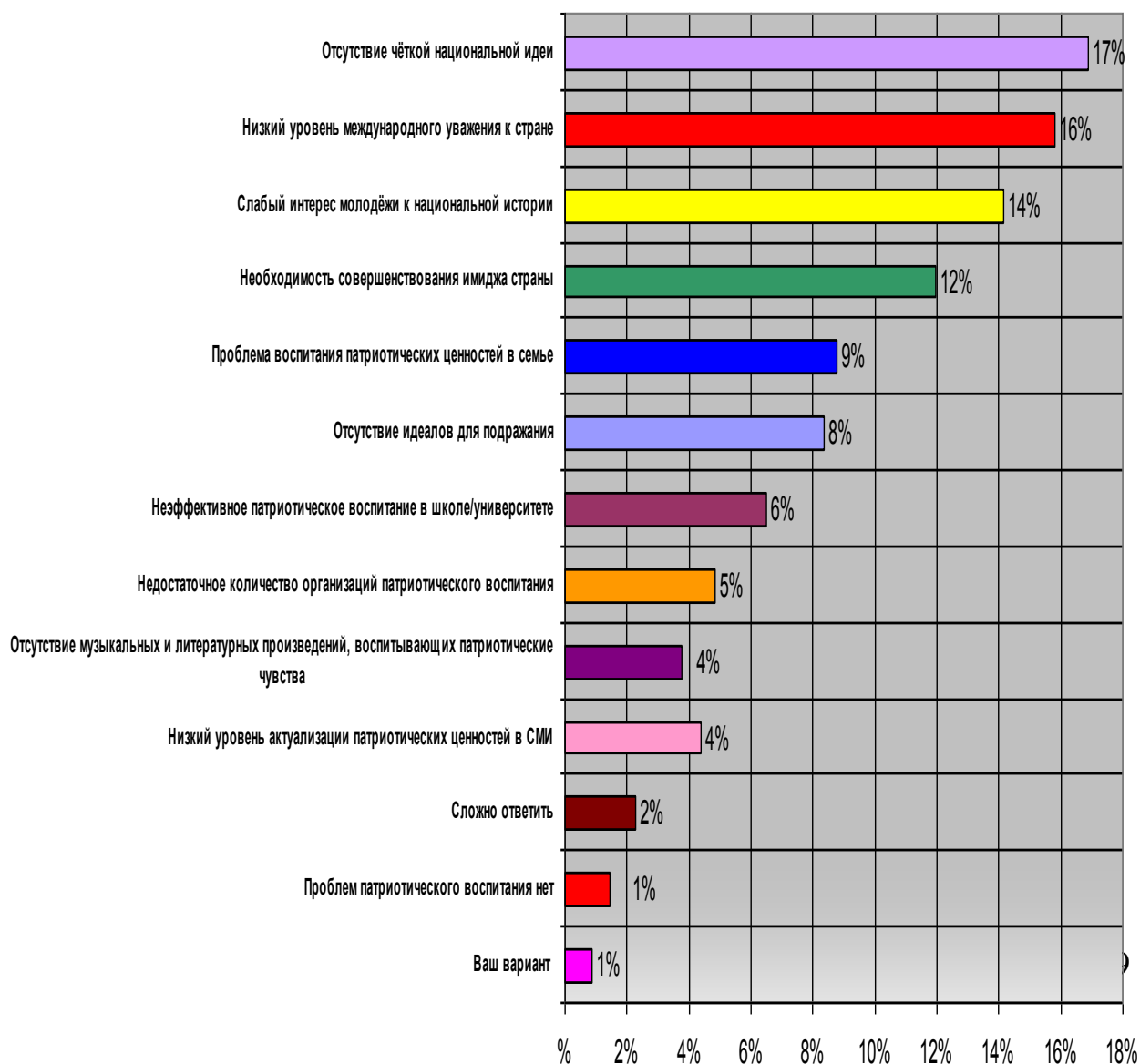

Рис. 8

Интересуясь мнением респондентов о проблемах, существующих в системе патриотического воспитания современной Украины, мы получили следующие данные (см. Рис 9). Наиболее острой проблемой было названо отсутствие чёткой национальной идеи (17%), низкий уровень международного уважения к стране (16%), слабый интерес молодёжи к национальной истории (14%), необходимость совершенствования имиджа страны (12%) и проблема воспитания патриотических ценностей в семье (9%). Очевидно, решение данных проблем может оказать позитивное воздействие на формирование чувства сплочённости нации, патриотизма и любви к своей Родине.

Результаты социологического исследования позволили выявить основные аспекты патриотического позиционирования студенческой молодёжи, которые трансформируются в зависимости от социального климата в обществе, социально-экономической обстановки в государстве, доминирующих идеологий и других факторов. Мониторинг данных тенденций позволяет выявлять проблемы государственной политики по патриотическому воспитанию молодёжи. Сравнительные исследования дают возможность определить динамику патриотических настроений среди молодёжи и корректировать её модель, не допуская распространения негативных тенденций: социального разочарования, национального шовинизма и других деструктивных процессов.

І СЕКЦІЯ

СІМ'Я, ДУХОВНІСТЬ, КУЛЬТУРА - ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ГРОМАДЯНИНА – ПАТРІОТА

ВПЛИВ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ НА МОРАЛЬНО- ЕТИЧНИЙ СТАН СУЧАСНОЇ МОЛОДІ ТА ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ.

Гапон О.І.

*Народний артист України, лауреат премії ім.І.С.Паторжинського, актор
Запорізького академічного обласного українського музично - драматичного
театру ім.В.Г. Магара*

Оскільки я актор, то тема патріотизму мені дуже відома, про яку я можу багато чого розповісти.

Я вважаю що при народженні дитини з молоком матері їй передається це почуття. Далі, у процесі батьківського виховання, дідусів та бабусь, на зразках казкових героїв у дитячій свідомості формується відповідне розуміння добра і зла. Черговим етапом є дитячий садок, де дитина виховується в колективі, серед своїх однолітків, де дуже важлива роль у цьому процесі відведена вихователю. Саме в дитячому садку діти вчаться писати, малювати, розповідати казки, грати ролі в невеликих театральних виставах.

Необхідно зазначити, що коли діти знаходяться в театрі, вони є активними учасниками творчого процесу, актор на сцені-діти в залі. Будучи молодим актором я часто приймав участь у дитячих виставах. Пригадую один епізод з вистави «Котигорошко». Я грав роль головного героя, Котигорошка – богатиря. В епізоді, де він веде боротьбу зі страшним змієм, а боротьба була тяжкою, змій ось-ось переможе юного героя... діти з глядацької зали побігли прямо на сцену і разом з Котигорошком здолали змія. Я бачив на обличчях маленьких хлопчиків радість, хвилювання та відчуття гордості, що вони перемогли зло. Доречи діти – це самий вимогливий глядач, вони чітко розуміють і відрізняють добро від зла, вони беззаперечно вірять в те, що показують на сцені.

Згадую як чудовий приклад патріотизму п'єсу «Заграва над Хортицею», автора П.Ребра. В ній йдеться про підпілля у Запоріжжі під час Великої Вітчизняної війни 1941-43 рр. коли «юні чапаєвці», яким було по 11-13 років стали на захист рідного міста і держави, з числа яких майже всі загинули. Коли ми грали виставу, в залі були присутні матері та родичі загиблих героїв. Під час епізоду, коли їх катували, а потім розстріляли фашисти, в залі відбувалося таке, що важко передати словами, це був мітинг, де діти давали клятву відданості Вітчизні. Почуття патріотизму переповнювало їх серця. Вони були готові до кінця захищати свою Батьківщину. Автор п'єси і актори

театру виконали поставлене перед ними завдання. Це свідчить про те, яку вагому роль у вихованні молоді відіграє театр.

Діяльність Запорізького театру ім.В.Г.Магара має героїко-романтичний напрямок, тому темі патріотизму тут приділяється особлива увага. Останнім часом театр значно розширив тематичний та технічний діапазони. Ми граємо вистави просто неба – на легендарній Хортиці. Вперше на Україні колектив театру здійснив постанову вистави «Тарас Бульба» (режисер Є.Головатюк, худ. керівник В.Слонов) яка отримала високу оцінку глядача та стала номінантом премії ім.Т.Г.Шевченка. Просто неба сиділи тисячі людей, атмосфера була не звичною, надзвичайно зворушливою. В завершальному епізоді вистави коли Тараса Бульбу спалюють на вогнищі він закликає: «Дорогі браття, не здавайтеся, бережіть, захищайте Україну, єднайтеся». Кінець вистави. Люди не розходяться. Мовчання. Це було потрясінням, проявом почуття патріотизму душами людей і неперевершеного виховного впливу.

Тема патріотизму сучасної молоді викликає тривогу. Повстає питання - чи зможе вона захистити Батьківщину? Адже те, що демонструють сучасні засоби масової інформації викликає тривогу. Сучасні серіали, де ллється кров, демонструється жорстокість, низька мораль – все це спотворює молоді душі.

Тому тема патріотизму сьогодні, як ніколи, актуальна. Морально-етичний стан сучасної молоді бажає бути значно вищого рівня.

Я часто бував з концертами в місцях позбавлення волі м. Бердянська, смт. Вільнянська, де в основному відбувають покарання молоді люди, здорові, сильні. Чого вони там? Коли ми їх втратили і як їх повернуть до нормального життя.

Перед Державою і нами стоїть велике завдання – виховати гідного громадянина-патріота України. Суспільство хворе, але не безнадійно. Якщо ми будемо байдужими до молодого покоління, до держави Україна, то втратимо нашу Незалежність назавжди, а я б цього не хотів. Я хочу завершити свою доповідь такими рядками:

Родина моя,
Что было, и что будет,
Все я пополам с тобою разделю,
Вовсе не затем, чтоб ты меня любила,
Просто потому, что я тебя люблю...

КРЕСТНЫЙ ХОД – ЭЛЕМЕНТ ДУХОВНО-КУЛЬТУРНОГО ВОСПИТАНИЯ ПАТРИОТИЗМА.

Глуценко М.Н.

Системный администратор православно-богословских курсов г. Харьков

Крестный ход – явление не новое. Он происходит из фундаментального события Ветхого Завета – Исхода из Египетского рабства. Это шествие и в буквальном, и в духовном смысле ведомо Самим Богом: «Господь же шел пред ними днем в столпе облачном, показывая им путь, а ночью в столпе огненном, светя им, дабы идти им и днем и ночью» (Исх.13,21-22). В Исход Моисей берет кости Иосифа (Исх.13,19), т.е. чтимую святыню – мощи.

Победоносное шествие с иной святыней - Ковчегом Завета - совершает древний Израиль вокруг стен Иерихона, причем шествие предваряется семью священниками, идущими перед Ковчегом, трубными звуками рога и труб, а так же воинами, окружавшими святыню. Шествие принесло чудесную победу израильтянам (Нав.6,1-26).

Торжествующее по смыслу шествие, славящее Бога, совершает Давид при перенесении Ковчега Завета в Иерусалим. «С восклицаниями и трубными звуками...принес Давид всесожжения пред Господом и жертвы мирные»(2 Цар.6,12-19). Всенародное шествие на освящение нового Иерусалимского храма со святыней – перенесение Ковчега Завета - совершает Соломон, «и собрались к царю Соломону на праздник все Израильтяне и подняли священники Ковчег... и все священные вещи, которые были в Скинии». (3 Цар.8,1-12). В завершение праздника Соломон произносит молитву со славословием и прошениями к Богу (3 Цар.8,14-54). Здесь мы видим просительное и умиловительное значение шествия.

О радостном празднестве - шествии с пением - повествует книга пророка Неемии. Оно совершается в связи с освящением стен Иерусалима и носит характер городского торжества. Шествие со славословиями и «песнями при звуке кимвала, псалтирей и гуслей, ... двух больших хоров для шествия» (Неем.12, 27- 31). Так же, когда священник черпал воду для жертвы, и вода приносилась в храм при звуках музыки и торжественном пении (Ин. 4: 14; 7: 2, 37, 39; Ис.12,3). Приведенные примеры свидетельствуют о благочестивых шествиях Ветхой Церкви и дают повод Новозаветной Церкви совершать благолепные шествия, сообразные с учением Церкви Новозаветной. Так, Торжественный вход в Иерусалим Господа Иисуса Христа перед Его спасительными страданиями есть установление Самим Господом подобных шествий, вовлекающих все и вся. «На другой день множество народа, пришедшего на праздник... взяли пальмовые ветви, вышли навстречу Ему и восклицали: Осанна!» (Ин.12,12-13). Наконец, шествие со Крестом в Его воспоминание устанавливается также Господом при Его восхождении на Голгофу: «И неся крест Свой, Он вышел на место, называемое Лобное...» (Ин.19,17). Апостол Лука говорит о множестве людей, следующих за Ним, «которые плакали и рыдали о Нем» (Лк.23,26-27).

Господь указывает главное условие следования за Ним как в буквальном, так и в духовном смысле: «Если кто хочет идти за Мной, отвергнись себя, и возьми крест свой, и следуй за Мной» (Мф.16,24). Следование со крестом за Господом – это невидимое духовное следование, выраженное в видимом образе крестного хода, совершаемого от первых веков Церковью Христовой и до нашего времени.

Постоянные крестные ходы в современном виде возникли с конца III – начала IV веков в Византии по Уставу устанавливаются в двенадцатые церковные праздники. Так же совершаются и эпизодические крестные ходы. Например, Святитель Иоанн Златоуст устраивал против еретиков-ариан ночные шествия по улицам Константинополя. Для этого были сделаны серебряные кресты на древках, которые торжественно носились по городу вместе со святыми иконами. Люди шли с зажженными свечами. Позже в борьбе с ересью Нестория специальные крестные ходы устраивал святитель Кирилл Александрийский. В Константинополе для освящения мест и отвращения болезней выносили из императорского дворца в храм Софии Животворящий Крест и носили по улицам. [2]

Ко времени Крещения Руси Византия накопила богатый опыт этой формы жизни. Поэтому древнерусские крестные ходы поначалу ориентируются на традиции Царьграда. Постепенно собственная история и возникающие традиции создают свои крестные ходы, порой отличающиеся в рамках двух сопредельных княжеств.

Из-за постоянных княжеских междоусобиц люди, исполненные патриотизмом к своему городу, когда уже не было человеческих сил в борьбе за Родину, прибегали к помощи Божьей, в форме крестных ходов с местными святынями вокруг стен города или шли крестным ходом из храма к стенам города, где была битва.

Так, Крестный ход с чудотворными иконами совершали, когда Тихвинский монастырь, что под Великим Новгородом, осадили шведские войска, насельники монастыря и местные жители, укрывшиеся от врага в монастыре, совершали крестный ход с чудотворными образами по стенам обители, и Господь услышал их молитву – враги были побеждены.

Подобные примеры упования на Бога в трудные времена видим и в новейшей истории. Во время Великой Отечественной войны по личному приказу маршала Г.К.Жукова в особых случаях, когда оставалось надеяться только на помощь Божью, совершали крестные ходы по позициям русских войск и даже поднимали святые иконы в воздух на дирижаблях для ограждения покровом Божьим русской земли от неприятеля.

Из послания патриарха Московского и всея Руси Алексия II в связи с открытием программы «Под звездой Богородицы» (20.05.07- 10.06.08) видим, что пастырь взывает к патриотизму, что бы молились о государстве и народе: «...Восемь крестных ходов, символизирующих собой лучи этой Звезды, выйдут из шести городов нашего Отечества: Владивостока, Барнаула, Якутска, Ростова-на-Дону, Санкт-Петербурга и Архангельска, а также двух центров Вселенского Православия — Иерусалима и Афона. Пройдя по всей территории России, передавая как великое сокровище из рук в руки, освящающие нашу землю святыни, несомые совершителями шествия, участники будут молиться о России и, ее народе... Хочется надеяться, что она будет способствовать дальнейшему созиданию и возрождению России, укреплению традиционных духовно-нравственных ценностей...» [3]

Помня как пали стены Иерихона, православные продолжают крестные шествия с крестами и иконами вместо ковчега, а вместо труб – звоном в колокола, и пением духовных песнопений. Молятся в ектиниях о стране, властях и воинстве ее, о городе или месте, где совершается ход, и любом городе, стране и верою живущих там, а также о даровании всякого изобилия и счастья, невзирая на слова людей говорящих: «Вам не следует быть патриотами, потому что вы должны любить всех», но со Слова Святейшего Патриарха Кирилла произнесенного после Божественной литургии в Свято-Успенском Старицком монастыре 2 июля, 2010 года: «Не может любить людей тот, кто не любит свое Отечество».[4]

И если внедрять крестные хода среди молодежи, то, слыша молитвы, произносимые там, возрастет в молодых душах истинный патриотизм, который любит свое государство, народ, культуру и уважает другие нации.

Правила поведения митр. Филарета (Дроздова) по поводу конкретного шествия из Голутвина монастыря в Коломну в память о прекращении холеры, но носящие общий характер. [5]

«Духовенство должно напомнить благовремение себе и прочим, дабы сие благое начинание принесло благий плод, для сего надобно, чтобы дело Божие совершаемо было с глубоким и непрерывным благоговейным вниманием. Когда вступаешь в крестный ход, помышляй, что идешь под предводительством святых, иконы которых в нем шествуют, приближаясь к Самому Господу, поколику немощи нашей возможно. Святыня земная знаменует и призывает святыню небесную; присутствие креста Господня и святых икон и кропление освященною водою очищает воздух и землю от наших греховных нечистот, удаляет темные силы и приближает светлые. Пользуйся сею помощью для твоей веры и молитвы и не делай ее бесполезною для тебя твоим нерадением. Слыша церковное пение в крестном ходе, соединяй с ним твою молитву; а если по отдалению не слышишь, призывай к себе Господа, Божию Матерь и святых Его известным тебе образом молитвы. Не входи в разговоры с сопутствующими; а начинающему разговор отвечай безмолвным поклоном или кратким только необходимым словом. Духовенство должно быть примером порядка и благоговения, а мирские не должны тесниться между духовенством и расстраивать порядок. Не беда, если отстанешь телом: не отставай от святыни духом».

Литература.

1. Библия.
2. Алексей, В чем смысл крестного хода?
<http://vladivostok.eparhia.ru/community/answer/?ID=7297>
3. Послание Святейшего Патриарха Алексия 11 в связи с открытием программы «Под звездой Богородицы». <http://www.novorossia.org/khzb/115-poslanie-patriarkha-v-svjazi-s-otkrytiem.html>
4. Слово Святейшего Патриарха Кирилла после Божественной литургии в Свято-Успенском Старицком монастыре.
<http://www.patriarchia.ru/db/print/1194692.html>

5. Иерей Евгений Пуртов. История крестных ходов.
<http://www.russned.ru/kultura/istoriya-krestnyh-hodov>

КУЛЬТУРНО- ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ФОРМЫ РАБОТЫ С ПОДРОСТКАМИ И СУДЕНЧЕСКО - МОЛОДЕЖНОЙ АУДИТОРИЕЙ

Кашицына А.В.

Заместитель генерального директора Херсонского дворца молодежи и студентов по творческим вопросам, заслуженный работник культуры Украины

Друзякина Л.В.

Заведующая отделом молодежных, детских и семейных программ

Областной Дворец молодежи и студентов, по праву, сегодня считается, пожалуй, единственным оставшимся в «живых» очагом культуры в городе Херсоне. И, продолжая традиции культурных учреждений, Дворец остается базовым культурологическим и методическим центром новых, неординарных, интересных форм и методов культурно-массовой работы среди детей, подростков, молодежи и населения г. Херсона и области.

На базе Дворца помимо молодежных общественных центров и объединений, работает отдел культурологических программ, молодежный отдел, а также 10 творческих коллективов и развлекательных комплексов.

Говоря сегодня о работе отдела творческих культурологических программ, можно отметить, что он подходит к решению проблем клубной работы не односторонне, а комплексно, соединяя воедино разные направления деятельности учреждений культуры, касающиеся вопросов семьи, эстетического и патриотического воспитания, развития самодеятельного творческого мастерства среди детей, подростков и молодежи. Для этого проводятся разнообразные конкурсы и фестивали, шоу-программы, вечера отдыха и др.

На сегодняшний день, фирменными «знаками» Дворца молодежи и студентов стали Всеукраинский конкурс юных и молодых исполнителей «Маленькие звезды», Всеукраинский конкурс-фестиваль военно-патриотического творчества «Оберіг», официальный конкурс красоты «Мисс Херсон – мисс Таврия», детский творческий конкурс «Мини Мисс – Мини Мистер Херсон».

Всеукраинскому конкурсу «Маленькие звезды» уже исполнилось 15 лет. Участниками его за эти годы стали более 10 тысяч исполнителей в жанрах вокала и хореографии не только из Херсонщины, но из многих городов Украины и Ближнего зарубежья. Говоря о Херсонских победителях конкурса, можно с гордостью отметить, что многие вокалисты и хореографические коллективы уже стали лауреатами и обладателями Гран-

при на самых престижных Всеукраинских и Международных конкурсах и фестивалях: «Черноморские игры», «Песенный вернисаж», «Червона Рута» (г. Киев), «Молода Галичина» (г. Львов), «Улыбки моря» (Болгария), «Дети 21 апреля» (Турция), «Интершоу» (Польша) и др.

А самые яркие «звездочки» конкурса: Наталья Волкова, Настя Лушникова (Маня), Юлия Вдовенко (Юлия Войс), Николай Бортник (Максим Барских), Алиса Тарабарова, Артем Мех, уже хорошо известны на украинской эстраде.

Вкратце мне хотелось бы рассказать и о Всеукраинском фестивале-конкурсе военно-патриотического творчества «Оберіг», который уже 8 лет проводится Дворцом молодежи и студентов. Уникальность его в том, что он многожанровый (8 номинаций); возраст участников от 5 до 70 лет; в нем принимают участие самодеятельные певцы, чтецы из числа военнослужащих, правоохранительных органов, воины-интернационалисты, моряки, ветераны войны и труда. Среди конкурсантов много юных и молодых исполнителей. И то, что сегодня наше молодое поколение волнует история страны, тема Великой Отечественной войны, афганские события, что в своих творческих поисках они обращаются к этим темам – это очень важно и это очень радует нас. Потому, что зная и помня об этом, мы, а вернее они, уже не допустят новых войн. Поэтому, я с уверенностью могу сказать аналогов фестивалю «Оберіг» на Украине нет.

Херсонщина издавна славилась красивыми девушками и поэтому вполне естественно в 1999 г. во Дворце открылось региональное представительство национального комитета «Мисс Украина». Это дало нам возможность проведения официального регионального конкурса «Мисс Херсон – Мисс Таврия», в котором традиционно принимают участие студентки высших учебных заведений города. В этом году конкурс отметил 10-летний юбилей. В рамках подготовки к каждому конкурсу проводится широкая культурная и социальная программа. Конкурсантки участвуют в пресс-конференции с представителями СМИ, в благотворительных акциях, посещают детскую областную больницу, проводят подконкурсы «Мисс талант», «Мисс хозяйка» и др. Такие мероприятия позволяют в течение всего периода и как окончательный итог в финале конкурса определить наиболее активных, коммуникабельных и артистичных девушек, которым и вручаются официальные титулы. А победительницы конкурса традиционно представляют Херсонщину на Национальном конкурсе «Мисс Украина», Всеукраинском конкурсах «Королева Украины». Кроме того финалистки нашего конкурса принимают участие и в других конкурсах красоты, где завоевывают достаточно престижные и почетные титулы:

Анна Платонова - Королева Украины 2000

Ирина Торская - Мисс Украина-Юг – 2003

Елена Фролова – Мисс туризм Украины – 2004

Дарья Жужа – I Вице Мисс Княгиня Украины - 2007

Алина Сергеева – «Мисс студенчества юга Украины 2009»

Аня Мелихова – «Мисс зрительских симпатий Красуни Украины 2010».

Конкурс «Мини мисс – Мини мистер Херсон» проводится под эгидой международной программы «Mini Miss – Mini Mister World». Это не столько конкурс красоты, сколько детский творческий конкурс, в котором принимают участие красивые и талантливые дети от 5 до 13 лет из Херсона и области.

Уже 8 лет Дворец проводит фестиваль «Світ талантів Південь України», который ежегодно собирает лучших детей юга Украины. Как первые весенние бабочки, такие же яркие, очаровательные, непосредственные и непохожие друг на друга, они слетаются на свет сцены Дворца молодежи и студентов и приглашают всех в удивительный и неповторимый мир детского творчества.

А все лауреаты фестиваля достойно представляют южный регион на Всеукраинском и Международном финалах «Світ талантів», становясь обладателями не только I, II, III премий, но и Гран-при фестиваля.

Кроме того, в течение года, во Дворце молодежи и студентов проходит множество интересных мероприятий: тематические вечера, посвященные государственным и профессиональным праздникам, концертные программы, спортивные праздники и соревнования, фестиваль театров моды.

Особо хочется отметить, что творческий и молодежный отделы Дворца постоянно оказывают методическую помощь студентам в организации студенческих мероприятий: КВНов, развлекательных программ, конкурсов, капустников и даже театрализованных юмористических постановок.

А руководство Дворца бесплатно предоставляет для их проведения большой зал.

С 2010 года при Дворце работает Областной студенческий парламент. В настоящее время молодежный отдел Дворца совместно с парламентом разрабатывает несколько новых масштабных творческих проектов, презентация которых состоится в 2011 г.

Оценку эффективности работы Дворца молодежи и студентов, на мой взгляд, сегодня определяют: в первую очередь, сами участники наших программ, а их уже за все эти годы просто не перечесть; во-вторых, наши постоянные зрители, которые любят, а значит, и с удовольствием посещают наши мероприятия, и наконец, студенты, которые приобрели во Дворце прекрасную сценическую и методическую базу для реализации и проведения своих программ, а главное для общения друг с другом.

К сожалению, я не могу более подробно рассказать обо всех мероприятиях, обо всех методах и формах культурологической работы нашего Дворца. Единственное, что я могу с уверенностью сказать, что наша работа – это совместный труд творческих, технических, художественных отделов, это плод ежедневного труда всех сотрудников Дворца, тесная

совместная работа с Советом ректоров и студенческим Советом ВУЗов города и области.

А все, чем сегодня живет Херсонский Дворец молодежи и студентов, все, что сегодня проводится в нем, направлено на выполнение главной цели: формирование и реализацию духовных и творческих потенциалов детей, подростков и молодежи, воспитания их в духе патриотизма, почитания исторического прошлого нашего народа и страны, развитие морального и эстетического облика юного и молодого поколения Украины.

СОСТОЯНИЕ ДУХОВНОСТИ В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ОБЩЕСТВЕ: ФИЛОСОФСКИЕ, ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ, РЕЛИГИОЗНЫЕ, ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ.

Клемешин А.К.

Религиовед, член Украинской Ассоциации Религиозной Свободы

Патриотизм – (от греч. *patrides* – соотечественник, *patris*- родина), любовь к родине, привязанность к родной земле, языку, культуре, традициям (1, 544). Духовность как одна из составляющих патриотизма в современном украинском обществе не есть что-то отличное, как теперь говорят, эксклюзивное, в общем понимании этого феномена. Вспомним слова классиков – людей, которые «переварили» все это в своем сознании и пережили в своем жизненном опыте.

«Процветание государства, благополучие народа зависит неотменно от доброты нравов, а доброта нравов неотменно от воспитания». Новиков Н.И., русский публицист, 1744-1818 г.г. (2, 453).

«Правила воспитания суть первые основания, приуготовляющие нас быть гражданами». Екатерина II Великая (2, 455).

«Патриотизм, чем бы то ни был, доказывается не словом, а делом». Белинский В.Г.(2,543).

«Патриотизм не должен ослеплять нас, любовь к отечеству есть действие ясного рассудка, а не слепая страсть». Карамзин Н.М. (2,600)

«Патриотизм – это готовность убивать и быть убитым по самым тривиальным причинам». Рассел Б. (2,671).

«Патриот – это человек, служащий родине, а родина - это, прежде всего народ». Чернышевский Н.Г.(2,767).

И, парадоксальное. «Патриотизм – последнее прибежище негодяя». Джонсон С.(2, 415).

Поэтому я сформулировал бы философский аспект патриотизма, во-первых, как осознанное стремление и понимание этого стремления самим гражданином, и, во-вторых, способность государства этим стремлениям граждан соответствовать! Последнее высказывание классика – это своего рода предупреждение недопустимости чрезмерного раздувания понятия

патриотизма, которое зачастую используется современными политиками в низменных, своекорыстных целях, а не на благо народа. (Это ведет к обесцениванию самого понятия «патриотизм»).

Переходя к аспекту образовательному в деле воспитания гражданина-патриота, сразу напрашивается ряд риторических вопросов:

- с какого момента (возраста) необходимо готовить гражданина и патриота?

- когда этот процесс должен заканчиваться и должен ли?

- как примирить «непримиримое» - стремление общества воспитать молодежь гражданами-патриотами и неготовность государства дать ей возможность самореализоваться и любить родину сердцем, а не по принуждению? (Лозунг «Люби Украину!» мне чем-то напоминает старый лозунг «Слава КПСС!»).

Невольно приходят на ум слова Гете: «Хотя мир в целом продвигается вперед, молодежи приходится всякий раз начинать сначала». (2, 400).

Без сомнения, патриотизм закладывается в детстве и юности (его иногда люди, покинувшие в силу различных причин родину, называют ностальгией). Тот же Гете писал: «Чужбина родиной не станет...» (2,400), Пьер Кортель высказывался еще радикальнее: «Отчизну кто клянет – с семьей, тот порывает» (2,315). Джорж Байрон вторит ему: «Тот, кто не любит свою страну, ничего любить не может» (2, 358).

Весьма серьезной представляется в современной Украине (да и на всем постсоветском пространстве) проблема двойных стандартов у правящей и владеющей более 90% богатств страны элиты. Их дети учатся в престижных, и, разумеется, недоступных для рядового украинца зарубежных вузах; они ездят не на отечественных машинах, одеваются исключительно за рубежом, имеют дома, дачи не в Украине и др. Вопрос: это украинские патриоты? Хотелось бы напомнить слова Г.Спенсера: «Никто не может быть совершенно свободным, пока все несвободны» (2,690). Я уже упоминал слова Пьера Корнеля. Давайте рассмотрим роль и значение личного примера тех, кого держава и народ хотели бы использовать как пример для подражания подрастающему поколению. Я сошлюсь на всем известных боксеров – братьев Кличко. Безусловно, личности; их называют «народными послами», символами независимой Украины. Однако, каждый день, включая телевизор, вся страна видит, что эти «символы» рекламируют продвинутый бренд водки «Немиров» и пива «Черниговское», на фоне интересующих многих зрителей спортивных соревнований в сфере спортивных единоборств! Это патриотизм? И это происходит в то время, когда Германия вручает им свои высшие награды!

Еще один важный аспект, характерный для всего постсоветского пространства и, особенно, для Украины: партийная принадлежность и преданность партии. За 19 лет существования независимой Украины мы все поняли, что такое партийная дисциплина! В советские времена измена партии приравнивалась к измене Родине со всеми вытекающими последствиями. А что мы наблюдаем сегодня? Общество раскололось по

партийному признаку! Семьи раскололись по партийному признаку. Почти каждый из вас может привести свои примеры.

Давайте еще раз обратимся к классикам. «Партийность – всего лишь безумие многих ради выгоды некоторых» Поп А. (2,338). «Партия – это безумие многих ради выгоды единиц». Дж.Свифт. (2, 349). И совершенно в духе нашего времени звучит высказывание Джорджа Вашингтона, первого президента США: «Парламент имеет не больше права запустить руку в мой карман, чем я в его». (2,367).

Зная практику патриотического воспитания в нашей Отчизне, уверен – в этом направлении делается все, что необходимо, и даже больше того! Вопрос в другом: подобный опыт других продвинутых стран и их возможности несовместимы с нашими. Когда в 46 млн. стране 6,5 млн. граждан вынуждены работать за рубежом, чтобы прокормить себя и своих близких (умножайте примерно на 4), вообще трудно говорить о патриотизме.

Посмотрим еще на один из важнейших факторов, на который общество не без оснований возлагает особые надежды: фактор религиозный. Так сложилось с момента развала СССР, что многие верили – коммунистическую идеологию сменит другая, совершенно отличная от нее и способная ее компенсировать в духовном плане. Кто-то возлагал надежду на то, что это будет религиозность общества, которое «соскучилось» по какой-то иной идеологии. Народ без идеологии – стадо, подверженное инстинктам и призывам «вожаков». Действительно, церковь (во всех ее конфессиональных проявлениях) «воспряла» и реально могла претендовать на роль «заменителя» коммунистической идеологии. Однако, этого не случилось! Я много лет пишу на эту тему. Главной проблемой в моих исследованиях является сама церковь, которая погрязла в пороках: сребролюбии, стяжательстве, утрате контроля над паствой; в пороках, которые традиционно были присущи мирянам. Пастыри перестали быть духовниками и превратились в топ-менеджеров от церкви.

Разумеется, есть исключения. Они добрые и настраивают на позитив. Отличный пример в этом году подали ОГА, ЗОР и Запорожская епархия УПЦ, подписав 21 мая Соглашение о социальном партнерстве между собой в сфере укрепления духовно-нравственных основ общества, развития образования, культуры, здравоохранения, социального служения и благотворительности, поддержания социально-политической стабильности. В этом соглашении есть раздел: «Сотрудничество в сфере общественных, гражданских, патриотических, нравственных и семейных ценностей». Справедливости ради должен заметить (как один из активных участников подписания этого документа), что о патриотизме в нем вообще речи нет, а другие пункты если и выполняются, то не в контексте обозначенного документа.

Не следует воспринимать мои наблюдения как уничтожающую критику. Церковь, особенно православная, во всех ее деноминациях, делает огромное дело в сфере повышения уровня духовности нашего общества. Но есть конфессиональные, в том числе правовые «перекося» в этом вопросе.

Для меня, как патриота двух держав: СССР, где я дважды (в 1973 и 1980 г.г.) принимал присягу на верность Родине, и Украины: в 1991 и 2000 г.г. – соответственно, возникает вопрос: а можно ли считать патриотами представителей некоторых протестантских течений (ЕХБ, ХВЕ, ЕХ, СЕ и других, приравненных к ним), которые декларируют пацифизм, отказ принимать присягу и брать в руки оружие для защиты Родины. Понятно, их предки, которые переселялись исторически на наши территории, выискивали свою, прежде всего экономическую выгоду, от переселения. Но сегодня они полноправные граждане, они здесь родились! Значит, случись война – кто-то должен будет защищать и их?!

Мы плавно перешли в правовой раздел доклада. Каким образом основной закон - Конституция Украины и ее законы закрепили в нашем сознании понятие патриотизма?

А, по большому счету, никак. Я бы сформулировал эту ситуацию примерно таким образом: «ты гражданином быть обязан, а патриотом – можешь быть». Опять сошлюсь на классиков. «Нет такого закона, который удовлетворял бы всех». Катон Старший. (2, 96). «Всякая насильственная мера чревата новым злом». Бэкон Р. (2, 221). «Нет вражды неукротимей, чем ненависть между своими». Брант С. (2, 241). А если говорить более конкретно, то понятие патриотизма должно быть законодательно заложено в кодекс чести любого государственного служащего, в его присяге перед отчизной. А за ее нарушение должно быть предусмотрено конкретное и реальное наказание. Любой народ патриотичен «по определению» - ему некуда бежать! Начинать надо с власти.

Литература.

1. Новый иллюстрированный энциклопедический словарь. – М.: Научн. издательство «Большая российская энциклопедия», 1999 – 544 с.
2. Энциклопедия мудрости. – М.: РОССА, 2007. – 814 с.

ПУТЬ К СВЯТОМУ ОТЕЧЕСТВУ В ДУШАХ ПОДРОСТКОВ

Латынин В.А.,

член Союза писателей России, руководитель военно-патриотических программ Центра Национальной Славы России.

У выдающегося русского философа и политического мыслителя Ивана Александровича Ильина есть такие строки: «Покажи мне, как ты веруешь и молишься; как проявляются у тебя доброта, геройство, чувство чести и долга; как ты поёшь, плясешь и читаешь стихи; что ты называешь «знать» и «понимать», как ты любишь свою семью; кто твои любимые вожди, гении и пророки, - скажи мне всё это, а я скажу тебе, какой нации ты сын...»

Говоря о национальном воспитании детей и подростков, философ на первое место ставит понятия веры, доброты, геройства, чувства чести и

долга. Именно они составляют главный стержень духовно-нравственного и военно-патриотического воспитания граждан в тех молодёжных организациях и клубах, с которыми взаимодействует Фонд Андрея Первозванного и Центр национальной славы. У нас был опыт работы и с невоцерковленной молодёжью, но скажу откровенно, что формула Ф.М. Достоевского: «Без Бога русский человек – дрянь» вполне характеризует категорию таких подростков, за редким исключением.

Конечно, в наши дни, когда Россия ещё не оправилась от потрясений, вызванных разрушением единого союзного государства, его хозяйственных связей, оборонной системы, и втянута в новый мировой экономический кризис, трудно говорить о духовности, доброте, героизме, долге, чести, патриотизме. Подавляющее большинство наших соотечественников заняты другими мыслями – о хлебе насущном, сохранении работы, опасениями за свой завтрашний день и будущее детей. Либеральные российские СМИ пытаются убаюкать общество антикризисной политикой президента и правительства, предпринятыми ими многомиллиардными вливаниями в банковский сектор экономики, но реальность нашей жизни очень далека от виртуального моделирования в кабинетах кремлевской администрации и министерств. Растет безработица, преступность, безнравственность, число разорившихся товаропроизводителей и предпринимателей, пополняется армия бомжей, беспризорников, алкоголиков и наркоманов. Человеческая жизнь в обществе потребления и наживы теряет свою ценность. Мошна с банкнотами заменяет личность человека и делает его хищным ловцом удачи любой ценой. Человечество нынешней цивилизации всё более звереет и оскотинивается. Происходит это не только в отчаявшихся низах общества, но и на самом верху, среди, так называемой «элиты» нации. Посмотрите, кем переполнены ночные клубы, рестораны, развлекательные центры, престижные пансионаты, сауны с полным набором услуг? Там прожигают жизнь высокопоставленные «слуги» народа, денежные тузы и их недоросли. Во истину – «пир во время чумы». Как и маргиналы, они мало похожи на разумные божьи создания, скорее – на блестящие оболочки выходцев из преисподней.

Но не будем отчаиваться. Для каждого из нас, собравшихся в этом зале, давно известна и понятна суть притчи о «широких воротах, ведущих в погибель» и «узких воротах, ведущих ко спасению». Главное в нашей работе с молодёжью, как я это понимаю, помочь найти молодым людям эти «узкие ворота» в святое Отечество, привить иммунитет против безбожной «лёгкой» жизни, бездуховности, эгоизма, инфантильности и безответственности за судьбу страны. Чтобы в итоге каждый наш воспитанник вслед за великим Александром Сергеевичем Пушкиным мог повторить: «Клянусь вам моею честью, что я ни за что на свете не согласился бы ни переменить родину, ни иметь другую историю, чем история наших предков, какую нам послал Господь».

Эта духовная позиция великого русского поэта и патриота – тот самый волшебный меч-кладенец, который нам и нашим наследникам дан для

защиты Отечества от нападок его ненавистников, как внешних, так и внутренних. И пусть порой кажется, что «несть им числа», святой благоверный князь Александр Невский дал по этому поводу ответ на все времена: «Не в силе Бог, но в правде!». И эта святая истина подтверждена неоднократно и на поле Куликовом, и в «Азовском осадном сидении», и в баталиях Суворова, Ушакова, Скобелева и других русских полководцев, не вступавших в битву без молитвы ко Господу.

Мы с вами, братья и сестры, то «малое стадо», которое никогда не забывало завета святого Александра Невского. На этих позициях стояла и стоит русская Православная Церковь. Именно она сегодня, а не министерства и ведомства, для которых предназначена государственная программа «Патриотическое воспитание граждан Российской Федерации», выступает генерирующим центром духовного объединения разных частей взорванного Отечества, главным хранителем святоотеческой культуры и языка, проповедником благочестия и патриотизма.

Поэтому не удивительно, что большинство из существующих на сегодняшний день военно-патриотических организаций, объединений и клубов, кадетских корпусов, казачьих гимназий и классов, связаны с православными духовными наставниками или напрямую возглавляются священниками. Так наш Фонд Андрея Первозванного был создан в 1992 году при участии незабвенного митрополита Питирима. Его начинания продолжает митрополит Ташкентский и Среднеазиатский Владимир. Межрегиональную, а по сути международную, Ассоциацию Витязей, по благословению патриарха Московского и всея Руси Алексия II, духовно окормляет игумен Иоанн (Ермаков). Духовником общественного объединения «Суворовско-Ушаковские сборы» является благочинный церковью Собинского района Владимирской области протоиерей Игорь Любченко. В Челябинской епархии военно-патриотическую работу с молодёжью курирует протоиерей Игорь Шестаков, он же непосредственно руководит клубом «Воин», одним из лучших в стране. Замечательные результаты в интеллектуальном развитии и в военно-прикладных видах спорта регулярно показывают воспитанники протоиерея Андрея Воронина из Ковалёвского детского дома Костромской области, протоиерея Дмитрия Смирнова из московского клуба «Скимен», священника Дмитрия Балтрукевича из подмосковного клуба «Пересвет», протоиерея Александра Степанова из гороховецкого клуба «Воскрест» Владимирской области, дьякона Геннадия Липатова из борисоглебского клуба «Святогор» Ярославской области, московской православной гимназии «Серафима Саровского» и многие десятки других военно-патриотических клубов, находящихся под патронажем Русской Православной Церкви. Этих воспитанников, вряд ли, собьют с пути истинного соблазны и вызовы нашего смутного времени.

Активно участвуют в процессе военно-патриотического воспитания молодёжи священники Синодального отдела по связям с Вооружёнными Силами и правоохранительными организациями во главе с протоиереем

Дмитрием Смирновым, это иереи Александр Добродеев, Александр Фёдоров, Александр Терпугов и другие. Они часто выезжают на наши полевые сборы, молитвами и проповедями наставляют юных патриотов на путь христианского служения Отечеству. К большому сожалению, постоянная занятость названных священников на службах в храмах, командировки в воинские части и правоохранительные учреждения не позволили до сего дня Синодальному отделу стать настоящим центром, координирующим работу военно-патриотических общественных объединений страны. А создание такого центра под эгидой Московской Патриархии остаётся острой потребностью времени.

Реализуемые в последние годы военно-патриотические программы аккумулировали вокруг себя значительные силы замечательных учёных, писателей, артистов, богословов. Среди них: доктор философских наук В.И. Лутовинов, доктора исторических наук С.И. Королёв, С.М. Небренчин, В.Ю. Троицкий, доктор филологии из Македонии Гоце Цветановски, кандидат богословия А.И. Солодков, известный катехизатор В.М. Курылёв, политологи Л.И. Шершнёв, В.Е. Хомяков, писатели и поэты В.Н. Крупин, Н.А. Черкашин, В.Г. Верстаков, Н.В. Карташёва, А.В. Шишов, В.В. Хатюшин, Игорь Шумейко, Благое Бакович из Сербии, Дафинка Станева из Болгарии, народные артисты России Александр Михайлов, Юрий Назаров, Геннадий Лужецкий, заслуженные артисты России Леонид Шумский, Андрей Немаков и ещё не один десяток ярких талантов традиционной русской культуры. Их курсы лекций, выступления, беседы, концерты позволили расширить и углубить знания и впечатления подростков, полученные от руководителей клубов и духовных наставников. Очень приятно, когда эти знания и убеждения становятся достоянием не только русских воспитанников, но и их сверстников из Беларуси, Болгарии, Сербии, Черногории, Южной Осетии, приезжающих на трёхнедельный Международный лагерный сбор Витязей, ежегодно организуемый Ассоциацией Витязей и Центром национальной славы.

Вот как отозвалась об этой программе черногорская школьница Надя Конатар: «Первый раз я приехала на Международный лагерный сбор Витязей 4 года назад. С тех пор каждый год с нетерпением ожидаю окончания учебного периода в школе и новой встречи со своими друзьями из России, Беларуси и других стран. Во время лагерного сбора я, как и мой брат, Пётр, крестилась в русской Свято-Введенской островной пустыни на самом красивом Вятском озере. У меня русские крёстные родители. Россию я воспринимаю, как свою вторую родину. Здесь я выучила русский язык, узнала русские обычаи, культуру, историю, побывала во многих исторических и святых местах центральной России, её Золотого кольца. Я чувствую себя уже наполовину русской».

Думаю, что такие чувства по отношению к России дорогого стоят. А так думают, наверняка, очень многие участники программ Центра национальной славы и Фонда Андрея Первозванного, ведь в нашей объединённой межрегиональной общественной организации ежегодно

проводится не один десяток значимых духовно-патриотических проектов. Это: организация паломнических поездок на Святую Землю и по русским монастырям, принесение в Россию и другие православные страны Благодатного огня и святых мощей, проведение мирового общественного форума на острове Родос «Диалог цивилизаций», международных молодежных конференций, том числе секции «Военно-патриотическое воспитание молодёжи» в рамках Международных Рождественских образовательных чтений, различных сборов военно-патриотических клубов и кадетских корпусов, экскурсионных поездок детей и взрослых на места боевой славы России и к её духовным святыням. Центром и Фондом с помощью региональных филиалов реализуются долгосрочные программы: «Александр Невский», «Поколение 2050», «Служение Отечеству: события и имена», «Святость материнства», «Историческая память поколений», «Я люблю Россию» и многие другие. Сейчас руководство ЦНС И ФАП ведёт переговоры с заинтересованными организациями о долгосрочной аренде оздоровительного лагеря для реализации молодежных, военно-патриотических и волонтерских программ в городе Севастополе.

Сегодня, когда Россия пытается преодолеть последствия, спровоцированного американским фондовым рынком мирового экономического кризиса, непросто претворять в жизнь эти масштабные планы. Но будем надеяться, что с Божьей помощью и заботами наших попечителей, во главе с Владимиром Ивановичем Якуниным, большинство из намеченных проектов будут осуществлены. Ведь нам никак нельзя забывать, что «сердца, не занятые нами, не медля, занимает враг».

Постсоветский период характерен не только разрушительными тенденциями, которые для всех нас весьма очевидны, но и небывалым до сей поры возрождением храмов и монастырей, возвращением нации к своим духовным истокам, преданным и поруганным в эпоху воинствующего безбожия ценностям.

Я сопровождал раку с мощами великой княгини Елизаветы Фёдоровны и инокини Варвары от Новосибирска до Брянска и своими глазами видел, какой духовной жаждой томим наш народ, как он рвётся к очистительным родникам святоотеческой веры и получает знаки милосердия и надежды на исцеление от недугов окаянной жизни.

Не смотря на массовое засилье информационного пространства негативными публикациями и сообщениями, всё слышнее становятся правдивые голоса о роли Руси в истории мирового сообщества. Прислушайтесь, о чём говорит сегодня Михаил Задорнов, о чём повествуют исторические труды П.П. Толочко, В.Н. Дёмина, Е.С. Галкиной, Ю.Д. Петухова, А.А. Абрашкина, Л.Н. Рыжкова, В.А. Чудинова и многих их коллег. Именно в нашу эпоху ими был услышан давний посыл русского поэта-пророка Фёдора Ивановича Тютчева, высказанный в стихотворении «Русская география»:

Москва и град Петров, и Константинов град –
Вот царства русского заветные столицы...

Но где предел ему? И где его границы –
На север, на восток, на юг и на закат?
Грядущим временам судьбы их обличат...

Семь внутренних морей и семь великих рек...
От Нила до Невы, от Эльбы до Китая,
От Волги по Евфрат, от Ганга до Дуная...
Вот царство русское... и не пройдёт во век,
Как то провидел Дух и Даниил предрек.

Для тех, кто не впал в грех отчаяния и озлобления, кто сопротивлялся и продолжает сопротивляться «князю тьмы», уже брезжит свет возрождающейся из пепла былинной птицы Феникс – Святой Руси. Это наш путеводный свет.

Думаю, что уместным окончанием выступления станет недавно написанное мной стихотворение «Молитва святому князю Владимиру»:

Чтоб Русь былинная срослась
Разъединёнными частями,
Пастух Христов – Владимир-князь,
Явись сегодня перед нами!

В наследниках согласия нет.
Опять – удельные границы.
И твой отеческий завет
Не помнят правящие лица.

Вновь «печенеги» поднялись.
А русичи – в плену Маммоны.
Богатыри передрались
На службе зла и беззаконья.

В тяжёлых тучах небосвод.
Повсюду рыщут волчьи стаи.
Тобою собранный народ
Разбрёлся всюду и страдает.

Ты Киевскую Русь распас
И создал воинство Христово.
Не оставляй, заблудших, нас
И собери в державу снова!

**ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ДУХОВНОСТИ, ПРАВСТВЕННОСТИ И
ПАТРИОТИЗМА В СЕМЬЕ. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ**

ДУХОВНО-ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В РОССИЙСКОМ ОБЩЕСТВЕ И СЕМЬЕ

Лутовинов В.И.

профессор РАГС при Президенте РФ, эксперт Счетной палаты РФ, доктор философских наук, академик Академии военных наук, лауреат Государственной премии им. Г.К. Жукова, полковник

Дайте мне любящую семью, и я из этой ячейки
построю вам вечное социальное здание
В.В. Розанов

Жить в браке... всю жизнь – это большой, ни с
чем не сравнимый труд, духовный труд,
напряжение. Для этого нужна огромная
духовная культура. Духовная подготовка,
школа мудрости
В. А. Сухомлинский

Актуальность, огромное значение духовности и патриотизма в наше время не вызывает сомнений. Без любви к родному Отечеству, без служения высшим интересам общества и государства бессмысленно рассчитывать на возрождение величия и могущества России.

Современное состояние духовно-патриотического воспитания (ДПВ) в России во многом предопределено ее недавним историческим прошлым. В советский период отечественной истории естественное понимание духовности, нравственности, гражданственности, патриотизма, имеющих глубокие исторические корни, было искусственно подменено идеологией, «коммунистическим патриотизмом» с долей русского национализма, что проявилось в борьбе с космополитизмом и в использовании таких понятий, как «интернационализм», «советский народ» нередко в конъюнктурных, политических целях.

В постсоветский период наиболее опасными негативными процессами стали депатриотизация духовной жизни, размывание ценностно-мотивационного ядра национального самосознания, резкое снижение чувства человеческого единства и достоинства. Отечественная история, ее героические события, выдающиеся деятели, независимо от того, какой социально-политической ориентации они придерживались, утратили силу нравственного идеала как факторы воспитания. В общественном сознании и, особенно в молодежной субкультуре получили широкое распространение апатия и равнодушие, нигилизм и цинизм, безответственность и немотивированная агрессивность, индивидуализм и эгоизм, утилитарное и корпоративное отношение к государству и социальным институтам. Под воздействием обвальная вестернизации отечественной культуры утрачивает собственно российскую основу наш менталитет, стираются складывавшиеся

веками национальные черты и образ жизни россиян. Вследствие этого увеличивается круг проблем, связанных с сохранением основ российского общества и государства, семьи.

Идеи духовности и патриотизма не заняли должного места в общественном сознании, а тем более на уровне микрогрупп. Целый ряд государственных институтов, многие общественные движения не проводят целенаправленной работы по ДПВ, хотя данное направление социализации подрастающего поколения, создания и развития семьи является одной из ведущих целей государства, образовательных структур и родительской общественности.

Одной из причин продолжающейся бездуховности, безнравственности, депатриотизации в российском обществе и семье является слабая эффективность ДПВ молодежи. Медленно и трудно идет процесс создания новой системы воспитания, соответствующей реалиям сегодняшнего дня. Деятельность соответствующих структур, органов, организаций и объединений, участвующих в решении этой задачи, далеко не в должной мере опирающихся на адекватные современным реалиям концептуальные подходы, приоритетные направления и механизмы их реализации, зачастую характеризуется инертностью, неопределенностью, бессистемностью, отсутствием заинтересованности в достижении конечных результатов проводимых мероприятий. Механизм координации и управления деятельностью субъектов (участвующих, а также не участвующих в силу ее игнорирования) по развитию духовности, нравственности, гражданственности, патриотизма у российской молодежи на всех уровнях и по основным направлениям малоэффективен, а используемые и затрачиваемые средства не дают ожидаемых результатов.

В связи с этим все более неотложным становится решение целого комплекса проблем, накопившихся в сфере ДПВ в современных условиях как основных системообразующих компонентов воспитания в целом. Это требует глубокого изучения и всестороннего анализа всех происходящих в российском обществе и семье изменений, тенденций развития, с учетом существующих и нарождающихся проблем и противоречий. Огромное значение приобретает поиск и разработка принципиально новых подходов к созданию качественно иных основ деятельности по формированию духовности и патриотизма в семье, учитывающей систему ее ценностей, потребностей и интересов, а также главные тенденции общественного развития.

Духовность – это интегративное качество, относящееся к сфере смысложизненных ценностей, определяющих содержание, качество и направленность человеческого бытия, и «образ человеческий» в каждом индивиде.

Проблема духовности – это не только определение высшего уровня освоения личностью своего мира и отношения к нему. Это проблема выхода личности, семьи за рамки ограниченного жизненно необходимыми потребностями бытия, преодоления себя в процессе обновления и

восхождения к своим идеалам, ценностям и реализации их на своем жизненном пути. Следовательно, это проблема «жизнетворчества».

Внутренней основой самоопределения личности является совесть – категория нравственности. Нравственность же является определителем уровня духовного развития, совершенства личности, семьи, осуществляемого, проявляемого в процессе самореализации.

Таким образом, духовность – высшая сфера жизни, деятельности и развития личности. Основой духовной жизни семьи и общества является духовная деятельность, важнейшим видом которой является создание и распространение духовно-нравственных ценностей с целью усвоения их возможно большим числом людей, прежде всего подрастающим поколением. Особая роль в этом принадлежит семье, как важнейшему социальному институту, а также учреждениям науки, культуры, образования и религии.

Патриотизм – это одна из базовых составляющих национального самосознания народа, выражающаяся в чувстве любви, гордости и преданности своему Отечеству, его истории, культуре, традициям, быту, в осознании своего нравственного долга перед ним, в готовности к защите его интересов, а также в признании самобытности и ценности других человеческих сообществ. Патриотизм – это многоаспектное явление, по-разному проявляющееся на различных уровнях и представляющее собой сложный комплекс свойств и характеристик.

На уровне отдельной личности патриотизм является одним из компонентов ее структуры и относится к области высших чувств и устойчивых личностных характеристик (духовно-нравственных ценностей, убеждений, норм поведения, критериев оценки социальных явлений и др.).

На уровне микросоциума – семьи – патриотизм выступает как подструктура общественного сознания, включающая как спонтанно складывающиеся, так и целенаправленно формируемые чувства, настроения, отношения к своему народу, культуре и среде проживания, к другим социально-культурным общностям, национальные приоритеты, ценности и нормы.

Патриотизм представляет одну из наиболее значимых ценностей, присущую всем сферам жизни общества и семьи, характеризующуюся высшим уровнем развития личности и проявляющуюся в ее активно-деятельностной самореализации на благо Отечества. Он олицетворяет любовь к своему Отечеству, сопричастность с его историей, культурой, достижениями в науке, экономике, военном деле и других сферах духовной и трудовой деятельности общества. Составляя духовно-нравственную основу личности, семьи, патриотизм способствует формированию ее гражданской позиции и потребности в достойном, самоотверженном, вплоть до самопожертвования, служении Родине.

Возрождение духовности и патриотизма в современных исторических условиях является гарантом существования и продуктивного функционирования семьи и общества, усиления его культурно-

созидательного потенциала, духовного развития составляющих его личностей, установления конструктивного взаимодействия между разными народами в рамках мирового сообщества. Угасание духовности, нравственности, патриотизма – признак кризиса социума; его искусственное разрушение – путь к уничтожению семьи, рода, в целом народа. Этим и определяется приоритетность ДПВ в общей системе воспитательного воздействия, осуществляемого российским обществом и его различными институтами на современном этапе развития.

Воспитание духовности, нравственности, гражданственности и патриотизма предполагает формирование и коррекцию важнейших социально значимых ценностей – качеств, их углубление в процессе овладения знаниями и стимулирования социальной активности детей и молодежи. Это предполагает создание условий для реализации возможностей и способностей личности, прежде всего в семье, а затем в различных видах социально значимой деятельности – развивающей и включающей творческое начало.

Главное предназначение ДПВ детей и молодежи в семье, определяющее доминанту соответствующей практической деятельности – формирование у них готовности и способности к позитивному изменению социальной среды, к ее полноценной самореализации в обществе и государстве в интересах их и собственного развития.

Духовно-патриотическое воспитание – это систематическая и целенаправленная деятельность семьи и общества по формированию у детей и молодежи высокого самосознания, важнейших духовно-нравственных и социально-значимых ценностей, идеалов, ориентиров, качеств, позитивной направленности и стремления к полноценной самореализации в социуме, чувства верности своему Отечеству, готовности к выполнению гражданского долга и конституционных обязанностей по защите интересов Родины. Это сложная система социально-педагогической деятельности, связанная с передачей жизненного опыта от поколения к поколению, с целенаправленной подготовкой детей и молодежи к созидательному труду на благо Отечества, с их социализацией, формированием и развитием духовно-нравственной личности, способной любить свою Родину, постоянно ощущать связь с ней, защищать ее интересы, сохранять и приумножать лучшие традиции своего народа, его культурные ценности, постоянно стремиться к обеспечению национальной безопасности России.

ДПВ представляет собой сложную управляемую систему, включающую многообразие взаимосвязанных между собой элементов, внутренних устойчивых связей и отношений объективного и субъективного характера, а также подсистемы содержательного, организационного и методического плана. ДПВ в то же время является специфическим процессом целенаправленного взаимодействия его объектов и субъектов, влияния и воздействия на сознание и чувства детей и молодежи с учетом особенностей, взглядов, интересов и устремлений этой социальной категории российского общества.

Содержание ДПВ основывается на системе сформировавшихся на протяжении многих веков ценностей. В настоящее время российское общество не имеет общепризнанного идеала, а его духовно-нравственные ориентиры оттеснены на второй план приоритетами рыночной экономики. В этой ситуации общество и государство должно вновь вступить на путь развития, основанного на использовании бесценных богатств, которых в России больше, чем у многих других народов, но которые уже длительное время остаются невостребованными.

Особое значение в развитии духовности, нравственности, гражданственности и патриотизма имеют высшие ценности, интегрирующие взгляды, позиции, интересы личности, семьи, общества и воплощающие достижения и богатства отечественной культуры, величие нашей истории и самой России. Среди наиболее значимых ценностей, тесно связанных с гражданственностью и патриотизмом, выделяются духовные, нравственные, интеллектуально-образовательные, социокультурные, исторические, социально-политические, профессионально-трудовые.

Обновленная система ценностей патриотического воспитания условно может быть разделена на главные сферы: духовно-патриотическую (признание и сохранение великого духовного наследия России, русского языка и культуры как высших святынь народа, национальное самосознание, гордость и достоинство, духовная зрелость); нравственно-патриотическую (любовь к Родине, своему народу, следование собственной совести и моральным принципам, добросовестность, честность, коллективизм, уважение к старшим, любовь к семье и близким, этикет); историко-патриотическую (верность героическому прошлому и лучшим традициям истории Отечества, следование исторической правде и нетерпимость к фальсификации истории, сохранение исторической памяти и преемственности поколений); государственно-патриотическую (приоритет национальных ценностей и интересов России, ее суверенитет, независимость и целостность, гражданская зрелость, верность гражданскому и воинскому долгу, готовность к защите Отечества, активное участие в решении проблем и преодолении трудностей в обществе и государстве).

Главная цель воспитания, основанного на этих ценностях, может быть сформулирована следующим образом: возрождение в российском обществе и семье гражданственности, патриотизма как важнейших духовно-нравственных и социальных ценностей, формирование и развитие подрастающего поколения, обладающего важнейшими духовно-нравственными и граждански активными социально значимыми качествами, способного проявить их в созидательном процессе в интересах нашего общества, в укреплении и совершенствовании его основ. ДПВ предназначено для использования в семье всех условий для социализации позитивно направленной личности гражданина – патриота России, способной самореализоваться в процессе решения целого комплекса проблем, преодоления многих негативных явлений и тенденций, характерных для современного этапа развития нашего общества, того духовно-нравственного,

идеологического и особенно патриотического вакуума, который столь глубоко отразился на сознании и чувствах подрастающего поколения, на ухудшении его качественных характеристик.

Из общей цели ДПВ вытекают следующие *задачи семьи и общества*, выполнение которых способствовало бы возрастанию дееспособности российской молодежи, значительному повышению уровня ее духовности, нравственности, социальной активности, патриотизма и готовности к достойному служению Отечеству:

- формирование национального самосознания, ценностного отношения к личности, семье, обществу, государству, к идеям и ценностям их возрождения и развития;

- приобщение подрастающего поколения к системе высших фундаментальных, особенно традиционных ценностей, отражающих богатство и своеобразие истории и культуры своего Отечества, народа, семьи, формирование потребности в духовно-нравственных и культурных ценностях и в их дальнейшем развитии;

- создание конкретных условий для проявления духовности, нравственности, гражданственности, патриотизма, достойного выполнения общественного, государственного долга в семьях с учетом многообразия и специфики их интересов, потребностей в различных сферах человеческой деятельности и общении;

- воспитание уважения к закону, нормам коллективной жизни, развитие социальной ответственности как важнейшей характеристики молодых граждан, проявляющейся в заботе о благополучии не только своей семьи, но и общества в целом;

- воспитание положительного отношения к труду как важнейшей ценности в жизни, развитие потребности в труде на благо семьи, общества, государства, во имя служения Отечеству, формирование социально значимой деятельностной целеустремленности;

- формирование и развитие потребности в духовной жизни, в нравственно здоровом образе жизни, способности жить счастливой жизнью с семьей, близкими людьми, поддерживать благоприятный климат в микрогруппе и др.

Задачи в области духовно-нравственного воспитания.

- Улучшение нравственного состояния семьи, подрастающего поколения, российского общества в целом, снижение преступности и насилия, предотвращение социальных проблем, вызванных безнравственностью среди детей и молодежи, снижение потребления ими психоактивных веществ.

- Определение мер по развитию воспитательных систем, определяющих в современных условиях процесс духовно-нравственного становления и развития детей и молодежи в семье, в сфере образования, социальной деятельности и повседневной жизни, способствующих развитию личности учащегося, ее индивидуальному самоопределению в социуме,

духовно-нравственному формированию человека, гражданина, работника, семьянина.

- Совершенствование и развитие государственно-муниципально-общественной системы, обеспечивающей на основе традиций и ценностей отечественной культуры, с учетом современных правовых условий и потребностей социального развития семьи и общества целенаправленное формирование у детей и молодежи:

установок на нравственный образ жизни, нравственное поведение и нравственное отношение к другим людям, воспитание порядочности, чести, совести и человечности;

нравственных представлений о браке и семье и соответствующих им установок, в том числе установки на создание полной, состоящей в законном браке, семьи с двумя и более детьми, как социальной нормы, привитие обучающимся ценностей семьи, ответственного отцовства и материнства, формирование навыков сопричастности в семейной жизни;

негативного отношения к употреблению наркотиков и алкогольных напитков и табакокурению, формирование установок на отказ от употребления наркотиков, алкогольных напитков и табака;

полоролевой идентичности девушек как будущих матерей, продолжательниц человеческого рода, «хранительниц семейного очага», способных передавать из поколения в поколение нравственные ценности своего народа, воспитание в них женственности;

полоролевой идентичности юношей как хозяев, мужей, отцов и защитников семьи и Отечества, воспитание в них мужественности;

убежденности в необходимости верности супругов и нерасторжимости брака, понимания, что взаимно преданные, моногамные, основанные на супружеской верности отношения в контексте брака являются социальным нравственным стандартом человеческой сексуальной деятельности, что сексуальная жизнь вне брака с высокой вероятностью повлечет вредные психологические и физические последствия и что рождение детей вне брака с высокой вероятностью будет иметь вредные последствия для нормального развития ребенка;

понимания необходимости воздержания от сексуальных контактов вне брака как ожидаемого стандарта для всех детей школьного возраста и как единственного определенного способа избежать внебрачной беременности, болезней, передающихся половым путем, и других связанных с этим нарушений здоровья, понимания важности достижения самостоятельности и ответственности личности перед тем, как вступить в сексуальные отношения.

К числу определяющих *принципов* духовно-патриотического воспитания относится признание его общественно-государственной значимости и неотложности. Необходимо понимание, что без формирования у российских граждан с раннего возраста высокой духовности, нравственности, гражданственности, патриотизма, неразрывной связи с Отечеством, народом, страной не может быть нормального общества, сильного государства; более того, без этих основополагающих ценностей

семья, общество, государство просто не могут существовать. Не осознавая этого, невозможно сохранить Россию как великое государство, мировую державу.

Духовно-патриотическое воспитание включает целевые, функциональные, федеральные и региональные компоненты, обладает высоким уровнем комплексности, охватывает своим воздействием основные категории граждан, затрагивает в той или иной мере все стороны жизни, опирается на образование, науку, культуру, религию, другие социальные и государственные институты, особенно на семью, общественно-политические движения и организации.

Другая сторона комплексности ДПВ состоит в том, что оно не ограничено временем и сферами жизни, есть неотъемлемая часть жизнедеятельности, всех государственных и общественных структур российского общества.

Являясь одним из направлений воспитания, тесно связанным с ними, духовно-патриотическое воспитание выступает главной составной частью этой деятельности. Взаимосвязь с другими направлениями воспитания предполагает, во-первых, осуществление ДПВ с учетом возможностей и особенностей каждого из них и, во-вторых, выделение его в качестве относительно самостоятельного направления воспитания, ориентированного на достижение специфических задач по развитию духовности и патриотизма в российской семье.

Духовно-патриотическое воспитание основывается на принципах научности, историчности, государственности, приоритетности духовного и культурного наследия России, ее высших ценностей и лучших традиций, в том числе семейных, системности, преемственности в воспитании духовности, гражданственности и патриотизма с учетом возрастных особенностей и интересов различных групп детей и молодежи, многообразия форм, методов и средств этой деятельности в условиях семьи.

Основные направления духовно-патриотического воспитания определяются особенностями переживаемого периода общественного развития, проблемами, решаемыми в процессе осуществляемых преобразований, состоянием ДПВ, а также его целями и задачами, и призваны обеспечить их выполнение. Они *представляют собой* систему взаимосвязанных мер, реализуемых непосредственно в сфере деятельности воспитания подрастающего поколения в определенные сроки, осуществляемых соответствующими субъектами, располагающими необходимыми возможностями и ресурсами.

Структурно направления духовно-патриотического воспитания подразделяются на две основные составляющие. *В первую из них* включены направления, призванные поднять эффективность деятельности по ДПВ на более высокий уровень, решить накопившиеся проблемы, создать лучшие условия для ее осуществления, новые, более оптимальные возможности для их реализации. Конкретные мероприятия, предназначенные для выполнения этих задач, могут быть систематизированы по следующим основным

направлениям: информационно-аналитическое, нормативно-правовое, организационно-методическое, обеспечение взаимодействия государственных институтов, ветеранских, творческих, молодежных и других организаций и объединений, подготовка и повышение квалификации кадров, финансово-экономическое обеспечение и некоторым другим.

Вторая составляющая включает основные направления самого духовно-патриотического воспитания, среди которых выделяются: историческое, культурное, социальное, научно-теоретическое, правовое, образовательное, религиозное, военное, спортивно-оздоровительное, взаимодействие между семьями и стимулирование их деятельности в воспитании детей. В каждом из этих направлений представлено все многообразие как традиционных, так и инновационных форм работы по развитию духовности и патриотизма в семье.

Основное содержание деятельности, осуществляемой по этим направлениям, сфокусировано на формировании у подрастающего поколения исторической памяти, уважения к героической и драматической истории страны, высокой образованности, культуры, духовности, любви к России, конкретном наполнении патриотической идеи, особенно в связи с ценностями и интересами семьи и общества.

Все эти направления, будучи тесно взаимосвязанными и взаимодополняющими друг друга, призваны значительно улучшить состояние ДПВ, придать ему более конкретную направленность, в том числе с учетом целей и задач, решаемых семьей, обществом и государством. Для этого основные министерства и ведомства, рабочие органы, руководители и организаторы, ответственные за реализацию данных направлений, должны иметь все условия, располагать необходимыми средствами для эффективного использования не только традиционных, но и качественно новых форм, методов, технологий этой деятельности в целях достижения реального результата.

Реализация основных направлений духовно-патриотического воспитания позволит решить многие назревшие проблемы в отношении российских граждан, особенно подрастающего поколения, причем не только педагогического, но и социального, экономического, демографического, нравственного, правового и иного характера.

Благодаря формированию и развитию в семье таких важнейших социально значимых качеств, как высокая нравственность, гражданская зрелость, любовь к Отечеству, ответственность, чувство долга, верность традициям, стремление к сохранению и преумножению духовно-исторических и культурных ценностей, готовность к преодолению трудностей, самопожертвование, намного возрастут возможности активного участия детей, молодежи, трудоспособных граждан зрелого возраста в решении важнейших проблем общества и государства в различных сферах его деятельности. Улучшение качественных характеристик детей и молодежи благотворно отразится на обществе в целом. Высокая духовность, нравственность, активная гражданская позиция, социально ориентированное

сознание детей и молодежи будут в огромной степени способствовать успешному решению задач, связанных с возрождением величия и могущества России.

Современное российское общество приобретет ценнейший компонент созидательного потенциала, который будет определяться, прежде всего, готовностью взять на себя ответственность за будущее России.

В более конкретном плане конечным результатом реализации системы направлений духовно-патриотического воспитания должны стать:

- положительная динамика возрастания уровня духовности, нравственности, гражданственности и патриотизма у детей и молодежи;
- подъем образования, духовной, нравственной, политической и правовой культуры;
- повышение социальной активности и уровня социализации и самореализации детей и молодежи;
- социально-экономическая и политическая стабильность, укрепление национальной безопасности;
- минимизация негативных проявлений в детской и молодежной среде, снижение преступности, повышение уровня общественной безопасности и правопорядка;
- возрастание степени участия молодежи в общественной и государственной жизни, в регионах, общественных организациях и объединениях;
- повышение эффективности механизма координации деятельности региональных и муниципальных органов и организаций, уже созданных координационных советов по патриотическому воспитанию в целях более действенной реализации системного подхода, выполнения комплексных задач в процессе осуществления принятых проектов, программ и планов.

Ожидаемые конкретные результаты реализации системы направлений духовно-патриотического воспитания в российском обществе и семье:

- снижение остроты духовно-нравственного кризиса;
- снижение уровня абортов среди несовершеннолетних;
- снижение числа разводов в семьях с супругами в возрасте до 30 лет;
- существенное снижение уровня детской проституции и порнографии;
- снижение числа заболеваний, передающихся половым путем, среди лиц младше 30 лет;
- снижение уровня потребления несовершеннолетними наркотиков, алкогольных напитков и табака;
- повышение активности детских и молодежных общественных объединений в области гражданско-патриотического воспитания детей и молодежи, государственного и муниципального строительства, развития и укрепления законности, федерализма и демократии в Российской Федерации;
- повышение уровня явки лиц в возрасте от 18 до 30 лет на выборы всех уровней для реализации своего активного избирательного права;

- повышение активности лиц в возрасте от 18 до 30 лет в участии на выборах в качестве кандидатов в депутаты всех уровней;
- увеличение количества детей и молодежи, охваченных мероприятиями по духовно-патриотическому воспитанию;
- снижение числа случаев уклонения призывников от службы в Вооруженных Силах;
- снижение уровня детской, подростковой и молодежной преступности;
- снижение правового нигилизма и экстремизма среди несовершеннолетних, уменьшение численности молодежных экстремистских группировок и численности участников таких группировок.

Ориентированность духовно-нравственного воспитания на конечный результат предполагает достаточно высокую эффективность осуществляемой в этой сфере деятельности. Это выражается в конкретных положительных итогах работы семьи и общества по формированию и развитию духовности и патриотизма у молодежи. Эффективность ДПВ есть рациональная, оптимальная организация деятельности всех звеньев этого процесса в соответствии с поставленной целью и задачами, решаемыми в конкретных условиях с учетом особенностей отношения к детям и молодежи как к специфической группе, их ценностям, интересам и устремлениям.

Результативность ДПВ измеряется степенью готовности и стремлением членов каждой российской семьи, особенно детей и молодежи к выполнению своего гражданского и патриотического долга во всем многообразии форм его проявления, их умением и желанием сочетать общественные и личные интересы, реальным вкладом, вносимым ими в дело служения Отечеству.

ПРОБЛЕМЫ ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В РОССИЙСКОМ ОБЩЕСТВЕ И СЕМЬЕ И ПОДХОДЫ К ИХ РЕШЕНИЮ

Лутовинов В.И.

*профессор РАГС при Президенте РФ, эксперт Счетной палаты РФ,
доктор философских наук, академик Академии военных наук, лауреат
Государственной премии им. Г.К. Жукова, полковник*

Мы живем в трудное время. Позади 20 век, трагические события которого охватили, глубоко затронули всех наших соотечественников. При этом наряду с катаклизмами в политической, идеологической, социально-экономической, культурной и других областях были взорваны, разорваны сложившиеся, устоявшиеся, сформировавшиеся в течение многих веков связи между поколениями. Годы революции, и особенно гражданской войны принесли не только огромные человеческие жертвы, изгнание, страдания среди наших соотечественников, но и привели к решительному и бесповоротному разрыву с прошлым. Создание нового государства,

построение социалистического общества предполагало безусловное отторжение не только государственных, политических и экономических устоев самодержавия, но и всей предшествовавшей истории, культуры, религии, традиций, обычаев, самого образа жизни – всего того, что делало русский народ русским, что отличало его от других стран и народов, составляло основу его бытия, преемственности многих поколений.

Обращение к героическому прошлому нашей Родины, к великим деяниям наших предков произошло с началом жесточайших испытаний, обрушившихся на советский народ после вторжения фашистских полчищ на западных рубежах страны, которые традиционно являлись наиболее опасными с точки зрения угроз ее безопасности и независимости. Армия и народ выстояли в самой кровопролитной и разрушительной в истории человечества войне, одержав Великую Победу и проявив беспримерный героизм, мужество, стойкость, негибаемую силу духа и высочайший патриотизм. Великий Подвиг нашего народа является вершиной ратной, воинской славы, которой увековечили себя наши великие предки в многочисленных битвах и сражениях в борьбе с чужеземными захватчиками.

В послевоенные годы героизм советских людей проявился с новой силой в трудовом подвиге – в восстановлении народного хозяйства, в достижениях и свершениях в экономике, образовании, науке, культуре, здравоохранении, спорте и других областях.

Однако по мере возрастания уровня жизни людей и отдаления страшной трагедии войны, все больше осознавались недостаточность, ограниченность, неполноценность советской идеологии, партийно-классовых основ и политизации всей жизни. Возрастание высших потребностей поколений послевоенного времени было связано с обращением к духовности, к культурно-историческим основам, к более глубоким традициям, уходящим в далекое прошлое, которое постоянно напоминало о себе и требовало гораздо большего понимания и осмысления. Обращение к прошлому после столь продолжительного забвения с неизбежностью предполагало его возвращение.

Однако само это возвращение происходило медленно и трудно. Нити, связующие поколения эпохи так называемого «развитого социализма» с предыдущими поколениями того же 20-го, а тем более предшествующих веков, оставались слишком тонкими, непрочными, рвущимися.

Именно поэтому так легко и стремительно произошли катастрофические изменения с началом пресловутой перестройки, в период правления Горбачева – Ельцина. Разрушительные процессы, системные деформации, смена общественно-государственного устройства в конечном итоге под видом либерализации – модернизации, стали возможными именно вследствие отсутствия устойчивых связей между различными поколениями, даже между самыми близкими по времени проживания. Опора на прошлое, на фундамент отечественной истории, несмотря на насыщенность большими, поистине грандиозными событиями, оказалась слишком недостаточной, незначительной по времени, тем более, что советский период был весьма

сложным, противоречивым и далеко не в полной мере являлся продолжением общей, прежде всего духовной, социокультурной традиции.

По этой причине, главным образом, и произошел второй масштабный раскол между поколениями, прежде всего военных и послевоенных лет, поколением 60-х – 70-х гг. (которое, в свою очередь, оказалось расслоенным) и подрастающим поколением, сформировавшимся с конца 80-х гг. Суть этого раскола – в наиболее значимых ценностно-мировоззренческих и мотивационно-целевых различиях, признаках, определяющих основы жизни и деятельности российских граждан в принципиально новых, изменившихся условиях.

Усилению дифференциации и расслоению современного российского общества способствует отсутствие национальной идеи, четко осознаваемых национальных интересов, стратегии и перспективы развития, господство ценностей либерального фундаментализма, в том числе эгоцентризма, индивидуализма, корпоративности, космополитизма. В результате дикой приватизации и перераспределения народного достояния в пользу незначительного меньшинства, усиления диспропорций в доходах и социальном обеспечении российских граждан, продолжается целенаправленная политика по расслоению подрастающего поколения в образовательной, культурной, информационной сферах, в моде, спорте, туризме, досуге, развлечениях и др. Тем самым налицо продолжающаяся деконсолидация, дезинтеграция, атомизация российского общества, бывшего еще сравнительно недавно целостным, единым, организованным и сильным.

Одной из главных причин негативных процессов, происходящих в основных социальных институтах российского общества, оказывающих деструктивное воздействие на семью, является их депатриотизация, то есть превознесение и насаждение либерально-рыночных, «общечеловеческих» ценностей в ущерб сохранению и развитию традиционно-патриотических основ нашего бытия. Это, в частности, проявляется в следующем.

В информационной сфере.

Господствует насаждение, целенаправленное внедрение в общественное сознание, особенно в отношении подрастающего поколения прозападных либерально-рыночных ценностей, норм, образцов и стереотипов поведения, развращающих духовность и нравственность, позитивные идеалы, ориентиры и ценности. Патриотический компонент занимает в современном российском информационном пространстве лишь незначительное место, проявляется эпизодически, конъюнктурно, подвергается неослабевающему негативному воздействию, изоциренно трансформируется. Информационное взаимодействие между субъектами патриотического воспитания (ПВ) является очень слабым, единое информационно-патриотическое пространство отсутствует. Большинство СМИ являются антипатриотическими, проводниками космополитизма и вестернизации.

В научной сфере.

Многие важнейшие проблемы патриотизма и ПВ не решены и не решаются. Системного подхода к этой деятельности нет. Научный потенциал соответствующих научных и образовательных учреждений, особенно гуманитарных, в абсолютном большинстве не реализуется. Педагогическая наука фактически игнорирует патриотический компонент в воспитании в системе образовательных учреждений страны. Научные основы патриотизма и ПВ извращаются, деформируются вплоть до перерождения на теоретическом уровне. В результате все более утрачивается их истинный смысл. Вместо патриотизма утверждается лжепатриотизм в различных разновидностях. Соответственно, современному ПВ присущи размытость, односторонность, фрагментарность и другие негативные проявления.

В правовой сфере.

В связи с отсутствием Закона о патриотизме и попыток инициировать его разработку и принятие, на всех уровнях деятельности субъектов, участвующих в ПВ, имеется множество нерешенных вопросов организационно-правового характера. Отсутствует единая правовая база их существования и функционирования. Очень слабой является правовая основа для организации и проведения важнейших, в том числе традиционных форм патриотического и военно-патриотического воспитания («Зарница», «Орленок», «Движение Постов № 1», поисковое движение, оборонно-спортивный оздоровительный лагерь и др.). Особенно много нерешенных проблем на федеральном уровне: ими попросту некому заниматься.

В культурной сфере.

Продолжается разрушение и вытеснение подлинной высокой культуры посредством тотального и агрессивного насаждения поп-масс культуры в кино, театре, музыке, живописи, моде и т.д. Образцы традиционной духовной культуры подменяются вульгарными псевдоценностями, не оставляющими место патриотическим нравственным основам. Это усугубляется и разрывом единого культурного пространства, искусственным формированием самых различных деформирующих истинную культуру субкультур, особенно для подрастающего поколения, которое лишается исторических, национальных, патриотических устоев, собственных корней, способных передать истинное богатство и уникальность многовекового народного художественного творчества.

В сфере программно-реализационной деятельности.

Госпрограмма «Патриотическое воспитание граждан РФ на 2006-2010 гг.» и разработанные на ее основе программы в некоторых министерствах, ведомствах, а также регионах характеризуются слабой системностью, неопределенностью в отношении главных приоритетов и целей, низкой эффективностью механизма реализации. Соответствующие министерства и ведомства – главные исполнители Госпрограммы, реализуют лишь незначительную часть своего потенциала в качестве субъектов ПВ даже в ее рамках. Более того, такие из них как: госструктуры СМИ, Минкультуры, Минздравсоцразвития и даже Минобрнауки осуществляют в большей

степени не патриотическую, а антипатриотическую деятельность, особенно в информационной и образовательно-воспитательной сфере.

Сложным или очень сложным является положение дел с реализацией программ ПВ во многих регионах: отсутствие системного подхода, односторонность и ситуативность проводимых мероприятий, их слабая эффективность, низкий процент охвата населения и др. проблемы. Многие программы и проекты характеризуются слабой проработанностью, что предопределяет низкую эффективность осуществляемой в соответствующих министерствах, ведомствах, органах, организациях и регионах деятельность по ПВ граждан.

Координация и управление деятельностью по ПВ.

Определенные усилия по обеспечению координации и управлению деятельностью исполнителей Госпрограммы в рамках ее реализации осуществляет Росвоенцентр (в отношении некоторых министерств, ведомств, органов, организаций и регионов – в большей или меньшей степени). Однако, системного, постоянного, эффективного механизма координации и управления этой деятельностью нет, особенно на горизонтальном уровне – между министерствами, ведомствами, органами и организациями, даже ветеранскими; между регионами (субъектами РФ), между объединениями (клубами) патриотической направленности не только на федеральном, но и на региональном, в том числе и на местном (органы местного самоуправления) уровне (за небольшим исключением). Отсутствует единый орган координации и управления ПВ, который был бы способен осуществлять взаимодействие между основными субъектами ПВ как по вертикали, так и по горизонтали. Вследствие крайней недостаточности такого взаимодействия крайне сложно говорить о системе ПВ во всероссийском масштабе.

Финансирование ПВ.

Финансирование ПВ является не только недостаточным, но просто мизерным. Причина – в негативном отношении к этой деятельности в Правительстве РФ и прежде всего в Минфине. На пятилетнюю Госпрограмму этим ведомством выделено менее 400 млн. руб. из федерального бюджета. Естественно, таких средств явно недостаточно не только для развития, но хотя бы для продолжения деятельности по ПВ на минимальном уровне. В большинстве субъектов РФ, которые являются дотационными, финансирование ПВ является недопустимо низким, а в ряде из них – отсутствует вообще. Внебюджетные источники, спонсорская помощь имеют очень слабое распространение.

Учебно-материальное обеспечение.

Учебно-материальное обеспечение деятельности основных субъектов ПВ, большинства объединений (клубов) патриотической направленности является неудовлетворительным, особенно в дотационных субъектах РФ. Изменений к лучшему, за исключением отдельных регионов, объединений и организаций (за счет административно-финансового ресурса, спонсорства и сверхусилий отдельных энтузиастов) нет. Использование учебно-

материальной базы и соответствующих средств Минобороны, МВД, МЧС, РОСТО как правило, затруднено и обусловлено многочисленными ограничениями. В отсутствие системного и централизованного обеспечения данная проблема давно стала проблемой самовыживания для тех, кто непосредственно осуществляет работу по ПВ, особенно на местах.

Методическое обеспечение.

Уровень методического обеспечения ПВ на всех ступенях его осуществления с основными категориями граждан, особенно с учащейся молодежью, является очень низким. Данное направление ПВ давно прекратило свое существование в деятельности абсолютного большинства научных и образовательных учреждений, потенциал которых используется совершенно для других, не связанных не только с ПВ, но и просто с воспитанием целей. Характерно, что именно в высшей школе (за очень редким исключением) отсутствуют основы методики ПВ студентов. Методическое обеспечение общеобразовательной школы, дошкольных образовательных учреждений, семьи – удел, как правило, очень немногих энтузиастов.

Подготовка и повышение квалификации кадров.

Отсутствует система и планирование этой деятельности. Образовательные учреждения, осуществляющие эту деятельность, не имеют соответствующих специалистов (за очень редким исключением). Вследствие этого содержание и направленность подготовки и повышения квалификации кадров в области ПВ не соответствует, либо лишь частично соответствует их специальности.

Что можно противопоставить этим разрушительным центробежным процессам, ослабляющим общество изнутри? Необходимо, прежде всего, изменить систему высших ценностей, курс развития, внутреннюю политику в важнейших сферах нашей жизни и деятельности. Совсем другой, патриотически-направленной, должна стать молодежная политика, до сих пор лишенная сколь-нибудь вразумительной стратегии. Она должна быть национально-ориентированной, направленной на создание условий для самореализации молодежи во благо общества и государства во всех областях. При этом должна быть восстановлена тесная, неразрывная связь между старшим и подрастающим поколениями на всех уровнях государственной и общественной жизни, и прежде всего в семье.

Возрождение патриотизма подрастающего поколения, не только на, но и в семье, является одной из первостепенных и неотложных задач. В этой связи следует наращивать усилия для создания качественно новой системы патриотического воспитания детей и молодежи на базе Государственной программы «Патриотическое воспитание граждан Российской Федерации на 2006-2010годы». На основе этой программы целесообразно разработать региональные программы и планы различного уровня: для республики, области, города и т.д. с учетом местной специфики и реальных возможностей по развитию патриотизма у разных категорий детей и молодежи, исходя из ее конкретных особенностей, интересов, запросов и т.п.

Реализация направлений и оптимизации патриотического воспитания учащихся детей и молодежи предполагает создание соответствующих условий, факторов, активно воздействующих на деятельность его субъектов, использование ими соответствующих средств, способов, новаций для ее активизации. Создание этих условий связано с осуществлением целой системы конкретных научно обоснованных мер.

При определении основных направлений повышения эффективности системы патриотического воспитания необходимо руководствоваться следующими положениями.

Во-первых, следует исходить из наличия в российском обществе и государстве необходимых предпосылок, огромного, не востребованного еще потенциала воспитания гражданственности, патриотизма, достойного служения Отечеству как реальной основы для создания условий для коренного улучшения этой деятельности.

Во-вторых, важно ориентироваться на системное изучение и дальнейшую разработку теоретических основ воспитания применительно к новым, изменившимся условиям российского общества, важнейшим тенденциям развития современной семьи, особенностям, интересам и ориентациям различных категорий детей и молодежи.

В-третьих, особенно большое внимание следует уделить разработке и обоснованию комплекса взаимосвязанных, рассчитанных на длительную перспективу мер на федеральном и региональном уровнях, как ведомственного, так и межведомственного характера. Крайне важно обеспечить тесную взаимосвязь государственной, ведомственной и общественной, самостоятельной видов деятельности в процессе воспитания, различных социальных и государственных институтов, самых различных, не связанных между собой структур и органов для интеграции усилий по оказанию позитивного социально-педагогического влияния на семью и обеспечения ей действенной поддержки.

В-четвертых, эти направления должны быть обусловлены необходимостью преодоления деформированных и негативных сторон семейного воспитания, испытывающего воздействие целого ряда неблагоприятных и даже противодействующих факторов.

В-пятых, субъекты воспитания должны иметь все условия, располагать всеми необходимыми средствами для эффективного использования качественно новых форм и методов этой деятельности в целях достижения ее конечного результата.

В более конкретном плане, то есть с учетом осуществления практической деятельности по повышению эффективности воспитания гражданственности, патриотизма, готовности к достойному служению Отечеству, ее **направления могут быть представлены в следующем виде.**

1. Обновление и обогащение содержания воспитания посредством включения в него культурно-исторического, духовно-нравственного, политико-правового, традиционно-новационного и других компонентов, важнейших достижений социально-гуманитарных наук, информации о

происходящих в обществе и семье явлениях и процессах. Формирование на этой основе у молодых людей способности к самостоятельному анализу и оценке важнейших явлений и событий, происходящих в обществе, в мире, к пониманию причин проблем и противоречий нашей жизни и осознанию собственной активной позиции в отношении личного участия в их решении.

2. Целенаправленное использование конкретного материала, характеризующего основные стороны жизни и деятельности, проблемы и тенденции развития общества, его важнейших сфер, для активизации проявления интеллектуальных возможностей и социально значимых чувств личности. Развитие в процессе этой деятельности творческого, актуализированного мышления, социально-нравственной направленности позиции личности гражданина и патриота России, осознание ею необходимости обеспечения безопасности и защищенности общества, семьи, других социальных институтов посредством эффективной реализации функции служения Отечеству.

Основой воспитания личности, осознающей себя гражданином и патриотом России, является создание условий, возможностей для осмысления конкретных проблем в той или иной сфере социально значимой деятельности, поиска способов, средств их решения, осуществления своей роли и личного участия в этом процессе, конечная цель которого – достижение реального результата.

3. Обогащение содержания образования в учебных заведениях России посредством включения в него элементов, присущих сферам деятельности по обеспечению безопасности нашей жизни, что может способствовать формированию готовности к участию в выполнении различных обязанностей и задач (включение их в регламентированный, оздоравливающий, дисциплинирующий ритм жизни и деятельности; создание типичных специфических условий, ситуаций, способствующих активному развитию целого комплекса нравственных, психологических, физических и других качеств личности и способности проявлять их в нестандартной обстановке и т.д.).

4. Развитие и активизация многообразных форм массовой патриотической работы, осуществляемой под началом общественных объединений и организаций, других воспитательных структур. Данное направление позволяет дифференцировать эту деятельность в зависимости от интересов различных групп, категорий детей и молодежи (например, к культуре и истории России, поисковой деятельности, поддержке малообеспеченных семей, ветеранов войны и труда и т.д.).

Смещение акцентов в патриотическом воспитании от традиционного и единообразного к инновационному и многоплановому повышает возможность более полного проявления мотивации личности, сочетающейся с ее конкретными целями, установками как гражданина – патриота Отечества. На их достижение направлена деятельность патриотических и военно-патриотических объединений, подростковых клубов различной направленности, кружков по интересам, постов поддержания общественного

порядка и защиты окружающей среды, проведение поисковых рейдов, военно-спортивных игр и др.

Представленные здесь в общем виде направления повышения эффективности воспитания учащихся детей и молодежи с участием в качестве одного из субъектов этой деятельности семьи, требуют дальнейшей разработки и более полного обоснования. Важнейшим аспектом этой деятельности является глубокое и всестороннее исследование функциональных возможностей воспитания, осуществляемого в семье и других социальных институтах в интересах развития граждански активной, деятельной личности патриота Отечества. Дальнейшим шагом необходима разработка новых принципов управления этой деятельностью, совершенствование и обновление условий, средств, методов, обеспечивающих их реализацию в соответствии с критериями, которым должен соответствовать гражданин, патриот, а также с целями и задачами улучшения всей работы по воспитанию подрастающего поколения.

Первоочередным шагом на пути реализации условий этой деятельности является создание механизма, обеспечивающего совместную, взаимозаинтересованную, скоординированную деятельность семьи и самых различных субъектов патриотического воспитания детей и молодежи вне зависимости от их ведомственной, национальной, конфессиональной, региональной и иной принадлежности.

Разработка и создание основ самого механизма, обеспечение условий для решения задач патриотического воспитания учащихся детей и молодежи, улучшения их качественных характеристик, повышения уровня их готовности к реализации социально значимых функций в основных сферах жизни семьи и общества, в интересах их укрепления и развития предполагает сосредоточение огромных усилий на всех уровнях и направлениях этой деятельности. Необходимо сделать все возможное для того, чтобы становление и развитие каждого молодого человека как гражданина и патриота России обеспечивалось гармонично взаимодействующими социальными и государственными институтами, макро - и микроусловиями, факторами, от которых зависит достижение цели.

Любовь к Родине, патриотизм воспитываются с момента рождения, формируются у подрастающего поколения под влиянием окружающей среды, общества, государства. Решающим фактором становления патриотических чувств в раннем возрасте является семья, в которой закладываются основы мировоззрения, мироощущения, формируется гражданская ответственность у детей. В последние годы особую тревогу и боль вызывает резкое падение роли семьи в воспитании детей, авторитета родителей, снижение их педагогических функций. Молодежь, в большинстве своем, считает, что «родину придумали сентиментальные люди», что «жить везде хорошо, где хорошо живется».

В этих условиях образовательные учреждения остаются основным институтом, обеспечивающим воспитательный процесс и реальную интеграцию самых различных субъектов воспитания. Институт образования

является главным звеном системы патриотического воспитания различных категорий учащихся детей и молодежи и призван в значительной мере повышать эффективность этой деятельности в процессе взаимодействия с семьей и соответствующими структурами, органами, организациями и объединениями.

В статье 2 закона РФ «Об образовании» определены требования к воспитательной деятельности в государственных и муниципальных общеобразовательных учреждениях, и одной из важнейших задач названа задача патриотической воспитательной направленности – «воспитание гражданственности, трудолюбия, уважения к правам и свободам человека, любви к окружающей природе, Родине, семье»².

В Концепции «Патриотическое воспитание граждан Российской Федерации» говорится, что именно в семье, как базовой социальной ячейке общества, «...закладываются основы нравственного, духовного, культурного, физического и другого развития личности... происходит формирование ее жизненных ориентиров и ценностей...»³.

Непреодолимое значение семейного воспитания молодежи во многом определяется местом семьи в системе общественных отношений. Семья в течение длительной истории является основной, исходной ячейкой общества, «первичным лоном человеческой культуры» (И.А. Ильин). В семье формируется личность, ее характер, убеждения, трудовые навыки, нормы поведения и ценностная ориентация. В ней мы постигаем «азы» жизни – учимся любить и ненавидеть, верить и жертвовать, сопереживать и исполнять свой долг, отличать добро от зла, отстаивать правду и справедливость. Семья выступает связующим звеном между поколениями. Она передает социальный опыт, традиции и обычаи предков, является школой коллективизма, организованного действия, солидарности, уважения к старшим⁴.

Однако сегодня многие семьи потеряли свою сущность и предназначение. Они перестали быть для детей источником тепла и ласки, школой полноценного воспитания. Хуже того, значительная часть семей превратилась в рассадник пьянства, лжи, лицемерия, потребительства, мещанско-обывательской психологии.

Причин разрушения семьи немало. Это, прежде всего болезнь самого государства, российского общества. Отсюда и нерешенность многих материальных проблем, растлевающее влияние средств массовой информации и псевдокультуры, неразвитость у многих чувства долга и личной ответственности за сохранение семьи и воспитание детей. Такое состояние семьи и отношение к ней со стороны государства недопустимо,

---

² См.: Российская педагогическая энциклопедия. – В 2 ТТ. – М.: «Большая российская энциклопедия», 1993. – Т.1. – С.171.

³ Концепция «Патриотическое воспитание граждан Российской Федерации». – М.: Росвоенцентр, 2003. – С. 12.

⁴ См.: Ильин И.А. Путь духовного обновления // Собр. Соч. в 10 т. – М.: Русская книга, 1993. – Т. 1. – С. 142-167.

оно угрожает национальной безопасности страны, сопровождается трагическими последствиями. Падает рождаемость, растет число разводов, правонарушений и преступлений в детской среде, увеличивается число беспризорных и сирот⁵. Изменение ситуации возможно лишь с изменением государственной политики в целом, в том числе и по отношению к семье. Власть всех уровней, от Президента страны и до органов местного самоуправления, должна быть гарантом выполнения положения Конституции России о том, что «материнство и детство, семья, находятся под защитой государства»⁶.

Данная проблема должна целенаправленно решаться соответствующими социальными и государственными институтами, которым необходимо осуществлять эту деятельность системно и скоординировано. Духовной, исторической и культурной основой такой деятельности являются героические свершения наших предков, жизнь и судьба многих поколений наших соотечественников, внесших огромный вклад в дело создания, укрепления и развития российского общества и государства, прочного, складывавшегося веками жизнестойкого общинного уклада русской многодетной семьи, уникальной евразийской цивилизации, многие достижения которой имеют всемирно-историческое значение.

МЕТОДИ І ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ПАТРІОТИЗМУ І ДУХОВНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК ОСНОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Макушинська Г.П.

к.філос.н., доцент кафедри філософії і політології ЗДІА

Актуальність означеної теми в усі часи існування будь якої держави не втрачає своєї значущості і гостроти. Духовність і патріотизм окреслюються як першочергові передумови і складові будь-якого суспільства ще з часів виникнення політичної, філософської, релігійної думки людства. Високодуховна (освічена і моральна), свідомо патріотична, вільна і діяльна людина – основа стабільного, ефективного і розвинутого громадянського суспільства. Це підтверджується думками багатьох мислителів світового масштабу.

Звертаючись до античної філософської думки, слід в першу чергу згадати Аристотеля, який в «Нікомаховій етиці» - трактаті про щастя, зазначає, що вчення про щастя – це наука про державу, бо людина – істота політична! Мислитель вважає, що саме щасливі люди найбільше придатні до життя в державі, бо вони, шануючи розум, підкоряються розуму і належному

⁵ См.: Рогонов П.П., Асташова Н.А., Болховитина Т.С., Еремін А.В. Нравственно-патриотическое воспитание: концептуальные основы развития личности. – Брянск, 2005. – С. 17.

⁶ Конституция Российской Федерации. – М.: Юрид. Лит., 1993. – С. 15.

порядку. Виховання таких людей Аристотель покладає на державу, а саме на добропорядні закони (7,1025). Співзвучну думку висловив Маколей Томас Бабингтон: «Правители должны не обвинять людей в отсутствии патриотизма, а сделать все от себя зависящее, чтобы они стали патриотами» (5,154).

Поважаючи авторитет згаданих мислителів, все ж таки слід зазначити, що виховання людини, в тому числі виховання духовності і патріотизму починається з дитинства і сім'ї. Про це говорив видатний мислитель Ш.Л.Монтеск'є: «...Найкращий засіб прищепити дітям любов до батьківщини полягає в тому, щоб ця любов була у батьків» (5, 156). Так само це стосується і виховання духовності: духовна особистість може формуватися в наскрізь одухотвореній діяльності.

Окреслюючи тему даної публікації, ми не випадково наголошуємо на розвиткові духовності і патріотизму, а не вихованні в значенні закладанні основ, бо до ВНЗ приходять вже переважно сформовані особистості сім'єю і школою, «перевиховуванням» займатися безглуздо. Мова може йти про доповнення, поглиблення, збагачення духовності і патріотичної налаштованості студентів. Наше завдання – проаналізувати можливі шляхи й окреслити оптимальні методи цієї роботи в межах навчального процесу в контексті діяльності кафедри філософії і політології з викладання дисциплін суспільно-гуманітарного циклу.

Починаючи розгляд даної проблеми в Україні, слід окреслити загальну картину в реаліях, ключових тенденціях, викликах і загрозах сучасності. Проблеми духовності і патріотизму в сучасній Україні не можна розглядати без урахування того, що на 19-му році її незалежності постає питання її збереження. Підставами для подібного твердження є, по-перше, посилення дезорієнтації та невизначеності вищого керівництва країни, нехтування гуманітарними питаннями внутрішньої політики (яскравим прикладом є ліквідація координаційних рад: з питань духовності і культури та з питань етнополітики при Президенті України в квітні 2010 р.), тягар політичного протистояння, що роз'єднував молоду українську політичну націю останні 5 років, заклики до переписування історії, по-друге, позиціонування російської національної ідеї в контексті цивілізаційного неоімперського православного утворення - «русского мира» - з урахуванням як мінімум частини України, по-третє, рекомендаційно-стримана позиція ЄС, ПАРЕ щодо ситуації з Конституційної реформи, свободою слова в нашій країні тощо. Показовим підтвердженням є останній поважний документ – «Манифест просвещенного консерватизма «Право и правда» Н.Михалкова, який розглядається керівництвом «Единой России» як вірогідна основа для розробки концепції патріотичного виховання молоді. Не вдаючись до докладного аналізу, наведемо показові цитати: «Нам свойственно особое сверхнациональное, имперское сознание, которое определяет российское бытие в системе особенных – евразийских координат. Ритм нашего развития и территория нашей ответственности измеряются континентальными масштабами... С теми, кто этого не понимает и не признает, нам не по пути!» (10, 21).

Відстоюючи ідею «гарантійної держави», на нашу думку, досить цікавої в контексті ідеологічної доктрини консерватизму, Н.Михалков підкреслює, що вона зобов'язана «возродить единое политическое, экономическое, правовое и культурное пространство исторической России и сохранить русский язык как язык межнационального общения на евразийском континенте» (10, 30). На таку позицію є вдала відповідь філософа Сенеки: «Любят родину не за то, что она велика, а за то, что она своя» (Разум с, 155).

Якщо ретельно проаналізувати віртуальний простір, побачимо силу-силенну російських сайтів радикально-націоналістичного спрямування, які переважно спрямовані не на з'ясування внутрішніх міжнародних відносин РФ, а на коментування політичних подій, історичних ситуацій в Україні знов таки з імперських позицій. Наприклад, аналізуючи «Маніфест» Н. Михалкова, пан А.Днепров зазначає: «господин актер забыл об одном из главных преступлений коммунистов. Большевики продолжили дело немцев и австрийцев в Первой мировой войне по разделению единого русского народа на три: украинцев, белорусов, русских... Именно в большевистской переписи населения в 1920 году появился так называемый «украинский народ». (Див.11.)

Стосовно політичної ситуації в Україні, зокрема в м. Запоріжжі, спостерігаємо появу політичних сил, які брали участь в останніх місцевих виборах, що позиціонують не просто проросійський вектор зовнішньої політики, а з відвертою назвою «За Русь!». Цей осередок політичної партії в нашому місті очолює пан В.Рогов, який організував велику зустріч із ЗМІ як голова Запорізької організації «Собор», разом із міністром освіти Д.Табачником, який є одночасно лідером неформального об'єднання громадських організацій «Собор», і деякими місцевими представниками влади з метою поширення «антинаціоналістичних, антифашистських, антипомаранчевих поглядів» (2,6). Справа ця, на перший погляд, корисна для розвитку духовності і патріотизму громадян, але якщо в один ланцюг пов'язуються націоналізм, фашизм і умовно «оранжеві», тобто національно-демократичний політичний вибір значної частини громадян України – то ця позиція стосується розпалювання політичного протистояння і розбрату серед народу України з позиції сусідньої країни, до якого, до речі, ці «господа» галичан – громадян України - не зараховують (2,6). Це дуже небезпечні речі не тільки з точки зору правової культури, але й моралі, бо є відвертою демонстрацією неповаги до частини громадян країни. Як за таких умов можна говорити про духовність і патріотизм, якщо високі політики, публічні люди дозволяють собі у всіх на очах говорити про подібні речі. Чи можна уявити таку ситуацію, щоб хтось в місцях компактного проживання українців в Росії дозволив собі сказати про те, що представники якогось з її регіонів – не є росіянами (не плутайте з рускими)!?

Вивчаючи в межах курсу «Філософія» творчість російського мислителя М.Бердяєва на фоні таких сучасних реалій, студенти вимушені будуть остаточно переконатися в тому, що «Московское царство» не просто «было тоталитарным по своему принципу и стилю», але і залишається таким.

(1,20). Не хотілося б щоб патріотизм української молоді формувався на мотивах несприйняття Росії через її недолугих політиканів і власних «запроданців». Переконані, що нашу молодь не можна позбавляти безцінного пласту російської культури і мови. Устами її пророків сказано багато мудрих істин. «Чем более мы будем национальны, тем более мы будем европейцами (всечеловеками)», - писав Ф.М.Достоевский (9,587). Не менш показовими є слова В.І.Леніна щодо хибного патріотизму, рабської психології і національних гордощів великоросів: «Никто не повинен в том, если родился рабом; но раб, который не только чуждается стремлений к своей свободе, но оправдывает и прикрашивает свое рабство (например, называет удушение Польши, Украины и т.д. «защитой отечества» великороссов), такой раб есть вызывающий законное чувство негодования, презрения и омерзения холуй и хам» (4,232).

Розвиток духовності студентської молоді в інженерно-технічному ВНЗ - справа не проста, зважаючи на монополію еволюціоністської теорії в середній освіті і щорічне скорочення годин на вивчення курсу «Філософія», який на сьогодні включає в себе і релігієзнавство, і логіку, й етику з естетикою. Той же час кафедра філософії ЗДІА здійснює величезну культурно-просвітницьку роботу у вигляді регулярної 10-річної роботи філософського клубу, який об'єднує на громадських засадах науковців, викладачів, громадських і політичних діячів, митців, представників різних релігійних організації тощо. В роботі клубу і в обговоренні актуальних філософсько-культурологічних проблем брали активну участь відомі особистості міжнародного рівня: Апостольський Нунцій Посол Ватикану в Україні архієпископ І.Юркович, диякон о. Андрій (Кураєв) РПЦ, єпископ УГКЦ о. Андрій (Сапеляк), представники буддистської громади; науковці, співробітники інституту філософії ім.Г.Сковороди НАН України: А.Колодний, Л.Філіпович, В.Шевченко; митці: директор музично-драматичного театру ім.Магара В.Слонов, солісти філармонії Н.Латун, О.Бондаренко; мандрівник В. Супруненко, поети, фотохудожники та багато інших цікавих особистостей. В засіданнях клубу активну участь беруть студенти денної і заочної форм навчання, засвоюючи культуру ведення дискусії, свободи і відповідальності думки та слова, поваги та толерантності щодо різних релігійних переконань. Підтримуємо вислів М.Бердяєва: «Християнство не тільки вера в Бога, но и вера в человека, в возможность раскрытия божественного человека» (1,25), бо тенденції політизації церкви і сумна статистика, що свідчить про втрату церквою морального авторитету у суспільстві, особливо в східних регіонах, «грає на руку» поглибленню бездуховності.

Варто зауважити, що православне християнство знайшло свою святу землю на теренах Святої Київської Русі насамперед тому, що Бог, якого вони сприйняли на свій індивідуально-суб'єктивний смак, по-перше, не заперечував індивідуальне начало, по-друге, не забороняв вважати його самоцінним, по-третє, робив його мірилом ставлення до інших і засобом духовної соціалізації суспільства. Саме цей факт потрібно всіма засобами

утверджувати в народній свідомості, яка вважає себе православною, але саме християнство вважає релігією колективізму, релігією «общинно»-племінною, родовою, а не загальнолюдською. Головний постулат християнства: «возлюби ближнього свого, як себе самого» став, врешті-решт, основою республіканського, а не монархічного устрою держави, основою для створення громадянського суспільства, в якому рівність у гідності, свобода, братерство є не просто релігійними і політичними гаслами, а склали фундамент правових гарантій для кожного індивіда-громадянина, які він, звичайно, не без зусиль власної волі, може захистити через судову владу в разі їх пригнічення. Все це надає сенс життю і формує перспективне і оптимістичне світосприйняття, знімає одвічний сум, замінює одвічну тугу на правовий *happy end*, а не насаджує «рабье понимание православия», за висловом М.Бердяєва (1,20).

Духовна соціалізація українського народу повинна йти від публічного визнання святості індивідуального начала в людині і засобами масової інформації, і освітньо-виховною системною роботою, і релігійно-церковним впливом на свідомість віруючих.

Якщо поглянути на досвід утвердження національної ідеї та виховання патріотизму в іншого сусіда України – Польщі, то ми маємо багато схожих ідей щодо культивування національних символів, турботу про етнічних поляків за кордоном («карта поляка»), але визначальним є відсутність відвертих зазіхань на територію і втручання в політичні виміри внутрішнього життя, хоча історичних проблем і трагічних сторінок між Україною і Польщею не менше. В Польщі діє програма «Патріотизм завтрашнього дня». В межах цієї програми в агітаційних роликах лунають гасла, які обіцяють такі головні принципи: верховенство права, солідарність та справедливість, а починається робота з дошкільного віку.

Надзвичайно корисним є досвід реальної патріотичної роботи в Росії на основі державної програми «Патріотичне виховання громадян РФ на 2006-2010 роки», яка передбачає охоплення всіх вікових категорій громадян. Розуміння важливості національної ідентичності серед російських науковців викликає повагу і підтримку: «Сохранение и укрепление этого ядра, как представляется, и составляет важнейшую задачу национальной безопасности, поскольку национальная идентичность является ее сущностной основой и одновременно важнейшим ресурсом развития, инновационной модернизации и конкурентоспособностью в XXI веке», - пише С.В.Кортунов (3,1). Багато чого з досвіду РФ варто застосовувати і в Україні: і розуміння важливості національної ідентичності і патріотизму, і активну пропаганду національної символіки, і героїзацію (навіть міфологізацію) історії, і увагу в патріотичній роботі не тільки до молоді, але й до зрілих людей. Дійсно, історія наша спільна складалась драматично, ми маємо значну частину розгублених в сучасних реаліях громадян, вихованих на цінностях радянського патріотизму і комуністичної моралі. З крахом СРСР для багатьох стався своєрідний «кінець світу» і вони були покинуті напризволяще: і матеріально, і духовно. Вважаємо, що духовно-патріотичною роботою повинні охоплюватися і

молоді громадяни, громадяни зрілого віку із збереженням наступності поколінь. В цій справі корисною є робота громадських клубів, організація екскурсій (в тому числі соціальних, тобто за рахунок бюджетних коштів) як в межах регіону, так і у форматі регіонального обміну, особливо у напрямку «схід-захід». Це можуть бути сімейні і студентські обміни на період визначних традиційних і релігійних свят: Різдва, Великодня, Івана Купала тощо. Такі проекти можна розробляти і з сусідніми державами.

Цікавим є досвід розробки в межах вивчення курсу «Історія української культури» студентами ЗДІА змістових тематичних туристичних маршрутів як в межах Запорізької області, так і України в цілому. Головним результатом цієї роботи є усвідомлення молоддю того, що пізнавальна мандрівка - це невіддільний елемент краєзнавства і ефективний засіб адекватного формування світогляду людини, здатної не просто споглядати світ, а милуватися ним, засвоювати багатства природи і культури, перетворюючи набуті знання і враження у надбання власної духовності.

В межах викладання курсу «Політологія» студентам пропонується ділова гра «Проект політичної партії. Моделювання виборів», в межах якої студенти, працюючи міні-групою, створюють модель власної політичної партії (з оригінальною назвою і гаслом), на основі вільного і свідомого вибору ідеологічної доктрини (ліберальної, консервативної, соціал-демократичної, комуністичної тощо), розробляють політичну програму з соціально-економічними блоками, виготовляють агітаційні плакати, буклети, електронну презентацію, яка супроводжує виступ цієї творчої групи на занятті. Вся студентська аудиторія аргументовано «голосує» за той проект партії, який їх переконав або сподобався.

Отже, одним з головних завдань вищої школи є розвиток закладених у дитячому та підлітковому віці основ духовності і патріотизму в осмислені, діяльні форми вільного у своєму виборі громадянина реального демократичного суспільства, яке, нажаль, сьогодні нагадує вислів Б.Рассела: «при демократії дурні мають право голосувати, при диктатурі – правити» (9,671). Головним шляхом цього, на наш погляд, є «педагогіка співробітництва» і партнерства, яка спроможна надати навчальному процесу характеру здобутків і досягнень, а головне, сполучатися з вихованням у студентів почуття власної гідності (згадаймо Аристотеля) – однієї з основ патріотизму.

Для студентів з інженерно-технічними уподобаннями і здібностями до точних наук особливо важливо доводити певні істини переконливо, бажано в цифрах. Не є винятком і розвиток патріотизму. У зв'язку з цим цікавими є визначення Л.Харрисона (8,7), який замислився над тим, чому одні етнічні групи і країни живуть краще, ніж інші, і виділив чотири фактори (цінності) культури, від яких залежить успішний суспільно-економічний і політичний розвиток:

- «радіус» довіри або почуття спільності;
- суворість етичної системи;
- спосіб реалізації влади;

- ставлення до праці, інновацій, ощадності і прибутку.

Продуктивними, на думку вченого, є високий рівень довіри, етична система, яка переважно пов'язана з релігією (протестантською або, гірше, католицькою), демократія як спосіб реалізації влади, працелюбність, освіта, схильність до інновацій, ощадності, схвалення прибутку як вираження успіху. Отже, бачимо, що високі цифри і досягнення залежать від рівня розвитку моральних і духовно-патріотичних цінностей суспільства, а патріотом бути економічно вигідно! Ці цінності повинні бути в суспільстві, по-перше, чітко сформульовані в певну системну стратегічну програму, по-друге, так само системно, а не хаотично реалізовані і популяризовані.

Перекласти або беззастережно довірити справу духовного виховання виключно церкві, а як дехто наполягає суто православної, суто «канонічної» за територіальним принципом – неправильно і небезпечно. Одним з протиріч, або, як мінімум некоректно розповсюджених в суспільстві, є ставлення, наприклад РПЦ і УПЦ МП до категорій праця, власність, гроші. Бути багатим це не гріх? Вміти заощаджувати гроші це богоугодна справа? «Основы социальной концепции Русской Православной Церкви», прийнятій Архиперейским собором в 2000 г., дають на ці питання не конкретні відповіді, або такі, які протирічать офіційній науці, освітньо-виховній концепції тощо. А це, як мінімум, дезорієнтує тих громадян, які намагаються жити і працювати в реальному світі і виконувати настанови Бога. В розділі «Праця та її плоди» зазначається: «С христианской точки зрения труд сам по себе не является безусловной ценностью. Он становится благословенным, когда являет собой соработничество Господу и способствует исполнению Его замысла о мире и человеке. Труд не богоугоден, если он направлен на служение эгоистическим интересам...» (6,36-37).

Отже, задача науки, держави і церкви - виробити спільне, непротирічне, доступне розуміння в питаннях етичної системи, способах реалізації влади, ставлення до праці, інновацій, ощадності і прибутку, а не відсторонюватися від процесу і не обмежуватися загальними фразами, що розривають життя людини навпіл: «кесарю кесарево а Богу Богове». Все це потребує важкої і тривалої аналітичної і духовно-просвітницької роботи.

Правовий статус суспільства не дозволяє мати панівну ідеологію, яка б могла мати статус державної. Проте громадянське суспільство, використовуючи державу як свій політико-правовий інструмент, не може обійтись без духовно-історичної спадщини як фундаменту духовно-патріотичної роботи. А українському суспільству, дійсно, вже час стати на власні історичні підвалини народного духу, етнокультурно настільки різноманітного, що це не може не дати добрих плодів.

**«ПАРК КИЇВСЬКА РУСЬ» - ЦЕНТР КУЛЬТУРИ ТА ІСТОРІЇ
КИЇВСЬКОЇ РУСИ – НОВІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ЗБАГАЧЕННЯ**

ДУХОВНО-КУЛЬТУРНОЇ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНИНА-ПАТРІОТА.

Петрова Н. А.

руководитель информационно-аналитического отдела БО "Славянский фонд"

Суть проекту «Парк Київська Русь»:

«Парк Київська Русь», який створюється Благодійною організацією «Слов'янський фонд», знаходиться в селі Копачів Обухівського району Київської області – у 34-х кілометрах від Києва. Це культурно-історичний проект, реалізація якого має велике значення не тільки для України, але й для інших країн СНД та Європи.

Суть проекту – створення культурної столиці східнослов'янських держав. Для цього у Парку відтворюється Дитинець-Кремль Києва V-XIII ст.. у масштабі 1:1 з усіма будівлями і спорудами, які існували в ті часи, а також створюється атмосфера Київської Русі.

Що таке Дитинець Києва? Це і є стародавній Київ, це те місце, з якого починалася велична історія могутньої держави Київська Русь. Місто князя Володимира, завдяки якому Дитинець Києва став точкою відліку східнослов'янської цивілізації, основою православ'я на Євразійському континенті. Київська Русь увійшла в історію, як одна з наймогутніших імперій світу, а Київ був центром політичного та культурного життя в Європі.

Саме пам'ять про цю велич, історичні відомості, які важливі для патріотичного виховання українців, ми і відроджуємо у «Парку Київська Русь». Девіз нашого проекту «Без минулого – немає майбутнього!». І, говорячи, про державність України, її незалежність, ми робимо акцент на тому, що нашій країні – не 19 років, не кілька століть – за нами – тисячолітня історія. Історія великих перемог, великого досвіду, великої мудрості.

Ми хочемо, щоб всі українці пишалися своєю історією, традиціями, культурною спадщиною, яка складає основу і всієї світової цивілізації.

Нові можливості та форми патріотично-виховної роботи:

«Парк Київська Русь» - унікальна площадка для культурного діалогу, для занурення у атмосферу Київської Русі, для пізнання нашого минулого. Потрапляючи у Парк – потрапляєш у справжнє середньовічне місто, де є можливість бути не просто відвідувачем, а активним учасником всіх подій. Можна вивчати історію, перевтілюючись у персонажів далекої епохи. Для цього у Парку проводяться фестивалі, майстер класи з стародавніх професій, можна перевдягатися, вчитися стрільбі з луку на їзді верхи. Тобто ми маємо вже напрацьований досвід інформальної освіти.

Ми не змушуємо, не повчаємо, не закликаємо. Люди, потрапляючи у Парк самі починають цікавитися історією, вони відчувають дух свободи, відчувають зв'язок із нашими пращурами. «Парк Київська Русь» - це міст між минулим на сьогоднішнім.

І діти, і дорослі люблять грати. Ми і пропонуємо в ігровій формі освоювати серйозні речі.

Спільно з провідними ЗМІ, а саме: 1+1, Інтер, 5-й канал, Радіо «Мелодія», Гала Радіо, ми висвітлюємо події у «Парку Київська Русь», а відповідно – впливаємо на патріотичне виховання людей, які не були у Парку, але отримали певну інформацію. Таким чином ми намагаємося заповнювати інформаційний простір позитивом, інформацією, яка важлива для кожного громадянина України.

Досвід по роботі з різними верствами населення:

«Парк Київська Русь» цього року прийняв близько 100 000 відвідувачів. Діти, дорослі, школярі, студенти, сім'ї, пенсіонери, громадяни України, та гості з різних країн світу – ми знаємо, як зацікавити різних людей з різними інтересами та вподобаннями.

Цього року ми пішли на цікавий експеримент – організували найтриваліший фестиваль культури та історії у світі. З 24 квітня по 17 жовтня у «Парку Київська Русь» тривав III Міжнародний фестиваль «Парк Київська Русь». В рамках цього заходу ми провели 15 різноманітних тематичних фестивалів: Русь 13 століття, Битва 15 століття, День Ярила, Фестиваль каскадерів, лучний турнір, зустріч Бабиного літа, Билини Стародавнього Києва, Медовий спас та інші.

Яскраві костюми, цікаві обряди, неповторний музичний колорит, слов'янські хороводи, забави, ярмарки майстрів – відвідувачі Парку й експерти назвали фестиваль «Парк Київська Русь» однією з головних культурних подій року. Просто для кожного серця, для кожної людини ми шукали окремий шлях. Комусь подобаються масштабні заходи, хтось прагне камерності, спокою – тримаючи планку якості, ми працювали на глядача.

Для школярів ми провели безліч екскурсій. Такий собі живий урок історії в Парку. Діти і вчителі відкликалися на пропозиції з радістю. Дітям навіть не хотілося повертатися з цієї казки, в яку вони потрапили. Їм пропонували прогулянку Парком з цікавими розповідями з життя князів, фотографування у костюмах стародавніх городян, ігри і вивчення фольклору.

В студентському середовищі популярними стали клуби історичної реконструкції, в які входять люди різного віку та професій.

Але найбільшими нашими шанувальниками стали сім'ї з дітьми. По-перше, вхід для дітей до 7 років у нас безкоштовний. Це важливо. А для пенсіонерів, школярів і студентів діють пільги. По-друге, у «Парку» організовані ігрові майданчики з гойдалками, звіринцем, працюють досвідчені вихователі, що для батьків дуже зручно.

Також організуємо уроки в школах і готуємо акції для дітей з обмеженими можливостями.

Плани та перспективи:

«Парк Київська Русь» за кілька років стане справжньою туристичною Меккою, яку відвідуватимуть 3 мільйони туристів з усього світу. Ми хочемо, щоб історичною спадщиною Київської Русі пишалися не тільки в Україні, не тільки в слов'янських країнах, а й в усьому світі.

Зараз активно готуємося до IV Міжнародного фестивалю «Парк Київська Русь». Зараз до нашого календаря подій входять:

IV Міжнародний фестиваль культури та історії «Парк Київська Русь» - 2011

Календар подій

21-22 травня - Міжнародний фестиваль «Київська Русь» XIII ст. Штурм Фортеці»

18-19 червня - Фестиваль «Лицарство XV ст.»

27-28 серпня - Міжнародний фестиваль «Билини Стародавнього Києва IX-XI ст.»

24-25 вересня - Міжнародний фестиваль «Гості Стародавнього Києва XV ст.»

8 жовтня - Лучний турнір «Стріла Стародавнього Києва»

ДУХОВНО-КУЛЬТУРНАЯ ОСНОВА МОЛОДОГО ПАТРИОТА (ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ, ПОДРОСТКОВ, СТУДЕНТОВ И МОЛОДЕЖИ)

Яценко В.И.

*Генеральный директор Херсонского дворца молодежи и студентов,
заслуженный работник культуры Украины*

Вы уже познакомились с работой Херсонского Дворца молодежи и студентов в сфере культурологических программ для детей, подростков, студентов и молодежи.

Но мне хотелось бы более подробно остановиться на вопросах патриотического воспитания подрастающего поколения. Наверное, все со мной согласятся, что оно начинается с самого детства. Прежде всего, это семья, в которой закладывается любовь к родительскому дому, уважение к старшему поколению. Дошкольные учреждения, школа, ВУЗы формируют уже осознанное отношение к родному городу, к своей стране, к ее истории и культуре.

Мы же, как и учреждения культуры, занимаемся патриотическим воспитанием детей, подростков и молодежи через формы и методы клубной работы.

С этой целью мы проводим тематические программы к Дню Конституции и Дню Независимости, к Дню государственного флага Украины и Дню ее соборности, Дню защитника Отечества, Дню украинского казачества, Дню Вооруженных Сил Украины и многие другие.

День государственного флага Украины ежегодно отмечается на площади перед Дворцом и имеет очень важное, на наш взгляд, значение, так как воспитывает у молодежи гордость за свою державу и уважение к государственным символам страны – ее гимну и флагу.

День защитника Отечества собирает в нашем Дворце ветеранов войны и труда, воинов-интернационалистов, служащих Вооруженных Сил Украины и сотрудников правоохранительных органов, членов их семей и, конечно же, молодежь. Именно такие вечера-встречи трех поколений играют огромную роль в патриотическом воспитании, потому что молодые люди в живом общении, а не из книг и кинофильмов, узнают о Великой Отечественной войне, о восстановлении Украины в послевоенное время, об афганских событиях, милицейских буднях и сложностях военной службы. И такой прямой контакт, разговор со старшими помогает молодежи разобраться в своем отношении к прошлому, переосмыслить настоящее и понять, что Родина – это не просто слово, это твоя семья, друзья, твой дом и место, где ты живешь.

Уже стало традиционным празднование Дня Вооруженных Сил Украины на базе воинских частей, расположенных в нашем городе. И если для военнослужащих – это, в первую очередь, праздничная концертная программа, то для юных артистов – непосредственное знакомство с солдатами и офицерами, увлекательная экскурсия по воинской части и интересные рассказы из армейской жизни. Такие встречи воспитывают у детей и подростков уважение к профессии военнослужащего и повышают ее значимость.

Совместно с городским управлением юстиции и Центром по внешкольной работе Дворец проводит «Брейн-ринги» по правовым вопросам для старшеклассников общеобразовательных школ, во время которых ребята в интересной, доступной форме изучают основной закон государства – Конституцию, а также другие нормативные акты и законы Украины, которыми мы наиболее часто пользуемся в повседневной жизни.

Территориально Дворец молодежи и студентов расположен на площади Шевченко и прямо напротив него установлен памятник выдающемуся украинскому поэту Тарасу Григорьевичу Шевченко. Возможно, эта близость к Кобзарю и подтолкнула литературный клуб «Слово» стать инициатором проведения «Шевченковских чтений», которые проходят ежемесячно и собирают своего слушателя. Продолжая шевченковские традиции, молодые поэты в своих стихах раскрывают уже свое отношение к жизни, к своей стране, народу и его истории.

В рамках своей плановой работы клуб «Слово» ежегодно, в ноябре месяце, проводит конкурс молодых литераторов «Голос Батьківщини», посвященный Дню украинской письменности и языка. В дальнейшем победители этого конкурса представляют Херсонщину на Всеукраинских конкурсах и фестивалях.

Хочется также отметить, что ежегодное празднование Дня соборности Украины мы проводим у памятника Тарасу Григорьевичу Шевченко, здесь же отмечаются все шевченковские даты.

Вот так, посредством этих и других программ, мы воспитываем у детей, подростков, студентов и молодежи уважение к старшему поколению, к традициям нашего народа, к его истории и культуре, к закону и

правопорядку, любовь к Родине, тем самым формируя гражданина-патриота, четко осознающего, что то, как он живет, мир, и порядок в государстве напрямую зависит от всех, кто его окружает, в том числе, и от него лично.

II СЕКЦІЯ

ГРОМАДЯНСЬКЕ ТА ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ОСВІТИ

АКСІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ.

Барліт О. О.,

*к.п.н., доцент кафедри теорії та методики виховання Комунального закладу
«Запорізька обласна академія післядипломної педагогічної освіти»
Запорізької обласної ради.*

Ситуація, що склалася в сучасному українському суспільстві свідчить, що поряд з економічними, політичними, національними та іншими проблемами найбільш нагальною стала проблема цінностей, значимість якої затребувана самим життям, тому що цінності регулюють відносини людей, одночасно об'єднують одних і роз'єднують інших, будучи своєрідним «дзеркальним» відображенням існуючих соціокультурних процесів.

Зникнення відразу радянського народу, розпад його на народи і народності, на релігійні, політичні, економічні та інші великі та малі групи з неминучістю призвели до наростання процесів ціннісної кризи. За дуже короткий історичний період зазнали глибокої «корозії» базові цінності, зразки та стандарти суспільної свідомості, ідеали і норми поведінки людей, політичні і моральні орієнтири, які довгий час були єдино прийнятними. У сучасному суспільстві особливої уваги та осмислення вимагають аксіологічні аспекти патріотичного виховання. Тема патріотизму як якості, яка властива громадянам тієї чи іншої держави, є актуальною в будь-якому суспільстві і у всі часи - від античності і до наших днів. Особливо значущим в загальносоціальному плані є факт наявності або відсутності патріотизму у молоді, ідеали та цінності якої, як відомо, мають і будуть мати величезний вплив на подальший розвиток суспільства.

Сучасні підходи до виховання орієнтовані на гуманізацію навчально-виховного процесу, задоволення інтересів особистості, адаптацію нових поколінь до соціокультурних змін. Найбільш значущим механізмом такої адаптації є система виховання, що забезпечує необхідну передачу цінностей, прийнятих у суспільстві. Поняття «цінність», введене в теоретичний ужиток і досліджуване в різних напрямках гуманітарного знання, являє собою складне і багаторівневе поняття. Будучи результатом взаємин світу і людини, категорія цінності відноситься до вищого духовного рівня людського буття і не має меж у віковому, статевому, національному та інших аспектах.

З педагогічної позиції ми визначаємо цінність як поняття, за допомогою якого характеризується особистісний сенс для вихованця певних явищ дійсності.

Рівень сформованості ціннісних орієнтацій особистості виявляється в її діяльності, оцінках і відносинах до навколишнього світу і залежить від безлічі факторів, будучи, до певної міри, результатом функціонування механізмів, що протидіють негативному впливу факторів.

Система ціннісних орієнтацій характеризується багаторівневою ієрархічною організацією і утворює основу мотивації поведінки особистості, а також виражає внутрішню основу відношень особистості з дійсністю.

Цінність визначається тим, наскільки вона значуща для суб'єкта і всього суспільства, перевіряється життєвим досвідом і всім комплексом переживань людини, а цілісність і стійкість системи цінностей визначають зрілість людини та її духовний рівень. Цінності певною мірою виконують важливу функцію перспективних стратегічних життєвих цілей, визначаючи принципи поведінки. Тому будь-яка цивілізована держава, і Україна в тому числі, зацікавлена в тому, щоб її громадяни дотримувалися прийнятих у суспільстві принципів і правил поведінки.

Останнім часом швидко змінюється система моральних норм і принципів. Духовне життя сучасної України характеризується критичним переосмисленням і діалектичним оновленням цінностей, що утвердилися в попередні роки. Зумовлено це багатьма факторами, серед яких не останню роль відіграють наслідки різкого переходу від однієї суспільно - політичної системи до іншої і, в зв'язку з цим, від однієї системи цінностей до іншої. При цьому часто забувають про реальний стан справ, не зважають на те, чи готові людина і суспільство до настільки різких і корінних змін.

Багато подій останнього часу підтвердили, що економічна дезінтеграція, соціальна диференціація суспільства, девальвація духовних цінностей зробили згубний вплив на суспільну свідомість більшості соціальних та вікових груп населення країни. На жаль, різко знижується виховний вплив культури, мистецтва та освіти як найважливіших факторів формування патріотизму. Але не варто забувати, що процеси, що відбуваються в освіті, роблять значний вплив на духовне оновлення людини й суспільства в цілому і випробовують, у свою чергу, зворотний вплив. Це складний, але досить позитивний процес, який повинен вести до підвищення статусу освіти як соціального інституту і посилення його впливу на духовне життя суспільства.

Завдання освіти в сучасних умовах - це не тільки підготовка грамотного фахівця, що володіє необхідним запасом знань в будь-якій сфері, але і формування особистості з багатими духовними можливостями. Не може і не повинно бути просто орієнтування на ринок, без урахування духовності, що, на жаль, відбувається в Україні повсюдно. Це призводить до обмеженості, однобокості, прагматичної раціоналістичності і виявляється, в кінцевому рахунку, безвихідною ситуацією, тупиком розвитку. У сучасній літературі часто виділяють такі освітні цінності і роблять акцент на виховання тих якостей людини, які затребувані сучасним суспільством. А традиційні загальнокультурні зразки людини, що відтворюються освітою, що включають такі норми свідомості і поведінки, як патріотизм з розвитком

принципів свободи, самоактуалізації людини поступово втрачають своє панівне значення.

Стала все більш помітною поступова втрата нашим суспільством традиційно патріотичної свідомості. Об'єктивні та суб'єктивні процеси, що йдуть в Україні, істотно загострили національне питання. Ми спостерігаємо, що патріотизм часом став перероджуватися в націоналізм. Багато в чому втрачається справжнє значення і розуміння інтернаціоналізму. У свідомості суспільства одержали широке поширення байдужість, егоїзм, індивідуалізм, цинізм, невмотивована агресивність, зневажливе ставлення до держави і соціальних інститутів. У даних умовах не слід забувати, що патріотизм завжди займав особливо важливе місце в українській культурі, як політичної, так і духовної. Саме цінність патріотизму багато в чому визначала специфіку українського національного характеру, його менталітет і культуру. Тому його недооцінка в умовах суспільства, що трансформується, може мати дуже негативні наслідки.

Особливо велике значення проблема патріотизму має для формування політичної та духовної культури сучасної української молоді. Викликає побоювання той факт, що в очах молодих значно знецінюється життя старшого покоління, забувається історичне минуле. На жаль, матеріальні блага часом стають єдиною справжньою цінністю. Обумовлено це, часом, тим, що ставлення до патріотизму формувалося в умовах радикальних реформ та подальшої затяжної соціокультурної кризи, викликані зміною парадигми державного цілепокладання ціннісних орієнтацій громадян. Однак не можна зраджувати відому з давніх часів істину: ніщо не знищується так легко і не відновлюється так важко, як духовно-моральні цінності. За це рано чи пізно доведеться розплачуватися. Такий стан для держави, для її національної безпеки, для її престижу дуже згубний.

У цих умовах очевидна невідкладність вирішення на державному рівні найгостріших проблем системи виховання патріотизму як основи консолідації суспільства і зміцнення держави. І особливий акцент потрібно зробити на розвитку системи патріотичного виховання, яка передбачає формування і розвиток соціально значущих цінностей, громадянськості та патріотизму в процесі виховання і навчання в освітніх закладах усіх типів і видів. Необхідно розширити масову патріотичну роботу, у тому числі, що організовуються і здійснюється державними структурами, громадськими рухами й організаціями. Активізувати діяльність засобів масової інформації, наукових та інших організацій, творчих спілок, спрямовану на розгляд і висвітлення проблем патріотичного виховання, на формування і розвиток особистості громадянина і захисника Вітчизни.

Література:

1. Бех І.Д. Почуття цінності іншої людини як моральний пріоритет особистості / І.Д. Бех // Початкова школа. – 2001.- №12. – С.32-35.
2. Каган М.С. Философская теория ценностей / М.С. Каган // С-Пб, 1997.
3. Огнев,юк В.О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку /В.О. Огнев,юк // - К. : Знання України, 2003. – 450 с.

4. Полторацкая Н.Л. Аксиологические аспекты педагогики П.Д. Юркевича / Н.Л. Полторацкая // Аксиологические проблемы педагогики: сборник научных трудов. – Смоленск, 2003. – С.19-29.
5. Олейник О.Ю. Патриотизм в оценках современных западноевропейских исследователей / О.Ю.Олейник // Интеллигенция, провинция. Отечество: проблемы истории, культуры, политики: Тезисы докладов межгосударственной научно-теоретической конференции (Иваново, 24 -25 сентября 1996 г.). - Иваново, 1996.- С. 217 - 219.
6. Нахушев В.Ш. Российское Отечество и драма патриотизма многонационального народа./ В.Ш. Нарушев // - Ставрополь-Черкесск: Изд-во СГУ,2001
7. Гражданственность и патриотизм на рубеже тысячелетий // Патриотическое воспитание как условие возрождения России. Доклады всероссийской научной конференции (Екатеринбург, 19 февраля 2003 г.) - Екатеринбург: ГУ, 2003. — С. 118 -129;
8. Куделич А.А. Формирование ценностных ориентаций нравственно-патриотической направленности у детей старшего школьного возраста. /А.А. Куделич// Автореферат диссертации. Смоленск.2008.
9. Лехтенен Т. А. Ценностные основы патриотического воспитания в современном российском обществе. / Т.А. Лехтенен //Тез. докл. науч.- метод. конф. 22-24 марта 2008 г. Ульяновский государственный университет.

ФОРМУВАННЯ ЛЮБОВІ ДО РІДНОГО КРАЮ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧИХ РОБІТ ВЧИТЕЛІВ ТА УЧНІВ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Башкардін О. М.

методист методичного відділу КЗ «ЗОІППО» ЗОР

Мета навчання дитини полягає в тому, щоб зробити її здатною розвиватися далі без допомоги вчителя.

Е.Г. Хаббард

У статті піднімаються питання, які розкривають методи і засоби розвитку творчих здібностей при викладанні предметів художньо-естетичного циклу; обґрунтовуються теоретичні і практичні засади перепідготовки вчителя образотворчого мистецтва, художньої культури, креслення й розглядаються шляхи його професійного становлення. Пропонуються методичні рекомендації сучасних форм і методів навчання дисциплін художньо-естетичного циклу із застосуванням сучасних підходів у процесі їх організації та проведенні.

Ключові слова: розвиток здібностей, формування світоглядних орієнтацій і компетенцій, колективна творчість, новітні інформаційні

технології, діяльність, форма організації, образотворче мистецтво, креслення, вітчизняна художня культура, світ культуротворчих процесів, гурток, мета, фотографія, модель, мультиплікація.

Запорізька область розташована у південно-східній частині України, між нижньою течією Дніпра і Азовського моря. Її територія займає 27,2 тис. кв. км., що становить 4,5 % території України. На території проживає 2 млн. людей. Запорізька область створена 10 січня 1939 року, адміністративно вона складається з 20 районів, 13 міст, 24 селища міського типу, 236 сільських. В області функціонують 655 навчальних загальноосвітніх закладів, з них нового типу – 134 (4 колегіуми, 12 ліцеїв, 29 гімназій, 89 шкіл-комплексів, 30 шкіл-інтернатів, у яких навчається понад 300 тис. учнів, а також 62 позашкільних заклади, з них 3 – обласного підпорядкування), 34 багато профільних позашкільних закладів, у яких навчається 47 187 учнів.

В умовах розбудови України як суверенної держави перед закладами освіти стоїть складне й відповідальне завдання – виховати високоморальне, національно свідоме підростаюче покоління, патріотів своєї Батьківщини, спадкоємців і продовжувачів прогресивних національних традицій. Основою духовного життя людини, її прагнення до волі та процвітання України є патріотизм. Він становить складову частину національного світогляду і поведінки людини у її ставленні до рідного народу, до інших націй і народів. Надзвичайно важлива роль у формуванні патріотичного виховання нової генерації української творчої еліти належить як загальноосвітнім навчальним закладам, так і позашкільним, які є невід'ємною складовою системи безперервної освіти. Це спрямованість на виховання особистості, що сприймає життя як найвищу цінність національної свідомості, формування основ здорового способу життя, а також розвиток індивідуальних якостей особистості, яка схильна до того чи іншого виду діяльності. Позашкільні освітні заклади співпрацюють із загальноосвітніми школами з метою професійного самовизначення учнів.

Виховання національної гідності та культури повинно починатися з самого початку життя дитини. Воно має здійснюватися на всіх етапах навчання дітей та забезпечувати всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури, виховання громадянина, здатного до самостійного мислення, суспільного вибору і діяльності.

Національне виховання є одним із головних пріоритетів, органічною складовою освіти. Його основна мета – виховання свідомого громадянина, патріота, набуття дітьми соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування у дітей потреби та уміння жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури.

У школі система художньо-естетичного виховання реалізується у навчально-виховному процесі, що здійснюється на уроках та в поза навчальний час. Цьому сприяє творчий підхід до вирішення навчальних та виховних цілей, виразність слова вчителя, відбір й оформлення наочного й роздаткового матеріалу тощо. Особливе місце серед навчальних дисциплін посідають предмети естетичного циклу – музика, образотворче мистецтво, література.

Зміст предметів художньо-естетичного циклу розкриває перед учнями розмаїття жанрів і стилів українського та світового мистецтва, своєрідність вітчизняної художньої культури в контексті світових культуротворчих процесів, особливості культурних регіонів світу, основи естетичних знань. Особливістю реалізації нового змісту художньо-естетичної освіти в 12-річній школі є запровадження з 2009/2010 навчального року вивчення художньої культури в загальноосвітніх навчальних закладах усіх типів. У листі МОН від 05.11.07 № 1/9-670 приверталась увага до своєчасної підготовки вчителів до навчання цього курсу. Також листом МОН від 27.01.09 №1/9-55 місцевим керівним органам освіти рекомендовано під час комплектації педагогічних працівників на 2009/10 навчальний рік передбачити навантаження з художньої культури насамперед учителів музичного чи образотворчого мистецтва.

Головною метою курсу художньої культури в школі є особистісний художньо-естетичний розвиток учнів, формування в них світоглядних орієнтацій і компетенцій у царині художньої культури, виховання потреби в творчій реалізації і духовному самовдосконаленні в процесі опанування цінностями української та зарубіжної культури. *Основними завданнями курсу в школі є:*

- збагачення емоційно-естетичного досвіду учнів, формування культури почуттів, пробудження особистісно-позитивного ставлення до мистецьких цінностей;
- опанування учнями художньо-практичних умінь та навичок, формування комплексу художніх компетенцій, що забезпечують здатність керуватися набутими знаннями та вміннями у самостійній діяльності, у процесі самоосвіти;
- розуміння учнями зв'язків мистецтва з природним, соціальним і культурним середовищем життєдіяльності людини, усвідомлення власної причетності до художніх традицій свого народу з одночасним розумінням особливостей інших національних картин світу.
- виховання культури міжнаціонального спілкування через вивчення художніх традицій народів різних країн.

Програма орієнтує вчителя на виховання національно свідомої, духовно багатой, зорієнтованої на творчу діяльність особистості, здатної усвідомити себе в суспільстві, створює умови для індивідуального творчого саморозвитку, саморозкриття і самореалізації. **Завдання вчителя художньої культури навчити кожного школяра уміння самостійно задовольняти власні естетичні потреби, цінувати прекрасне, використовувати його**

для формування себе як особистості, розвинути здатність учня розуміти задум митця, формувати свою думку й аргументувати її.

Організуюючи навчально-виховний процес на уроках художньої культури, варто використовувати різні методи, зокрема **загальні:**

- метод розповіді та бесіди;
- метод наочності;
- ігровий метод;
- метод порівняння і зіставлення;
- метод узагальнення

та спеціальні:

- метод художньо-педагогічної драматургії;
- метод драматизації;
- метод «зруйнування»;
- метод «емоційного заряду»;
- метод забігання наперед і повернення до вивченого матеріалу.

Художня культура як форма образного втілення життя, засіб вираження національної ментальності народу вивчається в школі як культурологічний курс, забезпечуючи естетичні запити учнів та вчителів, і є важливим чинником формування духовного світу особистості, її художньо-естетичного розвитку.

Враховуючи попередній досвід сприймання музичного та образотворчого мистецтва, учні мають усвідомити художню культуру як засіб самопізнання і творчої самореалізації особистості. Пропоновані програмою пізнавальні й практичні способи самовираження й розкриття свого ставлення до життя через мистецтво покликані спрямовувати учнів на розвиток універсальних якостей творчої особистості з високими духовними потребами, тобто на формування загальнокультурної компетенції.

Знайомство з світовою історією мистецтв – це основа основ естетичного виховання, воно поширює бачення краси довколишнього світу, уваги до творчості пращурів і народів світу, пробуджує зацікавленість до художньої творчості. Усі види мистецтв поділяються на три групи. **Просторові** (статичні) – до яких належать: архітектура, скульптура, декоративно-прикладне мистецтво, живопис, графіка, реклама, фотографія. **Часові** (динамічні) – до яких належать: література, музика, хореографія. **Просторово-часові** (синтетичні) – до яких належать: театр, кіно, телебачення, відео, анімація, естрада, цирк.

У художників створення композиційних робіт називають творчістю, а сам процес пошуку мети – шляхів, засобів, способів доповнюють і розвивають вивченням основ образотворчості, композиційних прийомів, застосуванням як традиційних так й нетрадиційних інструментів і матеріалів. Вчителі використовують деякі навички й вміння грамоти образотворчого мистецтва, інтегруючи їх з різними уроками відповідно до програм МОН України. **Метод** – запозичення із західноєвропейських мов, нім. «Methode», англ. «method» через фр. «methode» («прийом, спосіб, метод», яке зводиться до грецького «шлях, дослідження, метод»). Нині під

методом розуміємо найкоротший шлях досягнення оптимальних результатів, що відповідають виховним цілям. Цілі навчання й виховання можуть бути загальними і частковими. Оскільки часткові цілі впливають із загальної мети формування методу. Методи – це оптимальні підходи до ефективного розв'язання тих виховних завдань, які визначаються метою виховання. При навчанні у художніх вузах способи (методи) та прийоми структуруються за послідовним вивченням законів образотворчості. **Рисування з натури** – є найбільш ефективним методом оволодіння художньої грамоти, що допомагає зрозуміти закономірності конструкції, будови, форми речей, предметів, навколишнього середовища. Викладачі рисування з натури розглядають як шлях пізнання й аналізуванню, як спосіб конструктивного будування, передачі форми, уважного спостереження, вивчення, розмірковування. Що підвищує в свою чергу ефективність навчання, викликає інтерес до реальної дійсності й пізнанню законів природи. **Спосіб рисування за допомогою завіси з натури** – засновано на принципі суворого (механічного) дотримання законів перспективи. В епоху Відродження викладачі встановлювали рамку з прозорою натягнутою калькою, або перетинали рамку нитками у вигляді квадрата між учнем і натурою. Для контролювання зображення до нього додавали спеціальний пристрій, щоб було можливо вести спостереження й постійно тримати точку зору. В основі застосування **геометрично-математичних методів** лежить переконання у тому, що природа в своїй основі гармонійна в сенсі геометрично-математичних пропорцій: все підпорядковано пропорційності математичних відносин, закономірності обличчя й тіла людини. **Метод геометричних побудов** приводить до нового підходу зображення предметів у просторі: насамперед розміщується простір, а потім тіла й предмети. **Спосіб рисування з оригіналу (копіювання)** – розглядають як важливий момент у розвитку координації окоміру, тому що перенесення, повторення прийомів, манери майстрів розвивало очі й руку учнів. **Рисування по пам'яті** – це метод закріплення зображення шляхом постійного вивчення матеріалу без зразка. **Узагальнення форми, спрощення** – спосіб узагальнення зображення до простих, або складних геометричних форм, **Конструктивний аналіз форми** – це метод закономірності поділу предмету. голови, фігури, який пропонує конструктивні схеми будови, водночас розвивав пропорційне ділення зображення. А.А. Дейнека пропонував поділяти навчальний рисунок на окремі етапи, починаючи побудову зображення з лінійного малюнка, з виявлення лінійно-конструктивної форми до поступової обробки тоном. Протягом 50-х років більш визнаною була класифікація педагогічних методів: **методи словесні** (розповідь, бесіда, диспут, лекція, приклад); **методи привчання** (практичні методи: тренування, доручення, гра, труд); **методи заохочення, покарання** (додаткові методи, спрямовані здебільшого на виховання дисциплінованості школярів).

Художній образ є особливим узагальненням дійсності в індивідуалізованій, конкретно-чуттєвій та естетично виразній формі як єдність того, що відчуваємо і розуміємо. За допомогою цих предметів

збагачується духовний світ людини, рівень її культури, і що дуже важливо, її національна культура. Це зумовлено як самою природою сприймання образотворчого мистецтва, так і тим, що образотворча діяльність – одна з найдоступніших для дітей. Заняття з образотворчого мистецтва дають змогу ефективно розвивати в учнів почуття прекрасного, формувати уявлення про візуальне мистецтво, ознайомлювати з його роллю у житті людей, образною мовою різних видів і жанрів мистецтва, розвивати інтерес до художньої творчої діяльності, виховувати національно-сформовану особистість.

Основним завданням художньо-естетичного розвитку учнів є:

- + цілеспрямоване і систематизоване формування навичок;
- + стимулювання та актуалізація творчого потенціалу й удосконалення практичних знань, навичок та умінь;
- + розвиток прагнення до творчої самореалізації;
- + розвиток особистої цілісності, духовності;
- + виховання активного ставлення до естетичних явищ.

Ці завдання структуруються за такими напрямками:

- + пізнавально-діяльнісний (систематизація та послідовне поглиблення та уявлень дітей у царині образотворчого мистецтва, формування умінь і навичок з різних видів творчої діяльності, розвиток спостережливості, зорової пам'яті, просторових уявлень, кінетичних відчуттів, кольорового зору, композиційних навичок);
- + художньо-творчий (формування творчих здібностей та прагнення до творчої самореалізації, розвиток художньої уяви і творчої активності);
- + сприймання та оцінювання (формування естетичного досвіду, навичок сприймання та оціночної діяльності, розвиток образного мислення, естетичного ставлення до явищ мистецтва та дійсності, смаку, оцінок, потреб, формування естетичної культури).

У методиці викладання образотворчого мистецтва колективна діяльність визначається як прийом узагальнення знань учнів, отриманих за час проведення уроків, поєднаних єдиною тематикою, мотивами. Одним із актуальних завдань естетичного виховання є розвиток у дітей здібностей до сприйняття прекрасного у собі, другої людини й довколишнього світу. У практиці викладання образотворчого мистецтва закладах освіти усіх типів є кілька форм колективної діяльності й багато методик її організації.

Аналізуючи досвід вчителів Запорізької області викладаючих образотворче мистецтво, неможливо не помітити, що велика кількість форм, незважаючи на авторські назви, належать до однієї форми колективної діяльності, за основу якого взято послідовне використання окремих технологічних операцій процесу виготовлення частки або елемента будь-якого виробу одним учнем.

Але методика організації роботи такого конвеєра може бути настільки різноманітною, що колективна діяльність з розряду певної сумісної операційно-технологічної переходить до художньо-творчої чи пошуково-ігрової. У її основі знаходяться такі основні форми організації сумісної

діяльності, визначенні видатними психологами як: сумісно-індивідуальна, сумісно-послідовна, сумісно-взаємодіюча.

Сумісно-індивідуальна діяльність є однією із найпростіших форм організації роботи над колективною композицією й має ряд сумісних положень:

- спочатку створити композицію колективної роботи, вибрати форму, розмір, колір і положення загальної площини-фону (тлу);
- вибрати єдиний матеріал, техніку, манеру образотворчого мистецтва як для деталей колективної композиції, так й фону;
- визначити співвідношення деталей до загальної композиції й засоби досягнення співвідношення у індивідуально зроблених елементах;
- визначити техніку «зборки» колективної композиції, вигадати поєднання й кріплення окремих деталей як між собою, так й до фону;
- вигадати процес створення колективної композиції, знайти поміж дітей помічників за ходом роботи, монтажем загальної композиції, креслення на дошці у класі.

Сумісно-послідовна діяльність як форма колективної творчості зустрічається не так часто, цей факт пояснюється, з однієї сторони, складністю організації виробничої праці, процес якої нагадує роботу виробничого конвеєру; з другої сторони, думка між вчителів Запорізької області викладаючих образотворче мистецтво, що цей вид сумісної діяльності виключає творчість. Сумісно-послідовна діяльність поділяється на два етапи діяльності:

- індивідуальна робота учнів над часткою, елементом загального виробу;
- послідовна робота на конвеєрі пов'язана зі зборкою певних технологічних операцій, послідовного монтажу колективної творчості.

Сумісно-взаємодіюча форма діяльності найбільш складна в організації колективної діяльності учнів на уроці. Складністю є то, що ця форма має одночасну сумісну роботу усіх учасників колективної творчості (на аркуші, площинні) станкової роботи; постійне співвідношення дій усіх учнів колективної діяльності (форма співтовариства, співробітництва).

Співробітництво як форма організації колективної творчості, діяльності учнів на уроці потребує від вчителя організаторських здібностей, а від учнів – вміння співвідношення у процесі сприйняття й у практичній діяльності.

Основні етапи сумісно-взаємодіючої форми діяльності за принципом мозаїки є:

- сумісне створення колективного ескізу композиції; пошук кольорової гами; вибір техніки, манери, матеріалу;
- створення картону ескізу, розділення його на складові частини й організація груп учнів для створення фрагментів композиції;
- створення у матеріалі часток індивідуально або у малих групах;
- монтаж деталей колективної композиції, її аналіз, узагальнення й естетична відзнака.

СИСТЕМА ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ «ЗАПОРІЗЬКОГО ОБЛАСНОГО ЦЕНТРУ ТУРИЗМУ І КРАЄЗНАВСТВА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ»

Бородин С.Е.

Заступник директора Запорізького обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді

Комунальний заклад «Запорізький обласний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді» Запорізької обласної ради (КЗ «ЗОЦТКУМ» ЗОР) є координуючим позашкільним навчальним закладом у галузі патріотичного виховання учнівської молоді області.

Основними завданнями КЗ «ЗОЦТКУМ» ЗОР є:

- формування системи патріотичного виховання учнівської молоді в області, залучення до цієї роботи загальноосвітніх та позашкільних закладів;
  - проведення обласних заходів спрямованих на ознайомлення з історією України, військовими козацькими традиціями, історико-культурною спадщиною;
  - підготовка і навчання учнівського туристсько-краєзнавчого активу з питань патріотичного виховання, стимулювання і підготовка базисного «лідерського» корпусу;
  - організація роботи з патріотичного виховання молоді в період канікул;
  - проведення заходів, спрямованих на ознайомлення педагогів з передовим зарубіжним і вітчизняним досвідом з патріотичного виховання.
- популяризація патріотичних цінностей засобами туризму та краєзнавства.

Патріотичне виховання - це систематична і цілеспрямована діяльність органів освіти і науки, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств і громадських організацій з формування в громадянах високої патріотичної свідомості, почуття вірності своїй Батьківщині, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків щодо захисту інтересів Батьківщини. Патріотичне виховання спрямоване на формування і розвиток особи, яка володіє якостями громадянина - патріота Батьківщини і здатна успішно виконувати громадянські обов'язки у мирний та воєнний час.

Відповідно до Конституції України, законів України «Про освіту», «Про позашкільну освіту», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», «Про соціальну роботу з дітьми і молоддю», "Про військову службу і загальновійськовий обов'язок", "Про загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004 - 2008 роки", Указу Президента України від 25.10.'002 N 948/2002 "Про Концепцію допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді" (із змінами, внесеними згідно з та Указом Президента № 1227/2003 (1227/2003) від 29.10.2003), Указом Президента України від 28 березня 2008 року №279/2008 «Про заходи сприяння розвитку пластового (скаутського) руху в Україні»,

представниками «Запорізького обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді» розроблена Програма патріотичного виховання молоді на 2010-2011 роки (далі - Програма).

Розробку Програми обумовлено необхідністю забезпечення патріотичного виховання вихованців КЗ «ЗОЦКУМ» ЗОР зокрема, подоланням проблем, що утворилися у сфері патріотичного виховання в сучасних соціально-економічних умовах взагалі.

В сучасних умовах, коли Україна знаходиться в складних соціальних, політичних і економічних умовах, патріотизм потрібно розглядати як ідею, яка повинна об'єднати «схід» і «захід», затвердити єдність і непорушність українського народу, віру народу в силу і потужність своєї Батьківщини.

Концептуальними засадами для роботи по патріотичному вихованню молоді є ідеї національного державного суверенітету України, зміцнення її могутності, прагнення забезпечити демократичний розвиток і суспільну згоду в суспільстві, правову захищеність і безпеку громадян.

Героїчні події вітчизняної історії, видатні досягнення країни в області політики, науки, культури і спорту несуть в собі якості моральних ідеалів. Це створює реальні і об'єктивні умови для розробки комплексу заходів спрямованих на патріотичне виховання молоді з урахуванням сформованих до нинішнього часу тенденцій, пов'язаних з консолідацією суспільства і вихованням патріотизму.

Метою Програми є визначення і забезпечення реалізації першочергових і перспективних заходів, спрямованих на формування моделі розвитку сфери патріотичного виховання учнівської молоді в Запорізькій області засобами туризму та краєзнавства:

Для досягнення мети Програми необхідне вирішення наступних основних завдань:

- розвиток патріотично - виховної роботи в гуртках туристсько-краєзнавчої спрямованості в учбових закладах районів і міст Запорізької області;
- проведення регулярної діяльності по патріотичному вихованню під час проведення туристсько-краєзнавчих заходів, походів, експедицій, за місцем проживання, навчання або роботи;
- організація діяльності з науково-методичного забезпечення патріотичного виховання;
- формування системи підготовки і навчання керівників гуртків та учнівського туристсько-краєзнавчого активу, з питань патріотичного виховання;
- консолідація діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, учбових закладів, громадських і ветеранських організацій у сфері патріотичного виховання учнівської молоді;
- розробка та запровадження моделі прищеплення патріотизму в процесі позакласного виховання в учбових закладах області;
- вивчення і адаптація передового вітчизняного і зарубіжного досвіду у сфері патріотичного виховання;

- здійснення комплексу заходів щодо правової, історико-культурної, екологічної, естетичної, кадрової і психологічної підготовки молоді в рамках патріотичного виховання;
- запровадження соціальної реклами яка пропагує патріотичні цінності, засобами туризму та краєзнавства. Ведення пропаганди патріотичних цінностей в друкованих ЗМІ, на телеканалах і радіо ефірі.

Напрямки виконання Програми:

1. Розвиток структури патріотично - виховної роботи в гуртках туристсько-краєзнавчої спрямованості в учбових закладах районів і міст Запорізькій області;

- здійснення координаційної і методичної діяльності щодо питань з патріотичного виховання молоді;

2. сприяння діяльності по патріотичному вихованню під час проведення туристсько-краєзнавчих заходів, походів та експедицій;

- сприяння здійсненню організації патріотичного виховання учнівської молоді на базі учбових закладів, координації співпраці с громадськими і ветеранськими організаціями;

- розробка та внесення на розгляд відповідних органів освіти районних і міських програм патріотичного виховання учнівської молоді.

- сприяння діяльності туристсько-краєзнавчих творчих клубів з метою пропаганди патріотизму серед учнівської молоді;

- здійснення комплексу заходів щодо правової, історико-культурної, екологічної, естетичної, кадрової і психологічної підготовки учнівської молоді в рамках патріотичного виховання;

- запровадження соціальної реклами яка пропагує патріотичні цінності засобами туризму та краєзнавства.

- пропаганди патріотичних цінностей в друкованих ЗМІ, на телеканалах і радіо - ефірі

3. Організація діяльності по науково-методичному забезпеченню патріотичного виховання засобами туризму та краєзнавства:

- розробка і випуск методичних посібників з позакласної діяльності в учбових закладах з питань патріотичного виховання;

- розробка і випуск методичних посібників з організації патріотичного виховання учнівської молоді в туристських походах і експедиціях;

- проведення обласних науково-практичних семінарів для педагогічних працівників з питань патріотичного виховання та музейної справи;

- створення методичного видання з питань патріотичного виховання для педагогічного складу учбових установ.

4. Формування системи навчання керівників гуртків та учнівського туристсько-краєзнавчого активу, з питань патріотичного виховання;

- підготовка і навчання учнівського туристсько-краєзнавчого активу, з питань патріотичного виховання;

- стимулювання і підготовка базисного «лідерського» корпусу учнівського туристсько-краєзнавчого активу з питань патріотичного

виховання, при Запорізькому Обласному центрі туризму та краєзнавства учнівської молоді, з подальшою атестацією;

- проведення заходів щодо популяризації статусу «Лідера».

5. Консолідація діяльності органів виконавчої влади, учбових закладів, громадських і ветеранських організацій у сфері патріотичного виховання учнівської молоді:

- Створення учнівської координаційної ради з питань патріотичного виховання при КЗ «ЗОЦТКУМ» ЗОР;

- проведення круглих столів, конференцій, семінарів серед представників учбових закладів діючих у сфері питань патріотичного виховання.

6. Розробка і запровадження моделі прищеплення патріотизму в процесі позакласного виховання в учбових закладах області;

- організація і проведення заходів з педагогами Запорізької області по організації патріотичного виховання в учбовому процесі;

- залучення позашкільних навчально-виховних закладів в роботу з організації патріотичному вихованні;

- організація роботи по патріотичному вихованню в період канікул.

- організація і проведення заходів щодо вивчення військової історії, реконструкції українського війська різних історичних періодів і реконструкції військово-історичних подій.

7. Вивчення і адаптація передового вітчизняного і зарубіжного досвіду у сфері патріотичного виховання;

- вивчення зарубіжного досвіду патріотичного виховання молоді;

- організація обміну досвідом у сфері патріотичного виховання молоді;

- проведення заходів направлених на ознайомлення фахівців по патріотичному вихованню з передовим зарубіжним і вітчизняним досвідом.

8. Здійснення комплексу заходів щодо правової, історико-культурної, екологічної, естетичної, кадрової і психологічної підготовки учнівської молоді в рамках патріотичного виховання:

- проведення обласних заходів спрямованих на морально-етичне і духовне виховання;

- проведення обласних заходів спрямованих на ознайомлення з історією України, військовими козацькими традиціями, культурною спадщиною;

- проведення обласних заходів спрямованих на екологічне виховання.

9. Створення і запровадження соціальної реклами, яка пропагує патріотичні цінності. Ведення пропаганди патріотичних цінностей в друкованих ЗМІ, на телеканалах і радіо ефірі;

- популяризація патріотичних цінностей засобами туризму та краєзнавства;

- створення постійних рубрик КЗ «ЗОЦТКУМ» ЗОР в регулярних друкованих ЗМІ, що пропагують патріотичні цінності засобами туризму та краєзнавства.

- запровадження моделі впровадження патріотизму в процесі позакласного виховання в учбових закладах області;

- використання передових вітчизняних і зарубіжних методик патріотичного виховання, використання досвіду як українських, так і іноземних організацій і установ, діючих у сфері патріотичного виховання;

- правову, історико-культурну, екологічну, естетичну, кадрову і психологічну підготовку учнівської молоді в рамках патріотичного виховання;
- ведення, засобами туризму та краєзнавства, пропаганди патріотичних цінностей в друкованих ЗМІ, на телеканалах і радіо ефірі.

На виконання завдань з патріотичного виховання учнівської молоді області комунальним закладом «Запорізький обласний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді» Запорізької обласної ради (КЗ «ЗОЦТКУМ» ЗОР) у 2008-2010 рр. проведена така робота.

1. У 2008-2009 н. р. проведена обласна історико-патріотична акція «Вахта пам'яті». В акції брали участь представники 23 районів та міст області - учні загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних навчальних закладів, студенти вищих навчальних закладів, громадські об'єднання дітей та молоді. Надіслана 121 творча робота.
2. Згідно наказу Міністерства освіти і науки від 25.12.2003 № 855, команда Запорізької області «Енергодарські джури» (переможець обласного етапу), взяла участь у Всеукраїнській дитячо-юнацькій військово-спортивній патріотичній грі Українського козацтва «Сокіл» («Джура»), яка проводилась 22-24 травня 2009 року вмісті Києві, з метою виховання в учнівської молоді патріотизму, любові до України, поваги до народних звичаїв, традицій, національних цінностей Українського народу та формування здорового способу життя, зміцнення духовного і фізичного здоров'я школярів.
3. У 2009-2010 рр. проведено обласний тур Всеукраїнської історико-краєзнавчої акції учнівської молоді «Шляхами подвигу і слави», в якій брали участь 45 позашкільних та загальноосвітніх навчальних закладів області. У жовтні 2010 р. делегація юних музеєзнавців області (у складі 4 вихованців КЗ «ЗОЦТКУМ» ЗОР, позашкільних та загальноосвітніх навчальних закладів) взяла участь у Всеукраїнському зборі активістів цієї акції.
4. У 2009 р. проведено 1-й обласний заочний конкурс рефератів з патріотичного виховання «Твої герої - Запорізький край» за напрямками: «Сучасні герої»; «Забуті імена»; «Наша гордість і слава», в якому взяли участь представники 14 районів та міст області з 34 загально навчальних та 4 позашкільних закладів. У грудні 2010 р. планується підведення підсумків цього конкурсу, спеціально присвяченого 65-річчю Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років (введено додаткову номінацію «Герої війни»). У 2011 році вирішено перетворити конкурс на пошукову історико-патріотичну експедицію.
5. У вересні 2010 р. з метою відродження скаутського руху на засадах патріотизму, любові до України, поваги до народних звичаїв, традицій

та національних цінностей Українського народу проведено II-й обласний скаутський практикум, присвячений 65-річчю Перемоги у Великій Вітчизняній війні, в якому брали участь 9 команд із районів і міст області, загальною кількістю 90 учасників. Програмою практикуму було передбачено проведення спеціальних занять (активітетів), конкурсів та вечорів пісні військово-патріотичної тематики.

6. На протязі 2008-2010 рр. гуртки КЗ «ЗОЦТКУМ» ЗОР та учнівські об'єднання кількох навчальних закладів області взяли участь у героїко-патріотичних туристсько-краєзнавчих експедиціях:

в рамках Всеукраїнської скаутського джамборі «Су-Учхан-2009» та «Су-Учхан-2010» (Крим) до гори Калам-Боїр - одноденні пошукові експедиції по місцях партизанських дій періоду Великої Вітчизняної війни, в якій взяли участь 180 вихованців обласного загону «Пошук»;

в рамках Всеукраїнської скаутської та еколого-краєзнавчої програми в Криму «Кіммерія-2009» і «Кіммерія-2010» (Крим) - триденна та одноденні пошукові експедиції «По слідах Керченських десантів», в якій взяли участь 47 вихованців обласного загону Пошук

в рамках дводенного походу «По слідах героїв прориву лінії «Вотан» - місця прориву німецької лінії оборони Радянськими військами в долині р. Молочна (ЗО гуртківців);

одноденні і багатоденні пошукові героїко-патріотичні експедиції по місцях бойової слави області «Дорогами пам'яті» (120 гуртківців);

7. У квітні-жовтні 2010 р. на базі КЗ «ЗОЦТКУМ» ЗОР проведено обласний конкурс-виставку фотографій учнівської молоді «Шляхами подвигу і слави», присвячену 65-річчю звільнення України від фашистських загарбників та перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років.

8. У 2010 р. проведені конкурси військово-патріотичної пісні «Пісні нашої пам'яті» під час:

III обласного природничо-краєзнавчого зльоту учнівської молоді (травень);

Обласного зльоту-змагань з пішохідного туризму серед учнівської молоді (червень);

XXVI зльоту-змагань з пішохідного туризму серед команд працівників освіти Запорізької області.

9. У грудні 2010 р. планується проведення XXX відкритої обласної краєзнавчої конференції учнівської молоді «Мій рідний край», присвяченій 65-річчю звільнення України від фашистських загарбників та перемоги у Великій Вітчизняній війні (робота секції «Події Великої Вітчизняної війни на теренах Запорізького краю»).

10. Екскурсійним відділом КЗ «ЗОЦТКУМ» ЗОР у 2009-2010 рр. проведені екскурсії «Героїчна Хортиця», присвячені Дню визволення Запоріжжя від німецько-фашистських загарбників (150 учнів).

11. У квітні-травні проведено цикл тематичних занять та виховних заходів у гуртках КЗ «ЗОЦТКУМ» ЗОР, присвячених 65-річчю звільнення

України від фашистських загарбників та перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років.

12. Екскурсійним відділом КЗ «ЗОЦТКУМ» ЗОР у липні-серпні 2010 р. проведені екскурсії у районі Північного Кавказу. До 65-річниці перемоги у Великій Вітчизняній війні, участі громадян України у обороні Кавказу, було проведено сходження на найвищу вершину Європи г. Ельбрус, відвідування військових пам'ятників та музею оборони Кавказу.

На 2011 р. КЗ «ЗОЦТКУМ» ЗОР плануються такі заходи з патріотичного виховання:

- Обласний етап Всеукраїнської експедиції учнівської та студентської молоді «Моя Батьківщина - Україна» (напрями: «З попелу забуття» «Козацькому роду нема переводу»; «Славні імена земляків»; «З батьківської криниці»;
- Обласний етап Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-спортивної патріотичної гри Українського козацтва «Сокіл» («Джура»); участь у загальнонаціональному етапі гри;
- Обласний польовий скаутський практикум «Гілея-2011»;
- участь у XVIII Весняному Всеукраїнському скаутському джемборі «Су-Учхан-2011» (Крим);
- участь у Всеукраїнській скаутській та еколого-краєзнавчій програмі в Криму «Кіммерія-2009» і «Кіммерія-2010» (Крим);
- участь у Всеукраїнському зльоті юних туристів-краєзнавців - активістів руху «Моя земля - земля моїх батьків» (Закарпатська область);
- польовий практикум для вчителів-краєзнавців «Пошуковий експедиційний маршрут» (До 70-ї річниці початку Великої Вітчизняної війни);
- героїко-патріотичні туристсько-краєзнавчі походи та експедиції.

ФОРМИРОВАНИЕ ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ПРЕДМЕТА «ЗАЩИТА ОТЕЧЕСТВА»

Гончаренко А. Н.,

Заведующий кафедрой ХНУРМЦ

Патриотическое воспитание - это сфера духовной жизни, которая проникает во все, что узнает, делает, к чему стремится, что любит и ненавидит человек, который формируется.

В. А. Сухомлинский

В системе морального воспитания личности важное место занимает патриотическое и интернациональное воспитание. Патриотизм (гр. *Patriotes* – Родина) – любовь к своей Родине, преданность своему народу, гордость за свой народ, стремление защитить национальное состояние, продолжать обогащать общечеловеческие и национальные морально-духовные ценности.

Патриотизм проникает во все сферы, которые познает, делает, к чему стремится и что любит личность.

Источниками патриотического воспитания является слово отца и матери, колыбельная песня матери, героическое прошлое народа, конкретная деятельность человека, направленная на материальное и культурное обогащение своей страны.

Во времена социальных, экономических, патриотических перемен важным вопросом становится проблема патриотического воспитания молодежи. Современное общество требует новых, свежих идей и взглядов, определения приоритетов и качественно новой государственной политики. Патриотизм, как социальное явление, можно считать одним из важнейших аспектов национального контекста. Патриотическое воспитание определяется, как «планомерная воспитательная деятельность, направленная на формирование у студента чувства патриотизма, т.е. хорошего отношения к Родине... Такое воспитание включает развитие любви к Родине, национальной культуре, традициям, потребность сделать свой взнос в дело Родины» [2].

Патриотическое воспитание в системе образования на сегодняшний день является актуальным для Украины. Патриотизм – это своего рода моральный фундамент гражданского и государственного строя, одно из первоочередных условий эффективности системы социальных и государственных институтов.

Патриотизм не заложен в генах, он – явление социальное по своей природе и поэтому формируется. Сегодня в обществе назрело негативное явление, связанное с переходом общества к рыночной экономике, к потере духовных ценностей. Это привело к потере духовности, общественных ценностей, таких как честь, любовь к Отчизне, к людям.

Возрождение этих ценностей возможно только при активной поддержке и участии государства посредством обеспечения и функционирования всей системы, где должны играть важную роль и другие составляющие патриотического воспитания: семья, школа, высшие учебные заведения, армия, общественные организации. Эти задачи ложатся на дошкольные учебные заведения и на всю систему образования.

Именно образование является решающим фактором стремительного развития Украины в информационном обществе, а также формирования соответствующей модели – гражданина Украины.

В государственной национальной программе «Образование», как стратегические, определены задачи воспитания у гражданина любви к Родине.

В «Концепции воспитания личности в условиях развития украинской государственности» подчеркивается необходимость утверждения в учащейся молодежи чувства патриотизма, преданности Родине [3].

Проблемы патриотизма нашли свое выражение в трудах общественных и зарубежных писателей.

На основе вышесказанного мы можем сделать вывод, что патриотическое воспитание молодежи в национальной системе образования является приоритетным направлением. Рассмотрим понятие патриотизма, а также качества и черты, которые мы должны формировать у подрастающего поколения. Под патриотизмом подразумевается способность молодежи идентифицировать себя с украинским народом.

Среди характерных черт патриотизма определяются: понятие и принятие национальной идеи, государственной независимости, стремление беречь национальные идеи и ценности, прививать уважение к исторической памяти, культуре, а также военно-патриотическое воспитание, особенно призывной молодежи.

Работа по патриотическому воспитанию в Хортицком национальном учебно-реабилитационном многопрофильном центре проводится, опираясь на эти теоретические постулаты.

Вопросы патриотического воспитания учащихся ХНУРМЦа входят в рабочие программы преподавателей колледжа. Особое внимание уделяется работе в группах, методы и формы проведения воспитательного процесса дополняются современными методами.

Основными направлениями учебно-воспитательного процесса в Хортицком колледже являются: национально-патриотическое, военно-патриотическое, семейное, духовное воспитание, правовое воспитание, экологическое и здоровый образ жизни, спортивное.

Выбирая оптимальные формы работы, учитывая возрастные и психологические возможности учащихся, особенно с детьми инвалидами, преподаватели работают над высоким уровнем культуры, знанием законов и уважения к ним, негативного отношения к вредным привычкам. Первоочередное внимание было обращено на воспитание информационной компетентности учащихся. Формирование позитивного отношения к Вооруженным Силам Украины способствуют такие мероприятия как проведение Дня Защитников Отечества, тематических вечеров «Никто не забыт, ничто не забыто», праздник «Казацкие игры». В процессе учебы проводится воспитательный час: «Государственные символы Украины», «Конституция моей Украины». В рамках здорового способа жизни проводится формирование духовного здоровья как неотъемлемой составляющей здоровья каждого человека на уроках ОБЖД, охрана труда, основы экологии.

Национально-патриотическое воспитание учащейся молодежи формируется путем воспитания, уважения к своей истории, ветеранам труда и Великой Отечественной войны.

Семейное и духовное воспитание – это пропаганда семейных и духовных ценностей, воспитание уважения к людям старшего поколения.

Приоритетными направлениями правового воспитания являются – защита интересов и прав, формирование позитивного отношения к обществу, умение критически мыслить и общаться с людьми. Правовое воспитание – это ценностно-направленное постоянное влияние на человека с целью

формування у него правової культури і активної правової позиції. Основна цель правового виховання – дати учащемуся необхідні в житті юридическі знання і навчити уважати закони і придержуватися їх, т.е. сформувати достаточну високий рівень правової культури.

Патріотизм визначає важливу ціннісну основу любого, самого демократического общества і виступає не тільки інтригуючим началом, а і суттєвим внутрішнім мотивом для розвитку і раскрытия всіх потенціальних і соціальних можливостей в духовній, економіческой і соціальній сферах житті общества.

Література.

1. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти// Інформаційна збірка МО України 1996 - №13
2. Зубалій М.Д. Теоритично-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Збірник наукових праць – Київ «Ефективність форм військово-патріотичного виховання допризовників»
3. Сухомлинська О. Виховання як соціальний процес. Особливості сучасних трансформаційних змін // Шкільний світ. - №4. – с.2.

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКО-ПАТРІОТИЧНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ШЛЯХОМ ПОЗАКЛАСНИХ ТА ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАХОДІВ У РАМКАХ КУРСУ «ОСНОВИ ХРИСТІАНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Гура С. П.,

Ст..викладач кафедри теорії та методики виховання КЗ «ЗОІППО» ЗОР,

Білокопитова О. М.,

вчитель ЗОШ №17 Комунарівського району м. Запоріжжя

Будь-яка система освіти спирається на певний світогляд, який або визначає примат духовного начала, або заперечує його. Часто, на жаль, в сучасних закладах освіти здійснюється орієнтація учнів на суспільство масового споживання американізованої стандартної продукції, як матеріальної так і культурної. При цьому фактично виконується замовлення тих впливових транснаціональних структур, яким зручно бачити наш народ споживачем другосортних товарів для малорозвинених країн і працівником екологічно шкідливих виробництв. Природно, що з цієї позиції духовні цінності суспільства видаються зайвими.

Тому необхідно, щоб система освіти спиралася на світогляд, в основі якого були б духовні цінності і моральні орієнтири. Слід відзначити, і це вселяє надію, що в українському суспільстві, зокрема, у працівників освіти, є розуміння важливості духовних цінностей.

Так, у преамбулі Конституції України вказано про відповідальність громадян перед Богом. У державній національній програмі «Освіта» зазначено, що завданням держави є «відтворення й трансляція культури й духовності». Пріоритетним напрямком виховання визнано «забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, жінки-матері, культури та історії рідного народу».

Для виконання поставлених завдань обов'язковою є наявність двох факторів:

1. Усвідомлення того, що саме християнські цінності і християнські традиції є основою нашої культури і моральності, джерелом усіх досягнень українського народу впродовж його тисячолітньої історії.
2. Розуміння того, що вирішення поставлених завдань в області освіти, культури і виховання неможливе без об'єднання зусиль суспільства, держави й церкви (особливо сьогодні, коли відсутня приваблива національна ідея згуртування українського суспільства).

Більше десяти років в багатьох областях України викладаються курси духовно-морального спрямування. Таким є і регіональний факультативний курс «Основи християнської культури», що, як експериментальний, був запроваджений у навчально-виховних закладах Комунарівського району м. Запоріжжя з жовтня 2003 року.

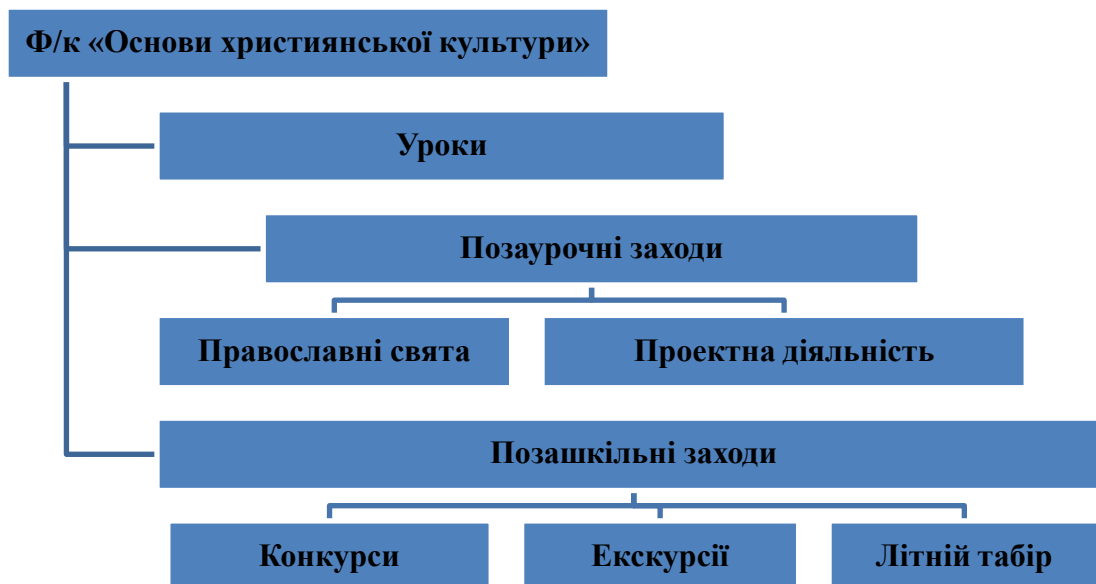
Введення ф/курсу в навчально-виховний процес шкіл сприяє:

- розвитку особистості школярів під впливом моральних християнських засад; прищепленню дітям базових загальнолюдських принципів моральності – доброти, чесності, порядності, бажання і вміння піклуватися про близьких, допомагати нещасним, поважати сімейні цінності, старших тощо;
- підвищенню рівня освіченості, ознайомлення учнів з величезним пластом світової культури – Біблією;
- більш глибокому розумінню учнями історії українського народу, оскільки українська ментальність завжди була християнською в своїй основі;
- набуттю учнями культурно-релігійної освіченості, яка дасть можливість толерантно ставитись до представників інших конфесій та орієнтуватися в новітніх релігійних течіях.

З 2003 по 2008 рр. проводилися соціологічні дослідження (всього було проведено 8) щодо сприйняття цього курсу учнями та їх батьками. Результати моніторингу показали, що курс в цілому сприймається позитивно.

Використання в навчально-виховному процесі досягнень християнської культури, ознайомлення з духовно-моральними цінностями, світоглядом та досвідом Православної Церкви може стати ефективним засобом формування людини з високими моральними якостями, з розвиненою самосвідомістю, інтелектуально-збагаченою, зі значним культуротворчим потенціалом.

Для цього доцільно реалізовувати таку схему роботи з учнями:

Курс «Основи християнської культури» дозволяє дітям глибше, ніж будь-який інший предмет, що викладається в школі, ознайомитись зі світом християнської культури, як багатющим і невичерпним джерелом всіх досягнень людського духу й особливо нашого народу. Викладання даного предмета – це не текстуальний виклад біблійного матеріалу чи євангельських подій, а головне – дати оцінку вчинкам із точки зору етичних цінностей, моральної правди і, безперечно, впровадження цих норм у життя самої ж дитини, родини, класу, держави. Дуже важливо вчасно допомогти дітям в закладенні фундаменту власних життєвих цінностей, знайти відповідь на одвічне питання: що є добро, а що – зло, навчити їх керуватися у своїх вчинках моральними принципами, ознайомити з національними культурними надбаннями, з християнськими моральними цінностями: людяністю, милосердям, пошаною до батьків і старших, працелюбством, доброчесністю, гостинністю, вдячністю тощо, які водночас глибоко виявляються в українській культурі і за своєю суттю є загальнолюдськими.

Окрім уроків велике значення має організація позакласної та позаурочної діяльності, оскільки саме в ній реалізується в дії все те, з чим учні познайомились під час уроків. Серед позаурочних заходів найпопулярнішими в учнів є свята православного календаря. Свято – це час максимальної концентрації людиною своїх духовних сил на боротьбу з гріхом. Цей процес допомагає людині відчути реальність буття духовного світу, отримуючи, таким чином, підтвердження своєї віри.

Секуляризація суспільства змінила відношення до свята. У світському суспільстві з активної фази людського буття свято перейшло у пасивну, людина не творить, не прагне, а просто споглядає, розважається. Подібний спадок, як одне з останніх «прощавай» тоталітарного минулого, отримала Україна.

З одного боку, статус загальнодержавних отримали Пасха, Трійця, Різдво. З іншого – залишилися свята, чужі нам по духу. Так, головне, що вирізняє і возвеличує жінку – це материнство. Ідеалом жінки для багатьох людей є Пресвята Богородиця. Материнству вклонялись релігії, мабуть, всіх

древніх народів. Проте в нашій державі день Матері відзначається якось скромно – сором'язливо, але галасливо відзначається 8 Березня, яке не несе в собі ідеї материнства. Засоби масової інформації останніми роками активно нав'язують нашій свідомості свято всіх закоханих – День святого Валентина.

Свято – це ідеальна форма життя, до якої повинна прагнути людина, змінюючи своє повсякдення. Дитяче свято слід організовувати так, щоб діти були захоплені самим процесом, перебігом свята, а не кінцевим результатом. У такому випадку вдасться уникнути розвитку у дитини таких почуттів, як марнославство, потреба в похвалі, визнанні здібностей. Велике значення має процес підготовки до свята, як одна з форм духовного виховання. Дитина дізнається про історію свята, його значення та багато іншої цікавої інформації, необхідної для утвердження в Православ'ї. Переконавання тільки тоді корінням вростають у дитячу психіку, коли ці переконання закріплені емоційно. Граючи певну роль, дитина ніби проривається крізь час, починає жити життям свого героя і в ньому знаходить підказку на питання, які перед нею ставить життя.

Ще однією причиною необхідності театралізованих свят для школяра є те, що вони – похідні від колективної гри, однієї з умов повноцінного і щасливого дитинства й кореня різноманітної дитячої творчості. Таке свято об'єднує в процесі підготовки до його проведення дітей найрізноманітніших здібностей. Навколо нього складаються і організовуються всі види дитячої творчості: технічної, декоративно-прикладної, словесної й драматичної. На спілкування між собою виходять великі групи дітей, які вчаться співіснувати, взаємодіяти між собою.

Також учні готують виставки малюнків, беруть участь у акціях милосердя, під час яких збирають допомогу для будинків немовлят та проводять концерти для людей похилого віку.

Театралізовані свята православного календаря проводяться в усіх навчально-виховних закладах області, де викладається ф/к «Основи християнської культури». Їх проведення приносить багато радості, оскільки не тільки більш глибоко знайомить учнів з традиціями нашого народу, але й сприяє згуртуванню сімей, оскільки до процесу підготовки та проведення залучаються батьки.

З 2006/07 навчального року вчителі розпочали використовувати метод проектів за програмою «Intel® Навчання для майбутнього» в рамках курсу (урочна та позаурочна діяльність), і це має такі позитивні наслідки:

- підвищується інтерес учнів до змісту предмета (інформація, що здобута самостійно, краще запам'ятовується й вище цінується);
- змінюється відношення до предмету (в рамках проектної діяльності навіть ті учні, що індіферентно або негативно відносилися до факультативного курсу, можуть знайти використання своїх здібностей, що наразі може змінювати їх відношення до курсу);
- розвивається толерантність (як до представників інших конфесій, так і до дорослих людей та однолітків);

- формується почуття патріотизму завдяки більш глибокому зануренню в історію України та свого краю (ми – українці, запоріжці, і нам є чим пишатися!);

- в душах дітей починає переважати почуття прекрасного, що височіє над прагматизмом сьогодення (можливості поєднання фото -, відеоматеріалів, музичних та художніх образів набагато сильніше впливають на уяву школярів, ніж маленькі ілюстрації на папері та не завжди вчасний музичний супровід).

Вчителями та учнями області розроблено майже сто проектів за програмою курсу.

У 2006/07, 2008/09 та 2009/10 навчальних роках відбулися обласні конкурси проектів, що були впроваджені в навчальний процес. Одними з найкращих є: «Побут та духовне життя запорізьких козаків» учнів ЗНВК №88 (вч. Кириченко Н.О.), «Перлина Святогорських гір» Ткачової Н, учениці Вільнянської ЗОШ №1 (вч. Мезенцева І.М.), «Краса духовного» учнів ЗНВК «ОСНОВА» (вч. Шульга Л.М.), «Радуниця» учнів ЗВШ №31 (вч. Отришко В.Ю.), «Кольорова пісня України» учнів Мелітопольської ЗОШ №23 (вч. Каціло Н.В.) та багато інших. Усі 24 вчителі, що брали участь в останньому конкурсі, отримали грамоти облУО за формування поваги та розвиток інтересу до духовної спадщини українського народу.

Доцільні й результативно виправдані такі форми позашкільної діяльності, як конкурси, екскурсії та літні табори.

Великою популярністю користуються районні та міські конкурси, які проводяться до Дня міста та свята Покрови. Це – конкурси квіткових композицій до визволення Запоріжжя від німецько-фашистських загарбників, веселі козацькі розваги на о. Хортиця, конкурси на кращого знавця історії та традицій Запорізького краю.

У вересні 2010 року вперше збірна команда м. Запоріжжя спробувала свої сили у Міжнародному конкурсі знавців Православної культури (8-11 кл.) і посіла одразу 5-те місце серед 23-ох команд з Росії, Білорусії та України. Незважаючи на те, що команда нашого міста була наймолодшою: усі учениці 8-их класів, вона достойно представила Запоріжжя, продемонструвавши не тільки гарне знання Православ'я, але й традицій і звичаїв саме нашого регіону. Дві з шести учасниць – учениці НВЗ Комунарського району м. Запоріжжя (вч. Білокопитова О.М., ЗОШ №17, Іванова Т.І., гімназія №6), інші – вихованки недільних шкіл при Православних храмах.

Вагоме значення має залучення дітей до паломницьких поїздок разом з дорослими – педагогами й батьками, по великих святинях нашої української землі. Православна Церква впродовж тисячолітньої історії України, незважаючи на несприятливі обставини, плідно діяла з метою просвіти народу, створювала шедеври високої духовної культури, закладала систему ефективної на свій час народної освіти. Результати цієї діяльності і в наш час вражають своєю величчю і довершеністю: храми і ікони Київської Русі, літописи і натхненна духовна література, Острозька Біблія і друкована книга 16-17 ст., Києво-Могилянська Академія і висока грамотність

українського народу, перлини духовної поезії, музика і народний епос, що коріниться в християнській доброчесності, монастирські шпиталі і притулки для сиріт, нарешті, висока християнська моральність народу – ось далеко не повний перелік тих явищ в історії України, які є результатом діяльності Православної Церкви.

Тому щорічно вчителі організують екскурсії до храмів і монастирів. Слід навести досвід гімназії №8 Комунарського району (вч. Стуброва Т.Л.): з 2003 по 2010 рр. в екскурсійних поїздках до святинь Запоріжжя, Запорізької та Дніпропетровської областей взяло участь майже 800 учнів та їх батьків.

Також дуже цікавою і дієвою є така поки що рідкісна форма роботи з учнями, як організація літніх таборів. Вчителі біології і географії гімназії №107 Комунарського району започаткували проведення екологічних таборів на о. Хортиця ще у 1995 році. Коли до них приєднався вчитель, що викладає курс «Основи християнської культури» (Пришпетливий Г.М.), табір став еколого-православним.

В умовах табору, де від кожного залежить комфортність самопочуття усіх, учні починають розуміти своє місце в цьому світі, яскравіше сприймати таке поняття, як мала Батьківщина, глибше усвідомлювати, що є Вітчизна, Батьківщина. Україна. І, певно, ця праця педагогів має сенс, оскільки учні в Конституції, самостійно, після підйому виконують Гімн України.

Саме на Хортиці, де за словами учнів «скрізь століття відчувається, як б'ється серце рідної землі», приходять вірші: «Хортиця – свята земля, Хортиця! І ти! І ми! І я!»

Гостре відчуття єдності з героїчним минулим свого народу дозволяє учням заглибитися в історію і традиції Запоріжжя. Діти пишуть сценарії, проводять театралізовані вистави. Робота продовжується, коли учні повертаються до школи. Створюються нові проекти, пишуться есе, твори-роздуми, вірші, друкуються стіннівки. Так за два останні роки видано 20 номерів газети (с початку комп'ютерний варіант, а потім й друкарська версія). І гарно, коли є діти, які вважають, що «лише дві речі важливі для людини: зоряне небо над її головою і моральні цінності в душі її»!

Викладання курсу «Основи християнської культури» покликане формувати в дітях духовну освіту – невичерпне джерело того животворного світла й тепла, які надають зміст, красу й радість людському житті.

Позакласна та позашкільна робота дозволяє у дії формувати свідоме ставлення учнів до себе, своїх близьких, оточуючих (однокласників та людей взагалі), до свого селища або міста, своєї землі, своєї Батьківщини. Оскільки якщо з дитинства людина навчиться пишатися своїм минулим, тоді вона буде берегти і свою честь; якщо навчиться берегти красу і в польовій квітці, і в старій багатовіковій кам'яниці, то як виросте зробить світ красивішим; якщо спізнає милосердя і збереже чисту душу, то буде робити добро...

Було б дуже доцільно, як би...

1. Змінити тріаду педагогіки з послідовністю: спочатку – розвиток розумових здібностей, потім – виховання волі і, по-третє, виховання серця на тріаду: спочатку виховання серця, його схильності до добра, потім – розвиток

розуму, вміння розрізняти добро і зло і за цим – виховання волі для того, щоб зрозумілі для себе істини дитина могла втілювати у своєму бутті.

2. Усвідомити процес виховання як складний процес утвердження в дитині добра. Виховувати – означає берегти душі дітей.
3. Забезпечувати здійснення всіх трьох етапів виховання: формування світогляду, цінностей і, найважливіше – формування характеру: як жити за цими цінностями.
4. У кожній паралелі класів обов'язково раз на рік проводити проект, спрямований на усвідомлення школярами себе частинкою рідної землі та формування громадянської позиції.
5. Ширше залучати батьків до спільної діяльності з дітьми (свята, проектна діяльність, екскурсії та паломницькі поїздки).

Література.

1. Дроздовський О.М. Християнські цінності в освіті і вихованні. – Біла Церква, 2002.
2. Сухомлинська О.В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді: загальні тенденції та індивідуальний пошук. – Київ : «Добро», 2006.
3. Тхоржевська Т.Д. Православне виховання в історії педагогіки України: Монографія. – 2-е вид., доп. і перероб. – К. : Фенікс, 2008.

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕДЖУ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Давиденко А.К.

викладач-методист Запорізького педагогічного коледжу

На сучасному етапі українського державотворення надзвичайно актуальною є проблема виховання у майбутніх педагогів почуття патріотизму, активної громадянської позиції, сприяння усвідомленню молоддю свого громадянського обов'язку на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей, утвердження якостей громадянина-патріота. Одним із провідних завдань, які стоять перед нашим суспільством, є створення власної ефективної системи національної освіти і виховання, яка б органічно поєднувала багату національну історію, традиції і сучасність та містила умови для розкриття творчих обдарувань людини.

За виховання молодших школярів особлива відповідальність покладається на вчителя музики, який засобами української музичної культури спроможний ефективно формувати національну самосвідомість учнів, впливаючи не тільки на інтелектуальну, а й на емоційну сферу особистості. Підготовка майбутніх учителів музики початкових класів, на жаль, здійснюється за застарілими навчальними програмами і планами, а більшість навчальних підручників та посібників недостатньо зорієнтовані на нову методологію сучасної національної освіти. Більшість викладачів,

дбаючи насамперед про суто фаховий розвиток майбутніх педагогів, не звертають достатньої уваги на виховання у студентів національної самосвідомості, духовності, моральності та інших якостей громадянина України.

У дослідженнях філософів, психологів та педагогів безпосередньо чи опосередковано розкриваються певні аспекти процесу патріотичного виховання особистості (І.Бех, І.Бичко, Ю.Бромлей, Й.Вирост, О.Вишневський, О.Докукіна, В.Жмир, І.Зязюн, І.Кас'янов, В.Кремень, С.Кримський, В.Кузь, І.Курас, Ю.Римаренко, Ю.Руденко, З.Сергійчук, М.Стельмахович, М.Пірен, В.Табачковський, Г.Філіпчук, К.Чорна та ін.).

Визначну роль української музики у патріотичному вихованні розкривають видатні українські педагоги та просвітителі (Г.Ващенко, Б.Грінченко, М.Драгоманов, І.Нечуй-Левицький, В.Сухомлинський, К.Ушинський, І.Франко, Т. Шевченко та ін.).

Розробці змісту й методики патріотичного виховання студентської молоді присвячено праці А.Васецького, Г.Гаецької, О.Горшкової, Є.Карпової, О.Киричука, В.Максименка, А.Меграшвілі, Л.Соколової та ін.

Опрацювання першоджерел дозволило дійти висновку, що патріотизм - любов до Батьківщини, відданість їй, готовність служити її інтересам, йти на самопожертву. Патріотизм виявляється в практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів... Виховання патріотизму у дітей в сім'ї розпочинається з виховання у них любові до рідної мови, культури народу та його традицій, поваги до сімейних реліквій, пов'язаних із трудовими і бойовими сторонами життя предків, близьких родичів, земляків [4], а патріотичне виховання — це планомірна виховна діяльність, спрямована на формування у вихованців почуття патріотизму, тобто доброго відношення до батьківщини та до представників спільних культури або країни. Таке виховання включає розвиток любові до батьківщини, національної самосвідомості й гідності; дбайливе ставлення до рідної мови, культури, традицій; відповідальність за природу рідної країни; потребу зробити свій внесок у долю батьківщини; інтерес до міжнаціонального спілкування; прагнення праці на благо рідної країни, її народу.

«Патріотичне виховання - це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується» (В. О. Сухомлинський).

Концепція національно-патріотичного виховання молоді визначає головною метою патріотичного виховання набуття молодими громадянами соціального досвіду, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування особистісних рис громадянина Української держави, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, інтелектуальної, правової, трудової, екологічної культури.

Музика в патріотичному вихованні студентів займає особливе місце. Ця особливість витікає передусім із тих обставин, що будь-який твір мистецтва має духовно-моральний початок. У музиці морально-духовний зміст виступає її душею, смыслом її існування, основною силою її впливу на особистість. Досліджуючи музику як засіб патріотичного виховання, ми зіткнулися з дилемою. На якому матеріалі потрібно виховувати смак і музичну культуру учнів? Ось перша із цих проблем, яка постає перед викладачем музики. Музичне виховання повинно будуватися на органічному сполученні трьох елементів: народному, класичному та сучасному. Однак на практиці проблема ця вирішується зовсім не просто, і часто тут виникають суперечності. Частіше ці суперечності торкаються третього елементу - сучасного мистецтва. Тут простежуються дві крайні позиції. Є ще педагоги, які уникають у своїй педагогічній практиці музики сучасності. Студенти ж, як правило, своїм ще незрілим, але від природи здоровим сприйняттям, тягнуться до мистецтва своїх сучасників, в якому вони відчують оточуючий світ і навіть самих себе.

Патріотичне виховання студентів засобами музики - основа музичної культури народу, і це неминуче впливає на важливі аспекти музичної культури в цілому. Свята пісні, огляди, хорові фестивалі, які проводяться - чудовий почин, що має на меті стимулювати патріотичне виховання. Недооцінка патріотичного виховання засобами музики полягає також у тому, що сама музика розглядається як заняття головним чином тих, хто обрав цей вид діяльності своєю професією.

Завдяки емоційній насиченості національна музика зберігає духовну пам'ять поколінь і надає можливості відчути глибинний зв'язок із національним етносом, ментальністю народу. Про це наголошували сучасні вітчизняні вчені В. Бутенко, І. Зязюн, Г. Шевченко, Г. Падалка, О. Рудницька та інші.

Особливістю музичного мистецтва, як і інших видів мистецтва є те, що "на відміну від усіх інших видів діяльності, формуючих людську свідомість однобоко

(наука, наприклад, розвиває мислення, мораль - духовну свідомість, політична діяльність - світогляд тощо) мистецтво розвиває духовність людини всебічно й цілісно - у спільній єдності думок, відчуттів, волі, уяви, смаків, у поєднанні її естетичного, морального, громадсько-політичного ставлення до світу, у єднанні її свідомості й самосвідомості" [1, с. 27].

В умовах духовної кризи, яка склалася на сьогодні, не всі музичні твори виховують і є етично повноцінними. Багато з них негативно впливають на почуття, після їх прослуховування нерідко залишається порожнеча, пригніченість, навіть агресивність, що останнім часом спостерігається в молоді після спілкування з музичними творами невисокого гатунку. Тому зростає інтерес до музичного мистецтва, яке починає усвідомлюватися як невід'ємна складова змісту освіти та громадянського виховання молоді, хоч і займає незначне і науково необґрунтоване місце в навчальних планах та програмах сучасного вищого навчального закладу.

Проблеми виховання молоді засобами українського музичного мистецтва традиційно займали значне місце в науково-педагогічних дослідженнях провідних педагогів, композиторів, фольклористів. Над розробкою ідей виховання молоді за допомогою музики працювали: М. Грінченко, Т.Єлагіна, А. Іваницький, Д. Кабалевський, Ф. Колесса, О. Кошиць, М. Леонтович, М. Лисенко, О. Правдюк, Д. Ревуцький, В. Сухомлинський та ін..

Осмислення значущості національного музичного мистецтва для громадянського становлення особистості засвідчує необхідність широкого використання музичного репертуару у підготовці майбутнього вчителя.

Видатний педагог В. Сухомлинський важливого значення надавав ролі музичного мистецтва у формуванні громадянських якостей особистості. Він вважав, що музичне виховання - це не виховання музиканта, а перш за все виховання людини. За визначенням В.Сухомлинського, патріотичне виховання - це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, що робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується. Лише духовне може компенсувати вплив соціальних суперечностей, глибоко проникати в серця людей, об'єднувати їх в одне ціле, створювати з розрізненого на групи населення людську спільність.

Важливим джерелом поповнення і збагачення скарбниці культурного надбання народу є музичне мистецтво, яке є важливим чинником відображення життя народу, засобом формування національного світогляду, ціннісних орієнтацій, морально-етичних переконань та громадянського виховання молодого покоління.

Традиційно музичне мистецтво привертало до себе увагу педагогів, психологів, істориків, лінгвістів, публіцистів, етнографів, громадських діячів. На їх думку, музична творчість мала значні дидактичні можливості, тому "музична культура, її мовно-інтонаційна природа та художньо-естетичні характеристики мають бути головними чинниками процесу культурного відродження сучасної школи" [3, с. 350].

Патріотичне виховання студентської молоді засобами музичного мистецтва — невід'ємна частина системи національного виховання, спрямованої на успадкування студентами багатства духовної скарбниці народу, його самобутньої ментальності. Високо цінували українське музичне мистецтво, як важливий фактор виховання і всебічного розвитку особистості, такі видатні діячі української культури, як Г.Сковорода, Т.Шевченко, І.Франко, Леся Українка та інші. Вагомий внесок у патріотичне виховання засобами музичного мистецтва внесли М.Лисенко, Б.Яворський, М.Леонтович, Я.Степовий.

Разом з тим, патріотичне виховання студентів вищих педагогічних навчальних закладів засобами музичного мистецтва на теперішній час не розроблено як теоретично, так і практично. Існує протиріччя між потребами у вихованих з громадянськими якостями педагогами і недостатньою розробкою процесу патріотичного виховання засобами музичного мистецтва студентів вищих педагогічних навчальних закладів, що здійснюють їх

підготовку. Це визначає актуальність постановки досліджень можливості патріотичного виховання студентської молоді засобами музичного мистецтва.

До робочих навчальних програм з музичних дисциплін у Запорізькому педагогічному коледжі було внесено широкий спектр навчального репертуару в історичному ракурсі: від українського фольклору (вокальної і інструментальної музики), високопрофесійних музичних творів визначних українських композиторів (М.Лисенка, К.Стеценка, Я.Степового, С. Гулака-Артемівського та ін.) до музики різних жанрів композиторів ХХ-ХХІ століть (О.Білаша, В.Івасюка, І.Карабиця, В.Косенка, П.Майбороди, Л.Ревуцького, Г.Саська, Т.Петриненка, М. Скорика, Є. Станковича та ін.).

На основі аналізу історичних аспектів естетичного, морального і патріотичного виховання особистості різних епох ми пропонуємо визначити поняття «*Патріотичне виховання студентів педагогічних коледжів засобами музичного мистецтва*» як процес цілеспрямованого, систематичного і організованого педагогічного впливу на свідомість, почуття, волю, в цілому, особистість студентів з метою розвитку в них: різнобічної чуттєвої сфери, патріотичних, соціально-моральних, естетичних (в тому числі музично-естетичних), суспільно-художніх цінностей.

Патріотичне виховання включає такі компоненти: мотиваційний, інтелектуально-емоційний, поведінковий і вольовий (з врахуванням національної специфіки і соціокультурних умов суспільства).

Можна виділити такі аспекти патріотичного виховання засобами музичного мистецтва:

- вивчення історії української музики і музичної культури країни;
- діяльність по збереженню української музичної спадщини;
- формування національного світогляду.

В результаті патріотичного виховання у студентів формуються і розвиваються:

- різнобічна емоційно-чуттєва сфера;
- висока національна свідомість і почуття вірності своїй Батьківщині;
- готовність до виконання громадянських обов'язків;
- готовність до участі в процесах державотворення і захисту державних інтересів;
  - моральні ідеали;
  - музична культура особистості і естетичне ставлення до дійсності;
  - національний світогляд;
  - професійно-педагогічні якості.

Патріотичне виховання студентів педколеджів буде ефективним за таких психолого-педагогічних умов:

- якщо процес включення студентів вищих педагогічних навчальних закладів у навчально-виховну діяльність спиратиметься на сукупність настанов, положень, національних та загальнолюдських цінностей, відображених в творах українського музичного мистецтва, що дозволяють викладачам розкривати зміст патріотичного виховання на

основі конкретних уявлень про розвиток Української держави та творче формування студента, а майбутні громадяни відчуватимуть внутрішню потребу в самовдосконаленні та розвитку власних громадянських якостей;

- цілеспрямованого впливу загальнолюдських та національних цінностей, відображених в музичних творах на формування інтелектуального, емоційно-ціннісного, праксеологічного компонентів національної самосвідомості студентів у таких психолого-педагогічних умовах: *сприймання - пізнання — емоційно-оцінюючий відгук - творчість*;
- широкої ерудиції викладача в питаннях українського музичного мистецтва та здатності реалізовувати соціально-педагогічні функції музичного мистецтва у навчально-виховному процесі.

Проблема патріотичного виховання в наших дослідженнях розглядається в соціокультурному аспекті. Музичні дисципліни надають можливості для співтворчості між викладачем і студентом, де ведуча роль належить потенціалу викладача, його потребам і здатностям до творчості, самореалізації, самовдосконаленню. Духовність, майстерність і творчість викладача лежать в основі виховного процесу.

Всебічний підхід до реалізації системи патріотичного виховання в педагогічному коледжі не може бути досягнутий виключно засобами однієї дисципліни. Більш ефективним є включення компонентів патріотичного виховання у тематику різних навчальних дисциплін і поза аудиторних заходів, а також відповідна організація укладу життя коледжу. У цьому плані вітчизняна дослідниця сучасних проблем патріотичного виховання К.Чорна зазначає, що патріотичне виховання повинне стати серцевиною усієї діяльності навчального закладу як у процесі навчання, так і позакласній роботі [8, 30].

Одним з напрямків виховання в Запорізькому педагогічному коледжі є виховання національно свідомого, соціально активного громадянина демократичної правової держави, і, звичайно, певний простір для патріотичного виховання засобами музичного мистецтва надає поза аудиторна музично-естетична діяльність в різних формах, як гурткових (хорові, вокальні, інструментальні), масових (відвідування концертів, музичного театру, організація творчих зустрічей з відомими діячами музичного мистецтва, ветеранами Великої Вітчизняної війни та ін.), так і участь в конкурсах і фестивалях патріотичної пісні («Спадщина», «Тарасова криниця», «Запоріжжя моє кохане» та ін.).

Отже, музичне мистецтво - одне з цінних духовних надбань народу за його багатотисячлітню історію, засіб збереження і передачі педагогічної інформації. Відродження, збереження і примноження його важливе для існування народу. За його допомогою здійснювався зв'язок між поколіннями, передавалися здобутки, досвід, знання, ідеали.

Вивчення та аналіз українського музичного мистецтва сприятиме формуванню громадянських якостей особистості, патріотичних настроїв,

допоможе усвідомити свою значущість в умовах розбудови національної системи освіти й виховання молоді.

Література.

1. Ильев В.А. Технология театральной педагогики в формировании и реализации замысла школьного урока: Учеб. пособие для учителей сред. шк. и студентов пед. ин-тов. - М.: Педагогика, 1993. - С. 27-29.
2. Масол Л. Концепція загальної мистецької освіти // Мистецтво та освіта. -2004. -№ 1.-С.2.
3. Музична культура в системі формування національної самосвідомості школярів // Етнос. Культура. Нація: Збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції 29-31 жовтня 1998 року. -Дрогобич: б/в, 1999. - С. 350-354.
4. Педагогічний словник для молодих батьків / АПН України. Ін-т пробл. виховання, Держ. центр соц. служб для молоді; Авт. колектив: Т. Ф. Алексєнко, Л.В. Артемова, Н. І. Баглаєва. - К., 2002. - С. 244.
5. Сухомлинський В. О. Народження громадянина // Вибр. тв.: У 5 т. К., 1977. Т. 3. С.283-582.
6. Сухомлинський В.О. Теоретичні і практичні проблеми, які висувуються життям у процесі здійснення ідеї розвитку особистості / В.О.Сухомлинський // Вибрані твори: В 5-ти томах. - К., 1976. -Т.1.-313 с.
7. Рябов С.Г. Політологія. Словник термінів і понять. - К.: Тандем, 1996. - 191 с.
8. Чорна К.І. Основні проблеми та напрями виховання молодого громадянина незалежної України // Нові технології виховання. - К., 1995. - С. 28-32.

МОНІТОРИНГОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ ГУРТКА «ШКОЛА ДЖУР» ЦДЮТ М. ЕНЕРГОДАР

*Дем'яник О.Г.
Директор ЦДЮТ м. Енергодара*

Одним із принципів державної політики в сфері освіти є гуманістичний характер освіти, пріоритет загальнолюдських цінностей, життя та здоров'я людини, вільного розвитку особистості, виховання громадянськості, працелюбності, поваги до прав та свобод людини, любові до навколишнього середовища, Батьківщини, сім'ї. Патріотичне лежить в основі громадянського виховання їх розглядають в сукупності. Критерії результативності патріотичного виховання:

- глибоке знання свого народу, традицій, звичаїв;

- почуття національної гідності, бережливе ставлення до рідної землі, її природи;
- повага до старших.

Чинник патріотичного формування:

- виховання на героїчних традиціях народу;
- українські традиції, обряди, свята;
- ознайомлення з історією, культурою, творчістю, видатних майстрів слова;
- виховання на традиціях предків з прищепленням норм моралі;
- прояви піклування про ветеранів війни;
- виховання любові до Вітчизни не можливе без розмови про сімейні цінності: любов до матері, її колискових пісень, казок. Мати - всьому початок, берегиня роду.

Розвиток громадянської освіти покликаний розв'язати нагальні проблеми, задовольнити багато потреб сучасного суспільства. Завдання громадянської освіти спільні для усіх країн, що прагнуть виховати справжніх громадян демократичної спільноти.

Тому, на ряду зі шкільним вихованням громадянських якостей у дітей, велике значення має система додаткової освіти, яка основана на таких принципах, як вільний вибір дитиною видів і сфер діяльності, орієнтація на власні інтереси, потреби, здібності дитини; можливість вільного самовизначення і самореалізації дитини; виховання, розвиток.

Отже, саме додаткова освіта дітей, яка організована в сфері вільного вибору, можливо - «непомітно», а значить - найбільш ефективно, формує в дитині такі громадянські якості, як відповідальність, працелюбність, соціальну активність, екокультуру, повагу до оточуючих, комунікативність, самоорганізацію.

Система громадянського виховання в Центрі дитячої та юнацької творчості здійснюється через інтегровану діяльність гуртка «Школа джур». Актуальність і перспективність роботи гуртка зумовлена спрямованістю на формування свідомості громадянина, патріота, професіонала. Тобто людини з притаманними їй особистісними якостями риси характеру, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками.

Для того, щоб мати вплив на розвиток громадянської освіти в ІДДЮТ, необхідно отримувати достатню інформацію про стан справ у гуртку. Цьому допомагають постійно оновлюванні бази даних мережі гуртків, кількості вихованців, розумових здібностей, характеру ціннісних орієнтацій, кадрового складу та аналіз участі у Всеукраїнських та обласних змаганнях і конкурсах. Однак, щоб отримати повну картину в її динаміці, необхідно проводити такий аналіз на протязі певного періоду часу. Моніторингове дослідження роботи гуртка «Школа джур», яке пропонується нижче, охоплює період 2003-2010 років.

Гурток «Школа джур» Центру дитячої та юнацької творчості Енергодарського Куреня Козацького Війська Запорозького Низового розпочав свою діяльність 2 вересня 2003 року. Кількість вихованців на той

час - 33 дитини. Вік дітей різний. В кінці першого року навчання , 27 березня 2004 року, всі 33 вихованці пройшли посвячення, прийняли обітницю і стали курсантами гуртка «Школа джур». їм було вручено посвідчення та нагрудний знак Козацького Війська Запорозького Низового

10 квітня 2005 року, пройшли посвячення і стали курсантами ще 45 вихованців. З вересня 2005 року до лав гуртка приєдналися ще 42 учні, які після року навчання теж пройшли посвячення та прийняли обітницю.

В квітні 2007 р. до лав гуртка прийшло ще 50 вихованців. У 2008 році кількість вихованців становила 150 чоловік. У 2009-2010 н.р.-170 вихованців. На 2010-2011 н. р. кількість вихованців становить 140 курсантів. Метою гуртка є подальший розвиток і утвердження запорозького козацтва, як суспільної сили, здатної зробити плідний внесок у державотворчий процес, справу консолідації українського суспільства, утвердження традиційних цінностей українського народу та має таку структуру.

Вся виховна робота гуртка має козацьку тематику. Це і «Заповіді джури», закони лицарської честі, і гасло, і ритмослів'я, і пісня.

Курсанти живуть за внутрішнім статутом. За роки свого існування у гуртка є вже свої ритуали та традиції. Заняття відбуваються в інтерактивно-тренінговому режимі з різних дисциплін, перетворюючи їх в практичні власно значимі, а з іншого боку доповнює, розширює багаж знань з урахуванням індивідуальних запитів, можливостей вихованців, професійно орієнтує дітей, допомагає визначитися з професією.

Дисципліни, які вивчаються:

- Загальна фізична підготовка;
- Історія України, козацтва України та Запорізьких козаків;
- Військова топографія та туризм;
- Орієнтація в надзвичайних ситуаціях;
- Юні інспектори дорожнього руху;
- Бойове мистецтво;
- Гурток естетичного виховання: духовий оркестр, «Троїсті музики».

Крім опанування предметними дисциплінами вихованці гуртка беруть участь у змаганнях та конкурсах Всеукраїнського, обласного та міського значення:

1. 22-28 вересня 2008 р. Всеукраїнська гра – випробування «Котигорошко» м. Харків (II місце).
2. 14 - 15 листопада 2008 р. I обласний зліт «Шукачі пригод» м. Запоріжжя, (I місце).
3. 16-18 травня 2008 р. Козацький військово-патріотичний вишкіл «Джура-2008», м. Запоріжжя, (I, III м.)
4. 24 квітня 2009 р. Всеукраїнський етап дитячо-юнацької патріотичної гри Українського козацтва «Сокіл» («Джура»). (I місце)
5. 22 - 29 лютого 2010 р. Збір активістів і переможців Всеукраїнської військово-патріотичної гри «Сокіл» с. Осій, Іршавського району Закарпатської області, (I м.).

6. 22 квітня 2010 р. Обласний етап дитячо-юнацької патріотичної гри Українського козацтва «Сокіл» («Джура») м. Енергодар, (I м.).

7. 21 - 23 травня 2010 р. Козацький військово-патріотичний вишкіл «Джура-2010», м. Запоріжжя, (I, III м.).

8. 16 жовтня 2010 р. I етап відкритої командної першості з туризму серед учнівської молоді міста «Кубок Енергодар 2011» - конкурс «Туристський побут». 23 - 28 жовтня 2010 року Фінальні змагання Всеукраїнської гри-випробування «Котигорошко», с. Ватутіне Нововодолазького району Харківської області, (II м.).

Для розвитку громадянського виховання виникла необхідність провести діагностування дітей для виявлення рівня:

- розумових здібностей
- рівня патріотизму;
- рівня життєвої компетентності;
- моніторинг працездатності вихованців.

Діяльність гуртка має велике позитивне значення у вирішенні загальних проблем гармонійного розвитку дитини, зосереджується акцент уваги дітей на іграх рухливого і спортивного характеру, козацьких розвагах, виконанні фізичних справ, у проведенні дозвілля в різноманітних умовах із використанням спортивного інвентарю, обладнання та підручних засобів. Робота гуртка переконує, що навчання сприяє активному розвитку психічних процесів, інтелектуальних і творчих здібностей, зміцненню фізичного і психічного здоров'я дитини.

Таким чином, мета роботи гуртка «Школа джур» полягає в сприянні відродженню патріотизму, високої духовності, служінню Вітчизні. Виховуючись в такому дусі молодь здатна в дорослому житті приймати рішення і відповідати за них, працювати як задля досягнення власних цілей, так і на благо всього суспільства.

ДІАГНОСТИКА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВИХОВАНOSTІ ШКОЛЯРІВ

Доновська І. В.

магістр вищої школи, методист центру дитячої та юнацької творчості відділу освіти Запорізької районної державної адміністрації, пошукувач кафедри теорії та методики виховання Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

В умовах модернізації освіти звернення наукової і педагогічної громадськості до проблеми освітнього моніторингу є природним і закономірним. Процес відстеження за допомогою повторюваного збору даних являє собою сукупність ключових показників, необхідних у педагогічній діяльності.

Моніторинг є необхідною умовою розвитку й вдосконалення виховного процесу в початковій школі. Однак неоднозначне розуміння завдань моніторингу, необхідності й актуальності проведення моніторингових досліджень у вихованні ускладнює роботу, призводить до небажаних наслідків. Це й формальний підхід до організації моніторингу, і ототожнення всієї моніторингової системи з діагностикою рівня вихованості. У зв'язку з цим необхідно визначити поняття «моніторинг виховання».

Педагогічний моніторинг досить часто визначався й визначається як процес безперервного наукового діагностико-прогностичного спостереження за станом і розвитком педагогічного процесу з метою оптимального вибору виховних завдань та шляхів їх вирішення.

Педагогічний моніторинг якості виховання - це системна діагностика якісних і кількісних характеристик ефективності функціонування та тенденцій саморозвитку виховної системи, враховуючи її мету, зміст, форми, методи, умови та результати виховання, розвитку й саморозвитку учнів.

Кінцевим результатом такого моніторингу є прогнозування та управління якістю виховного процесу. Якщо цю мету поділити на більш локальні завдання, то можна сказати, що ними є:

- Вивчення та оцінка змісту виховання учнів;
- Виявлення сильних та слабких сторін виховного процесу;

Розуміння того, як функціонує виховний процес або вся виховна система у взаємозв'язку з іншими його системами та структурами;

- Порівняння системи, яку досліджуємо, з іншими аналогічними системами та моделями;
- Оцінка ефективності традиційних та інноваційних форм та методів виховання;
- Оцінка сучасних педагогічних технологій виховної роботи.

Іншими словами, системний моніторинг якості виховання повинен поставити всебічний, аргументований діагноз виховного процесу, який вивчається, допомогти проаналізувати методи роботи й організації.

Варто відзначити, що моніторинг повинен базуватись на чітко сформульовану стратегію навчального закладу.

Одним із завдань науково-методичного забезпечення процесу виховання дітей та молоді у загальноосвітніх навчальних закладах є вивчення ефективності виховного процесу, а також моніторинг рівня духовного, фізичного, психічного і соціального розвитку вихованців.

Успіх громадянського виховання насамперед залежить від учителя. Тому він повинен знати сутність громадянськості, а також вікові, психологічні й етнічні особливості учнів, втілювати в собі високі громадянські риси. Як показують педагогічні спостереження, за рівнем свого прояву громадянськість поділяють на високу (**ентузіастичну**), середню (**помірну**) і низьку (**елементарну**). Висока громадянськість означає глибоке засвоєння відповідних понять, наявність чітко спрямованих на свій об'єкт громадянських почуттів, готовність самостійно діяти так, як необхідно громадянину. Громадянськість середнього гатунку передбачає знання та

розуміння понять з громадянської сфери життя, суперечливість між громадянськими та індивідуалістичними почуттями, здатність до здійснення громадянських вчинків.

Чи не найважливіше завдання педагога — складання програм діагностики громадянських якостей учнів. Адже не можна говорити про загальний рівень громадянськості, якщо не встановлена враженість її основних складових. Вдала діагностична програма дає змогу конкретизувати цілі, тактик) й стратегію виховної роботи з класом, диференційовано підійти до учнів з різними рівнями громадянської вихованості, забезпечити індивідуальний підхід до кожного. Завдяки такій програмі вчитель має можливість співвіднести проміжний результат із зафіксованим і передбачити віддалений наслідок своєї роботи.

Залежно від повноти сформованості розглядуваних якостей можна виділити **чотири рівні вихованості громадянськості учнів (максимальний, високий, середній, низький)** і невихованість. Кожний рівень (**як і невихованість**) має показники й ознаки, що виступають у ролі умовних диференційованих описів, конкретних «ключів» для розпізнавання. Зокрема, максимальний рівень розвиненості української патріотичності означає, що учень виявляє ініціативу в різних суспільно корисних акціях проводить роз'яснювальну історико-патріотичну роботу з товаришами й молодшими школярами, готовий максимально жертвувати своїми інтересами заради Української держави; високий рівень — прояв інтересу до історії й культури України, гордість за неї, активна участь у громадській діяльності; середній - поверховий інтерес всього українського, пасивна участь у патріотичних заходах; низький байдужість до всього національного, участь у заходах патріотичного змісту тільки під тиском і контролем учителя.

Невихованість означає не тільки відсутність української патріотичності, а й появу зародків антипатріотичності (**адже, як відомо, в психіці вакууму практично не буває**). Вона проявляється в тому, що учень забуває своїх предків, рідну мову, звичаї, або, ще гірше, глузує з них, презирливо ставиться до історії та **культури** держави.

Найпоширенішим методом діагностики громадянськості є **метод включеного спостереження**. Спостерігаючи за школярами, педагог фіксує виявлення в них громадянських якостей — через вчинки, моторні й вербальні реакції, вираз обличчя тощо. Звичайно, найімовірніше про громадянськість судять на основі сукупності відповідних вчинків за певний проміжок часу (**півріччя, рік тощо**) у різноманітних ситуаціях шкільного життя. Хоча при цьому слід зважати на ту обставину, що далеко не кожний зовнішньо громадянський вчинок є насправді таким, оскільки не має відповідної мотиваційної основи і здійснюється учнем під імперативним впливом учителя. Особливої діагностичної надійності набуває спостереження за діями школярів у різних за своєю громадянською наповненістю (**вагомністю**) **конфліктних життєвих ситуаціях**. Потрапляючи в таку ситуацію, школяр, як відомо, постає перед необхідністю самостійного вільного вибору.

Різні конфліктні ситуації можуть ставити перед школярами практичні завдання різної громадянської складності, а значить, і мати неоднакові діагностичні потенції. При цьому гострота тієї чи іншої ситуації, рівень її складності для конкретного школяра в кінцевому підсумку завжди визначаються величиною особистої «жертвовності», якої дана ситуація від нього вимагає, в ім'я колективу, суспільства, держави.

Усі конфліктні ситуації можна умовно диференціювати за чотирма ступенями складності, адекватними чотирьом вище виділеним рівням сформованості громадянськості. Ситуації першого ступеня складності вимагають від школяра мінімальної готовності поступитися за власною волею особистим заради виконання моральних, з громадянським забарвленням дій, наприклад, зробити зауваження людині, що псує майно.

Ситуації другого ступеня складності вимагають від школярів вищого рівня готовності добровільно піти на більш серйозне ущемлення свого особистого (**наприклад, втрата часу, набуття клопотів тощо**). За допомогою ситуацій третього ступеня складності виявляється високий рівень громадянськості. Для таких ситуацій характерне те, що школяр, відкидаючи ніяковість, делікатність, поступливість, сміливо дає відсіч усьому антиукраїнському, тим, хто ганьбить державні й національні святині. Жертвовність тут полягає не тільки у витраті часу на громадянську турботу, а й у погіршенні товариських стосунків.

Поведінка індивіда в ситуації четвертого ступеня складності, яка вимагає вагомого громадянського вчинку, навіть подвигу, має настільки велику діагностичну вагу, що однієї подібної перевірки буває достатньо для того, щоб розкрити її громадянську сутність. Звичайно, ситуація вищого рангу складності в шкільному житті — явище рідкісне, вона не може бути створена довільно. Тому говорити про її повсякденне й широке використання для діагностики не доводиться. При окресленні ознак найвищого, максимального рівня громадянської вихованості школярів така ознака, як здатність до безмежного жертвоництва в ім'я Батьківщини, відсутня, адже вона є прерогативою дорослого, зрілого громадянина.

Спостережувані факти прояву громадянських якостей учнів варто фіксувати письмово. При цьому бажано, щоб інформація була якомога повнішою. Адже вона є важливим матеріалом для аналізу й узагальнення про еволюцію громадянськості підростаючої особистості.

Отже, методи спостереження, введення учнів у складну ситуацію, аналіз одержаних даних є найбільш надійними методами.

Не варто якісь методи вважати найкращими, еталонними, а якісь гіршими. Бажано використовувати їх комплексно, в різному співвідношенні — тоді одержувані результати доповнюють і взаємно ревізують один одного. Внаслідок цього вчитель дістає об'єктивні глибокі знання про рівень громадянської вихованості школярів і може спиратися на них з метою піднесення його на вищий щабель громадянського становлення.

ИСТОРИЧЕСКОЕ СОЗНАНИЕ И ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ

Иванов С.А.,

*к.т.н., доцент кафедры инновационных образовательных технологий
ЗОАППО*

Не вызывает сомнения, что формирование исторической картины мира у подрастающего поколения является одной из важнейших задач современного образования. Трудно себе представить человека, абсолютно лишенного каких бы то ни было знаний об историческом прошлом мира, континента, своей страны, наконец, своей «малой родины». Однако, судя по личному опыту, для подавляющего большинства людей такая картина мира изобилует либо огромными белыми пятнами, либо искаженными представлениями, а историческое мышление заменяется либо бытовым, либо мифологизированным. Среднестатистический человек только наслышан даже о самых значительных исторических событиях. Путаются имена, факты, даже столетия. Остается в памяти лишь то, что достаточно длительное время преподносится средствами массовой информации, прежде всего телевидением. Однако и здесь редко можно увидеть доброкачественный исторический материал.

Возникает вопрос, а можно ли в принципе воспитать у молодого поколения чувство историчности, сформировать достаточно адекватную историческую картину мира. Тем боле в условиях, когда на протяжении одного поколения кардинально менялась интерпретация исторических событий и оценок прошлого.

Существует и более серьезная задача: как научить школьников за фактами и событиями видеть явления и процессы, их связность, обусловленность и, главное, - смысл. Ведь даже трудно помыслить, скольких можно было бы избежать ошибок, зная историю. Более того, невежество широких слоев населения в основных вопросах истории неизбежно делает их объектом манипуляции в руках ловких политиканов. Однако школьное преподавание истории в значительной мере ориентировано на преподнесение готовых схем и утверждений без попыток проанализировать одни и те же события с различных точек зрения. В результате, в лучшем случае, школьник получает сформированный в значительной мере хаотичный суррогат представлений.

Возникает еще одна важная проблема, на которой следует остановиться особо. Одной из функций исторического образования является патриотизм. Действительно, без полноценного исторического знания, скорее даже исторического сознания истинный патриотизм невозможен. Согласно определениям, патриотизм – это любовь к родине, чувство ответственности за ее судьбу, готовность и способность служить ее интересам и способствовать ее успехам в сфере внутренней жизни и на международной

арене. В свою очередь, историческое сознание, являющееся элементом общественного сознания представляет собой совокупность взглядов, представлений народа, класса, социальной группы, личности об историческом процессе, о своем прошлом, настоящем и будущем, о своем происхождении и историческом предназначении.

Наличие исторического сознания и тем более патриотизма не всегда однозначно связано с историческим знанием. В истории каждой страны имели место периоды, когда историческое сознание тесно переплеталось с патриотизмом, даже в условиях недостаточного уровня знаний. Такие моменты происходили, как правило, на переломных моментах истории: отражение иноземного вторжения, революции, народные движения.

Патриотизм нельзя отождествлять с национализмом, как это часто происходит. Патриотизм является чувством, облагораживающее человека, важнейшей составляющей его духовной культуры. Национализм же – питается ненавистью к другим народам и к той части своего собственного народа, которая не разделяет националистических взглядов. Как писал академик Д.С. Лихачев, «Истинный патриотизм в том, чтобы обогащать других, обогащаясь сам духовно. Национализм же, отгораживаясь стеной от других культур, губит свою собственную культуру, иссушает ее. Культура должна быть открытой».

В истории каждого народа можно найти как светлые и радостные страницы, так и черные. Казалось (и так действовала политическая пропаганда) «нежелательные события» замалчивались, игнорировались, а победные – преувеличивались. Идеологам казалось, что такой подход является единственно верным для воспитания патриотизма. Думается, что это далеко не так. И дело не только в том, что, в конце концов, в силу открытости информации, где представлены альтернативные точки зрения, человек, имеет возможность сформировать собственный взгляд на те или иные исторические события.

Ситуация меняется, когда учитель ставит целью не предоставить ученику требуемый объем знаний, заключающийся в готовых формулировках, а разворачивает картину столкновения различных движущих сил истории, включая персоналии, показывает противоречия между ними, дает психологические характеристики основных актеров. Такой подход, при повествовании о горьких эпизодах отечественной истории, может добавить в чувство патриотизма горькие нотки сожаления об ошибках либо правителей, либо определенных социальных групп, либо даже целого народа. Такое чувство должно лишь укреплять чувство любви к своему народу и своей земле. Человек становится как бы сопричастным к судьбам ушедших поколений, в результате чего не разрывается связь времен. Индивидуализация и самоидентификация принадлежности к тому или иному этносу, народу, национальности является одним из определяющих и базовых чувств человека, имеющих глубокую укорененность в самой человеческой природе. Иными словами, патриотизм должен основываться на историческом знании и историческом сознании, когда человек не только испытывает

гордость за свой народ или нацию, но и искренне переживает неудачи и поражения. Только такой подход, на наш взгляд, способен воспитать у подрастающего поколения истинное чувство патриотизма, свободное от тлетворного влияния шовинизма, национализма и прочих «недоброкачественных» чувств, направленных на утверждение своего превосходства.

З ДОСВІДУ РОБОТИ ПО ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННЮ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ І-ІІІ СТУПЕНІВ № 11 м. БЕРДИЧЕВА

Каліновська В.В., Скавронський П.С.

Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 11 м. Бердичева

Відповідно до Концепції національно-патріотичного виховання молоді, яка затверджена спільним наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України, Міністерства оборони України, Міністерства культури і туризму України 27.10.2009 р. № 3754/981/538/49 основними завданнями патріотичного виховання є:

- 1) формування духовних цінностей українського патріота, почуття патріотизму, національної свідомості, любові до українського народу, його історії, Української Держави, рідної землі, родини, гордості за минуле і сучасне на прикладах героїчної історії українського народу та кращих зразків культурної спадщини;
- 2) відновлення і вшанування національної пам'яті;
- 3) утвердження в свідомості громадян об'єктивної оцінки ролі українського війська в українській історії спадкоємності розвитку Збройних Сил у відстоюванні ідеалів свободи та державності України і її громадян від княжої доби, Гетьманського козацького війська, військ Української Народної Республіки, Січових стрільців, Української повстанської армії до часів незалежності;
- 4) формування психологічної та фізичної готовності молоді до виконання громадянського та конституційного обов'язку щодо відстоювання національних інтересів та незалежності держави, підвищення престижу і розвиток мотивації молоді до державної та військової служби;
- 5) відродження та розвиток українського козацтва як важливої громадської сили військово-патріотичного виховання молоді.

З метою формування духовних цінностей українського патріота, почуття патріотизму, національної свідомості, любові до українського народу, його історії, Української Держави, рідної землі, родини, гордості за минуле і сучасне на прикладах героїчної історії українського народу та кращих зразків культурної спадщини, відновлення і вшанування національної пам'яті в школі було проведено ряд виховних заходів. Так в 9-Б

класі (класний керівник Астапюк І.М.) була організована і проведена виховна година на тему «Колосок пам'яті» присвячена Дню Соборності України. На початку виховної години звучали важливі слова: «Хто не знає свого минулого, той не вартий свого майбутнього. У цьому афоризмі глибокий зміст: без тісного зв'язку поколінь, без спадкоємності національних традицій не тільки не розквітла б, а й не вижила б жодна нація. Адже історичне коріння нашого народу сягає в глибину багатьох тисячоліть».

У виступах дітей кожне вимовлене слово як дорогоцінне каміння: Історія України — це історія народу, який протягом століть боровся за свою незалежність. Мабуть, ніхто не уявляє України без Запорізької Січі. Серед тих, хто віддав своє життя за щастя народу, імена славних лицарів: Дмитра Вишневецького — Байди (був першим кошовим Запорізької Січі), Петра Сагайдачного, Івана Сірка, Богдана Хмельницького, Максима Залізняка, Івана Мазепи, Олекси Довбуша, Устима Кармелюка. Учениця Силіук Катерина прочитала вірш В. Сосюри «Любіть Україну», вірш поета, який зазнав величезної наруги від влади. Протягом виховної години учні згадували, що за кращу долю народу боролися відомі всьому світу діячі культури: Тарас Шевченко, Леся Українка, Іван Франко, Марія Заньковецька, Михайло Грушевський. За любов до України, боротьбу за її незалежність справжніх патріотів кидали в тюрми, мордували в таборах. Борець за національну гідність українського народу Василь Стус був засуджений на 15 років таборів і помер в неволі. Про синівську любов до України писав поет Василь Симоненко. В бесіді з класом учні давали відповіді на поставлені їм запитання: Чим знаменний для України 1996 рік? Що означає вислів «Україна — суверенна країна!»?

Учні працювали в групах, складаючи тематичну павутинку до слова Батьківщина, доповнюють прислів'я. На виховній годині прозвучав вірш учня школи № 7 Олександра Буняка «Збережи Україну», який зайняв третє місце на обласному конкурсі молодих літераторів «Гранослов-96». На завершення виховного заходу класний керівник говорить: «Хочу приєднатися до слів Саші Буняка і закликати всіх вас берегти Україну, а щоб будувати нове життя потрібно добре вчитися, працювати, сумлінно виконувати свої обов'язки, адже нашій державі вкрай необхідні розумні, працьовиті, чесні, порядні люди».

Реалізації вище згаданого завдання була присвячена і виховна година на тему: «Пам'яті тридцяти» організована і проведена в 7А класі (класний керівник — Трофімова О.П.). Мета виховної години — поглиблення знань учнів про трагічні сторінки історії українського народу; розвивати в учнів пізнавальний інтерес до власної історії та виховувати почуття власної гідності, почуття патріотизму та почуття глибокої шани до молодих людей, які пішли на самопожертву в ім'я процвітання майбутнього власної країни.

Спочатку учні слухали розповідь класного керівника про бій під Крутами, далі зачитується вірш «Пам'яті тридцяти». Учні дізнаються про те, що в 2006 р. під патронатом Президента України на місці бою було встановлено меморіал пам'яті. Про те як розгортались події під самими

Крутами учні дізнаються переглянувши відеофільм. Класний керівник акцентує увагу на тому, що Україна одна з найкращих у світі серед інших країн по клімату, землях, історичних місцях. Україна! Це країна, яка вміщує в себе щось подвійне: багато старого (старовини) та багато нового, прекрасна українська їжа, іноземці люблять сюди приїжджати — вони неначе потрапляють в інший світ.

І на завершення з вуст Олени Павлівни звучить побажання: «Любіть і поважайте себе. Любіть і поважайте свою сім'ю. Любіть і поважайте свою країну!»

Протягом літературної години «Я - маленький громадянин!» організованої і проведеної в 3-А класі (класний керівник – Фурсова А.М.) реалізується мета — викликати в учнів інтерес до історичних подій минулого, розповісти про значення Дня Соборності України для розвитку нашої країни, виховувати в учнів патріотичні почуття шляхом розвитку читацьких інтересів та декламуванням віршів. Під час виховного заходу діти читають вірші про Україну, стають слухачами оповідання В. Мацькова «Роковини 22-го січня» та оговорюють прослухане оповідання, даючи відповіді на поставлені запитання. Так, завдяки оповіданню учні 3-А класу дізнаються про одну з історичних сторінок минулого України, дізнаються, чим же славетний день 22 січня.

Досить актуальним і своєчасним в патріотичному вихованні школярів був урок з громадянської освіти в 3-А класі (вчитель — Фурсова А.М.) на тему: «Скарби України». Мета уроку: формувати уявлення про національну культуру українського народу, познайомити учнів з архітектурними пам'ятками нашої країни, формувати в учнів національну свідомість, почуття гордості за історичне, культурне та духовне життя наших предків, розвивати допитливість, виховувати гуманне ставлення до спадщини українського народу, славетних творів української культури, викликати бажання вивчати, берегти і примножувати багатства рідного краю. На уроці звучить багато віршів, використовуючи літературне слово Алла Марцелівна прагне поглибити патріотичні почуття учнів. На початку уроку діти слухають вірші Ліни Костенко, які допоможуть сформулювати тему уроку.

«Буває часом сліпну від краси
Спинюсь, не тямлю, що воно за диво, —
Усе так гарно, чисто, незрадливо
Усе як є — дорога, явори,
Усе моє, все зветься... (діти відгадують слово — Україна)
Така краса — висока і нетлінна,
Що хоч спинись і з Богом говори»

Досить вдало звучить на уроці слово вчителя: «Святою для кожної людини є земля, де вона зробила свій перший крок, вимовила перше слово, почула мамину колискову, а пізніше — народну пісню, пішла стежкою до школи. Ці почуття — вічні, вони оспівані в піснях і віршах». На етапі усвідомлення учнями нового початкового матеріалу свою розповідь вчитель різнобарвить використанням ілюстративного матеріалу. Велику увагу на

уроці було приділено культурі рідного краю. Учні опрацьовують матеріал підручника на с. 57-58, розглядають ілюстрації всесвітньо відомих пам'яток — споруд, зачитують коротку інформацію про їх історичне минуле та архітектуру. Зокрема, вчитель сказав: «Український народ шанує й поважає свою історію, свою культуру — як давню, так і сучасну. Для українців визначну роль відіграють і різні природні об'єкти. Це й великий Дніпро — Славутич, який пролягає через всю її історію. Він оспіваний в численних піснях, думках, легендах. Дніпро — справжня національна гордість, слава нашої країни. Це і острів Хортиця, що у Запоріжжі — символ історії козацтва, славної Запорізької Січі. Це й гора Говерла у Карпатах — найвища гора на українській землі. Неповторна висока культура українського народу знайшла своє відтворення в народному мистецтві: вишиванках, кераміці, килимарстві, лозоплетінні, писанкарстві, художньому ткацтві». Далі з класом проводиться бесіда про архітектурні пам'ятки нашого міста. На уроці учні 3-А класу дізнаються про те, що крім архітектурних пам'яток — споруд, у спадок нам залишилися література, мистецтво, релігія, мова. З розповіді про музеї діти дізнаються про їх основне призначення, а саме про те, що музеї зберігають, вивчають і збирають пам'ятки культури, різноманітні колекції, старовинні речі. Вони є невичерпними джерелами інформації про історію, традиції, побут та культуру нашої рідної землі. На завершення такого цікавого, насиченого уроку звучить вірш:

Є багато країн на землі,
В них озера, річки і долини
Є країни великі й малі
Та найкраща завжди — Батьківщина.
Є багато квіток запашних
Кожна квітка красу свою має
Та гарніші завжди поміж них
Ті, що квітнуть у рідному краю.
Є багато пташок голосних,
Любі, милі нам співи пташині
Та завжди наймилішими з них,
Будуть ті, що у рідній країні
І тому найдорожчою нам
Є і буде у кожную хвилину
Серед інших країн лиш одна -
Дорога нам усім Україна

Одним із завдань патріотичного виховання є відродження та розвиток українського козацтва як важливої громадської сили військово-патріотичного виховання молоді. Реалізації цього завдання була присвячена виховна година в 7-Б класі (класний керівник - Драган О.В.) на тему: «Україна від козацьких часів до сьогодення». Розпочинається виховна година із запитання: «Яку людину на вашу думку можна назвати патріотом?». Учні висловлюють свої думки. «Поговорімо про українське козацтво...» — говорить Олександр Васильович, де протягом своєї розповіді детально

ознайомлює вихованців з історією становлення та розвитку українського козацтва. Протягом розповіді з уст класного керівника звучать вагомні слова: «Ми маємо пишатися, що в нас було козацтво, бо аналогів такому війську в світі не було...». Ці слова викликають в душах дітей почуття гордості за славних лицарів України. В ході розповіді учні дізнаються походження слів «козак», «гетьман», а також про основну мету створення козацтва — це захист українських земель від нападу татар. Крім патріотичного виховання присутній елемент інтернаціонального виховання, а саме: «Польський уряд визнав козацтво як соціальну верству, що мала право на самоврядування». Протягом виховної години класний керівник прагне виховувати шанобливе ставлення до своєї Батьківщини, формувати історичну пам'ять та зміцнювати почуття патріотизму. Велика увага була приділена традиціям, що панували серед козаків. А саме: «У великій шані в козаків перебувало побратимство. На побратимстві козаки мінялися хрестами з тіла, а все інше було спільне. Кожен козак готовий був віддати своє життя за волю родичів і побратимів. В бою козаки билися поруч й рятували один одного або захищали своїм тілом. Побратимство надавало великої сили. Воно було однією з таємних причин їх непереможності. Вживати спиртні напої під час військових походів було заборонено. За пияцтво як і за зраду передбачалася смертна кара. У жодній країні світу не було таких вимог». В ході виховного заходу учні дізнаються про те, щоб козака прийняли на Січ, він повинен був: знати українську мову, мати православну віру, вміти володіти зброєю, бути неодруженим, дотримуватися традицій товариства та клятви вірності йому. Навчальними предметами були грамота, молитви, закон Божий і письмо. Учні дізнаються про зброю козаків. Детально діти дізнаються про козацьку символіку XVI-XVII ст., до якої належали клейноди й атрибути української державності: прапор, бунчук, булава, печатка, духові труби, мідні котли, гармати. Класний керівник акцентує увагу учнів на тому, що козацькі символи, клейноди стали визначним явищем в історії державності й культури українського народу за часів середньовіччя.

Реалізації завдань патріотичного виховання, утвердженню в свідомості громадян об'єктивної оцінки ролі українського війська в українській історії, спадкоємності розвитку Збройних Сил у відстоюванні ідеалів свободи та державності України і її громадян сприяють місячники оборонно-масової роботи: один з них присвячений річниці Збройних Сил України а інший річниці Великої Перемоги.

Традиційно в межах місячника оборонно-масової роботи присвяченого Дню Збройних Сил України проводяться виховні заходи з використанням різних форм роботи, які дають змогу розкрити роль Збройних Сил для охорони і збереження територіальної цілісності України. Традиційно команда школи бере участь в змаганнях з кульової стрільби, де зазвичай займає призове місце. Вже декілька років поспіль учень 10 класу Клименюк Андрій виборює призове місце з написання твору, присвяченого черговій річниці Збройних Сил України. Серед учнів 8-11 класів проводиться загальношкільний конкурс «Український лицар», де серед конкурсантів

обирається юнак, який фізично і інтелектуально сильніший від інших. З нагоди річниці виведення радянських військ з Афганістану для учнів старшої ланки проводиться зустріч з воїнами-афганцями. Так і в цьому році відбулася зустріч учнів 8-11 класів з воїном-інтернаціоналістом Вьюшковим Валерієм Петровичем, який детально розповів про всі причини та обставини війни в Афганістані. Вуха присутніх учнів різьють цифри: 150 тис. військовослужбовців з України брали участь в афганській війні, з них 3280 осіб загинуло, з Житомирщини — загинули 131 особа, з міста Бердичева — 28 осіб; 38 воїнів отримали в Афганістані звання Героя Радянського Союзу; 669 тисяч військовослужбовців пройшли через інфекційні госпіталі. Слухаючи розповідь учасника афганської війни розумієш, що пройти через біль і страждання в Афганістані могли тільки сильні, сміливі, витривалі люди, люди, які проявили почуття героїзму і патріотизму в складних військових обставинах.

Традиційно з 9 квітня по 9 травня в школі проводиться місячник оборонно-масової роботи з нагоди річниці Великої Перемоги. В межах місячника обов'язковим є проведення акції «Як живеш, ветеране?!» протягом, якої учні школи надають допомогу ветеранам Великої Вітчизняної війни в обробітку присадибних ділянок. Майже щороку надаємо таку допомогу в обробітку присадибних ділянок таким ветеранам нашого мікрорайону як Ястремському М.К., Бондарчук К.С., Щепанському Л.Й., Павленку І.В. Обов'язково всіх ветеранів мікрорайону школи учні вітають зі святом Великої Перемоги. Традиційно в межах цього ж місячника організуються і проводяться зустрічі з ветеранами Великої Вітчизняної війни. Протягом навчального періоду зібраний пошуковий матеріал військово-пошукової акції «Він був учасником Великої Вітчизняної». Під час проведення місячника організується тематична виставка малюнків «Війна очима дітей» (відповідальний — вчитель образотворчого мистецтва Драган О.В.) та організується виставка фотографій ветеранів війни на тему: «Вони боронили Вітчизну і творили Перемогу». Школа багато років поспіль співпрацює з ветераном мікрорайону Ястремським Миколою Кириловичем, який часто відвідує школу, постійно поповнює з власного архіву папку «Літопис днів Великої Вітчизняної війни», зустрічається з учнями школи, розповідає про події минулої війни, ділиться своїми болями і стражданнями, які йому прийшлося пережити в роки війни, вкладає душу і всю свою любов в підростаюче покоління. Учні школи приводять в порядок могили солдатів, які загинули захищаючи наше місто. Щорічно 5 січня педагогічний колектив школи бере участь в загальноміському мітингу з нагоди звільнення міста Бердичева від німецько-фашистських загарбників.

Важливу роль у формуванні психологічної та фізичної готовності молоді до виконання громадянського та конституційного обов'язку відіграють уроки допризовної підготовки юнаків, які читає полковник у відставці Столярик Іван Йосипович. Так, в 10 класі був організований і проведений урок на тему: «Військова присяга та військова символіка України». В ході уроку вчитель згадує історію: Запорізьку Січ, Січових

стрільців, роки Великої Вітчизняної війни, також розповідає про всі обставини прийняття військової присяги. Учні дізнаються про те, що військова присяга складається в урочистій обстановці, перед строєм всієї військової частини, в руках новобранець тримає автомат. Кожен новобранець зачитує присягу, дає клятву і розписується в списку.

Таким чином, педагогічний колектив загальноосвітньої школи I-III ступенів № 11 м. Бердичева проводить багато класних і позакласних заходів спрямованих на формування громадянина — патріота нашої незалежної держави - України.

РОДИННЕ ВИХОВАННЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНИНА-ПАТРІОТА УКРАЇНИ. (На прикладі діяльності клубу патріотичного виховання «Факел Пам'яті» в ЗОШ № 89 м. Запоріжжя).

Костікова С. О.

керівник клубу патріотичного виховання «Факел Пам'яті» загальноосвітньої середньої школи I-III ступенів № 89 м. Запоріжжя, вчитель історії вищої категорії.

Мальований М.М.

канд. філос.наук, доцент, завідувач кафедри теорії та методики виховання КЗ «ЗОАППО» ЗОР

Розбудова й утвердження суверенної, правової, демократичної, соціально-орієнтованої держави ставить на порядок денний важливе завдання – виховання справжнього громадянина-патріота своєї Батьківщини.

Тривалий час суспільство вирішувало різноманітні соціальні проблеми, відсунувши на другий план патріотичне виховання .

Сьогодні воно поставлено державою в ранг основних пріоритетів і піднімає питання відродження в українському суспільстві патріотизму як важливої духовно-моральної і соціальної цінності, формування і розвитку самосвідомості молодого покоління, яке володіє важливими громадянськими активними, соціально значимими рисами і здатне проявити їх в процесі побудови нашого суспільства, в укріпленні і удосконаленні його основ.

Цей процес неможливий без розвитку духовності громадян, їх національної гордості та поваги до матеріальних і духовних здобутків попередніх поколінь, до історичного минулого своєї Батьківщини.

Проаналізувавши феномен патріотизму, можна побачити, що на сьогоднішній день найбільш глибинним фактором, що впливає на розвиток національно-патріотичних почуттів є саме родинне виховання.

Людина як біологічна істота належить до світу природи. До нього належать і її родинні зв'язки. Любов до рідної землі проявляється у вигляді

любіві до рідного дому, рідної школи, рідної вулиці, міста, « калини на батьківському подвір'ї». Це початковий стан патріотизму, він приходить непомітно, нібито сам собою., без всіляких пошуків і проблем. Дитина природно звикає до оточуючого середовища, рідного слова, традицій та побуту свого народу.

Ми всі, наша велика шкільна родина – вчителі, учні та їх батьки живемо історією своєї Батьківщини, свого краю, свого роду. Але ми не можемо говорити про майбутнє своєї землі, забуваючи про її минуле.. Ми не маємо права забувати про тих людей, які жили на цій землі й мріяли про її щасливе майбутнє, які в лиху годину не шкодували свого життя, свято вірили у щасливу долю своїх онуків. Виховання на прикладах попередніх поколінь формує уже не підсвідомий патріотизм, а духовно осмислений, який поєднує пристрасну любов до свого народу, нації, Батьківщини.

В 70-80-і роки ХХ ст.. майже в кожній школі м. Запоріжжя існували музеї бойової слави, завдяки яким учні отримували наочні уроки патріотизму, досліджували цікаві сторінки життя героїчних людей, які пройшли дорогою Великої Вітчизняної війни.

В ЗОШ № 89 також діяла пошукова група «Факел», яка доповнювала отриману з книжок та підручників інформацію розповідями живих свідків війни, запрошуючи їх на уроки мужності. Пошукова робота дійсно сприяла вихованню пізнавальної активності учнів, патріотизму, національної свідомості та гідності. Вона формувала у молодого покоління такі риси характеру, як доброта, милосердя, вшанування традицій та любові до рідної Батьківщини. Саме цих якостей дуже бракує сучасній молоді.

З метою відродження втрачених цінностей та традицій, в 2004 році в ЗОШ № 89 була поновлена пошукова робота, почав активно працювати клуб патріотичного виховання «Факел Пам'яті», під керівництвом вчителя історії - Костікової Світлани Олександрівни.

Першими кроками роботи клубу стало створення трьох стендів: «Факел пам'яті не згасає», «В житті завжди є місце подвигу», «Мужність у приклад новому поколінню», які започаткували в школі куточок бойової слави. Саме тут учні виховуються на прикладах героїзму нашого народу, на традиціях, закладених батьками і дідами, навчаючись у них самовідданості, мужності та патріотизму.

Сьогодні клуб «Факел Пам'яті» працює в межах шкільного самоврядування. В кожному класі створені «департаменти милосердя», представники яких приймають участь у плануванні роботи клубу патріотичного виховання «Факел Пам'яті» та розповсюджують цікаві ідеї серед учнів школи. Така робота захоплює не тільки учнів школи, а й весь педагогічний колектив. Учні самостійно приймають рішення, обирають шляхи досягнення поставленої мети. Керівник пошукового клубу Костікова Світлана Олександрівна завжди знаходиться поруч і непомітно скеровує їх діяльність. Педагог-організатор школи Причиненко Лілія Олександрівна, вчителі історії Холоденко Марина Костянтинівна, Юхименко Віта

Григорівна, Губа Анна В'ячеславівна, а також класні керівники завжди готові надати професійну допомогу.

Окрім пошукової діяльності проводяться творчі конкурси на написання віршів, журналістських статей, оповідань патріотичного спрямування. Кращі роботи друкуються в шкільних газетах - «Вулик» та «Літературний вісник».

Учні початкової школи малюють композиції на теми: «Ніхто не забутий, ніщо не забуто». Перед малюками виступають лекторські групи клубу «Факел Пам'яті», проводять для них екскурсії до шкільного куточка бойової слави.

Учні з інтересом та великим бажанням відгукуються на різні конкурси та акції, запропоновані шкільним клубом патріотичного виховання.

У 2009-2010 навчальному році клуб патріотичного виховання «Факел Пам'яті» співпрацював з місцевим центром патріотичного виховання «Бастіон», а саме прийняв естафету акції «Солдатська хустина», метою якої стало вшанування пам'яті своїх рідних та близьких, які пройшли крізь війну, загинули чи вижили, виборовши Велику Перемогу. Акція набула міжнародного характеру і до нас прийшла з Росії. Школа № 89 одна з перших в місті і перша в Ленінському районі підтримала її. Дізнавшись про акцію, клуб патріотичного виховання школи побачив в ній не тільки патріотичне, а й родинне спрямування..

Була проведена пошукова робота, під час якої кожен з учнів дослідив історію власної родини, відкрив для себе багато корисної інформації, довідався про легендарних рідних, що пройшли дорогами війни. Їх імена з'явилися на пам'ятних хустинах, створених онуками чи правнуками, як знак великої пошани до тих, хто подарував їм мирне небо.

Патріотичне виховання через родину мало дієві результати, що сприяло підвищенню зацікавленості учнів до історії свого роду та рідного краю.

Невеличка хустинка розміром 35 на 35 см., виготовлена всією родиною стала своєрідним оберегом, нагадуванням про необхідність берегти і цінувати мир, любити свою Батьківщину, бути готовими захищати її. Кожен учень вклав у хустину частинку своєї душі, вишиваючи, малюючи, створюючи аплікації на ній. Батьки, допомагаючи дітям, також ще раз повернулися до історії своєї родини, відродивши зв'язок поколінь. Схиляючи голову перед героїзмом своїх дідів та прадідів, деякі учні склали власні вірші.

Підсумком участі в акції «Солдатська хустина» стало створення полотнища із солдатських хустин, яке було презентоване під час проведення шкільного заходу «Ніхто не забутий, ні що не забуде» та міського підведення підсумків акції «Солдатська хустина», яке відбулося в музичному училищі.

На травневому параді, присвяченому 65-річчю Великої Перемоги, море хустинок, зшитих в одне велике полотно, створили в дитячих руках коридор пам'яті, як зв'язок із поколінням визволителів.

Солдатська хустина, яку зробила учениця 3-Б класу Мартинова Дар'я зайняла перше місце в міському конкурсі. Дівчинка була нагороджена цінним подарунком.

Педагогічний колектив школи вважає, що такі акції сьогодні дуже актуальні та потрібні для виховання у дітей патріотизму, пошани, почуття відданості та любові до рідної Батьківщини.

Активний вклад у діяльність патріотичного клубу «Факел Пам'яті», вносить директор школи - Корсунова Любов Федорівна, яка дієво підтримує ініціативи учнів та педагогічного колективу. Мати двох дорослих синів, дружина військовослужбовця, вона особливо глибоко розуміє загальнонаціональну потребу виховання у молодого покоління почуття патріотизму, як відповідного усвідомлення, переживання своєї єдності з Батьківщиною, свого укорінення з її існуванням.

Патріотизм виступає справою честі і совісті кожної української родини, внутрішнім покликанням кожного громадянина та відчуттям відданості своїй Вітчизні. Саме родинне виховання відіграє вирішальну роль у формуванні вищезазначених цінностей у підростаючого покоління.

Займаючись пошуковою діяльністю, досліджуючи історію краю, родини, учні дорослішають на очах, стають відповідальними, розуміючи, що саме від них залежить майбутнє держави.

Важливе місце в змісті патріотичного виховання посідає саме знання історії та надбань народу, які стануть базою для подальшого розвитку та збереження традицій, матеріальних та духовних здобутків попередніх поколінь. Молодь матиме можливість реалізовувати свої патріотичні почуття в усіх сферах діяльності, що позитивно відобразиться на суспільстві в цілому.

Клуб патріотичного виховання «Факел Пам'яті», плануючи свою роботу, особливу увагу приділяє формуванню у сучасного покоління активної життєвої позиції, такої необхідної для істинного патріота.

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ (ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Мальований М.М.

*канд. філос. наук, доцент, завідувач кафедри теорії та методики виховання
КЗ «ЗОАППО» ЗОР*

Горикова О.Г.

*канд. пед. наук, доцент кафедри теорії та методики виховання КЗ
«ЗОАППО» ЗОР*

У даній статті розглядаються питання формування громадянського суспільства як носія морально-духовних цінностей. Ролі освіти у вихованні громадянина держави.

This article deals with the questions of formation of civil society as a carrier of moral values and the role of education in forming a citizen of the country.

Ключові слова: громадянськість, громадянське суспільство, громадянська освіта.

Key words: community, a society, civil education

Освіта є вирішальним фактором розвитку України в інформаційному суспільстві, а також формування відповідної моделі конкретно – історичної особистості – громадянина України, здійснюючого свою діяльність в соціальному просторі та його складовій – освітній.

Відповідно до закону України «Про освіту», метою останнього є всебічний розвиток людини як особистості, найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових та фізичних якостей, виховання високих моральних якостей, **формування громадянина, здатного до свідомого суспільного вибору.**[1]

В той же час спостерігається протиріччя між декларованими принципами виховання в учнів поваги до Конституції України, прав та свобод людини й громадянина, закріплених в ній, та практичною реалізацією цих й інших положень діючого законодавства. Відсутність системи національного виховання, в тому числі й його складової – патріотичного, низький рівень політичної та правової культури не дозволяє учнівській молоді здійснювати свідомий вибір та робить її беззахисною перед виховними маніпуляціями й політичними технологіями. Особливо це відчувається в таких сферах суспільного життя як освіта та політика. Про це свідчать розмаїті та нескоординовані на основі національної ідеї виховні й виборчі технології, які перетворюють суб'єктів навчально-виховного процесу, тобто громадян з їхніми правами та обов'язками у зомбовану електоральну одиницю.

Тому на сучасному етапі державного будівництва в Україні особливо актуальною стає **громадянська освіта** як вид і складова частина системи духовної освіти та освітнього простору загалом.

Ось чому важливу роль у громадянському вихованні відіграє громадянська освіта, тобто навчання, спрямоване на формування знань про права та обов'язки людини й громадянина. Громадянська освіта завдяки нерозривному зв'язку з формуванням соціально-політичної компетентності особистості в суспільній сфері, передбачає політичну, правову та економічну освіченість і, як наслідок, здатність користуватися відповідними знаннями в умовах кардинальної перебудови суспільства.

Актуальність цієї теми визначається ще й тим, що процеси, які відбуваються в економічній та соціальній структурі українського суспільства – встановлення приватної власності як домінуючої – та, відповідно, принципово нових соціальних груп і класів. Виникнення об'єднань громадян, які артикулюють потреби різних прошарків суспільства та їх захист, зокрема й учнівська молодь, не володіють навичками співставлення своїх духовних інтересів з програмовими цілями та задачами цих об'єднань, в тому числі, й політичних партій. Склалась парадоксальна ситуація, коли переважна

більшість громадян не усвідомлює свої колективні й навіть індивідуальні інтереси. Тобто, має місце порушення принципу історизму в сфері його практичної реалізації в процесі функціонування громадянської свідомості. Воно, це протиріччя, обумовлює й відповідну проблему в процесі формування свідомого громадянина: відповідність сукупності теоретичних знань практиці суспільного життя.

Саме тому, тобто розв'язанню даного протиріччя, має бути присвячена громадянська освіта в її змістовому аспекті.

До головних засобів розв'язання цієї проблеми належать:

- оволодіння учнями навичками здійснення моніторингу, й на цій основі проведення аналізу вироблення й реалізації власних рішень;
- засвоєння навичок співіснування особистості та громадянських інституцій у громадянському суспільстві, що можливо лише при умові їх практичної участі у суспільному житті (головним чином, через участь у шкільному самоврядуванні) й толерантного ставлення до носіїв різних точок зору.

Доречи, до суб'єктів рішення цієї проблеми в межах освітнього простору належить і влада, яка об'єктивно потребує відповідного реформування як у центрі, так і на місцях. Сутність реформування – перепрофілювання її задач на задоволення матеріальних та духовних інтересів і потреб конкретних людей, громадян, включення їх у процес прийняття рішень. Подібне можливо лише за умови формування, розвитку та функціонування громадянського суспільства. Після проголошення державної незалежності України ідея громадянського суспільства була сприйнята в наукових колах як загальнолюдська цінність. Вона знайшла відображення в Декларації про державний суверенітет України (1991) та в Конституції України (1996).

Як вважають українські суспільствознавці, зростання протягом останніх років (як кількісне, так і якісне) багатоманітних інституцій громадянського суспільства загалом є суттєвим фактором системної трансформації українського соціуму. Одночасно, й це закономірно для даного етапу розвитку суспільства, має місце дефіцит участі громадськості в управлінні державними та гуманітарними процесами.

В зв'язку з цим, органічною складовою громадянської освіти, перш за все, її змістового аспекту, є знання історичного досвіду і, відповідно, його відображення в цьому змісті відомостей про громадянське суспільство.

Важливо підкреслити, що особлива заслуга у розробці концепції громадянського суспільства та його взаємозв'язку з державою належить Г. Гегелю. Громадянське суспільство, за Гегелем, виникає буцім то між сім'єю та державою. Таке суспільство ґрунтується на приватній власності, соціальній диференціації та розмаїтті інтересів, взаємодії індивідів і груп. Воно внутрішньо суперечливе, плюралістичне, бо в такому суспільстві кожна вільна людина – «суб'єкт для себе». Для узгодження різноманітних інтересів потрібен вищий арбітр, яким може бути держава, за умови, що вона здатна відображати спільний інтерес, яким і є національна ідея.

Основою формування та існування громадянського суспільства, згідно прибічників марксистської точки зору, вважається сфера праці та соціальна структура суспільства. Змістом поняття «громадянське суспільство», внаслідок цього, виступають інституції сім'ї, прошарків, класів, певним рівнем розвитку матеріального виробництва. Тому громадянське суспільство засновується на приватній власності.

Така точка зору отримала свій наступний розвиток у соціал-демократичній традиції, якій властивий потяг до справедливості та рівності. Держава має приймати участь у забезпеченні функціонування громадянських інституцій, щоб гарантувати їх демократичне керування.

Ліберальна лінія розвитку концепції громадянського суспільства центр ваги зміщує на свободу особистості як вищої цінності, на саморегулятивну функцію громадянського суспільства з метою захисту його від зазіхань держави. Дискусії про стосунки держави та громадянського суспільства перманентні за своєю суттю.

За 18 років незалежності українські науковці та суспільствознавці у розумінні змісту громадянського суспільства досягли певних успіхів у контексті дослідження його загальної проблематики. Утвердження ідеї громадянського суспільства та його історичної еволюції досліджували такі українські науковці, як О.Ковальчук, В.Демидов, О.Карась, О.Проценко, В.Чепінога. Присвятили свої роботи специфіці історичних передумов формування громадянського суспільства в Україні (як у минулому, так і в сучасних умовах) І.Паско, Я.Паско, Л.Нагорна, П.Сас, О.Шумілов, Я.Грицак, С.Удовик. Актуальні питання становлення громадянського суспільства в Україні (перш за все – взаємодія його інституцій з органами державної влади) проаналізували В.Барков, Т.Розова, І.Кресіна, В.Горбатенко, І.Курас, Ф.Рудич, О.Ковальова, А.Силенко та інші.

Соціологічні аспекти розвитку громадянського суспільства досліджували Н.Панін, О.Головаха, С.Макеєв. Велику увагу вивченню досвіду функціонування громадянського суспільства в закордонних країнах та можливості його використання у вітчизняних умовах приділили Г.Зеленько, О.Ковальова, А.Кудряченко, В.Офізко, С.Рудич.

Згідно дослідженням українських суспільствознавців, сучасна епоха, визначальним напрямком розвитку якої є демократизація в усіх сферах суспільства, здобуває глобальний характер, формує модель громадянина, який існує й діє в умовах громадянського суспільства як одна з основних сфер функціонування демократії. Саме це записано у ст. 1 Конституції України. [2]

В сучасній політологічній науці громадянське суспільство визначається як сфера спілкування та взаємодії, самоорганізації й самоврядування громадян на засадах добровільно сформованих асоціацій (організацій, рухів, партій), яка захищена відповідними законами від регламентації з боку держави, й головними ознаками якої є морально-духовні цінності: свобода слова, зібрань, можливість вільно відстоювати свої переконання.

В демократичних суспільствах, до яких тяжіє сучасна Україна, створені, відповідно, законодавчі умови для функціонування інституцій громадянського суспільства.

Нормативною базою для функціонування об'єднань громадян є Закон України «Про об'єднання громадян» від 16 липня 1992 року № 2460-ХІІ з змінами та доповненнями. В даному законі міститься поняття суспільних організацій та політичних партій як основних інституцій громадянського суспільства. В 2001 році було прийнято наступний Закон, який унормовував діяльність саме політичних партій («Про політичні партії», від 5 квітня 2001 року № 2365-ІІІ). Завдяки цим законодавчим актам були створені умови формування в суспільній свідомості уявлень про суспільні організації та політичні партії. Здійснення ж народом своєї конституційної функції носія суверенітету та єдиного джерела влади отримало ознаки свідомого та відповідального волевиявлення.

З проголошенням незалежності української держави почали створюватися нові суспільні організації та політичні партії. Навіть їхнє кількісне збільшення свідчить про те, що сучасне українське суспільство активно трансформується на основі соціальної структуризації.

Так, на кінець 2009 року, в Україні було зареєстровано понад 170 політичних партій та близько 3^x тис. інших громадських організацій. Підтвердженням загальноукраїнського процесу може слугувати й ситуація в Запорізькій області.

Якщо в 1992 році в регіоні налічувалось тільки 16 суспільних організацій, то у 1993 році – вже 51, в 1995 – 93, а в грудні 2009 функціонувало понад 150 обласних організацій політичних партій, 870 обласних громадських організацій як загальноукраїнського, так і міжнародного рівня. Але варто зазначити, що усвідомлення населенням важливості цих організацій по захисту їхніх же інтересів не відповідає об'єктивним потребам. Тому кількість членів партії, наприклад, не перевищує 8% від загальної кількості населення області. Більшість же громадян є політично інертними та виявляють свій громадянський обов'язок тільки безпосередньо у виборних кампаніях.

Наведені дані висувають перед громадянською освітою та її змістом задачу не тільки інформувати суб'єктів навчально-виховного процесу про наявність законодавчих рішень в Україні, але й формування в них почуття громадянськості, яке є свідченням готовності й здатності людини, громадянина до активної участі в справах суспільства та держави на основі глибокого усвідомлення своїх прав, обов'язків та духовних потреб.

Саме поняття **громадянськість** вказує на сукупність наступних духовних якостей особистості:

- високо розвинутих моральних якостей суб'єкта;
- зрілості й адекватності політичної та правової свідомості;
- почуття патріотизму, дотичності до історії своєї вітчизни та її народу;

- усвідомлення себе як повноправного члена соціальної громади, громадянина своєї країни, повага до громадянських прав та обов'язків, визначених Конституцією України.

Формування громадянськості відбувається в процесі соціалізації суб'єкта навчально-виховного процесу в освітньому просторі, де в акумульованому вигляді постає вся палітра суспільних відносин.

Реалізація цих ідей можлива в системі освіти шляхом створення та здійснення різноманітних проектів, що формують на основі національної ідеї не тільки духовну особистість громадянина, але й таку сучасну історичну спільноту, як **українська політична нація**, котра намагається жити в співдружності з усіма народами та державами світу. [3]

Важливість такого розуміння формування змісту громадянської освіти як частини освітнього простору обумовлене особливостями сучасного українського суспільства.

На відміну від розвинутих демократичних країн, в яких формування громадянина повністю базується на політичній та правовій сферах діяльності громадянського суспільства, в Україні, в зв'язку з відсутністю відповідної правової та юридичної бази або її недієздатності, «як за об'єктивними, так і суб'єктивними причинами», цей процес здебільшого базується на морально-етичних основах, тобто, морально-етичні імперативи й цінності досі виступають як головний критерій ефективності громадянської освіти.

Таким чином, незважаючи на те, що вивчення феномену громадянського суспільства передбачено навчальними програмами курсів «Людина та суспільство», «Основи правознавства», існуючі програми та навчальні посібники не дають комплексного усвідомлення процесів формування громадянського суспільства та механізмів захисту громадянами своїх прав та свобод.

Громадянська освіта учнівської молоді, в зв'язку з цим, дає можливість зрозуміти діалектику взаємовідносин громадянського суспільства та держави, які є складними й суперечливими. Громадянське суспільство, як система в саморозвитку, завжди відчуває тиск з боку державної влади. В свою чергу, демократизуюча держава не може розвиватися без вільного розвитку громадянського суспільства, його суб'єктів, які контролюють дії інституцій державної влади.

Недостатня розвиненість громадянського суспільства є, в свою чергу, однією з причин узурпації його прав з боку держави, внаслідок чого відбувається перерозподіл функцій держави та громадянського суспільства в інтересах держави. Тому держава та суспільство існують в стані постійної суперечливої взаємодії й взаємовпливу, характер та напрямок яких значною мірою залежать від рівня розвинутоності громадянського суспільства, його інституцій та конкретних громадян.

В зв'язку з цим, громадянська освіта в її проєкціях в майбутнє, на наш погляд, повинна займати все більше місця в гуманітарному секторі освітнього простору України, а її суб'єкти в усе більшій мірі будуть ставати особистостями – свідомими громадянами свого суспільства.

Література.

1. Закон України «Про освіту». Київ. 2001
2. Конституція України від 28.06.1996 р. з змінами та доповненнями, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 г. №2222-IV.
3. Національна доктрина розвитку освіти України в XXI сторіччі. Київ.2002.

МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ПРОЕКТІВ У КРАЄЗНАВЧІЙ РОБОТІ

Париловська Г.І.

*Вчитель Самійлівської загальноосвітньої школи I-III ступенів
Новоазовського району Донецької області*

Діяльність кожного вчителя різнобічна та багатогранна. З новизною кожного дня приходять нові ідеї. В арсеналі педагога знаходиться великий запас різних методів, форм та засобів навчання й виховання, які застосовуються відповідно до вимог сьогодення з урахуванням можливостей, вікових особливостей учнів. Разом з тим є «родзинки», які виділяють учителя з поміж своїх колег, запам'ятовуються його учням на все життя.

Наше життя стрімко змінюється, а разом з ним і вимоги до освіти. Державним стандартом базової і повної середньої освіти визначені завдання змісту географічного компоненту у складі освітньої галузі «Природознавство» (забезпечення засвоєння знань про компоненти природи, природні ресурси, удосконалення господарської діяльності людини, формування в учнів комплексного, просторового, соціально-орієнтованого уявлення про Землю, усвідомлення цілісного образу своєї країни) та вказані підходи щодо досягнення поставленої мети (краєзнавчий, регіональний та планетарний).

Краєзнавство має глибоке коріння. Потреба викладання географії на основах вивчення свого рідного краю була усвідомлена дуже давно. Ще Ян Амос Коменський пропонував: «нехай буде для вчителів золотим правилом: усе, що тільки можна, подавати для сприйняття почуттями, а саме: видиме – для сприйняття зором, що чути – слухом, запахи – нюхом, що можна вкусити – смаком, доступне дотику – дотиком.»

Видатний громадський діяч кінці XVIII ст. М.М. Новиков у статті «Про виховання дітей» закликав: «Не змушуйте дітей ваших із книжок або за усним наказом вчитися тому, що вони самі можуть бачити, чути і відчувати». М.М.Баранський акцентував увагу на тому, що « в основу шкільного краєзнавства закладена та думка, що своє, близьке і в природі, і в людському житті, і в господарстві зрозуміліше, простіше, ясніше, ніж чуже й далеке. Пояснюючи на місцевих, добре знайомих усім учням прикладах типові явища із курсу географії фізичної або економічної, вчитель в самій простій формі показує класу ту істину, що географія – це не підручник географії, а

саме життя.» Відомий вчений і методист географії А.Іванівський писав: «Природа – найважливіший, найзмістовніший навчальний підручник. Чим частіше учні будуть ним підручником користуватися, тим краще для справи. Завдання навчитися в тому й полягає, щоб привчити учнів знаходити цікаве там, де вони самі раніше не знаходили його». В.О.Сухомлинський з цього приводу писав: «Чим більше діяльності, пов'язаної з активним пізнанням природи, тим глибшим та усвідомленим стає бачення навколишнього світу».

Отже, головною метою краєзнавчої роботи є виховання національно свідомого громадянина, патріота, дбайливого господаря, грамотної, освіченої людини, гуманіста і природолюбця через вивчення рідного краю та прищеплення любові до нього. Краєзнавча робота в Самійлівській ЗШ І-ІІІ ступенів проводиться наступним чином:

Краєзнавчо-туристичний напрямок

Мета: прищеплення любові до рідної землі, почуття гордості та відповідальності за сьогоднішній та прийдешній дні через залучення до вивчення природи рідного краю та господарської діяльності населення; збереження та популяризація серед молоді духовної спадщини українського народу; пропаганда здорового способу життя та змістовного дозвілля.

Види діяльності

- екскурсії (заповідник «Кам'яні могили», заповідник «Хомутовський степ», місто Маріуполь, місто Донецьк;
- цільовий туризм (урочистості з нагоди святкування дня козацтва в м. Донецьку, поїздка на Саур-Могили у складі делегації Новоазовського району;
- спортивний туризм (участь у районних змаганнях з туризму).

Краєзнавчо-дослідницький напрямок

Мета: викликати мотивацію та забезпечити діяльність учнів у напрямі дослідження та пізнання природних, соціальних і господарських процесів та вирішення, пов'язаних із ними проблем

- участь у роботі науково-практичних конференцій;
- участь у роботі МАН;
- участь у Всеукраїнській громадській кампанії «Збережемо українські степи!», організованої Національним екологічним центром України

Краєзнавчо-творчий напрямок

Мета: розвиток творчо-пізнавального потенціалу учнів, створення умов для самореалізації через залучення до участі у різноманітних краєзнавчих конкурсах:

- «Я-патріот»;
- «Мій край – моя турбота»;
- «Творча юнь Донбасу»

Краєзнавчо-просвітницький напрямок

Мета: популяризація знань про рідний край серед учнівської молоді та жителів громади

- проведення масових заходів («Збережемо первоцвіти!», «Знаємо! Любимо! Збережемо!»);

- виступи в пресі («Краєзнавство. Географія. Туризм» № 8, лютий 2009);
- реалізація соціально-просвітницьких проектів

Краєзнавчо-методичний напрямок

Мета: підвищення кваліфікації та професійної майстерності вчителя, розвиток його творчого потенціалу.

- створення наочних посібників;
- участь у різноманітних науково-практичних і методичних заходах різного рівня (науково-практичні конференції, круглі столи, методичні об'єднання та ін..)
- підняти краєзнавство на нову висоту, розширити його горизонти дозволяє застосування проектної технології.

Існує кілька тлумачень поняття «проект». Так, С. Москвін визначає, що «це комплекс взаємопов'язаних заходів, розроблених для певної мети протягом заданого часу при встановлених ресурсних обмеженнях». І. Кільпатрик стверджує: «Проект – це будь-яка робота, виконана «від щирого серця», яка має певну цільову настанову», «Результативна дія», - робить висновок І.Єрмаков.

Отже, метод проектів – це педагогічна технологія, спрямована на здобування учнями нових знань у тісному зв'язку з реальною практикою, формування в них специфічних умінь та навичок, завдяки системній організації проблемно-зорієнтованого навчального пошуку. Метод проектів допомагає формувати особистісні риси, які розвиваються лише в діяльності й не можуть бути засвоєні вербально. Під час роботи над проектом діти набувають досвіду індивідуальної самостійної діяльності. Метод проектів:

- стимулює учнів до розв'язання проблем, які потребують певної суми знань;
- розвиває критичне мислення;
- формує навички роботи з інформацією;
- допомагає вирішувати пізнавальні й творчі завдання в співпраці, де учні виконують різні соціальні ролі.

Метод проектів припускає розв'язання певної проблеми, яка передбачає, з одного боку, використання різноманітних методів, засобів навчання, а з іншого – інтегрування знань і вмінь із різних галузей науки, техніки, творчих галузей. Результати виконання проектів мають бути «відчутними», тобто, якщо це теоретична проблема, - то конкретне її розв'язання, якщо практична – готовий продукт проекту.

Проектно-дослідницька технологія дає змогу вирішувати низку важливих виховних завдань:

- обирати теми проектів;
- визначати свою позицію;
- виробляти самостійний погляд у розв'язанні проблеми;
- розуміти роль і значення групової роботи.

Спільне визначення проблематики самостійної навчальної діяльності вихованців та розробка оптимальних шляхів розв'язання підвищує їхню пізнавальну активність. Проектна діяльність відкриває в учнях здібності

лідерів, які вміють організувати роботу в своїх групах, азартних людей, які вміють доводити свою точку зору. Розвивається вміння співпрацювати, почуватися членом команди, брати відповідальність на себе, аналізувати результати діяльності. Це відповідає соціальному запиту сучасності: формування життєво важливих компетентностей.

Реалізація методу проектів на практиці змінює роль учителя під час навчального процесу. Із носія готових знань він перетворюється на організатора пізнавальної діяльності своїх учнів. Уміння вчителя пробуджувати почуття подиву і допитливості чи співчуття, протесту, радості й суму, поваги, замилювання, любові, гніву й відрази – обов'язкова умова успішної реалізації будь-якого проекту. Вчитель має не тільки добре знати свій навчальний предмет, а й бути компетентним у інших галузях науки, бачити точки їх дотику. Педагог повинен знати своїх учнів, їхні можливості, інтереси, бажання; він має бути комунікабельним, толерантним і найголовніше, - творчим.

Усім відома аксіома про те, що теорія без практики мертва, а практика без теорії сліпа, тому пропоную розглянути кілька вдало реалізованих проектів за останній час.

Учніський проект «Географія Донецької області» 8 клас.

Застосування проектної методики дозволило більш глибоко та ґрунтовно вивчити дану тему. Діти намагалися відшукати цікаві малознайомі факти, та подати їх під час презентації в оригінальній формі. У цьому їм допомагали дорослі: батьки та старожили села. Тому серед суто географічної інформації знайшлося місце легендам, переказам про походження назв географічних об'єктів та явищ природи. Лунали вірші місцевих авторів, в яких розкрита краса та велич Донецького краю, любов до рідної землі, турбота й переживання за його майбутнє. Зацікавили й фотоматеріали про несприятливі природні явища та процеси. Деякі етапи роботи над проектом було знято на відео, яке було переглянуте перед обговоренням результатів. Це дозволило учням критично поглянути на себе з іншого боку, визначити свої сильні та слабкі сторони й переоцінити попередньо зроблену самооцінку. Про доцільність обраної методики свідчить порівняльний аналіз результатів перевірки рівня знань в цьому класі та в класі, де вивчення відбувалося під час проведення комбінованих уроків.

Зібраний матеріал покладено в основу DVD – фільмів «Як ми працювали над проектом «Географія Донецької області» та «Метод проектів як один із шляхів упровадження компетентісно орієнтованого підходу в навчально-виховний процес». Останній знайшов позитивні відгуки серед колег під час проведення районного семінару вчителів географії та історії.

Результатом тісної співпраці з учителями біології Солодько В.І. та української мови Фаль О.І. над **учительським проектом «Стежками рідної землі»** став наочний посібник «Мандруємо стежками Приазов'я». За допомогою DVD – фільму всі, хто цікавиться минулим і сучасним рідного краю та не байдужий до його майбутнього, мають змогу здійснити віртуальну подорож у просторі й часі, відвідавши найбільш цікаві куточки

Новоазовського району: ландшафтний парк «Меотида» та музей Г.Я.Сєдова, заповідник «Хомутовський степ», Новоазовську ВЕС. Друкований варіант цієї роботи було розміщено на шпальтах газети «Краєзнавство. Географія. Туризм» (№ 8, лютий 2009).

У 2009 році вчителі нашої школи стали ініціаторами створення та успішної реалізації громадського проекту «Знаємо! Любимо! Збережемо!». Його метою було підвищення рівня екологічної культури громади та зміцнення духовного зв'язку між поколіннями через вивчення природи рідного краю та збір фольклорного матеріалу.

Тільки завдяки плідній співпраці дітей та дорослих було зібрано унікальний матеріал, що знайшов відображення в DVD – фільмі та нових творчих проектах учнів, які було представлено на регіональних конкурсах «Ковиловий степ» та «Творча юнь Донбасу», Всеукраїнській акції «Збережемо первоцвіти!» та Всеукраїнській громадській кампанії «Збережемо українські степи!».

Головною метою школи є не тільки надання якісних освітніх послуг, а й виховання справжніх патріотів, гідних громадян своєї держави. Першою, найголовнішою, сходинкою до цього є краєзнавча робота - бо ми завжди бережемо те, що любимо, а любимо те, про що знаємо. Саме любов до рідного краю, його природи, людей, які живуть поруч, духовної спадщини, що бережно охороняється й передається з покоління в покоління, згодом переростає в велику любов до рідної країни.

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ТА В ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ

Скорженко П. І.

*вчитель історії, вчитель вищої категорії, вчитель - методист. ЗШ № 109
Ленінського району м. Запоріжжя.*

За часів державної незалежності шкільна освіта пройшла складний шлях, сповнений творчих пошуків самобутньої української освіти.

Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст. принциповим визначила положення про орієнтованість української освіти на формування творчо активної, всебічно розвиненої особистості, активних будівників своєї держави.

Кожна цивілізована країна дбає про творчий потенціал суспільства загалом і кожної людини зокрема. З ним пов'язано і розвиток загальної освіти в Україні, увага до розвитку творчих здібностей особистості, надання дитині можливості виявляти їх, розвивати і втілювати в життя.

Проблема розвитку творчої особистості досліджується вже давно педагогами, психологами, але питання залишається відкритим. Як і раніше,

так і зараз, навчальна програма розрахована в основному на репродуктивний, а не на творчий характер вивчення історії, а з іншої сторони, автори підручників дають можливість учням робити власні висновки, оцінювати історичні події та постаті. З іншого боку навчальний матеріал ускладнюється, збільшується. І це зрозуміло, адже історія як наука, розвивається та вдосконалюється. Одночасно це створює деякий психологічний тиск, учні часто піддають сумніву необхідність вивчення історії, яка має справу з минулим та політичними проблемами сьогодення.

Важливість вивчення історії полягає не стільки у знаннях, закладених вчителем, скільки у засобах самостійного отримання учнями історичних знань, працюючи з документами, науково-публіцистичною літературою, із словниками. Оскільки орієнтувати учнів на засвоєння знань в сучасних умовах не є продуктивним. Завдання вчителя допомогти учневі побачити історичні постаті у світлі минулого, дати можливість зрозуміти суперечності власного суспільства, усвідомлення їх.

Головною метою на уроках та в позакласній роботі є пошук, підтримка та створення умов для творчого, інтелектуального й духовного розвитку дітей, задоволення їх освітніх потреб шляхом залучення до науково-дослідницької роботи. Відсутність примусу, свобода вибору робить навчання привабливим для учнів з різним рівнем навчальних досягнень.

Формування критичного мислення, що розкриває широкі інтелектуальні здібності, використання новітніх освітніх технологій, оптимальне поєднання традиційних та нетрадиційних форм роботи з учнями, залучення всіх бажаючих учнів до написання творчих робіт є основним напрямком моєї роботи з творчими дітьми.

Система роботи з обдарованими дітьми проводиться згідно з діючими законодавством України (Закон України «Про освіту», Національною програмою «Діти України», Державною цільовою програмою роботи з обдарованою молоддю на 2007-2010 рр., а також міською програмою роботи з обдарованими дітьми та молоддю).

Школа залишається головним зняряддям виховання особистості і допомагає дитині визначитися у тому, ким бути і як жити в умовах та реаліях сьогодення.

Формуючи в учнів активні життєві позиції, серед дев'ятикласників була проведена робота по залученню їх до конкурсу «Ідея соборності України: творчість Т.Г. Шевченка, народ, суспільство, держава, родина. Минуле, сучасне, майбутнє.» Учні не залишилися байдужими до власної історії і виявили неабияку активність до написання творчих робіт. Спочатку було обговорено актуальність цього питання, надано допомогу учням при визначенні напрямку їх майбутніх досліджень та вибору теми, яка відповідала інтересам учнів. Далі учні склали індивідуальні плани роботи, визначали конкретні завдання та терміни їх виконання. Потім мною було проведено консультацію для учнів щодо вимог написання науково – дослідницької роботи.

Наступним етапом роботи учнів було вивчення та аналіз літератури, наукових публікацій, фахових журналів, довідників, систематизація та обробка наукових даних. Далі учні опрацьовували зібраний матеріал, узагальнювали отриману інформацію. Звертаю особливу увагу учнів на написання вступної частини та висновку.

На заключному етапі діти працювали над оформленням тексту роботи і готувалися до захисту свого дослідження.

Під час проведення шкільного етапу конкурсу було визначено найкращі роботи, які були відправлені на другий етап районного конкурсу. У районному конкурсі Вальчук Тетяна зайняла 1 місце, а Легостаєв Олексій - 2 місце. На обласному (3-му етапі) робота Вальчук Тетяна виборола 3 місце.

Організуючи, навчально-дослідницьку роботу з учнями, намагаюсь залучити до неї і батьків, це допомагає мені не тільки зацікавити дитину і батьків в результатах роботи, а й зміцнювати взаємозв'язки між школою та батьками, формуючи громадянську свідомість. Одночасно я ставлю завдання формувати активну позицію батьків, озброювати їх історичними знаннями, виховувати своїх дітей на прикладах старших поколінь. Разом з батьками учні готують матеріали про свідків Голодоморів, ветеранів Великої Вітчизняної війни, воїнів інтернаціоналістів, ліквідаторів наслідків аварії на Чорнобильській АЕС.

Пошукова робота щодо історії рідного міста, виставки тематичної літератури допомагають учням краще усвідомити цінність таких понять як патріотизм, історична справедливість, мораль.

Адже науково-дослідницька робота учнів - це система навчально-пізнавальних, теоретично - практичних напрямків історичної науки, яка за формою та змістом відповідає творчому рівню навчальних досягнень.

Працюючи на уроках, завжди намагаюсь відслідковувати учнів, які цікавляться історією. В цьому мені допомагають «Карта інтересів», анкетування як батьків так і учнів. Обов'язковими є запитання про нахили дитини та її уподобання. Тому я запрошую всіх бажаючих до участі у роботі шкільного гуртка «Я-громадянин» та в роботі шкільного історичного музею, Звичайно, часом частина їх губиться, але більшість бере участь з великим задоволенням. На заняттях працюємо з документальною, публіцистичною, енциклопедичною літературою, історичними словниками.

Особливу увагу на уроках історії і у виховній роботі приділяю розвитку уміння мислити, опрацьовувати інформацію, акцентую увагу учнів на історії повсякденності, вчу самостійно формулювати судження із чіткою структурою аргументації, використовуючи «Проблемні задачі з історії для старшокласників» за редакцією С.Терно з критичного мислення.

Для організації активної самостійної діяльності учнів, ґрунтовного засвоєння і закріплення історичних знань, які забезпечать конкурентну спроможність на Європейському та світовому ринку праці, намагаюсь заохочувати учнів до підвищення знань з інших предметів гуманітарного циклу, спрямовуючи їх на пізнання та обрання певних професій.

Робота з творчими учнями різнопланова. Це підготовка до написання конкурсних робіт, проектне навчання, участь у акціях, уроки-диспути, дискусії, робота в парах, в групах. Ці та інші форми навчання вимагають великої індивідуальної, попереджувальної роботи з кожним учнем і класом. У такий спосіб одночасно ведеться робота з підготовки учнів до участі в шкільних та районних олімпіадах. Вона кропітка, тяжка, але після хороших результатів отримуєш велику насолоду і одночасно самовдосконалюєшся.

МОНІТОРИНГ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ ШКОЛЯРА В ЗАПОРІЗЬКІЙ ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ № 109

Хайруліна О. С.

Заступник директора з виховної роботи

Ідеї громадянської освіти і виховання в сучасних умовах дедалі більше одержують підтримку педагогічної громадськості й учнівської молоді. Перебудови в суспільстві, утвердження демократичних цінностей потребують істотних змін світогляду, самооцінки, самоусвідомлення кожного громадянина. Кожному типу суспільства відповідає певний тип освітньої системи, характер педагогічних відносин. Сьогодні в Україні на фоні страшної економічної, соціальної та правової кризи катастрофічно збільшується кількість злочинів, скоєних молоддю та неповнолітніми, наркоманів, хворих на СНІД, туберкульоз, **алкоголізм, психічні захворювання**.

Формування правової демократичної держави можливе лише на основі розвинутого громадянського суспільства, яке передбачає трансформацію громадянської свідомості, моральної, правової культури громадян.

Громадянське суспільство - одночасно і мета, і засіб громадянського виховання особистості. Громадянське суспільство - це система самостійних і незалежних від держави громадських інститутів і відносин, які забезпечують умови для реалізації прав людини, її інтересів і потреб, самореалізації. Усвідомлення цього є вирішальною умовою переходу на нову парадигму громадянського виховання і освіти найважливішим етапом в ньому є школа. Остання бере дитину з сім'ї, де вона виховувалася індивідуально, прилучає її до національної культури, традицій, гуманістичних демократичних цінностей.

Виховання громадянина має бути спрямованим передусім на розвиток патріотизму - любові до свого народу, до України. Важливою якістю українського патріотизму має бути турбота про благо народу, сприяння становленню і утвердженню України як правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти незалежність Батьківщини.

З патріотизмом органічно поєднується національна самосвідомість громадян, яка базується на національній ідентифікації: вбирає в себе віру в духовні сили своєї нації, її майбутнє; волю до праці на користь народу; вміння осмислювати моральні та культурні Цінності, історію, звичаї, обряди, символіку; систему вчинків, які мотивуються любов'ю вірою, волею, осмисленням відповідальності перед своєю нацією. Одним з головних показників громадянської зрілості є збереження української мови, ґрунтовне володіння нею.

Визначальною характеристикою громадянської зрілості як результату громадянського виховання є розвинена правосвідомість - усвідомлення своїх прав, свобод, обов'язків, ставлення до закону, до державної влади.

Нове покоління, яке вступає в життя, споживає людський досвід, одночасно примножуючи, оскільки процес споживання неодмінно супроводжується створенням нового досвіду. Таким чином «закладається фундамент» для *подальшого розвитку громадянського суспільства. А розвиток – це динаміка, а не статистика.* Навіть мінімальний рух - це рух. І якщо нам вдасться прискорити його - це перемога. Ні в якому разі не можна зупинитися і тим більше повертатися назад. З огляду на це важливішим і невідкладним завданням є концептуальне осмислення функцій управління взагалі та управління системою роботи школи з громадянського виховання молоді зокрема, забезпечення спрямування діяльності керівництва на якнайповнішу реалізацію громадянського потенціалу будь-якого закладу освіти. Тому і постала необхідність в навчальних закладах, отже і в нашій загальноосвітній школі, отримання об'єктивної і достовірної інформації про діяльність учасників виховного процесу (зокрема класного керівника, вчителя, вихователя, адміністратора школи) для підвищення ефективності виховання громадянина, формування громадянської свідомості в учнів, тобто здійснювати моніторинг.

Моніторинг - поняття, відносно недавно з'явилося в лексиконі соціально-гуманітарних наук, у тому числі і в педагогіці. У "Словнику-довіднику з педагогіки" (2004 р.) моніторинг трактується як контроль з періодичним стеженням за об'єктом дослідження і обов'язкової зворотним зв'язком. Моніторинг в освіті - постійне спостереження за яким-небудь процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату або первісним припущенням. Моніторинг виховання у вузькому сенсі обмежується цілями вивчення та оцінки виховного процесу.

Оскільки моя діяльність, на посаді директора з виховної роботи проходить в Запорізькій загальноосвітній школі № 109, зрозуміло, що моніторинг повинен відображати реальний стан з досягнення мети роботи нашої школи. Основна мета школи - виховати особистість, яка володіє сукупністю компетентностей й комунікативною, інформативною, пізнавальною, соціальною, продуктивною, полікультурною, саморозвитку, які виступають як міра здатності людини до діяльності. Основний принцип в здійсненні виховної мети школи - громадянська спрямованість, яка дуже важлива в щоденному житті.

Користуючись етапністю здійснення моніторингової діяльності, виконуючи ретельний аналіз діяльності педагогів школи, ми з'ясували для себе необхідність і актуальність моніторингу в виховному процесі, і найважливіше - нам необхідно стало з'ясувати рівень сформованості громадянської свідомості учнів школи тобто визначили недоліки в виховній роботі на різних рівнях (класовод, класний керівник, вчитель - предметник, соціальний педагог, психолог, адміністрація школи). Отже, мета нашого моніторингу - з'ясувати, наскільки організований в школі процес громадянського виховання, як він сприяє позитивним змінам в особистості дитини.

У зв'язку з цим у нас виникло ще одне питання: що саме необхідно вивчати в процесі моніторингу громадянського виховання, який предмет цього моніторингу?

Для того, щоб відповісти на це питання, згадаємо основне завдання нашого процесу виховання. Відповідно і моніторинг процесу виховання має бути спрямований на вивчення особистості дитини і створювані в освітньому закладі умови її *розвитку*. Виходячи з цього ми виділили три основні предмети нашого моніторингу.

Перше. Ставлення батьків до виховання майбутнього громадянина, їх позиція і розуміння важливості сімейного виховання. Сім'я є природним середовищем первинної соціалізації дитини, джерелом її матеріальної та емоційної підтримки, засобом збереження і передання культурних цінностей. Оскільки мета виховання підростаючого покоління — формування всебічно розвиненої особистості, сім'я, ж і школа, здійснює моральне, розумове, трудове, естетичне і фізичне виховання.

Друге. Це професійна позиція педагога - ще одне з найважливіших умов розвитку особистості дитини. Важливе значення має і характер педагогічної позиції. Чи сформована у педагога гуманістична педагогічна позиція? Гуманістичне виховання - це не тільки гуманістично зорієнтоване виховання (орієнтування дитини на гуманістичні цінності), а й гуманістично орієнтоване виховання (орієнтоване на дитину як базову для вихователя цінність). Це означає, що саме даної цінністю визначається вся ієрархія професійних цінностей педагога-вихователя, що саме дана цінність визначає вибір засобів і методів виховання.

Третє. Це особистість самого вихованця - головний показник ефективності процесу громадянського виховання. У якому напрямку відбувається розвиток особистості дитини? На які цінності він орієнтується? Які відношення до навколишнього світу, до людей, до самого себе складаються у нього в процесі виховання? Позитивні зміни, що відбуваються в свідомості вихованця, можна охарактеризувати таким інтегральним поняттям, як особистісний ріст громадянина.

Отже, визначивши предмет нашого дослідження ми, разом з психологом і соціальним педагогом школи, ще раз визначивши мету дослідження розробили механізм моніторингу, тобто яким чином будемо здійснювати дослідницьку діяльність. Для дослідження ставлення батьків до

виховання і визначення стилю виховання ми скористалися методика В. Бойченка «Дзеркало» Професійна позиція педагога як умова розвитку особистості школяра досліджувалася за діагностикою професійної позиції педагога як вихователя Для діагностики особистості школяра як головного показника ефективності процесу громадянського виховання було розроблено Тестову діагностику особистісного зростання школярів

Опитуючи батьків наших учнів ми керувалися думкою М. Стельмаховича «Тіло, душа, розум — ось три кити батьківської педагогіки». Тілесне виховання у сім'ї передбачає зміцнення здоров'я, сил та правильний фізичний розвиток дитини. Для більш достовірної інформації було охоплено батьків різних вікових категорій, з сімей з різним соціальним становищем, всього 92 особи.

Таким чином, у 15% опитаних батьків мають занадто категоричний стиль спілкування та виховання, це в яких батьки намагаються виявити певну активність у вихованні дітей, проте роблять це невміло, їх виховний вплив непослідовний, педагогічне необґрунтований. Найчастіше вони керуються власним досвідом, якого набули, коли свого часу їх виховували батьки (авторитарний стиль, *обмеження свободи, погрози*). У **37% батьків — не дуже** послідовний стиль виховання, у своєму відношенні до дітей домінує роль поради, а у 48% батьків - намагання зберегти не тільки авторитет, але і дружні стосунки, тобто толерантний стиль виховання і спілкування з дитиною. Це достатньо гарний показник на шляху до розвитку демократичного суспільства.

Звернемо увагу на запитання, де ми хотіли дізнатися про те як батьки усвідомлюють свою роль і відповідальність у житті їх дітей: 18% батьків, впевнені, що достатньо підтримувати матеріально свою дитину, забезпечити її всім необхідним (а досвід показує, що батьки просто «купають» любов чи повагу своїх дітей);

24 % батьків - ліберально ставляться до виховання, не виявляють особливої активності у вихованні дітей,

12% - батьки розуміють відповідальність за освіту, виховання, духовний і моральний зріст своєї дитини, але найчастіше не знають як це робити.

Добре, що 56% батьків розуміють - в сім'ї формується основна життєва позиція дитини, а школа лише допомагає і батькам і дітям, на таких батьків, які свідомо виховують і дбають про моральний і духовний розвиток дитини і орієнтовано роботу в школі по підвищенню педагогічної освіти батьків «Батьківські шкільні університети».

Але не можемо не звернути увагу на тих батьків, що не виявляють особливої активності у вихованні дітей, таких 24%., тобто аж 24%. Звідки взялася така достатньо велика цифра, розглянувши анкет більш ретельно ми розділили їх по віковим категоріям учнів, яких батьки відповідали на запитання і от, Яку динаміку ми спостерігали:

Тобто, батьки вже більш дорослих дітей, ті, що народили нащадків під час нестабільного політичного і економічного становища в країні

вважають, що головним є фінансова допомога дітям, чим вони здебільшого і займаються, проводячи весь свій вільний час заробляючи гроші. А от батьки дітей молодшої ланки, які швидше адаптувалися до кризових ситуацій в політиці і економіці, які більш свідомо зважували як і на що вони будуть будувати сім'ю, виховувати дітей, ті батьки, відповідно, розуміють що більшу увагу необхідно приділити моральному, духовному розвитку своїх дітей. Ми бачимо, що громадянська позиція батьків зростає Вони більшу увагу приділяють вихованню у дітей любові до батьків, рідних, рідної мови, культури свого народу; поваги до людей; піклування про молодших і старших, співчуття і милосердя до тих, хто переживає горе; шанобливого ставлення до традицій, звичаїв, обрядів, до знання свого родоводу, історії народу.

Другий предмет нашого дослідження професійна позиції педагога як умова розвитку особистості школяра, тому що батьки вбачають в нас професійних вихователів, які можуть їм допомогти виховати різнобічно розвинену, компетентну людину сі сталою громадянською позицією. Аналізуючи опитування вчителів - класних керівників хотімо звернути вашу увагу на те, що педагоги свідомо ставлять основним завданням своєї діяльності виховання життєвих компетенцій учнів - 98%, вважають **за необхідне розвивати здібності кожного учня – 92 %**, а також у навчанні та вихованні обирають підхід до кожного учня, як до особистості - 85%.

Педагоги усвідомлюють необхідність тісної співпраці класного керівника, батьків та учителів - предметників. А найважливішою проблемою у вихованні виділяють - бездуховність - 49%, потім іде неслухняність (неповага до дорослих, до їх знань і досвіду) -41%, також педагоги виділяють такі проблеми: небажання дітей щось робити, лінь - 36%, взаємне непорозуміння дітей і дорослих - 27%, тощо.

Неприємно вражає показник , де вчителі вказують шляхи подолання проблем, чому ж так мало - 44 % вважають, що власний приклад може нести значуще виховне значення? Аналізуючи результати анкетувань не забуваємо, що школа навчальний заклад, але не всі педагоги правильно оцінюють важливість виховної роботи, тільки 27%. Вчителі не зменшують свою відповідальність за освіту і виховання дітей, але використовуючи свій досвід і освіту визначили чим має займатися школа, а чим сім'я у виховання громадянина.

Вивчення особистості школяра як головного показника ефективності процесу виховання - ось головна мета нашої дослідницької діяльності.

На нашу думку в якості результату громадянського виховання ми будемо розглядати особистісний ріст дитини. Ми хотіли б простежити розвиток цінностей, який буде свідчити про особистісне зростання дитини. Тут ми спиралися на * думку В. А. Караківського, який вважає, що в сучасному суспільстві цінностями можуть бути визнані такі феномени, як Людина, Сім'я, Батьківщина, Земля, Знання, Праця, Культура. Для з'ясування рівня сформованості і розуміння цих категорій цінностями було розроблено для учнів різних вікових категорій, а також, користуючись цим тестом, опитані діти інших шкіл, з метою порівняти рівень сформованості громадянської позиції. Було опитано 155 учня нашої школи - 2,6,10 класів (57, 64, 34), та 98 учнів інших шкіл. Уявімо результати у вигляді таблиці, де для більшої наочності кращого розуміння нашої ідеї «громадянського зростання» вказано всі узагальнення в процентному співвідношенні: *

Рівень громадянської позиції	Високий рівень учні ЗШ 109	Високий рівень учні іншої школи	Недостатньо сформована учні ЗШ 109	Недостатньо сформована учні іншої школи	Не сформована, учні ЗШ 109	Не сформована, учні інших шкіл
2 класи	88%	66,8%	3,4%	16,8%	8,6 %	19,2%
6 класи	79%	81,7%	4,6%	1,91%	22,5%	16,4%
10 класи	57,2%	56%	15,4%	29%	13,2%	21%

Нам дуже приємно спостерігати, що достатньо високий рівень сформованості громадянської позиції в учнів других класів, це означає, що в і в сім'ях, і в школі приділяють велику увагу вихованню у дітей любові до батьків, рідних, рідної мови, культури свого народу; поваги до людей; шанобливого ставлення до традицій, звичаїв, обрядів, до знання свого родоводу, історії народу

Все б було чудово, коли не показники учнів 6-х класів, де йде зменшення високого рівня громадянської позиції, а ще нижче у учнів 10-х класів.

Адже, основним призначенням виховної роботи школи є формування особистості, яка придбала б у процесі розвитку здатність самостійно будувати свій варіант життя, навчити її робити цей вибір і знаходити способи його реалізації. Учні 10-х класів, майже випускники, тобто «кінцевий результат» виховного процесу школи, а з високим рівнем сформованості громадянської позиції трішки більше ніж половина - 57,2 %. Можливо наші очікування були завищеними,

Справді є і об'єктивні чинники такого результату; нестала політична і економічна ситуація в країні, можливо діти розчаровані у процесах, що відбуваються; недостатня сформованість громадянської позиції у батьків; низький соціальний рівень багатьох сімей (а у нас проста загальноосвітня школа); недостатня робота педагогічних працівників, тощо.

Не час зараз шукати винних, з'ясувати чому так сталося? У будь - якому результаті потрібно знаходити позитивне і, побачивши недоліки, знайти шляхи їх ліквідації. Нагадаю, що мета моніторингу одна - з'ясувати,

наскільки організований в школі процес виховання сприяла позитивним змінам в особистості дитини, з метою оптимального вибору виховних цілей, завдань і засобів їх рішення. Ми побачили, що процес виховання ще не досконалий і зробили для себе кілька висновків - рекомендацій, які обов'язково будемо враховувати при плануванні подальшої роботи, зокрема у напрямку

Ми розуміємо, що моніторинг у вихованні - це постійне спостереження за яким-небудь процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату або первісним припущенням. У широкому сенсі під ним розуміється систематичне спостереження за станом виховання підростаючого покоління з метою його вивчення, оцінки, прогнозу, розвитку позитивних та попередження негативних процесів.

Звичайно, в системі громадянського виховання є проблеми, але хочеться побажати собі і нашим колегам, щоб громадянська освіта в Україні, нарешті, здобула належний їй рівень; щоб цілі та засоби громадянського виховання, зокрема внутрішні ціннісні орієнтації наших педагогів та їх вихованців, співпадали, а не навпаки.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО СКЛАДАННЯ ПРОГРАМ ВИХОВАННЯ

Худенкова І.Г,

методист НМЦ м. Енергодар

(науковий керівник – кандидат педагогічних наук Горшкова О.Г.

Розвиток виховання в системі освіти розглядається сьогодні, як один із засобів вирішення існуючих в сучасному суспільстві найбільш гострих, актуальних соціальних проблем дитинства. Ефективність виховного процесу перебуває у прямій залежності від уміння кожного педагога - практика визначати актуальні завдання виховання для конкретного освітнього закладу, дитячого колективу, конкретної дитини. Особливо це важливо в роботі класного керівника, який повинен вміти прогнозувати результати розвитку особистості, проектувати виховні ситуації, вибудовувати їх у послідовності, що веде до бажаних результатів, розробляти зміст виховного процесу, орієнтуючись на пріоритетні виховні цінності, відбирати педагогічні технології у відповідності з поставленими цілями і завданнями, що знаходять відображення в програмах виховання.

Нажаль, сьогодні більшість класних керівників м. Енергодара відчують труднощі при розробці та створенні програм виховання. Це стало очевидним у ході проведення семінарів для класних керівників Науково-методичним центром управління освіти Енергодарської міської ради, при підготовці та проведенні міського конкурсу «Кращий класний керівник – 2008, 2009, 2010 років», де необхідною умовою було складання «Програми індивідуального розвитку особистості учня», «Програми розвитку колективу

класу», «Програми роботи з батьками», а також створення моделі класного колективу. В існуючій педагогічній літературі найчастіше програми з виховання представлені у схематичному вигляді, де перераховуються їх складові частини, але не завжди є розгорнуте пояснення покрокового алгоритму складання програми. У зв'язку з цим дуже часто педагоги - вихователі звертаються до методиста з виховної роботи НМЦ за роз'ясненнями та кваліфікованою допомогою щодо складання програм виховання. Нижче наведені рекомендації допоможуть проектувати різні програми виховання в загальноосвітніх установах.

Програма виховання - це системне уявлення про умови досягнення виховних цілей, що виражається в послідовно викладеному змісті виховного процесу, механізмах його реалізації та основних показниках духовно-морального становлення особистості в результаті його освоєння. Розрізняються два види програм. Програми навчання націлені на формування у дітей знань, умінь, навичок, а пріоритетним завданням у програмі виховання виступає створення умов для духовного становлення особистості, підготовка дитини до життєвого самовизначення. У навчальній програмі робиться акцент на інтелектуальну сферу учня; формування його свідомості, мислення, світогляду, освоєння нових ступенів освіти; розвиток пізнавальних інтересів. У програмі виховання педагогічні зусилля орієнтуються на духовно-моральний розвиток особистості - формування у дитини активної громадянської позиції, готовність учня до самостійного морального вибору, становлення у нього системи цінностей і здатності реалізувати їх у практичній діяльності, потреба у самовдосконаленні, самореалізації в соціально і особистісно значущій діяльності. Програма виховання спрямована на формування у підлітка певного ставлення до оточуючого світу та до самого себе, наприклад, ціннісне ставлення до свого здоров'я, ставлення до природи, моральне ставлення до людей і т.п. Приступаючи до створення програми виховання, слід дотримуватися наступних принципів програмування: принципу варіативності, співтворчості, динаміки, самовизначення, творчої діяльності, принципу гуманізму.

Орієнтовна структура програми виховання

1. Концептуальні засади програми (вступна частина).
2. Аналіз соціально-педагогічної ситуації розвитку виховання.
3. Мета. Завдання.
4. Очікуваний результат. Сходи колективного та особистого зростання учасників виховного процесу.
5. Зміст виховання (Тематичні блок).
6. Механізми реалізації змісту виховання.
7. Додаток: (кадрове забезпечення програми; джерела фінансування; календарний план реалізації).

Щоб визначитися в основних характеристиках створюваної програми необхідно відповісти на ряд питань.

Перший блок питань допоможе конкретизувати простір програмування:

1. Програма розрахована на часовий відрізок (тривалість реалізації, розрахована на навчальний рік, чверть, тиждень).
2. Програма передбачає участь дітей наступних вікових груп.
3. Програма буде реалізовуватися на базі наступного типу ОУ або соціального інституту(школа, установа додаткової освіти). Програма може бути розрахована на клас, паралель, конкретного учня.
4. Програма розрахована на категорію дітей(учасниками програми можуть бути учні, діти з девіантною поведінкою, обдаровані діти тощо).

Другий блок питань може визначитися в «якісних» характеристиках програми, обумовлених уявленнями про виховні цінності, виявленими проблемами в розвитку дітей, яким адресована програма.

1. Які актуальні проблеми нашого часу покликана вирішувати створювана програма?
2. Які найбільш гострі протиріччя між вимогами соціокультурного розвитку суспільства і рівнем розвитку передбачуваних учасників програми ви знаходите?
3. Яке місце займає справжня програма у виховній діяльності колективу вашого навчального закладу?
4. Які аспекти актуальних проблем розвитку виховання вашого колективу зачіпає створювана програма?
5. Які специфічні характеристики соціокультурного простору, в якому знаходиться ОУ, та освітнього простору, в якому розгортається виховний процес, зумовлюють особливості вашої програми?
6. У чому полягає особливий виховний потенціал дитячого і педагогічного колективу, навколишнього соціального середовища, на реалізацію якого спрямована ваша програма?

Відповіді на ці питання дозволять педагогу визначити простір програмування і виявити проблему або комплекс проблем, на вирішення яких буде спрямована програма.

Виявлення проблеми дозволяє перейти до наступного кроку програмування виховного процесу - до формулювання концептуальних (теоретичних) основ і мети програми. У викладі концептуальних засад можна посилатися на філософські та педагогічні теорії, але їх вибір буде обумовлений власною точкою зору автора на проблему.

Питання допомагають визначитися в концептуальних засадах програми:

1. Виявлена проблема є частиною яких більш масштабних соціокультурних проблем?
2. У чому вбачають суть цієї глобальної проблеми філософи, культурологи, соціологи, педагоги?
3. Як співвідноситься філософське бачення шляхів розв'язання глобальних проблем з проблемами педагогічними, з розвитком кожної окремо взятої особистості?

4. Розробляючи програму виховання, слід розуміти, що під вихованням розуміється цілеспрямований вплив на різні особистості - створення умов для її духовно-морального становлення.

Далі необхідно перейти до тезовому викладу психологічних основ, що розробляється, в яких будуть відбиті уявлення про вікові особливості дітей - передбачуваних учасників програми. Вимагатимуть короткого пояснення і основні з вживаних термінів (наприклад, якщо це програма профілактики девіантної поведінки, то буде потрібно пояснення терміну «девіантну поведінку»). У понятійний апарат повинні увійти тільки ті терміни, змістом яких обумовлено зміст, специфіка програми. Концептуальні основи доцільно записати тільки в тому обсязі, який можна розглядати як необхідний і достатній для розуміння суті, специфіки програми.

Формулювання мети залежить від вихідних положень і одночасно є одним з концептуальних тез програми. Мета повинна бути сформульована настільки ясно, чітко і конкретно, щоб по ній прочитувався весь сенс програми, її специфіка і передбачуваний результат. Мета програми виховання конкретизується завданнями. Кожне завдання має бути орієнтована на досягнення дуже конкретного певного результату. Формулюючи завдання, одночасно прогнозуємо результати реалізації програми. Завдання необхідно сформулювати так, щоб рішення або нерозв'язання їх можна було, так чи інакше, зафіксувати по завершенню програми. Завдання мають бути розраховані на конкретний часовий період реалізації програми, бути реальними, але разом з тим орієнтованими на максимально позитивний результат діяльності по досягненню наміченої мети. При конкретизації мети завданнями виділяються основні змістовні блоки програми, оскільки за рахунок реалізації певного змісту досягається прогнозований результат.

Сформульовані цілі педагогічної програми втілюються в конкретних прогнозованих результатах розвитку особистості, які досягаються в процесі реалізації змісту виховання. Очікуваний результат є наслідком поставлених завдань, але розкрити його слід максимально конкретно, стосовно кожного з основних етапів реалізації програми. У навчальних програмах передбачуваний результат оформляється у вигляді переліку знань, умінь і навичок, які набувають на кожному ступені освіти. В основі визначення результатів програми виховання лежить динаміка духовно-морального розвитку особистості і їх головним прогнозованим результатом є формування у школяра певних особистісних якостей.

Четвертий компонент програми виховання - зміст виховного процесу. У процесі реалізації змісту програми здійснюється досягнення сформульованої в програмі цілі. Зміст програми і механізми його реалізації повинні відповідати меті та завданням. Формулюючи мету, проектується тематичні блоки змісту програми. Змістом програм виховання має бути щось, що забезпечує розвиток духовно - моральної сфери особистості це діяльність. Ключовою категорією у визначенні змісту виховання розглядається соціокультурний досвід дитини.

В якості основних видів соціокультурного досвіду учня можна розглянути:

1. Досвід прийняття самостійних рішень у ситуації морального вибору.
2. Спостереження позитивних зразків самореалізації особистості в соціально і особистісно значущій діяльності.
3. Успішну самореалізацію в пізнавальній, творчій, ігровій діяльності.
4. Досвід реалізації різних рівнів позицій активного учасника, організатора, консультанта і ін.
5. Застосування отриманих у ході навчального процесу знань, умінь, навичок у соціально значимої діяльності.
6. Аналіз оцінки поведінки людей в різних життєвих ситуаціях, що відображає їх особистісні якості і досвід самооцінки, звіряємо з оцінками дорослих і однолітків.
7. Співпраця з однолітками і дорослими.
8. Проектування власної діяльності, прогнозування і подальший аналіз її результатів.

Основними напрямками, в рамках яких відбувається формування всіх видів соціокультурного досвіду учнів виступають:

- Формування етичної культури особистості, навичок позитивного спілкування, розвиток комунікативних здібностей.
- Громадянське, патріотичне виховання, формування культури міжнаціонального спілкування.
- Трудове та економічне виховання, формування готовності до свідомого вибору підлітком майбутньої професії, активної адаптації на ринку праці.
- Виховання екологічної культури.
- Естетичне виховання.
- Правове виховання
- Розвиток пізнавальної активності, стимулювання до самоосвіти, інтелектуальний розвиток особистості.
- Виховання прагнення до самостійного вибору здорового способу життя.

Створення програми завершується розробкою механізмів реалізації програми, яка передбачає наявність опису моделі виховного процесу, структури дитячого самоврядування, «ключових» заходів, законів життя колективу освітньої установи, виховних технологій. Механізми повинні відповідати логічній схемі програми - її концептуальним засадам, цілям і завданням, змісту, враховувати специфіку програми та сприяти досягненню прогнозованого результату. Так, наприклад, одним із ефективних форм реалізації програми виховання в молодшому шкільному віці є сюжетно-рольова гра у формі тривалих ігор, заснованих на сюжетах відомих казок, ігор-подорожей по казковим стежинам, материкам, океанам. Така форма стимулює дітей до творчості, відповідає їхнім віковим особливостям, де кожному учаснику програми пропонується спробувати себе в ролі того чи іншого героя. Дана форма привносить в шкільне життя частку романтики, реалізується принцип дієвості дитячого життя, створюється приваблива для учнів система стимулювання особистісного та колективного зростання за

рахунок застосування посад, почесних звань, супроводжуються барвистою символікою, запам'ятовуються урочистими ритуалами. У механізмах реалізації слід дати короткий опис її сюжету, етапів розвитку. Для школярів старшого віку поряд з основним сюжетом тривалої гри доцільна розробка циклів індивідуальних і колективних соціально і особистісно значущих проєктів. Проєктна діяльність сприяє актуалізації знань, умінь, навичок школярів, їх практичного застосування у взаємодії з навколишнім світом, стимулює потребу дитини в самореалізації, самовираженні, у творчій особистісно і суспільно значущій діяльності.

Основні етапи методу проєктів:

1. Цілепокладання. Педагог допомагає учневі визначити найбільш актуальну і в той же час посильну для нього завдання на тривалий відрізок часу.
2. Розробка проєкту - плану діяльності з досягнення наміченої мети.
3. Виконання проєкту, що має на увазі конкретне практичне справу або ряд практичних кроків до наміченої мети.
4. Підведення підсумків виконання проєкту та визначення завдань для нових проєктів.

Реалізація змісту програми виховання може успішно здійснюватися в результаті створеної в освітньому закладі системи діяльності різновікових профільних дитячих об'єднань.

Підводячи підсумки створення програм виховання важливо, щоб при їх складанні не був би втрачений принцип варіативності, не обмежувалося простір самореалізації дітей та підлітків, програмування виховного процесу було б направлено на створення умов для духовно-морального розвитку особистості дитини, становлення його активної соціальної позиції, формування позитивного соціокультурного досвіду.

Література.

1. Григор'єв Д.В. Виховна система школи: від А до Я.-М., 2006.
2. Робота класного керівника: Методичний посібник \ Під. ред. Є. О. Слепканевой. - М.: аркто, 2006.
3. Сергєєва В.П. Технологія діяльності класного керівника у виховній системі школи. - М., 2007
4. Цветкова І.В. Як створити програму виховної роботи. - М., 2006.

КРАЄЗНАВЧИЙ МАТЕРІАЛ — ОСНОВА ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ДОПРОФІЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Цветкова А.М. Скавронський П.С.,

*Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 11 м. Бердичева Житомирської
області*

Бердичівський міськком профспілки працівників освіти та наукових установ

В статті розкрито зміст краєзнавчого матеріалу, який використовують в своїй роботі вчителі географії загальноосвітньої школи I-III ступенів № 11 м. Бердичева по патріотичному вихованню молоді при здійсненні допрофільної підготовки учнів в ході вивченні курсів за вибором «Рідний край», «Історія географічних досліджень», «Мій Бердичів», «Історія рідного краю». Основою для патріотичного виховання учнів є зміст краєзнавчого матеріалу про природу, економіку та історію рідного краю.

Ключові слова: патріотичне виховання, рідний край, курс за вибором, допрофільна підготовка, географія.

Вступ. Концепція національно-патріотичного виховання молоді, яка затверджена спільним наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України, Міністерства оборони України, Міністерства культури і туризму України 27.10.2009 р. № 3754/981/538/49 ставить поряд з багатьма іншими завданнями і мету «формування духовних цінностей українського патріота: почуття патріотизму, національної свідомості, любові до українського народу, його історії, Української Держави, рідної землі, родини, гордості за минуле і сучасне на прикладах героїчної історії українського народу та кращих зразків культурної спадщини» [13]. Сьогодні сформоване соціальне замовлення на ефективні виховні системи й технології.

Вихідні передумови. Загальні підходи до змісту та основних напрямків здійснення патріотичного виховання в школі взагалі та на окремих уроках з предметів інваріантної складової робочих навчальних планів шкіл розкрито в багатьох наукових виданнях. Але публікації в науковій літературі, які були б присвячені роботі з патріотичного виховання молоді при здійсненні допрофільної підготовки учнів загальноосвітньої школи є, на жаль, рідкістю.

Формулювання цілей статті, постановка завдання. Завдання даної статті — розкрити зміст краєзнавчого матеріалу про природу, економіку та історію рідного краю і зміст основних курсів за вибором шкільного компоненту навчального плану загальноосвітньої школи I-III ступенів № 11 м. Бердичева, де здійснюється патріотичне виховання в ході допрофільної підготовки учнів.

Виклад основного матеріалу. Вчителі географії загальноосвітньої школи I-III ступенів № 11 м. Бердичева мають багаторічний позитивний досвід викладання географії та створили ефективну виховну систему національно-патріотичного виховання в навчально-виховному процесі своєї школи. Більше 10-ти років в школі поглиблено вивчається географія. Поряд з традиційними курсами географії інваріантної складової річного робочого навчального плану школи учні продовжують вивчати курси «Рідний край» (5 кл.), «Історія географічних досліджень» (7 кл.), «Мій Бердичів» (8-9 кл.), «Історія рідного краю» (7-11 кл.) на які виділяються години варіативної складової річного робочого навчального плану школи та які є формою допрофільної підготовки учнів для вивчення в старшій школі предметів географічного профілю.

Курс «Рідний край» вивчався в школах України починаючи з 1992-1993 навчального року. Для його вивчення в кожній області було створено методичні комплекси: посібники для учнів [7], методичні посібники для вчителів [5], географічні атласи [4], зошити з друкованою основою [11]. На жаль, в ході реформування загальноосвітньої школи та переходу її на дванадцятирічний термін навчання, який закінчився в кінці кінців фіаско, було втрачено краєзнавчий курс «Рідний край» і він зник з інваріантної складової робочих навчальних планів шкіл не дивлячись на численні протести вчителів та громадських організацій. Але, враховуючи той краєзнавчий потенціал, який несе курс «Рідний край», і його значення для патріотичного виховання школярів, адміністрація і педагогічний колектив загальноосвітньої школи I-III ступенів № 11 при підтримці батьків щороку вводять до робочого навчального плану цей курс, як курс за вибором учнів. Таким чином, ми продовжуємо здійснювати патріотичне виховання п'ятикласників засобами краєзнавчого матеріалу вивчаючи на цих уроках родовід учнів, основні форми поверхні своєї місцевості, гірські породи та мінерали краю, пам'ятки природи, водні багатства свого краю, рослинність і тваринний світ. Діти з задоволенням сприймають навчальний матеріал, пригадують побачене і почуте під час літніх канікул, під час поїздок з батьками до своїх бабусь та дідусів в сільську місцевість. Крім того, учні знайомляться з населенням рідного краю, основними галузями господарства. Ряд уроків відводиться для вивчення освіти, науки, культури Житомирщини, пам'ятних та визначних місць області, видатних людей, уродженців Житомирської області. Цікаво проходять уроки вивчення традицій, побуту та звичаїв населення своєї місцевості. Для кращого засвоєння навчального матеріалу в канікулярний час проводимо екскурсії до Житомирського обласного краєзнавчого музею, а окремі уроки проводимо під час навчального року безпосередньо в музеї історії міста Бердичева, який розташований поблизу школи.

В ході вивчення курсу «Рідний край» підводимо п'ятикласників до висновку, що треба вміти любити й свій рідний край і свою велику батьківщину, треба вчитися любити рідну землю, бо вона зберігає великі цінності й скарби вітчизняної історії. І не лише в товщі землі, яку вивчають археологи й геологи, але й у своїй природі, в будівлях, в спогадах і переказах, у легендах і думах, казках, піснях, у танцях, у спогадах і переказах, у легендах і думах, казках, піснях, у танцях, у традиціях народної творчості, у трудових навиках, у звичаях і обрядах, рідній мові. І все це необхідно оберігати для наступних поколінь. Учні усвідомлюють, що їх рідне місто, — лише частка всієї нашої держави, що успіхи всієї країни, — передумова й гарантія руху вперед також і свого краю, а природні багатства, господарські й культурні успіхи рідного краю — це внесок у спільне багатство, у спільну справу нашої Батьківщини [7, с. 169-170].

У 7 класі вивчаємо курс за вибором «Історія географічних досліджень» [10, с. 24-29]. При вивченні теми «Дослідження Нової Гвінеї М.М. Миклухо-Маклаєм» [10, с. 28] даємо випереджаюче завдання декільком учням

підготувати розповідь на тему «М.М. Миклухо-Маклай і наш край». Після вивчення основного матеріалу про наукові дослідження Миклухо-Маклая на острові Нова Гвінея підготовлені заздалегідь учні розповідають, що прашур майбутнього вченого був курінним отаманом Запорізької Січі. Спершу його прізвище було Охрім Макуха, а прадіда Маклая звали Степан Макуха, який був сотником у козацькому війську. Він якраз і змінив своє прізвище на «благородніше». А сталося це через те, що той же Степан Макуха в 1772 р. при взятті Очакова, під час російсько-турецької війни, командував кінною сотнею і «виявив кмітливість при взятті Очакова, під час російсько-турецької війни, командував кінною сотнею і «виявив кмітливість і безприкладне геройство», за що дістав чин хорунжого і дворянство. Прізвище ж Макуха ніяк не звучало по дворянському, тож він і вирішив змінити на милозвучніше — Миклуха.

Мати М.М. Миклухо-Маклая Катерина Семенівна походила з шляхетної родини: лікаря, учасника війни 1812 р., підполковника у відставці С.Ф. Беккера, обрусівшого німця і польської дворянки Лідії Шатковської. Батько М.М. Миклухо-Маклая Микола Ілліч походив із Стародубського повіту на Чернігівщині.

У 1884 р. М.М. Миклухо-Маклай писав: «Моя особа є живим прикладом того, як щасливо з'єдналися три одвічно ворожі сили. Палка кров запорожців мирно злилася з кров'ю їхніх, здавалося непримиренних ворогів — гордих поляків, розбавлена кров'ю холодних німців. Чого у цій суміші більше, чи який з її складників у мене найзначніший судити було б необачно й навряд чи можливо. Я дуже люблю батьківщину мого батька, Україну, але ця любов не применшує поваги до двох вітчизн батьків моєї матері — Німеччини і Польщі».

У 1873 р. Катерина Семенівна, вже після смерті чоловіка, здійснила його заповіт і купила маєток у Малині (нині районному центрі Житомирської області) і з синами Сергієм і Михайлом та дочкою Ольгою переїхали туди на постійне проживання.

4 жовтня 1886 р. М.М. Миклухо-Маклай, після подорожі на Нову Гвінею, приїхав до Києва, а звідти через Радомишль разом із братом дісталися до Малина, де він пробув понад два місяці. Його розмістили в найдальшій кімнаті, яка звалась «бібліотекою», тому що в ній стояла полиця з книгами батька — Миколи Ілліча. Тут було спокійно і просторо. Залізне ліжко, два стільці, великий дерев'яний стіл, що заміняв письмовий. Вечорами сім'я збиралась у нього в кімнаті і слухала жваві розповіді про мандрівки. Говорив він завжди із захопленням, в його розповідях переплітались і події раннього дитинства, і студентства, і життя в тропічних країнах. Микола Миколайович вивчав побут, звичаї, традиції місцевого населення, захоплювався народною творчістю, досліджував багатий тваринний і рослинний світ краю, цікавився історією древлян, у сусідніх селах вивчав антропологічні особливості жителів Полісся. Та найголовнішим його завданням було «приступити до надрукування своїх «Подорожей». Робота була з нелегких. Приходилося, поряд з літературною правкою, здійснювати

переклад, оскільки чимало щоденників і заміток було написано іноземними мовами, а Миклухо-Маклай знав їх аж 17!!! Як би там не було, а редакційну підготовку 1-го тому подорожжя мандрівника було закінчено ним саме в Малині. З Малина він відбув до Петербурга і прибув туди 21 липня 1886 р.

Другі відвідини Малина вченим припадають на літо 1887 р. Цього разу родину він відвідав разом з дружиною Маргаритою Робертсон і дітьми Олександром і Володимиром. Другий візит до Малина був короткочасним.

До останніх днів свого життя видатний вчений цікавився Малином, своїми рідними і знайомими. Нестатки і важка хвороба підірвали здоров'я М.М. Миклухо-Маклая. Він помер у квітні 1888 р. і похований в Петербурзі [6].

Після такого повідомлення в учнів розвивається почуття гордості за свого земляка, вченого, який жив і творив поряд, а став відомим на весь світ вченим.

Під час канікул організуємо екскурсійну поїздку до м. Малина, де зберігся до нашого часу будинок сім'ї Миклухо-Маклаїв. Відвідуємо кімнату-музей М.М. Миклухо-Маклая і слухаємо розповідь екскурсоводів — студентів Малинського лісотехнічного коледжу, який розміщений нині в цьому будинку.

З 1 вересня 2003 р. в загальноосвітніх школах міста Бердичева за ініціативою міського голови В.К. Мазура введено новий краєзнавчий курс «Мій Бердичів». Для цього в кожній школі виділено з варіативної частини річного навчального плану по одній навчальній годині в 7-х класах для викладання даного курсу і враховано його вивчення при складанні розкладу уроків. Вчителям історії було запропоновано затверджену міським інформаційним центром програму курсу, яка враховувала наявність фактичних опублікованих матеріалів з історії свого міста та наявність відповідних експозицій в музеях міста та району. Програма курсу розрахована на проведення 34-х уроків. Учні вивчають такі теми: «Вступ. Бердичів — наша мала Батьківщина», «Символіка Бердичева: герб, прапор, гімн», «Система міського самоврядування», «Топоніміка Бердичева», «Бердичів і околиці з найдавніших часів до початку IX ст.», «Бердичів у складі Речі Посполитої», «Бердичів в роки громадянської війни», «Геноцид єврейського народу під час німецько-фашистської окупації в роки Великої Вітчизняної війни», «Бердичівське підпілля в роки Великої Вітчизняної війни», «Ярмарки Бердичева — минуле і сучасне», «Розвиток музейної справи в Бердичеві. Бердичівський історико-культурний заповідник», «Видатні уродженці Бердичева», «Перебування в Бердичеві видатних людей», «Оноре де Бальзак і Бердичів», «Джозеф Конрад і Бердичівщина. Екскурсія в музей Джозефа Конрада в селі Терехова Бердичівського району», «Промисловість Бердичева» та інші [12].

Джерельною базою для підготовки вчителів до уроків є збірники матеріалів наукових краєзнавчих конференцій, які були проведені в м. Бердичеві: міжнародної «Бердичівська земля в контексті історії України», присвяченої 200-річчю від дня народження видатного французького

письменника Оноре де Бальзака (18-21 травня 1999 р.) [2] та всеукраїнської «Бердичівщина: поступ у третє тисячоліття» присвяченої 100-річчю з дня народження краєзнавця-аматора з села Бистрик Бердичівського району Г.Г. Богуна (15-17 травня 2001 р.) [3]. Використовують вчителі також історико-краєзнавчі нариси вчителя історії Бердичівського технологічного коледжу Броніслава Марковського «Бердичівська земля з найдавніших часів до початку ХХ ст.» [9] та завідувача кафедрою природничо-математичних дисциплін Житомирського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидата географічних наук, доцента Миколи Костриці та його співавтора, на жаль, покійного вже, колишнього директора загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 3, відомого і знаного краєзнавця Фелікса Пашківського «Бердичів» [8].

Після вивчення загальної характеристики сучасної промисловості міста, вчителі на наступному уроці ознайомлюють учнів з роботою ВАТ "Бердичівський машинобудівний завод "Прогрес" безпосередньо в музеї історії заводу. Відвідування музеїв і вивчення їх матеріалів безпосередньо в музеї оживляють уроки, підвищують їх ефективність, сприяють патріотичному вихованню учнів. Експозиція музею в хронологічному порядку охоплює весь історичний шлях розвитку підприємства від часу створення в 1860 році до наших днів. В музеї зібрано справжні документи та їх копії, вирізки з газет, особисті речі працівників підприємства та інші експонати. Учні знайомляться з фотопортретами кращих виробничників, творцями високопродуктивного і надійного обладнання для підприємств хімічної промисловості. Окремі учні пізнають на фотопортретах своїх рідних і знайомих, сусідів. Діляться враженнями з однокласниками. Екскурсовод знайомить учнів з видатними людьми підприємства.

Урок на тему "Джозеф Конрад і Бердичівщина" проводимо в музеї Джозефа Конрада в селі Терехова Бердичівського району. Уроки, проведені безпосередньо в музеях, надають їм своєрідного колориту, справляють незабутнє враження в пам'яті школярів.

В 7-11 класах наказом по управлінню освіти і науки Житомирської державної адміністрації введено курс «Історія рідного краю» за рахунок варіативної складової робочого навчального плану школи, де виділено в кожному класі по 0,5 тижневих години навчального навантаження. Складено навчальні програми для кожного класу, видано відповідні навчальні посібники для кожного класу.

Вивчаючи у 8 класі тему «Козацькі часи в нашому краї» розповідаємо, що під час козацько-селянського повстання під проводом К. Косинського, 23 січня (2 лютого) 1593 р., на відстані двох кілометрів на південь від села П'ятка, що під Бердичевом (на сучасному шляху Чуднів — Бердичів), відбулася головна битва між добре озброєним та спорядженим панським військом, що складалося з найманих вояк з Угорщини, шляхетського ополчення з Волині під командуванням князя К. Острозького і кількатисячним козацько-селянським військом на чолі з К. Косинським — гетьманом українського реєстрового козацтва, талановитим керівником

селянсько-козацького повстання проти гніту польської і української шляхти. Окрім козаків, значну частину повстанського війська становили селяни, міщани, які були в основному озброєні косами, ціпами, вилами і не були обізнані з військовою справою.

Повстанці утворили з возів укріплений табір у відкритому полі, зосередивши в середині його військо. Стояла сувора зима, земля глибоко промерзла і окопатися було важко. Кривава битва тривала тиждень. Повстанці мужньо і стійко відбивали атаки відступаючих, але сили були нерівні. Супротивник зумів розірвати козацькі вози і проникнути в табір. Обороняючись, повстанці відступили за укріплення містечка П'ятки, втративши понад дві тисячі чоловік. Шляхта також зазнала відчутних втрат і змушена була піти на переговори. Перед реєстровими козаками шляхта поставила вимоги, щоб вони вірно служили королю, скинули К. Косинського, не робили походів на «волость». К. Косинський підписав угоду і разом з реєстровими козаками повернувся на Запорізьку Січ, та повстання на цьому не скінчилося [1].

Повідомляємо учням, що наш край пам'ятає славних синів, які вели вперту боротьбу за свою незалежність в роки Визвольної війни 1648-1657 рр.

Так, після перемоги козацько-селянської армії під Жовтими Водами та Корсунем на українських землях з небаченою швидкістю поширювалося полум'я визвольної боротьби, охоплюючи все нові й нові райони. Богдан Хмельницький розіслав по всій Україні універсали, в яких закликав усіх, хто може тримати в руках зброю, щоб «збиралися окружно на добрих конях до Білої Церкви», обіцяв «козацьке звання». Влітку 1648 р. спалахнули повстання й на території Південно-Східної Волині. Особливо активізувалася боротьба народних мас, коли І. Вишневецький зі своїм військом наприкінці травня 1648 року переправився в районі Любеча на Правобережжя і через Овруч, Житомир, Котельню пройшов на Брацлавщину. В ході боротьби з ним та місцевою шляхтою повстанці на чолі з Максимом Кривоносом визволили багато населених пунктів. Зокрема, було визволено П'ятку, Любар, Чуднів, Бердичів, Житомир, Зв'ягель, Баранівку. Загін Максима Кривоноса і козаки Білоцерківського полку на чолі з Іваном Гирею в червні 1648 р. обложили містечко Махнівку (тепер смт Комсомольське, Козятинського району, Вінницької області), що біля Бердичева. В Махнівці закрилися 500 шляхтичів із сім'ями і три хоругви польських військ під командуванням Яна Тишкевича. В ході потужного штурму повстанці запалили острог, але шляхта продовжувала відстрілюватися. І лише коли повсталі міщани відчинили браму містечка, шляхтичі відступили в замок. Спроба козаків його захопити не увінчалася успіхом. Тоді Кривоніс спрямував свої війська на бернардинський монастир і швидко взяв його. Серед трофеїв була невелика гармата і понад десять гаківниць. Зброю повстанці втягли на дзвіницю й почали методично обстрілювати замок, завдаючи йому великої шкоди. Водночас були організовані нові загони з міщан, які разом з козаками пішли на новий штурм замку. Але саме в цей час підійшли війська Яреми Вишневецького і вступили в бій з полками, якими командував син Кривоноса

— Кривоносенко. Зібравшись з силами, повстанці відповіли контрнаступом, під час якого загинуло близько тисячі воїнів Вишневецького. Одночасно козацька кіннота вдарила з іншого боку, а піхота посилила вогонь. Внаслідок цієї атаки ворог втратив ще 1500 чоловік, а самого Вишневецького ледве не збив з коня списом Кривоніс.

18 липня 1648 р. повстанці визволили Бердичів зруйнувавши при цьому замок і монастир. Були розбиті польські загони біля містечка П'ятка. В складі загонів Максима Кривоноса билися проти польсько-шляхетських військ жителі Бистрика, Голодьок (сучасна Мирославка) та інших навколишніх сіл. Таким чином, наприкінці червня — на початку липня 1648 р. вся територія Бердичівщини контролювалася повсталим народом.

У ході боротьби селяни й міщани оголошували себе козаками, організовували повстанські загони, оскільки соціальна організація запорозького козацтва найбільш відповідала їхнім поглядам на справедливе життя і ґрунтувалася на таких демократичних принципах, як заперечення феодально-кріпосницької залежності, рівність у праві володіння землею, широка участь козаків в органах самоуправління. До процесу покозачення народу України позитивно ставився Б. Хмельницький. При цьому Б. Хмельницький вбачав в покозаченому селянстві основного союзника в боротьбі за незалежну українську державу [1].

У серпні 1659 р. біля містечка Слободище, що поблизу Бердичева, стояв з військом гетьман Юрій Хмельницький. Звідси він надіслав полякам листа про укладання мирної угоди. А 17 жовтня 1660 р. там же, гетьманом Юрієм Хмельницьким було укладено договір з Польщею, який увійшов в історію під назвою Слободищанський трактат. Його суть зводилась до того, що Чернігівське, Київське і Брацлавське воєводства мали отримати автономію у складі Речі Посполитої: влада мала належати виборному гетьманові, податки і прибутки — залишитися в Україні; мала бути армія в 60 тис. чоловік; польські війська не мали права переходити кордон з Україною, а якщо переходили, то поступали під командування гетьмана; католицька і православна церкви визнавалися рівними [1].

Висновки. Таким чином, вчителі загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 11 м. Бердичева здійснюють патріотичне виховання учнів засобами краєзнавчого матеріалу в ході викладання допрофільних курсів за вибором. Вчителі формують в учнів національну свідомість, любов до України, свого народу, шанобливе ставлення до його історії та культури, здатність пишатися приналежністю до українського народу.

ІІІ СЕКЦІЯ

ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ. ТРАДИЦІЇ КОЗАЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.

Константинов В. В.

*член Робочої групи з питань патріотичного виховання молоді при Апараті
Ради національної безпеки і оборони України, керівник Центру
патріотичного виховання дітей та молоді "Юний прикордонник"*

Майже за 20 років незалежності України нормативно – правова база щодо патріотичного виховання молоді підтримувалась у активному стані. Це Конституція України, Закони України: "Про громадянство", "Про основи національної безпеки України", "Про Раду національної безпеки і оборони України", "Про Збройні Сили України" та інші.

Поряд з цим, можна назвати і низку нормативно-правових актів, які прямо стосуються саме патріотичного виховання молоді:

Постанова Верховної Ради, від 22.05.2003 року № 865-IV "Про заходи Кабінету Міністрів України щодо захисту національних інтересів держави у сферах національно свідомого і патріотичного виховання молодого покоління та забезпечення умов його розвитку";

Постанова Верховної Ради, від 22.09.2004. № 2033-IV "Про прийняття за основу проекту Закону України **про Загальнодержавну програму патріотичного виховання молоді на 2004 - 2008 роки**";

Розпорядження Президента, від 29.06.2001 року за № 173/2001-рп "Про заходи щодо дальшого вдосконалення системи патріотичного виховання молоді";

Розпорядження Президента, від 18.06.2003 за № 181/2003-рп "Про підтримку патріотичної акції "Мир нашому дому";

Рішення Міністерства освіти і науки від 11.04.2002 за № 3/2-4 "Про вдосконалення інтеграційних процесів військової і цивільної освіти та їх вплив на патріотичне виховання молоді";

Міністерство освіти і науки Міноборони Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту Міністерство культури і туризму Спільний Наказ, від 27.10.2009, № 3754/981/538/49 "Про Концепцію національно-патріотичного виховання молоді";

Міністерство освіти і науки Міноборони Міністерство у справах сім'ї, дітей та молоді Спільний Наказ, від 25.12.2003, № 855 "Про затвердження Положення про дитячо-юнацьку військово-спортивну патріотичну гру "Сокіл" ("Джура") Українського козацтва";

Міністерство освіти і науки Міноборони Міністерство у справах сім'ї, дітей та молоді Спільний Наказ від 05.04.2004, № 274/112/10 "Про затвердження Положення про Всеукраїнську військово-спортивну гру "Патріот";

Міністерство освіти і науки Міністерство у справах молоді та спорту Наказ від 17.08.2005, № 479/1656 "Про впровадження фізкультурно-оздоровчого патріотичного комплексу школярів України "Козацький гарт".

Необхідно зазначити, що затвердження Програми, яка має статус Національної, тобто «загальнодержавної», належить до повноважень Верховної Ради України.

Окрім того на наш погляд необхідно відмітити, що зараз в державі відсутня системна діяльність органів виконавчої влади у створенні соціально-економічних умов і гарантій у сфері героїко-патріотичного виховання населення.

У нас ще відсутні документи загального, я б сказав, інтегрального характеру, які б об'єднували в собі усю багатовекторну систему національної безпеки, постали б своєрідним монолітом, на якому було б закріплено усі ланки складного механізму забезпечення національної безпеки.

Таким документом має бути Стратегія національної безпеки, яку затверджує Президент України і яка щорічно розглядається Верховною Радою України. Над цим документом розгорнута широка багатостороння робота Апарату Ради. У цій роботі використовується як наш значний науковий потенціал, так і досвід успіхів та помилок усього періоду незалежності України.

Кожному зрозуміло, що Стратегія національної безпеки не може існувати у вигляді ідеологічної абстракції, вона повинна базуватись на систему національних переконань, суспільну психологію, відповідати загальнонаціональному баченню наших інтересів і шляхів їх захисту, при цьому також враховувати інтереси світової спільноти та реалії геополітики. Одним словом, настав час, коли, з урахуванням попереднього досвіду, нам необхідно визначитись стосовно **загальнонаціональної української ідеї**, яка і повинна стати основою Стратегії національної безпеки.

Другою, не менш важливою складовою Стратегії, має бути **створення системи патріотичного виховання молоді**.

Звичайно, наш поділ цих складових Стратегії є лише умовним, тому що по великому рахунку, це є агрегати єдиного механізму, де одне без другого не дасть жодних результатів.

Дехто може заперечити, мовляв, є Конституція України, яка дає нам основні напрями нашого подальшого руху. Це дійсно так, проте у Конституції України є такі питання, які на час її прийняття не могли бути остаточно визначеними, та й сьогодні знаходяться у стадії свого розвитку.

Не говорячи вже про загальноукраїнську ідею, ми не маємо на сьогодні структурованого розуміння нації, національності, національного інтересу, а

питання українського патріотизму у офіційних, правових документах взагалі майже ніде не згадується.

Говорячи про загальноукраїнську ідею, ми не маємо на увазі якусь ідеологію панівного характеру, цього не може бути в принципі, оскільки відповідно до статті 15 Конституції України жодна ідеологія не може визнаватися державою, як обов'язкова.

Розробляючи проект Стратегії національної безпеки, ми виходимо з того, що загальноукраїнська ідея – це думка нації, яка вказує на необхідність та шляхи будівництва вільного і процвітаючого суспільства в його європейському розумінні, сильної держави, здатної відстояти інтереси нації.

Отже, найперше, до чого ми маємо прикласти руки – це питання законодавчого врегулювання загальних засад патріотичного виховання, що дасть можливість видавати нормативні акти під конкретні фінансові проекти. А це, в свою чергу, дасть можливість поставити відповідним чином статистику, економічний аналіз та спрогнозувати загальні параметри діяльності. І тут не обійтись без законопроекту "Про патріотичне виховання громадян України" про який я вже сьогодні згадував у своєму вітальному слові до делегатів конференції. Відомо, що спеціалізована секція науково-методичної роботи Робочої групи з питань патріотичного виховання молоді при Апараті Ради національної безпеки і оборони України вже розглядає це питання. Усього на сьогодні ми маємо близько 200 нормативно-правових актів, в яких зустрічається термін "патріотизм" у різних контекстах (такий перелік у нас є, хто бажає, може отримати ксерокопію чи електронний варіант в Юридичній службі Апарату Ради).

На мою думку, система нормативного забезпечення патріотичного виховання молоді має включати в себе наступні ланки

- Концепція патріотичного виховання молоді в Україні (затверджена Президентом України відповідно до статті 2 Закону України "Про основи національної безпеки України");

- проект Закону України "Про патріотичне виховання громадян України" (для цього можливо було б дещо трансформувати прийнятий у першому читанні проект Закону України "Про Загальнодержавну програму патріотичного виховання молоді на 2004 - 2008 роки", реєстр. № 4593. На його основі спільно із заінтересованими міністерствами та нашою Робочою групою розробити проект нового Закону "Про патріотичне виховання громадян України", для чого використати існуючі на сьогодні концептуальні та нормативні матеріали).

Другим проектом вбачається саме проект Програми патріотичного виховання молоді на певний період.

При цьому, можливо, Програму доцільно пропонувати не як загальнодержавну, а як цільову, яку можна періодично затверджувати рішенням Кабінету Міністрів України, що зробити значно простіше, ніж затвердження такої програми Верховною Радою України.

Така компетенція Кабінету Міністрів України передбачена Законом України "Про державні цільові програми" (стаття 10), інші повноваження

Уряду із цього питання можна буде виписати у проекті Закону України "Про патріотичне виховання громадян України".

Тепер хочу ще декілька слів сказати про робочу групу при Апараті РНБО України.

Розпорядженням Секретаря Ради національної безпеки і оборони України від 27 лютого 2006 р. № 25 при Апараті Ради було створено таку групу.

Очолив діяльність Робочої групи і продовжує її очолювати колишній перший заступник Секретаря РНБО України, генерал-лейтенант СБУ **КРУТОВ Василь Васильович**. До складу Робочої групи увійшли представники Апарату Ради, центральних органів виконавчої влади, зокрема Міністерства оборони України, Міністерства України у справах сім'ї, молоді і спорту, Міністерства освіти та науки України, Міністерства культури та туризму України, громадських організацій, засобів масової інформації, наукових установ. Увійшли також видатні громадяни України, які зробили значний внесок у справу патріотичного виховання громадян України, зокрема, Герой України Євген Березняк (відомий як "Майор Вихор").

Основними завданнями Робочої групи визначено:

- участь у розробці матеріалів для розгляду на засіданнях Ради національної безпеки і оборони України з питань патріотичного виховання молоді, проектів рішень Ради та указів Президента України про введення в дію відповідних рішень Ради;

- поточний аналіз та внесення пропозицій Секретарю Ради національної безпеки і оборони України з питань патріотичного виховання молоді;

- розробка пропозицій стосовно практичної участі Апарату Ради національної безпеки і оборони України в реалізації Указу Президента України від 15 вересня 2005 року № 1276 "Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики".

Організаційне та матеріально-технічне забезпечення діяльності Робочої групи було покладено відповідно на департамент з питань воєнної безпеки та департамент організаційно-технічного забезпечення Апарату Ради національної безпеки і оборони України.

Діяльність Робочої групи організована за принципом поділу на спеціалізовані секції. Організація роботи цих секцій покладена на керівний склад Робочої групи, керівників цих секцій, а також на координаторів секцій від Апарату Ради.

Також діяльність Робочої групи здійснюється у вигляді нарад, участі представників Робочої групи у конкретних заходах патріотичного виховання, висвітлення нагальних питань патріотичного виховання у засобах масової інформації.

За час роботи Робочої групи здійснені такі заходи:

- налагоджені робочі зв'язки між членами Робочої групи;

- сприяння реєстрації Центру патріотичного виховання дітей та молоді "Юний прикордонник" та реєстрації у Міністерстві юстиції України Всеукраїнської дитячої козацької громадської організації "Дніпровська Січ";

- участь в організації дитячої поїздки до м. Ганновер;
- участь в організації експедиції в Гімалаї;
- участь у вшануванні загиблих радянських воїнів під час Другої Світової війни;

- надано допомогу у відведенні земельної ділянки для встановлення обеліску загиблим воїнам-спецназівцям;

- розроблено і передано на обговорення членів Робочої групи проект Концепції патріотичного виховання громадян України. Члени Робочої групи взяли участь у презентації книги "Локальні війни та збройні конфлікти другої половини ХХ століття (Історико-філософський аспект)", святкуваннях Дня Перемоги, разом з Державною прикордонною службою України приймали участь в урочистому перепохованні воїнів-прикордонників та моряків Пінської флотилії, які влітку 1941 року захищали м. Київ від німецько-фашистських загарбників, Всеукраїнському козацькому дитячому форумі "Козацько-лицарський гарт тобі, Україно", організованому Робочою групою на базі Всеукраїнської громадської козацької дитячої організації "Дніпровська Січ".

Хотілося б висловити особисту подяку за активну участь та змістовний виступ з розповіддю про свій козацький край на форумі директору 16-ї спеціалізованої школи м. Бердянськ, Запорізької області Кондратюку Михайлу Андрійовичу, педагогічному колективу та дітям школи.

Вже третій рік поспіль ця школа приймає участь разом з представниками Робочої групи, Державною прикордонною службою України, Міністерством надзвичайних ситуацій України, комунальним закладом "Обласний центр патріотичного виховання молоді" Запорізької обласної ради, та Асоціацією пошукових загонів Запорізької області, в проведенні Уроків мужності на День захисника Вітчизни, День Перемоги та День прикордонника України.

На сьогоднішній день Робочою групою розроблено проект Програми *«Про співпрацю між навчальними закладами Міністерства освіти і науки України, воєнними та військовими формуваннями України у сфері патріотичного виховання молоді»*;

Одним із напрямків цієї програми є будівництво Всеукраїнського воєнно-спортивного Центру "Юний патріот" в м. Бердянськ, Запорізької області. На даний час можливість реалізації цього питання вирішується на рівні Кабінету міністрів України та профільних міністерств.

Хотілося б навести як приклад методичну, методологічну та практичну роботу комунального закладу "Обласний центр патріотичного виховання молоді" Запорізької обласної ради, насамперед у створенні Запорізької обласної концепції патріотичного виховання громадян України. Завдяки керівникам Центру та керівникам з питань патріотичного виховання молоді Запорізької обласної ради та Запорізької обласної державної адміністрації, Запорізький край рухається в авангарді патріотичного виховання на теренах України, що неодноразово було підтверджено на різних рівнях. Тому хотілося б звернутись з пропозицією до керівництва області щодо розгляду

питання про встановлення пам'ятника дітям Запорізької області та м. Запоріжжя, які загинули під час Великої Вітчизняної та Громадянської війн. Вважаю що це дало б потужного і нового імпульсу як приклад і іншим областям України підтримати цей рух на державному рівні.

Діяльність Робочої групи в цілому сприяє консолідації патріотичних сил України, підвищує авторитет РНБО України та вже сьогодні надає можливість підготувати на розгляд та затвердження Президента України проекту Закону України "Про патріотично виховання громадян в Україні".

Вважаємо, що загальним наслідком діяльності Робочої групи має стати сприяння запровадженню в Україні єдиного, науково обґрунтованого механізму патріотичного виховання громадян України, у якому були б задіяні не тільки державні структури, а й громадські організації, наукові установи та інші громадянські інститути.

Висновки. Усе разом, про що ми говорили, дасть можливість:

- створити вертикаль і горизонталь єдиної організаційної структури патріотичного виховання;
- забезпечити у нормативно-правовому розумінні підходи до формування бюджетних призначень за напрямками патріотичного виховання як за рахунок Державного бюджету, так і за рахунок місцевих бюджетів та інших джерел, не заборонених чинним законодавством.

ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ (из опыта работы Самойловской ОШ I-III ст. Новоазовского района Донецкой области)

Лапенков О.М.

Учитель физической культуры и «Защиты Отечества» Самойловской ОШ I-III ст. походный атаман Приазовского казачьего полка им. И.Д. Сирка, полковник казачьих войск.

Проблемы военно-патриотического воспитания учащейся молодёжи.

Актуальность темы обусловлена низким уровнем патриотизма среди молодёжи, снижением авторитета и боеспособности армии. Осознавая угрозу идеологической безопасности страны. Некоторые государственные структуры, а в основном общественные организации начали восстанавливать систему патриотического воспитания, которая в истории нашего государства была уничтожена вместе с развалом Советского Союза, из-за чего наше общество продолжает переживать духовно-нравственный кризис, о чём свидетельствуют результаты различных соцопросов, которые печатаются в средствах массовой информации.

Специфика военно-патриотического воспитания в годы Великой Отечественной войны.

Изучая историю Великой Отечественной войны, мы знаем что сотни тысяч детей и подростков сбежали на фронт чтобы защищать родину. По неполным данным в различных воинских формированиях действовали и воспитывались 3,5 тысяч сынов и дочерей полков, 880 юных партизан, 1800 юнг, более 15 тысяч детей были награждены медалью «За оборону Ленинграда», 2 тысячи «За оборону Москвы», 10 подростков были удостоены звания «Героя Советского Союза». Около 20 млн. подростков помогали взрослым и выработали 585 млн. трудодней. «...Мы любили этих мальчишек. Порой думали, что перехитрим их, оденем в наскоро перешитую солдатскую форму и будем тешить их самолюбие игрой в войну, — писал Герой Советского Союза маршал И.Х.Баграмян,— но мальчишки, освоившись, были неуловимыми связистами, отличными стрелками, смело ходили в разведку, часто оказывались в самом пекле боя. Их вело в бой непримиримое желание быть похожими на настоящих солдат...»

Мужество юных героев побудило одного из гитлеровцев сделать запись в своём дневнике: «Мы никогда не победим русских, потому что даже дети у них сражаются и погибают как герои»

Из сказанного видно, что мы говорим об особой, специфической проблеме современного воспитания. Может быть по этому за решение данной проблемы взялись ветераны Великой отечественной войны, участники боевых действий в Афганистане и других локальных военных конфликтов, офицеры запаса. Одним словом люди, сохранившие вечные общечеловеческие и национальные ценности и качества (совесть, честь, долг, любовь к Отечеству и малой Родине). Возрождение патриотического воспитания было направленно через музеи, подростковые клубы, кадетские классы, казачьи формирования и другие молодёжные объединения.

Проблемы военно-патриотического воспитания в общеобразовательной школе.

Опыт войны в Афганистане показывал, что допризывная подготовка в школе не в полной мере соответствует требованиям боевых действий. И это несмотря на состояние военно-патриотического воспитания в то время, которое, считаю, было поставлено на государственном уровне серьёзно. Государственный подход к этой работе хочу проанализировать с 1987 г. по настоящее время. Основную подготовку допризывная молодёжь проходила в школе. Преподавательский состав готовился на военных кафедрах четырёх педагогических ВУЗов Украины. Выпускники этих ВУЗов, лейтенанты запаса, приходили в школу на должность военного руководителя, являлись заместителями директора по военно-патриотическому воспитанию.

В обязанности военного руководителя школы входило: проведение уроков по НВП из расчета по 2 часа в неделю в 9 и 10 классах. После I полугодия в 9кл. девушки уходили изучать ГО и медико-санитарную подготовку к другому преподавателю. Организация работы 2-х обязательных кружков. Один по стрелковой подготовке, второй – по любому военно-

прикладному виду спорта на усмотрение администрации школы. Планирование и выполнение мероприятий по военно-патриотическому воспитанию в учебном году. Проведение не менее одной экскурсии в год в воинскую часть. Проведение учебно-полевых сборов с юношами 9х кл. – 10дней и 10кл. – 5дней в конце учебного года с обязательным проведением боевых стрельб из АК.

Военный руководитель имел единый методический день в неделю. В этот день все военруки собирались в районном военкомате, где с ними, как с офицерами запаса проводились занятия, семинары – практикумы. Ежегодно, перед началом учебного года, обязательные 5-ти дневные сборы военных руководителей. За счёт местного бюджета, один раз в три года, для военруков шилась военная форма.

Школа тесно сотрудничала с ДОСААФ. Через ДОСААФ приобретались спортивное малокалиберное и пневматическое оружие, боеприпасы к ним, учебное имущество. ДОСААФ, в свою очередь, готовил технических специалистов для Армии и Флота. Сегодня о таком государственном подходе к военно-патриотическому воспитанию можно только мечтать.

Возвращались из войны в Афганистане молодые ветераны. По стране начали массово создаваться военно-патриотические клубы, в которых проводились тренировки и занятия с допризывной молодёжью. Молодёжь массово потянулась в эти клубы и объединения, ведь любой из них после призыва в Вооружённые Силы мог попасть на войну в Афганистан. Инстинкт самосохранения заставлял их усиленно готовиться, чтобы получить больше шансов выжить в войне. Им в этом помогали опытные ветераны и офицеры запаса. Это молодёжное движение под свою опеку взял комсомол. С руководителями клубов стали проводиться семинары по повышению квалификации, учебные сборы, приобреталось дополнительное имущество, проводились различные массовые мероприятия и акции.

С развалом Советского Союза начала валиться и система военно-патриотического воспитания. Закончилась война в Афганистане. Со школы было изъято стрелковое и учебное оружие, со временем обветшала и пришла в непригодность учебно-материальная база. Военные руководители школ были переведены в ранг преподавателей допризывной подготовки, сокращена кружковая работа. Из-за отсутствия финансирования, учебно-полевые сборы были заменены практическими занятиями. Из-за отсутствия учебно-материального имущества, многие практические занятия заменены на теоретические. Учебная программа сокращена до одного часа в неделю. Все занятия с юношами и девушками проводятся совместно. Со школ пошёл отток кадров. Военные комиссариаты самоустранились от подготовки допризывников, занимаются только призывом. ДОСААФ превратился в платную школу по подготовке водителей. С уходом с политической арены комсомола, до сих пор не создано единой общегосударственной молодёжной организации, которая взяла бы под свой контроль всё молодёжное движение страны.

Военно–патриотические клубы остались. Они сохранили свою жизнедеятельность только исключительно энтузиазму их руководителей, хотя их количество поубавилось. Клубы продолжали, каждый по отдельности, выполнять свои задачи, варясь в собственном соку, взвалив на себя всю ношу военно–патриотического воспитания молодёжи. С годами оттачивался опыт работы, создавались оптимальные формы воспитания и обучения с учётом современных требований ведения боевых действий. С возрождения казачества на Украине, появились казачьи системы и формы военно–патриотического воспитания.

Военно-патриотическое воспитание на современном этапе.

В некоторых областях Украины, при областных администрациях начали создаваться областные центры патриотического воспитания молодёжи, которые объединили всё военно–патриотическое движение. С руководителями объединений и клубов стали проводиться семинары, конференции, координационные советы. Для воспитанников клубов начали проводиться слёты, сборы, организовываться специализированные смены в детских оздоровительных лагерях. Клубы напрямую начали налаживать контакты с воинскими частями. Не остался в стороне от всех нововведений и военно–патриотический клуб «Долг» Самойловской общеобразовательной школы I–III ст. Сегодняшний портрет общественной молодёжной организации «Военно–патриотический клуб «Долг» - это учебная сотня молодых казаков Приазовского казачьего полка Международного Союза казачьих войск Украины и зарубежья. Имеет свои филиалы в с. Самойлово и с. Марьино Новоазовского района. Кроме развития прикладных видов спорта, уделяется большое внимание и духовному развитию. В клубе работает вокальный ансамбль патриотической песни, кадетский театр эстрадных миниатюр. В Самойловской школе созданы три казачьих кадетских класса с усиленной военной и физической подготовкой, которые коллективно вошли в состав ВПК «Долг» как отдельные подразделения. В воспитании молодёжи большое внимание уделяется активной общественно–полезной деятельности. Все воспитанники клуба входят в состав добровольного общественного формирования по охране государственной границы и общественного правопорядка как «Юные друзья пограничников». Активно начало развиваться волонтерское движение по охране окружающей среды, культурных и исторических памятников Новоазовского района. Проводится большая пропагандистская работа по возрождению казачьих традиций, обрядов и т.п.

Жизнедеятельность клуба поддерживается исключительно за счёт спонсорской помощи. ВПК «Долг» ставит перед собой задачи на будущее развитие. Так с переходом ВС Украины на контрактную основу, министерству обороны нужны будут учебно–пропагандистские центры, в которых будет воспитываться молодёжь в духе военного патриотизма, которая будет изъявлять желание служить в ВС Украины. Такими центрами вполне могут стать военно–патриотические клубы с их огромным опытом работы. Министерство обороны должно быть в них заинтересовано,

підтримувати ними тісну зв'язку, забезпечувати їх навчально-матеріальною базою, для занять надавати свої навчальні центри, техніку, зброю та майно. С метою підвищення кваліфікації вихователів клубів, на своїх базах проводити перепідготовку викладацького складу.

**Внеклассная работа по военно- патриотическому воспитанию.
Програма гуртка «Майбутній воїн» (експериментальна програма)
ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА**

Гурток проводиться протягом двох років викладачем допризовної підготовки. Цей гурток є допомогою в навчанні і військово- патріотичному вихованні допризовної молоді і має за мету якісно підготувати юнаків до проходження військової служби у збройних силах України : надати їм поглиблену підготовку у військовій справі, загартувати їх фізично і морально, сформувати психологічну готовність до військової служби, почуття патріотизму.

На гурток відводиться 85 годин. Він проводиться на теоретичних, практичних і контрольних заняттях. Теоретичні заняття проводяться переважно у формі бесіди, розповіді і лекції з використанням дидактичного матеріалу.

Практичні заняття передбачають формування навичок виконання прийомів, дій і нормативів у військовій справі.

Контрольні заняття на завершальному етапі навчання проводяться як підсумок курсу навчання.

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН РОБОТИ ГУРТКА "МАЙБУТНІЙ ВОЇН"

№ п/п	Учебна тема	Кількість годин		Всього годин
		1-й рік навчання	2-й рік навчання	
1	Вхідне заняття	2	2	4
2	Історія військового мистецтва	10	-	10
3	Стройова підготовка	8	-	8
4	Прикладна фізична підготовка	6	24	30
5	Вогнева підготовка	10		10
6	Військові ритуали	4		4
7	Статути Збройних Сил України	-	8	8
8	Елементи топографії та орієнтування на місцевості	-	6	6
9	Рухливі та спортивні ігри	8	7	15
10	Атлетизм та загальна фізпідготовка	10	10	20
11	Екскурсії та масові заходи	7	8	15
РАЗОМ		65	65	130

КОРОТКИЙ ЗМІСТ ТЕМ

Вступне заняття (4 години). *Навчальні та виховні завдання*

Агітація та пропаганда роботи гуртка, організаційні питання, гігієна занять.

Тема І. ІСТОРІЯ ВІЙСЬКОВОГО МИСТЕЦТВА (10 годин). *Навчальні та виховні завдання:*

Дати учням знання з історії розвитку військового мистецтва, як складової частини загальної військової історії, сформуванню в учнів правильне поняття про походження основних понять тактики і стратегії. Сформуванню почуття гордості за героїчне минуле України, інтерес до історії українського війська, зброї, бойової техніки, тощо. Сформуванню ідеал людини - патріота і захисника. *Зміст навчання.*

1- теор. (1 год). Історія військового мистецтва - складова частина військової історії. Форми і способи ведення озброєної боротьби.

2.- теор. (1 год.. Військове мистецтво рабовласницького суспільства. Комплектування, озброєння і організація армій. Стратегія. Тактика. Битва при Левкрах в ході Беотійської війни.

3-теор. (1 год). Особливості руського військового мистецтва в епоху феодалізму. Комплектування, озброєння і організація армій. Льодове побоїще 5 квітня 1242 року. Куликовська битва 8 вересня 1380 року. Битва при Добриничах 21 січня 1605 р.

4, 5 - теор. (2 р). Військове мистецтво капіталістичного суспільства (до епохи імперіалізму). Комплектування, озброєння і організація армій. Загальний військовий обов'язок. Рекрутська система. Стратегія масових армій. Концепція "генеральної битви". Тактика колон розсипного строю.

6, 7 - теор. (2 год). Українське військо періоду козаччини. Причини народження козацтва. Устрій, озброєння. Військове мистецтво козаків. Роль Січі у формуванні видатних людей України.

8- теор. (1 год). Пластунський і січовий стрілецький рух в Україні. Національне - визвольна боротьба українського народу в кінці ХІХ - початку ХХ сторіччя.

9 – теор. (1 год). Збройні Сили України в період національне - визвольної боротьби 1917 - 1920 р. р. Формування українських військових частин. Державний переворот 1918 р. Закон про загальний військовий обов'язок. Українська Галицька армія. Нові способи ведення бойових дій.

10- теор. (1 год). Збройні Сили України на сучасному етапі. Створення Збройних Сил України. Види та родів військ. Озброєння. Військові кадри.

Тема 2. СТРОЙОВА ПІДГОТОВКА (8 годин). *Навчальні та виховні завдання.*

Дати учням глибокі знання та сформуванню вміння у виконанні стройових прийомів і рухів, як без зброї, так і зі зброєю. Сформуванню в учнів дисциплінованість, підтягнутість, охайність, наполегливість, почуття відповідальності та обов'язковості. *Зміст навчання.*

1 - 4- практ. (4 год). Строї та їх елементи. Обов'язки солдата перед шикуванням в строю. Попередня і виконавча команди. Виконання команд "Струнко!", "Вільно!", "Шикуйсь!", "Рівняння ліворуч, праворуч, на середину!". Відповідь на привітання начальника. Повороти на місці. Вихід із строю, повернення в стрій та підхід до начальника. Виконання військового привітання на місці. Рух стройовим та похідним кроком. Повороти під час

руху. Виконання військового привітання під час руху. Перешикування на місці і в русі. Тренування у виконанні стройових прийомів без зброї.

5- практик. (1 год). Стройові прийоми і рух без зброї у складі відділення.

6- практик. (1 год.). Стройові прийоми і рух без зброї у складі взводу.

7,8- практик. (2 год). Стройові прийоми зі зброєю. Виконання прийомів: " Автомат на груди!", "На ремінь!", " Зброєю за спину!", " Покласти зброєю!", "До зброї!", "За зброєю!", "Ремінь підтягнути, (відпустити)!".

Тема 3. ПРИКЛАДНА ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА. (30 годин). *Навчальні та виховні завдання:*

Удосконалювати уміння, навички та фізичні якості учнів, закладені в них на заняттях з фізичної культури. Ознайомити учнів з основними прийомами рукопашного бою. Виховувати у учнів сміливість, настирність, витримку та інші морально - бойові якості. *Зміст навчання.*

1 - 4-практик. (4 год) Розвиток сили. Спеціальні вправи на гімнастичних снарядах, у парах, з навантаженнями.

5 - 7 - практик.(3 год.) Розвиток витривалості. Кросова підготовка. Біг по перетятій місцевості. Маршкидок. Біг по відрізках місцевості.

8- практик. (1 год) Швидкісно - силова підготовка Спеціальні бігові вправи. Біг на короткі дистанції.

9- практик. (1 год) Розвиток спритності. Спеціальні вправи на гімнастичних снарядах. Човниковий біг.

Заняття 10 - 20 – практик. (10 год) Основи рукопашного бою. Бойові стійки. Пересування у бойових стійках. Самострахування при падінні. Техніка ударів руками, ногами з різних положень. Техніка захисту від ударів. Способи поразки супротивника холодною зброєю у ближньому бою. Прийоми самозахисту.

21 - 30- практик. (10 год) Гирьовий спорт. Техніка виконання поштовху та ривка. Силове двоборство. Силова витривалість.

Тема 4. ВОГНЕВА ПІДГОТОВКА. (10 годин). *Навчальні та виховні завдання.*

Дати учням знання про призначення, бойові якості й загальну будову автомата Калашникова, правила ведення вогню по нерухомих цілях і цілях, що з'являються із різних положень на місці і в русі. Навчити учнів обслуговувати зброєю, виконувати вправи стрільби. Сформувати в учнів практичні навички ведення вогню. Сформувати поважне ставлення до зброї. *Зміст навчання:*

1- теор. (1 год). Історія розвитку вітчизняної стрілкової зброї.

2 — практик. (1 год). призначення і загальне улаштування автомату АК. Неповна розборка і зборка АК.

3- практик. (1 год). Тактико-технічна характеристика АК. Бойові можливості АК

4, 5- практик. (2 год). Неповна розборка і зборка АК. Спорядження магазину патронами. Можливі зупинки при стрільбі і засоби їх усунення.

6 - 8- практ. (3 год). Прийоми і правила стрільби із АК. Підготовка до бою з різних положень. Прийоми і правила стрільби із пневматичної гвинтівки і пістолета. Виконання стрілкових вправ.

Тема 5. ВІЙСЬКОВІ РИТУАЛИ. (4 години). *Навчальні та виховні завдання.*

Сформувати турботу в учнів про діяння і красу військових ритуалів як фактора підвищення стройової виучки. Через ритуали сформувати ідеологію та світогляд майбутніх захисників Вітчизни, патріотів України. *Зміст навчання.*

1 -теор. (1 год.). Символіки військових ритуалів. Прийняття військової присяги.

2 -теор. (1 год.). Шанування бойового прапору (військово -морського прапору). Із історії військової доблесті. Традиції на сучасному етапі.

3 -теор. (1 год.). військова форма одягу - як зовнішнє вираження честі і гідності солдат і офіцерів. Деталі і знаки відмінності сучасної військової форми.

4 -теор. (1 год.). Ритуали назально-бойової діяльності. Роль статутів у досягненні згуртованості й злагодженості військового колективу. Історія стройового огляду. Віддання військової честі - найважливіший ритуал навчально-бойової діяльності. Вимоги Статута гарнізонної і караульної служб.

Тема 6. СТАТУТИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ. (8 годин). *Навчальні та виховні завдання.*

Дати учням знання про вимоги дисципліни, значення військових Статутів у житті і діяльності частин та підрозділів; правила військової ввічливості, поведінка та дії при виконанні обов'язків добового наряду, караулу та інших обов'язків згідно Статутів Збройних Сил України. *Зміст навчання.*

1 –теор. (1 год.). Статути Збройних Сил України - зведення законів військової служби.

2 –теор. (1 год). Військова дисципліна, обов'язки та відповідальність військовослужбовців за її дотримання та стягнення, що застосовують до солдатів (матросів).

3,4 –теор. (2 год). Розміщення військовослужбовців. Призначення, обов'язки та дії добового наряду роти. Відпрацювання дій днювального та чергового роти за різних обставин.

5 - 7 –теор. (3 год). Призначення, обов'язки та дії вартової служби. Обов'язки начальника варти, помічника начальника варти, розводного, часового. Дії часового за різних обставин.

8 –теор. (1 год). Ознайомлення з бойовим Статутом сухопутних військ, його змістом і призначенням.

Тема 7. ЕЛЕМЕНТИ ТОПОГРАФІЇ ТА ОРІЄНТУВАННЯ НА МІСЦЕВОСТІ. (6 годин). *Навчальні та виховні завдання.*

Сформувати уміння та навички працювати з картою та компасом. Навчити учнів найпростіших елементів топографії та орієнтування на

місцевості, визначення відстаней. Виховувати готовність до бойових дій в різноманітних умовах місцевості. *Зміст навчання.*

1 - теор. (1 год). Карта і план. Поняття про масштаб.

2 - теор. (1 год). Вимірювання відстані по карті. Умовні позначки.

3 - теор. (1 год). Вивчення на карті рельєфа місцевості. Зображення рельєфа на картах.

4,5 –практ. (2 год). Орієнтування на місцевості без карти. Вивчення на карти місцезнаходження.

6 - теор. (1 год). Найпростіші засоби вимірювання на місцевості.

Тема 8 РУХЛІВІ ТА СПОРТИВНІ ІГРИ (15 годин). *Навчальні та виховні завдання*

Удосконалювати уміння і навички учнів, закладені в них на заняттях з фізичної культури, виховувати почуття колективізму, притаманні командним видам спорту, футбол, баскетбол. Розвивати тактичне мислення. *Зміст навчання:*

1-8 практичні(8 год). Техніка володіння баскетбольним м'ячем, технічні та тактичні дії у парах, трійках під час нападу, захисту. Кидки до кошика з міста, під час руху з різних відстаней та під різним кутом до щита. Учбова двостороння гра.

9-15 практичні(7 год) Техніка володіння футбольним м'ячем на місці та під час руху. Ведення м'яча, обведення перешкод. Прийом та передача м'яча. Зупинка м'яча різними засобами. Удари по м'ячу, що котиться, що летить з міста, під час руху, гра головою. Тактичні дії під час нападу у парах та трійках.

Тема 9 ЗАГАЛЬНА ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА ТА АЛЕТИЗМ (20 годин).

Навчальні та виховні завдання

Зміцнювати фізичну підготовку учнів, ознайомити учнів з правилами проведення тренувань. Розвивати силу, витривалість, та настирливість під час занять. *Зміст навчання:*

Заняття 1-20 практичні(20 год). Розвиток сили та силової витривалості, спеціальні вправи знавантаженням, техніка виконання силових вправ, контроль та самоконтроль під час занять. Корегуючі вправи.

Тема 10 ЕКСКУРСІЇ ТА МАСОВІ ЗАХОДИ. (15 годин). *Навчальні та виховні завдання*

Під час зустрічей з цікавими людьми, ветеранами військових конфліктів, екскурсій по місцях бойової слави дати учням знання з історії розвитку військового мистецтва, як складової частини загальної військової історії, сформувати в учнів правильне поняття про походження основних понять тактики і стратегії. Сформувати почуття гордості за героїчне минуле України, інтерес до історії українського війська, зброї, бойової техніки, тощо. Сформувати ідеал людини - патріота і захисника.

Вміння і навички, які учні мають удосконалити або придбати на заняттях.

1. З історії військового мистецтва учні повинні усвідомити, що складовою частиною військової історії є історія військового мистецтва. Узагальнюючи

досвід минулих війн, знати закономірність військового мистецтва, створюючи тим самим основу для розвитку сучасної військової теорії. Вміти поширювати закони розвитку людського суспільства на область військової історії.

2. Після вивчення розділів стройової підготовки, учні повинні знати обов'язки солдата (матроса) перед шиккуванням і в строю. Правильно виконувати команди в строю, поодинокі стройові прийоми без зброї і зі зброєю, а також стройові прийоми в складі відділення і взводу.

3. Після проходження курсу прикладної фізичної підготовки учні повинні уміти пробігати довгі дистанції з одоланням природних перешкод. Виконувати силові вправи на гімнастичних снарядах і з навантаженнями. Вміти уражувати супротивника холодною зброєю у ближньому бою і в рукопашній сутичці, а також уміти захищатися без зброї при загрозі ураження супротивником.

4. Вогнева підготовка повинна дати учням знання про призначення, бойові якості й загальну будову автомату Калашникова, правила ведення вогню по нерухомих цілях і цілях, що з'являються із різних положень на місці і в русі. Обслуговувати і готувати зброю до стрільби. Усувати можливі затримки при стрільбі. Виконувати прийоми і правила стрільби.

5. Військові ритуали розвивають зацікавленість до історії виникнення і розвитку військових ритуалів. Вивчаючи цей розділ учні проймаються ідейним змістом військових ритуалів, визначають їх зв'язок з бойовими і трудовими традиціями армій і народу, красу образної форми.

6. Курс статутів Збройних Сил України дає учням знання про вимоги дисципліни, значення Військових Статутів у житті і діяльності частин і підрозділів. Ознайомлює з навичками і діями згідно окремих статей статутів. Виховує почуття відповідальності за дотримання законів, Статутів Збройних Сил України.

7. Вивчення розділу, елементи топографії і орієнтування на місцевості, дає можливість учням правильно використовувати прилади, а також елементи місцевості при орієнтуванні. Учні повинні уміти користуватися картою, компасом, іншими підручними засобами, визначати відстані на місцевості в різноманітних складних умовах. Оволодіти навичками та вміннями туриста.

8. Рухливі та спортивні ігри розвивають спритність. Виховують почуття колективізму, взаємодопомоги, відповідальності перед командою, зміцнюють фізичний стан учня.

9. Загальна фізична підготовка та атлетизм формують осанку учня, зміцнюють загальний стан здоров'я. Дають знання у правильності підбора вправ для розвитку м'язів тіла, контролю та самоконтролю під час занять з навантаженнями. Учні стають фізично сильнішими та витривалішими.

10. Під час екскурсій учні знайомляться з історичним минулим країни. Зустрічі з цікавими людьми сприяють наслідуванню кращих рис та якостей. Виховуються патріотичні якості людини.

ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ КАК НАПРАВЛЕНИЕ ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ: ОСОБЕННОСТИ, ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ, ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ

Лутовинов В.И.

*профессор РАГС при Президенте РФ, эксперт Счетной палаты РФ,
доктор философских наук, академик Академии военных наук, лауреат
Государственной премии им. Г.К. Жукова, полковник*

Процессы, происходящие в последние годы в патриотическом воспитании, все больше выдвигают на первый план такие его направления, как гражданско-патриотическое, духовно-нравственное, историко-патриотическое, культурно-патриотическое. Это способствует обогащению содержания патриотического воспитания и повышению его возможностей в формировании патриотических ценностей у различных категорий молодежи. При этом все более отодвигалось на дальний план такое направление патриотического воспитания как военно-патриотическое воспитание (ВПВ). Как известно, именно оно было наиболее развитым и эффективно функционирующим со времени создания системы ВПВ с середины 60-х годов. Эта система являлась образцом для подражания многих зарубежных государств, в том числе западноевропейских, которые немало заимствовали в тот период из советского опыта при решении проблем ВПВ молодежи и подготовке ее к военной службе (в СССР такой проблемы фактически не существовало).

С началом так называемой «перестройки» именно ВПВ, равно как и Вооруженные Силы, оказалось в числе главных объектов борьбы против «тоталитаризма», «империи зла» и «сверхмилитаризации». В ходе осуществления крайне агрессивной и хорошо организованной кампании, которая стихла лишь в конце 90-х годов, система ВПВ была дискредитирована и разрушена, изгнана почти из всех государственных институтов, прежде всего из СМИ, образовательной, культурной, научной и других сфер, лишилась какой бы то ни было поддержки со стороны властных структур.

Со времени принятия первой Госпрограммы «Патриотическое воспитание граждан РФ на 2001-2005 гг.» началось возрождение патриотизма. Однако этот процесс идет очень медленно и противоречиво, а о восстановлении системы ВПВ не может быть и речи. Осколки этой системы в виде главным образом военно-патриотических объединений (клубов) (ВПО(К)), поддерживаемых далеко не во всех регионах, почти лишенных реальной помощи на федеральном уровне, тем не менее, сохранились.

Однако они не имеют единой скоординированной программы военно-патриотического воспитания, распределены по субъектам Российской

Федерации неравномерно и охватывают своей деятельностью лишь незначительную часть допризывной молодежи. Руководители объединений имеют различный уровень подготовки, повышение квалификации системно не осуществляется.

Учебно-материальное и техническое обеспечение деятельности основных субъектов военно-патриотического воспитания, большинства военно-патриотических объединений (клубов) является неудовлетворительным, особенно в дотационных субъектах Российской Федерации и в сельской местности.

Введение с 1990 года подготовки граждан по основам военной службы в образовательных учреждениях среднего (полного) общего, начального профессионального и среднего профессионального образования в рамках предмета «Основы безопасности жизнедеятельности» не помогло добиться желаемых результатов. Несмотря на то, что удалось достичь широкого охвата обучаемых (92%), качество допризывной подготовки осталось крайне низким.

В последние годы наметилась тенденция к развитию сети профильных образовательных учреждений – военные лицеи, кадетские корпуса, кадетские школы, кадетские школы-интернаты.

Основными целями и задачами кадетских школ и кадетских школ-интернатов является интеллектуальное, культурное, физическое и нравственное развитие обучающихся, их адаптация к жизни в обществе, создание основы для подготовки несовершеннолетних граждан к служению Отечеству на гражданском и военном поприще.

Допризывная подготовка граждан по военно-учетным специальностям в интересах Вооруженных Сил Российской Федерации, других войск, воинских формирований и органов осуществляется в общественных объединениях, крупнейшим из которых является ДОСААФ, а также в образовательных учреждениях начального и среднего профессионального образования и других организациях.

Однако на сегодняшний день из всей этой системы только в ДОСААФ удалось сохранить разветвленную се организационную структуру, представленную практически во всех субъектах Российской Федерации, обладающую материально-технической базой и достаточным кадровым ресурсом.

Складывающаяся ситуация свидетельствует, что сложившаяся система ВПВ и допризывной подготовки молодежи не отвечает современным требованиям, необходимым для обеспечения безопасности и обороноспособности государства и требует модернизации.

Следствием перехода на одногодичный срок службы по призыву стало значительное снижение уровня подготовленности находящихся в строю солдат. И это негативно отразилось на состоянии боевой готовности армии и флота.

В целом можно констатировать, что отношение соответствующих органов, организаций, министерств и ведомств к ВПВ и их реальный вклад в

выполнение задач в этой сфере деятельности за последнее время все более снижался. Причина этого в том, что, во-первых, в условиях рыночных отношений даже государственные организации стремятся всеми силами уйти от любой деятельности, которая является затратной и не дает прибыль; во-вторых, отсутствует должный контроль и особенно спрос за конкретные результаты деятельности по ВПВ, за ее эффективность и т.д. Нет ни соответствующего органа, ни самого механизма.

В таких условиях возрастают роль и значение общественных организаций и объединений, которые участвуют в патриотическом и ВПВ. За последнее время именно общественные объединения и организации вносят основной вклад в формирование у молодежи, причем работая с самыми трудными, наименее защищенными категориями детей и подростков, готовности к защите Отечества и военной службе. Этот вклад многих тысяч объединений (клубов) патриотической и военно-патриотической направленности является действительно реальным.

В настоящее время деятельность ВПО(К) в силу отсутствия в отношении их не только поддержки, но и какого-либо интереса со стороны соответствующих госструктур, органов и организаций, характеризуется целым рядом особенностей, которые нельзя не учитывать при определении подходов к решению даже самых насущных проблем в военно-патриотической работе. Необходимость выживания, когда каждое ВПО(К) вынуждено решать самые различные вопросы, как правило, в одиночку, сообразуясь с конкретными, очень ограниченными возможностями, определяемыми, а нередко и усугубляемыми местной спецификой, порождает конкуренцию. Она наиболее остро проявляется именно на низовом уровне (район, область и т.д.), поскольку здесь сталкиваются интересы соседствующих ВПО(К): какой из них заслужит особое внимание и получит большую поддержку от местных (региональных) органов власти, различных организаций, в том числе коммерческих, от отдельных влиятельных лиц и будет вследствие этого иметь преимущества, благоприятные условия по сравнению со своими «конкурентами».

Уже многие годы каждое ВПО(К) само определяет характер и направление своей основной деятельности, конкретные мероприятия, вносит в них соответствующие изменения. Такая автономность, самодеятельность, усугубляемая обособленностью, изолированностью ВПО(К), отсутствием общей линии на региональном уровне и единой стратегией во всероссийском масштабе со всей неизбежностью порождает немало негативных явлений и процессов.

В настоящее время актуальность и востребованность именно ВПВ как специфического направления патриотического воспитания значительно возросли, по крайней мере, по следующим основаниям.

Во-первых, вследствие сложной военно-политической обстановки в мире и вокруг России, появления новых угроз ее национальной и военной безопасности, возможности возникновения вооруженных конфликтов с ее участием.

Во-вторых, значительное ослабление после развала СССР уровня военной безопасности, дееспособности Вооруженных Сил, их статуса и престижа в российском обществе, морально-психологического состояния военнослужащих, их готовности к защите Отечества.

В-третьих, значительное возрастание роли и значения заблаговременной подготовки к военной службе молодежи допризывного возраста, вызванное резким сокращением ее продолжительности (до одного года).

В-четвертых, безуспешность и бесперспективность попыток найти в течение длительного времени альтернативное ВПВ направление в патриотическом воспитании в качестве главного компонента вновь создаваемой системы этой деятельности, в условиях так называемой «модернизации» воспитания, образования и других институтов, формирующих современную молодежь.

Главной задачей ВПВ, определяемой его целью, является повышение эффективности этой деятельности, особенно за счет более целенаправленного формирования молодежи в духе высокой социальной активности, гражданственности, патриотизма, мобилизация патриотических сил общества, его социальных и государственных институтов на активное участие в создании и реализации необходимых условий для развития патриотизма и готовности к служению Отечеству у молодежи как духовно-нравственной и социально значимой составляющей процессов изменения и развития Вооруженных сил РФ, других войск, воинских формирований и органов.

Воспитание, одной из задач которого является подготовка молодежи к выполнению функции защиты Отечества, главным образом в условиях воинской деятельности, характеризуется значительно большей спецификой, более конкретной направленностью и обеспечивает глубокое понимание каждым молодым человеком своей роли и места в служении Отечеству, основанном на высокой личной ответственности за выполнение требований военной и государственной службы; убежденность в необходимости выполнения функции защиты Отечества в современных условиях; формирование основных качеств, свойств, навыков, привычек, необходимых для успешного выполнения обязанностей в рядах Вооруженных сил РФ, других войск, воинских формирований и органов.

Содержание мероприятий ВПР обуславливается целым рядом факторов, связанных с обеспечением защиты РФ ее военной организацией, важнейшими тенденциями ее развития, характером военного строительства, особенно в области комплектования Вооруженных сил, других войск, воинских формирований и органов, призывным контингентом, степенью его готовности к выполнению задач в условиях военной и государственной службы; объективными требованиями, предъявленными к уровню действенности и эффективности воспитания, целью которого является формирование и развитие у каждого молодого человека качеств и свойств, позволяющих ему успешно выполнить функции защиты Отечества.

Содержание и направленность ВПР призваны обеспечить глубокое понимание каждым молодым человеком своей роли и места в служении Отечеству, основанном на высокой личной ответственности за выполнение требований военной и государственной службы; убежденность в необходимости выполнения функции защиты Отечества в современных условиях; формирование основных качеств, свойств, навыков, привычек, необходимых для успешного выполнения обязанностей в рядах Вооруженных Сил РФ, других войск, воинских формирований и органов.

С учетом развития современных тенденций в общественной и государственной жизни важно исходить, прежде всего, из ценностных основ военно-патриотического воспитания, обуславливающих содержание его мероприятий. Система ценностей военно-патриотического воспитания постоянно эволюционирует, претерпевает значительные изменения, которые осуществляются в контексте развития российского общества и государства, его Вооруженных сил, других войск, воинских формирований и органов. Среди наиболее значимых ценностей можно выделить воинскую честь, достоинство, воинские традиции и ритуалы, патриотизм, верность Отчизне, самоотверженность и способность к преодолению трудностей и лишений, мужество, отвагу, готовность к достойному служению Отечеству и др.

Реализация этих и других ценностей в процессе ВПР будущих защитников Отечества должна способствовать:

- развитию у молодежи стремления быть достойными гражданами России и соответствовать ее статусу при выполнении конституционных обязанностей по защите Отечества;

- формированию уважительного отношения к лучшим традициям «воинства русского» от Святослава, Александра Невского до Георгия Жукова и до наших дней и готовности следовать им при выполнении воинского долга;

- консолидации, объединению на основе обеспечения защиты Отечества, его надежной безопасности всех категорий молодежи вне зависимости от их особенностей, различий в месте проживания, условий жизнедеятельности ит.д.;

- аккумулярованию и возможно более активному проявлению всеми категориями молодежи лучших ценностей, способностей, качеств, личного опыта, приобретенных в условиях ВПР.

Практическая деятельность по военно-патриотическому воспитанию молодежи осуществляется по следующим основным направлениям:

- распространение военных, военно-технических и военно-исторических знаний среди юношей допризывного возраста в процессе подготовки по военно-учетным специальностям;

- факультативное и внеклассное проведение историко-культурной и общественно-гражданской подготовки курсантов через оформление классов соответствующей наглядной агитацией; посещение музеев боевой и трудовой славы; участие в общественных мероприятиях, посвящаемым памятным

датам и дням воинской славы; привлечение к шефской работе, к участию в деятельности по надлежащему содержанию мемориальных комплексов и др.;

деятельность региональных центров военно-патриотического воспитания и допризывной подготовки молодежи;

поисковая деятельность;

содействие органам образования в организации и проведении занятий с учащимися по основам военной службы и курсу «Обеспечение безопасности жизнедеятельности» в соответствии с требованиями Федерального базисного учебного плана с учетом регионального компонента;

популяризация среди молодежи, детей и подростков, технических и военно-прикладных видов спорта;

пропаганда здорового образа жизни, гармоничного духовного и физического развития;

развитие сети детских и молодежных военно-патриотических клубов;

привлечение детей и подростков к техническому творчеству и массовому техническому спорту.

В самой ближайшей перспективе требуется создание эффективной функционирующей системы патриотического и военно-патриотического воспитания, включая определение конкретных целей, задач, долговременной стратегии, реализуемой с активным участием максимального количества субъектов, имеющих отношение к этой деятельности, обеспечивающей охват большей части подрастающего поколения, его дифференциацию по социокультурным, демографическим, региональным и иным признакам, комплексное использование современных методик, психолого-педагогических технологий и имеющихся сил и средств, предполагающей задействование механизма координации, управления и контроля по основным направлениям и уровням этой деятельности с учетом достижения ее конечных результатов.

Коренное изменение состояния дел в сфере ВПВ к лучшему предполагает гораздо более эффективное использование потенциала этой деятельности, который по-прежнему очень велик. Речь идет, прежде всего, о создании необходимых условий для организации и осуществления ВПВ, что, в свою очередь, предполагает целенаправленное и комплексное решение вышеназванных проблем по взаимосвязанным направлениям: информационному, научно-методическому, правовому, координационно-управленческому и другим. Создание необходимых условий в рамках создания системы ВПВ не требует привлечения больших, даже значительных дополнительных средств, в том числе финансовых. Главное поле деятельности – это создание механизмов активизации и значительного повышения эффективности деятельности субъектов ВПВ, прежде всего соответствующих министерств, ведомств, органов (как высшей власти, так и большинства субъектов РФ), организаций. Параллельно необходимо создание механизма постоянной поддержки (обеспечения элементарных условий функционирования) деятельности существующих ВПО(К), которых в России многие тысячи. Вполне реально изменение направленности ряда

некоммерческих (общественных) организаций (профсоюзных, культурных, творческих, научных, спортивных и т.д.), которых насчитывается сотни тысяч, в сторону ВПВ. В первую очередь это касается молодежных движений, объединений (клубов) самого различного профиля, которые в наибольшей степени способны к новациям, к поиску новых, нетрадиционных форм, средств, технологий в деле вовлечения допризывной молодежи в участие в мероприятиях военно-патриотической направленности, связанных с подготовкой к защите Отечества и военной службе. Наконец, почти неиспользованным резервом остаются коммерческие организации и структуры, состоятельные частные лица, способные на определенных условиях, с учетом их интересов выступить значительным источником внебюджетных средств, оказывать существенную помощь и поддержку ВПВ подрастающего поколения страны.

Создание системы ВПВ на основе существующих ее элементов и путем формирования новых, в том числе качественно иных, более соответствующих духу времени, особенностям, потребностям и интересам современной молодежи – это сложный и долговременный процесс. Его осуществление возможно лишь на основе научно-обоснованной, тщательно проработанной и реально достижимой стратегии. Ее реализация на среднесрочную перспективу (до 2020 года) включает несколько основных этапов.

1. Начальный этап (2010–2012 гг.). Решение первоочередных задач в рамках разработанного Проекта, анализ отечественного и зарубежного опыта, создание научной и информационной базы, решение ряда вопросов по правовому обеспечению ВПВ, создание и начало реализации механизмов повышения эффективности деятельности субъектов ВПВ, условий для развития инноваций, увеличения количества ВПО (К) и вовлечения в ВПВ новых молодежных движений, объединений, клубов. Разработка долгосрочной программы ВПВ.

2. Основной этап (2013 – 2018 гг.). Создание основ системы ВПВ РФ на базе ДОСААФ России по важнейшим направлениям этой деятельности в процессе реализации долгосрочной программы. Разработка очередной долгосрочной программы.

3. Продолжение основного этапа (2019-2020 гг.). Совершенствование основ системы ВПВ, особенно механизмов реализации и развития новых направлений, форм и технологий, способствующих повышению качественного уровня и эффективности этой деятельности, выведению ее в число приоритетных в воспитании и самореализации молодежи в процессе выполнения начального этапа последующей долгосрочной программы. Анализ достижения ожидаемых результатов деятельности.

Разработка и реализация стратегии возрождения и развития ВПВ, создание эффективно функционирующей системы этой деятельности в РФ посредством, прежде всего программно-целевых методов и внедрения новых технологий – задача высокой степени сложности. В советское время в период максимального развития ВПВ в ее системе активно функционировало свыше

30 государственных и общественных организаций под руководством КПСС. До последнего времени основными ведомствами, осуществлявшими эту деятельность в качестве главных исполнителей, являлись Минобороны и Минобрнауки, которые фактически свернули ее на нет. Министерства и ведомства, государственные органы и организации, составлявшие в советский период ядро, основу системы ВПВ, переключились на другие направления и формы работы с молодежью или вовсе самоустранились от выполнения воспитательных функций в отношении подрастающего поколения. Вследствие этого они не могут рассматриваться в качестве сколь-нибудь полноценных, а тем более доминирующих субъектов этой деятельности.

В настоящее время соответствующие структуры и организации должны взять на себя главную роль и бремя ответственности в решении основных проблем и выполнении давно назревших задач в рамках вновь создаваемой системы ВПВ российской молодежи.

В этой связи планируется последовательное и стабильное увеличение расходов на государственную поддержку образовательных учреждений, различных объединений и организаций, занимающихся военно-патриотическим воспитанием и подготовкой граждан к военной службе.

Решение основных задач в области ВПВ, значительная активизация, разрастание масштабов и повышение эффективности этой деятельности позволит решить многие назревшие проблемы в отношении российских граждан, особенно подрастающего поколения, причем не только педагогического, но и социального, духовного, нравственного, правового и иного характера.

ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКИЕ ТРАДИЦИИ ДОНСКОГО КАЗАЧЕСТВА КАК ОСНОВА ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЁЖИ В ЭТНОКУЛЬТУРНОЙ СРЕДЕ ВОЛГОГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ

Макеев А.Б.

консультант комитета по делам казачества Администрации Волгоградской области

20 лет минуло с тех пор, как российское казачество на весь мир заявило о своем неоспоримом праве на возрождение и существование в единой неделимой Российской державе. Этап государственного становления казачества в новейшей истории России начался с принятия Закона РФ «О реабилитации репрессированных народов». Законом РФ казачество признано репрессированной этнокультурной группой - этносом - народом. Сформулированные в Законе виды реабилитации и растущая потребность к самоидентификации и организации побудила власти задуматься над моделью самоорганизации казачества, позволяющей учитывать уходящие вглубь

истории общинные традиции казаков, принципы территориально-административного войскового управления, местного казачьего самоуправления. Так начался складываться механизм реализации процесса реабилитации казачества через систему договора между государством и войсковыми казачьими обществами по организации государственной и иной службы казачества.

Среди множества задач возрождения казачества одной из главных является возрождение самого казака, современного, высокообразованного, патриотически-воспитанного человека, носителя высоких духовных и деловых качеств, человека, традиционно предназначенного служению своему Отечеству на военном и гражданском поприщах. Казаки Волго-Донского края, укрепляя и оберегая свои традиции, воспитывая в себе и своих близких любовь к Православной вере, Отчизне, к общим святыням – Тихому Дону и Матушке Волге, считают своим важнейшим долгом беззаветно служить идеалам возрождения, а возрождение казаки не мыслят без укрепления Православной веры.

Чаще всего под патриотизмом понимают только любовь к Родине. В православном понимании, любовь к Родине проявляется и в готовности отстаивать её от врагов до последней капли крови, в решимости отдать за неё жизнь.

Под патриотическим воспитанием мы понимаем воспитание героической личности, способной на подвиги, лишения, терпеливое перенесение скорбей. Вся история нашего Отечества, её герои, святые, цари и простой народ, в невероятных испытаниях сохранившие наше государство, православную веру, культуру и традиции, показывают нам, как жить достойно. В этом смысле патриотизм проявляется как религиозное чувство человека, живущего вечной жизнью.

Формирование доброго, жертвенного гражданина и сына Отечества - основная задача казачьих обществ в реализации патриотического воспитания казачьей молодёжи. Наши дети должны прославлять земную Родину своими делами, всей своей жизнью, должны любить родную землю как подножие Престола Божия.

В Концепции государственной политики в отношении российского казачества, утверждённой Президентом Российской Федерации Д.А. Медведевым в 2008 году, для нас приоритетным остаётся воссоздание традиционных черт жизненного уклада и быта казаков и войсковых структур в традициях вековой давности, но с учётом поправки на реалии сегодняшнего дня, в целях мобилизации организационного и духовно-нравственного потенциала народа на формирование устойчивой, гибкой и высоконадёжной в своей реализации системы национальной безопасности России.

Возрождение социально-нравственных и культурных традиций российского казачества может стать историческим образцом сознательного служения Отечеству, на примере которого следует воспитывать подрастающее поколение.

В уникальной культуре казачества выделяется войсковой «военный мир», который обладал своими организационными структурами (войско, полки, сотни и прочее), выработал свою систему управления (Круг), свою нормативную культуру, свою символику, обладал своей экономической базой и набором различных видов хозяйственной деятельности, выработал свою систему выживания в экстремальных условиях. Его культурную основу составляла система ценностей, которая через воспитание способствовала формированию своеобразного в духовном плане типа воина-защитника. Никакая другая разновидность русских вооруженных сил не оказалась столь жизнеспособной, как казаки.

Нравственные качества личности всегда высоко ценились в казачьей среде. **Соблюдение основных христианских заповедей и защита Отечества считались священным долгом каждого казака.** С самого раннего детства в казачьих семьях ребенку внушалась мысль о том, что он не имеет морального права нарушать ни церковные заповеди, ни наказания своих отцов и дедов.

Характерной особенностью нравственного воспитания казаков было уважительное отношение к своим предкам. Молодой казак не мог осквернить честь и достоинство своих предков, поэтому всегда должен был поступать в соответствии с принятыми в казачьей среде нравственными правилами и нормами - это: «Отечество защищать, отца-матерь почитать и честь свою соблюдать».

Без любви к Родине, воспитания молодежи в духе готовности защищать Отчизну невозможно выживание и процветание России. Ведь Россия это не часть суши с богатыми природными ресурсами - это гигантское древо духовного единства всех народов, населяющих эту землю, растущее из глубокого прошлого в будущее, на котором плодами вечной жизни зреют культуры всех народов России.

За последние годы в области появилось большое количество новых фольклорных коллективов, особенно детских и молодежных, краеведческих музеев, возросло число мероприятий досуга, спортивных клубов и секций. Растет перечень образовательных учреждений, внедряющих элементы этнокультурного казачьего компонента в рамках образовательных и воспитательных программ. Увеличивается количество казачьих кадетских классов в общеобразовательных школах и учреждений дополнительного образования с казачьей кадетской направленностью.

С этнокультурным казачьим компонентом в образовательно-воспитательном процессе на сегодня в Волгоградской области работают более 80-ти образовательных учреждений с охватом 15000 учащихся, из которых более 7000 школьников изучают его в соответствии с утверждёнными образовательными программами, более 2000 человек охвачены различными формами кадетского образования и воспитания, а остальные 6000 учащихся познают историю и культуру родного казачьего края на факультативах и в ходе внеклассной воспитательной работы.

В Волгоградской области сложилась система кадетского образования, в которую входят 5 кадетских образовательных учреждений интернатного типа, дневная кадетская школа, 3 казачьих кадетских профессиональных училища, 7 общеобразовательных школ с кадетскими классами и 3 центра дополнительного образования с казачьими кадетскими клубами. В настоящее время Комитетом по делам казачества Администрации Волгоградской области, комитетом по делам казачества администрации Волгограда, Управлением ВКО ВВД по Волгоградской области реализуется проект открытия в новом учебном году «Волгоградского казачьего кадетского корпуса им. Героя Советского Союза К.И. Недорубова» и по поручению Президента Российской Федерации Д.А.Медведева проект создания лётного кадетского училища Министерства обороны РФ на базе бывшего Качинского училища.

Уже заслужили авторитет у населения две кадетские школы-интернаты: Поповская кадетская школа-интернат «Кумылженский казачий кадетский корпус» Кумылженского района, Самолшинская кадетская школа-интернат Алексеевского района «Алексеевский казачий кадетский корпус им. Героя России, генерал-полковника Г.Н.Трошева» и Етеревская казачья школа-интернат Михайловского района. Активно развивает кадетский компонент школа-интернат № 8 Волгограда, с перспективой преобразования в казачью кадетскую школу-интернат. Школа № 110 Кировского района Волгограда на сегодняшний день де-факто уже является кадетской школой с уникальными образовательными и воспитательными программами, автором которых является замечательный подвижнический педагогический коллектив школы. 9 апреля 2010 года на базе муниципального образовательного учреждения средняя общеобразовательная школа № 44 Центрального района Волгограда состоялось открытие мультимедийного центра по сохранению казачьей культуры.

С помощью новейшей аппаратуры ученики под кураторством опытных наставников проводят оцифровку старых аудио и видеозаписей казачьих песен, обрядов. Эти материалы собирались студентами и преподавателями филологических факультетов волгоградских вузов, в ходе специальных этнографических экспедиций по хуторам и станицам Волгоградской области не одно десятилетие. В коллекциях присутствуют уникальнейшие с точки зрения истории культуры фольклорные и этнографические материалы. Сегодня есть реальная возможность обеспечить этими материалами все заинтересованные образовательные учреждения не только Волгоградской области. В настоящее время начата работа по осуществлению проекта «казачий кадетский корпус» на базе СОШ № 44.

В 2006 году созданы три государственных образовательных учреждения: «казачьи кадетские профессиональные училища». Они готовят специалистов, необходимых для сельских поселений, способных возродить традиционные и востребованные ремесла и промыслы, а в ближайшей перспективе будут предоставлять образовательную услугу для членов казачьих обществ – допризывной молодёжи по получению военно-учётной специальности,

необходимой для прохождения военной службы по призыву в казачьих воинских частях Министерства обороны Р.Ф. Училища становятся центрами военно-патриотического воспитания, физической и спортивной подготовки будущих защитников Отечества.

Более 80-ти образовательных учреждений Волгоградской области уже сегодня применяют этнокультурный казачий образовательный компонент в учебной и воспитательной работе на основе договора с казачьими обществами и Управлением ВКО ВВД по Волгоградской области, а такие школы как Суводская основная школа Дубовского района, Етеревская средняя общеобразовательная казачья школа-интернат Михайловского района, Дурновская основная казачья школа Новоаннинского района уже более пятнадцати лет работают по авторским казачьим образовательным программам и имеют интереснейший опыт патриотического воспитания молодёжи на краеведческих материалах, собранных и систематизированных самими учащимися.

Серьезное внимание уделяется важному обычаю - приему в казачьи организации. Поэтому казачье движение, именно детское казачье движение, мы переносим в массовую школу и решаем задачу формирования организованного казачества на базе казачьих образовательных учреждений. Примером в решении этой задачи может послужить опыт Суводской, Етеревской, Дурновской школ, где уже более 15 лет существуют школьные казачьи молодёжные объединения. Благодаря деятельности энтузиастов, во многих районах нынче есть образовательные учреждения, опыт которых позволяет развивать эту работу на местах.

Особо следует выделить роль и значение молодёжной казачьей организации «Донцы» ВКО ВВД. Казачья молодёжь сегодня не только занята активной работой по сохранению культурного наследия предков, она активно влияет на молодёжное движение в России. Команда волгоградских «Донцов» вошла в состав делегации молодёжи Волгоградской области на Всероссийском молодёжном образовательном Форуме «Селигер – 2009». Волгоградские казаки представили три проекта, которые были поддержаны подписанием соглашений с различными федеральными органами государственной власти.

20 марта 2010 года по инициативе молодежи и студенчества Волгограда и по благословению митрополита Волгоградского и Камышинского Германа состоялась учредительная конференция региональной общественной организации «Волгоградский молодёжный собор «За Веру и Отечество». Численность составляет около 300 человек. Одной из основных задач Собора является строительство, на равном удалении от высших учебных заведений расположенных в Центральном районе Волгограда, рядом с Волгоградской областной библиотекой им. М.Горького в сквере им. Симбирцева, молодёжно-студенческого храма Софии Премудрости Божией - центра духовно-нравственного и православно-патриотического воспитания молодёжи. Изначально инициаторами данной идеи являются **казаки Волгоградской области в лице молодёжной**

казачьей организации «Донцы», Волгоградское отделение ВРО Молодая гвардия Единой России и Общество православной молодежи благочиний.

Привлечение молодежи к изучению народных традиций, истории родного края, своих населенных пунктов, воспитание уважения к старшим поколениям, людям своей малой Родины это сегодня одна из первоочередных задач органов управления сельских, городских поселений, школ, учреждений дополнительного образования, эта задача была и остается важнейшей и для казачьих обществ, ибо в этом залог их эффективной, успешной деятельности в будущем.

В казачьих обществах муниципальных районов, сельских (городских) поселений для организации военно-патриотической работы привлекаются ветераны Великой Отечественной войны, ветераны труда, работники образования, культуры, руководители организаций всех форм собственности.

Подготовлены, опубликованы и переданы в учебные заведения Волгоградской области методические рекомендации по внедрению казачьего образовательного компонента и организации патриотического воспитания среди молодёжи.

Разработаны рекомендации о проведении с учащейся молодёжью учебно-полевых сборов, оборонно-спортивных лагерей.

Активизируется работа по увековечению памяти защитников Отечества, выпускается литература, снимаются документальные фильмы патриотического содержания, а также устанавливаются памятники погибшим воинам, защищавшим Россию. Например, Комитет обеспечил выполнение всех работ по установке памятника полному Георгиевскому кавалеру, Герою Советского Союза казаку К. И. Недорубову, и памятника защитникам Сталинграда от благодарных донцов на Шукшинском утёсе в Клетском районе Волгоградской области. Это место хорошо известно по легендарному фильму «Они сражались за Родину».

В целях повышения качественного уровня работы по военно-патриотическому воспитанию молодёжи Комитетом по делам национальностей и казачества Администрации Волгоградской области издана в 2007 году книга о подвиге Донского казачества при защите Кавказа в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 годов на примере воинской судьбы донского казака, полного Георгиевского кавалера, Героя Советского Союза К.И. Недорубова, а в 2008 году книга - Константин Иосифович Недорубов «Донской казак, лихой и бравый, он три войны прошёл со славой...».

Комитет по делам национальностей и казачества целенаправленно содействует казачьим обществам в организации и проведении военно-патриотической работы с казачьей молодёжью по таким направлениям, как:

- участие волгоградской казачьей молодёжи во всероссийских кадетских слётах и сборах в Москве и других субъектах РФ (2006-2010 г.г.);

- участие в проведении в Волгограде Всероссийских кадетских слётов в 2006 и 2007 г.г. и организация Второго Международного съезда православной казачьей молодёжи в Волгограде в 2009 г. В нём приняли участие около 600 делегата из 10 стран мира и 8-ми казачьих войск, вхо-

дящих в реестр казачьих обществ Российской Федерации: Всевеликое войско Донское, Волжское, Енисейское, Забайкальское, Иркутское, Кубанское, Сибирское, Тверское казачьи войска.

На съезде были представлены 7 общественных казачьих организаций РФ и 19 общественных казачьих организаций зарубежных стран.

Проведение съезда было поддержано Администрацией Президента Российской Федерации и получило благословение Патриарха Московского и Всея Руси Кирилла.

Съезд способствовал укреплению взаимодействия казачьей молодёжи и казачьих организаций на всём постсоветском пространстве и в странах дальнего зарубежья, готовность казачьей молодёжи решительно защищать и отстаивать православие и единство судьбы славянских народов.

Организационный опыт волгоградских казаков получил признание всех казачьих войск России, казачьих организаций зарубежья и заслужил высокую оценку на уровне Администрации Президента РФ. Именно поэтому Волгоградскому округу ВКО ВВД поручено проведение в июне текущего года Съезда православной казачьей молодёжи юга России и Всероссийского конкурса «Кому же из нас атаманом быть!?!». Проект этого конкурса родился тоже на Волгоградской земле и продвижению его на всероссийский уровень способствовали именно казаки «Волгоградского округа»;

- проведение работы по возрождению вековых воинских казачьих традиций и обрядов:

празднование «Дня защитника отечества», Дня Победы, Сталинградской победы, Дня народного единства, Дня Конституции РФ и др. государственных праздников;

- проведение казачьих и православных праздников;

- стимулирование краеведческой и музейной работы с учащейся молодёжью, всесторонняя поддержка деятельности казачьих музеев в районах исторического проживания казаков в Волгоградской области.

Важно ещё и то, что казаки повсеместно возрождают старинные традиции проводов в армию. Согласно традициям предков, уходивших в армию, напутствуют родители, старики, священники. Все это проходит при большом участии земляков-станичников. Используются и другие возможности: призывникам показывают фильмы о казачестве, его воинской славе и боевых подвигах их предков.

Мы казаки, та часть народа Российского, которая способна к самоорганизации. Казачьи организации могут, а значит и должны стать центрами, которые помогут консолидировать патриотические, здоровые силы страны, думающие не о собственном кармане и нынешнем благополучии, а о благе России и народа Российского.

Нынче казачество реальная сила, способная влиять и влияющая на социальные и политические процессы, как в Волгоградской области, так и в России в целом. Мы все ответственны за положение дел в хуторах, станицах, районах и городах области, и своими делами намерены завоевывать доверие народа и добиваться понимания населением наших проблем.

Можно с уверенностью констатировать, что с принятием Закона «О государственной службе российского казачества» казачьи общества стали частью государственного механизма, регулирующего общественные отношения. Казаки получили возможность, на законном основании, влиять на процессы, происходящие в регионе и стране.

УКРАЇНСЬКЕ БОЙОВЕ МИСТЕЦТВО «СПАС», ЯК ЗАСІБ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

Притула О.Л.

Президент ВГО «Всеукраїнська федерація «Спас»

Складовою системи патріотичного виховання є військово-патріотичне, що передбачає вироблення високого ідеалу служіння народові, готовності до трудового та героїчного подвигу в ім'я процвітання Української держави.

Воно покликане формувати громадянина-патріота, виробляти у нього глибоке розуміння громадянського обов'язку, готовність у будь-який час стати на захист Батьківщини, оволодівати військовими і військово-технічними знаннями, спонукати до фізичного самовдосконалення, а також вивчав ти бойові традиції та героїчні сторінки історії українського народу, його Збройних Сил.

Військово-патріотичне виховання — цілеспрямований, організований процес формування готовності юнаків старшого шкільного віку до строкової військової служби в Збройних Силах України. Його зміст визначається

Конституцією, законами України, військовою Присягою та військовими статутами.

Військово-патріотичне виховання молоді діалектичне поєднує в собі низку окремих напрямів виховання: військового, морального, правового та ін. Проте головним результатом виховних зусиль має стати готовність молоді людини до військово-патріотичної діяльності як внутрішнього системного утворення, що передбачає п'ять основних компонентів — освітній, фізичний, психологічний, соціальний і духовний.

Освітня готовність — це, передусім, обсяг знань героїчного минулого українського народу, історії його Збройних Сил. Вона передбачає також певний обсяг знань з допризовної підготовки, фізичної культури, спорту, гігієни побуту. Головне при цьому — дієвість засвоєних знань, що виявляється в навчально-пізнавальній активності старшокласників на уроках допризовної підготовки, підвищеному інтересі до змісту українознавчих предметів, доланні перешкод у його засвоєнні.

Фізична готовність передбачає певний рівень розвитку в юнаків фізичної сили, витривалості, спритності, швидкості в рухах; сформованість необхідних для військової діяльності рухових навичок та вмінь.

Передумовою цього виступають достатній рівень фізично-оздоровчої активності учня на уроках фізичної культури, участь у спортивних секціях тощо.

Психологічна готовність включає в себе позитивну мотивацію участі учнів у військово-патріотичних заходах. Разом з тим, за результатами обстеження старшокласників, вона передбачає певний рівень сформованості таких якостей, як емоційна стійкість, розсудливість, сміливість, рішучість, мужність, цілеспрямованість.

Соціальна готовність передбачає вірність бойовим та національно-історичним традиціям, військовому обов'язку, присязі та військовому статусу, високу дисциплінованість, конструктивну соціально-комунікативну, громадське корисну та національно-громадянську активність.

Духовна готовність проявляється в наявності ідеалу, в пошуках старшокласниками життєвого смислу і цінностей; самоусвідомленні свого

Я - фізичного, психічного, соціального; самоочищенні та самовдосконаленні, в духовно-катарсичній активності. Остання передбачає рефлексію як акт самопізнання юнаком окремих ознак своєї індивідуальності, власних рис характеру, що відображають знання внутрішнього світу.

Основною властивістю цих п'яти складових готовності, як показує аналіз кореляційного взаємозв'язку між ними, виступає військово-патріотична активність — внутрішня активна позиція молодої людини щодо військової служби. Така позиція розвивається шляхом послідовної зміни, трансформації простіших властивостей, якостей особистості на вікових стадіях до призову в армію, з притаманною їй структурою і психологічними закономірностями. Разом з тим, військово-патріотична активність є необхідною передумовою подальшого розвитку готовності старшокласника до військової строкової служби в Збройних Силах України, захисту своєї держави.

Здійснюючи військово-патріотичне виховання учнів, організатори цього процесу повинні бути добре ознайомлені з його теоретико-методологічним і технологічним підґрунтям. При цьому слід враховувати також об'єктивні соціально-політичні, економічні фактори, психофізіологічні особливості юнацького віку як вирішального періоду у формуванні світогляду учня, його ідеалів, вибору професії, подальшого життєвого шляху.

Військово-патріотичні заходи за змістом і спрямованістю можуть бути: а) інформаційного, просвітницького характеру (лекції, політінформації, конференції, зустрічі, тематичні вечори, бесіди); б) дійового, практичного спрямування (окремі види змагань, конкурси, гурткова і шефська робота, екскурсії, робота з вдосконалення навчально-матеріальної бази закладу освіти); в) комплексні, з усвідомленням їх суспільної і особистісної значущості (дискусії, огляди-конкурси, військово-спортивні свята, походи по місцях бойової та трудової слави народу України, тижні оборонно-масової роботи.

Яскравим прикладом героїчної історії українського народу є запорізьке козацтво. Історичні джерела свідчать, що у запорозьких козаків була досить досконала на ті часи система військово-патріотичного виховання. Цьому свідчать багато чисельні подвиги запорозьких козаків коли вони не жалкуючи віддавали своє життя в бою за своє козацьке товариство, за волю, за віру православну. Тобто, говорячи сучасною мовою, у запорозьких козаків була чітко виражена система духовних цінностей і пріоритетів. Саме на цих цінностях і чеснотах побудоване система військово-патріотичного виховання на основі українського бойового мистецтва «Спас», яка апробована протягом останніх 16 років в Україні і має подальший розвиток поза її межами.

Усні перекази донесли до нас, витоки бойового мистецтва «Спас» беруть свій початок у часи існування запорозького козацтва і після його переселення на Кубань і за Дунай бережно зберігалось в нечисленних козацьких родах передаючись лише по родинній ознаці.

Відродження Спасу в Україні на сучасному етапі почалось в кінці 80-х років, коли групою ентузіастів почались пошуки, експедиції по збору призабутих традицій українського бойового мистецтва. Був проведений аналіз техніки українських танців, їх пристосування до техніки бойового мистецтва. Разом з цим проводився пошук носіїв традиції, які зберегли "родові" прийоми, методи ведення бою та гартування тіла.

Поступово накопичені і набуті знання сформувались в струнку систему виховання козака-воїна. Результатом стало відкриття школи козацького бойового мистецтва "Спас". Проводяться семінари по підготовці фахівців-інструкторів Спасу, що дало змогу відкрити школи Спасу в районних центрах Запорізької області, а також в інших областях України. В 1997 році це вилилось в створенні громадської організації Школи запорозького традиційного бойового мистецтва "Спас".

В 1997 році в м. Запоріжжя був проведений Перший Всеукраїнський фестиваль козацьких бойових та традиційних мистецтв. На фестивалі було вирішено розробити правила українського рукопашу і провести першість України, де мали змогу прийняти участь різні українські школи бойового мистецтва.

Фестивалі було вирішено проводити кожного року.

В 1998 році в м. Запоріжжі було створено першу в Україні Міську козацьку дитячо-юнацьку спортивну школу бойового мистецтва "Спас", розроблено типову програму викладання Спасу в дитячо-юнацьких спортивних школах, розроблені правила змагань з українського рукопашу, де була врахована специфіка українського бойового мистецтва.

В цьому ж році в межах Другого Всеукраїнського фестивалю козацьких бойових та традиційних мистецтв була проведена перша першість України з українського рукопашу.

Було подано пропозицію в Держкомспорт України про внесення українського рукопашу як національного виду спорту в державну класифікацію видів спорту.

В 1999 році був проведений Третій Всеукраїнський фестиваль козацьких бойових та традиційних мистецтв, першість України з українського рукопашу.

На сьогодні в Україні проведено декілька десятків міжнародних, всеукраїнських, регіональних фестивалів козацьких бойових мистецтв, створена всеукраїнська громадська організація «Всеукраїнська федерація «Спас». Український рукопаш «Спас», як вид спорту офіційно визнаний в Україні з січня 2010 року. Розроблена система змагань з українського рукопашу «Спас». На факультеті фізичного виховання Запорізького національного університету відкрито спеціалізацію «Український рукопаш «Спас», створено Міжнародну громадську організацію «Міжнародна федерація «Спас».

Випускники шкіл "Спас" проходять службу в частинах спеціального призначення МВС, ЗСУ.

На сьогодні школи бойового мистецтва "Спас" працюють в 10 областях України, Росії, Білорусії. Спас розвивається в структурах Збройних Сил України, МВС, СБУ.

По системі Спас фізичним розвитком можуть бути охоплені всі верстви населення України. Займатись Спасом можна з трьох років. Верхньої вікової межі не існує, людина має розвивати себе безмежно.

По складності систему Спас умовно можна розділити:

- козацькі забави (звичаєві ігри, забави, які є містком до опанування рухальною спадщиною предків);
- традиційні види боротьби (навхрест, на ременях, тощо);
- традиційні українські танці: (козачок, пластунець, метелиця, гопак тощо);
- козацький кулачний бій, копанка (бій ногами), шкварка (бій з боротьбою в положенні лежачи);
- український рукопаш (спортивні змагання);
- бойовий звичаєвий Спас;
- психофізичні техніки Спасу.

Всеукраїнська федерація «Спас» працює за п'ятьма напрямками:

- Спортивний напрямок - український рукопаш «Спас»;
- Військово-прикладний напрямок;
- Фольклорно-мистецький напрямок;
- Оздоровчо-лікувальний напрямок;
- Науковий напрямок.

Всі напрямки нерозривно пов'язані між собою і мають одну мету

- виховання воїна-патріота, стійкого, високопрофесійного і відданого захисника України і українського народу.

Військово-патріотичне виховання більшістю відбувається під час роботи над військово-прикладним напрямком. Проте всі інші напрямки сприяють якісній підготовці молоді.

Виховний процес в бойовому мистецтві «Спас» відбувається за сімома видами підготовки, які нерозривно пов'язані між собою:

- Фізична підготовка (загальна, спеціальна);
- Технічна підготовка;
- Тактична підготовка;
- Теоретична підготовка;
- Морально - вольова підготовка;
- Психологічна підготовка;
- Духовна підготовка.

З вищесказаного витікає, що відродження Спасу, як традиції, може через впровадження його в соціальну сферу життя:

- як виду спорту, в якості українського рукопашу «Спас»;
- як однієї з форм системи військово-патріотичного виховання;
- як оздоровчо-профілактичної системи;
- як бойової системи для армії, міліції, прикордонних військ тощо.
- як світогляду козака-воїна, захисника України.

ПРО ПРОБЛЕМИ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ОРГАНІЗАЦІЯХ ТСОУ

Токарь С.Н.

Председатель Заводской РО ОСО Украины

Проблем у організацій Общества содействия обороне Украины с патриотическим воспитанием молодёжи не больше, но и не меньше чем у других организаций. Желание провести яркие захватывающие мероприятия влечёт за собой финансовые затраты.

Недостаточное финансирование, вот та проблема, с которой сталкиваются, я думаю все присутствующие здесь представители организаций. Разница лишь в том, что наша организация является хозрасчётной, то есть финансирование осуществляется за счёт своей хозяйственной деятельности. Таким образом, организация занимается не только патриотическим воспитанием молодёжи, но и заработком финансовых средств

На сегодняшнем заседании предлагаю рассмотреть, какая работа ведётся в рядовой районной организации Общества содействия обороне Украины. Заводская районная организация выполняла и продолжает выполнять свою основную задачу по военно-патриотическому воспитанию молодёжи. Встречи с ветеранами, месячники оборонно-массовой работы, проведение соревнований, участие в автопробегах и выставках, вот неполный перечень нашей работы.

В Заводском районе уже пять лет работает пневматический мультимедийный тир оборонного общества. В нём проводятся соревнования интересные для самых различных возрастных категорий граждан. Одним из последних примеров могу назвать соревнования, проведенные по

согласованию между директором общеобразовательной школы-интерната №3 Шариковой Екатериной Павловной и администрацией районного общества. Соревнования проводились среди воспитанников школы. Перед соревнованиями во вступительном слове участники знакомились с организацией Общества содействия обороне Украины ее уставными задачами и ролью в жизни общества. Победители были отмечены грамотами и ценными подарками.

Благодаря совместным усилиям районной администрации, отдела образования и районного оборонного общества, доброй традицией стало проведение соревнований между учащимися школ района. На базе мультимедийного тира Районной организации, школьники могут не только посостязаться в умение меткой стрельбы из пневматического оружия, арбалетов пейнтбольного оружия, но и научиться разбирать и собирать настоящий автомат Калашникова, понять, как устроена граната Ф-1 и противотанковая мина, так, же изучить принцип работы гранатомёта РПГ 26.

В 2008 году районным обществом приобретены, два макета автомата Калашникова. Комитет принял такое решение, чтобы дать возможность юношам и девушкам нашего района, собственноручно принять участие, в сборке и разборке автомата. Молодёжь на наше предложение откликнулась сразу. Оказалось, что просто научиться разбирать и собирать автомат для них мало, многие пробовали делать это на время, и улаживались в армейские нормативы.

Совместно работая с педагогическими коллективами учебных заведений, мы пытаемся компенсировать нехватку материальной базы в школах района. Ни для кого не секрет что на сегодняшний день многие учебные заведения не имеют возможности приобрести, даже пневматическое оружие

Стараясь идти в ногу со временем, наша организация знакомит юношей и девушек района с таким командным видом спорта как пейнтбол

Что такое пейнтбол? Пейнтбол в переводе с английского шарик с краской — это игра, это отдых, это адреналин, это спорт, это развлечение, хобби, часть жизни, и многое другое.

В пейнтболе нет оружия и пуль, но есть специальные устройства - пневматические маркеры и желатиновые шарики, заправленные безвредной краской. Правила просты - попала на тебя краска, ты поражен и покидаешь поле до следующей игры.

За сравнительно не долгое время пейнтбол стал узнаваемым, интересным и определяем, как один из самых захватывающих командных видов спорта. В пейнтбол играют в разных странах миллионы мужчин и женщин всех возрастов и достатков. А объединяет их любовь к приключениям и экстриму. Пейнтбол не способствует развитию агрессии у игроков и не накапливает злости. Развивает волю к победе, побуждая проявлять все самые лучшие человеческие качества. Пейнтбол не требует специальной физической подготовки и базируется на простых и понятных правилах, а значит играть в пейнтбол может практически любой человек.

Игры, как правило, проходят на свежем воздухе. По сравнению с другими экстремальными видами спорта, пейнтбол имеет особенную привлекательность, как военно-спортивное мероприятие.

Сегодня органами власти и нашим Центральным комитетом принимаются специальные программы военно-патриотического воспитания молодежи, привлечения детей и юношества к спорту и здоровому образу жизни. Наши клубы, принимают в этой работе активное участие.

С распадом Советского союза исчезла военно-спортивная игра "Зарница" Теперь ее возрождают, но уже в новой форме. Полагаем, что именно из-за привлекательности пейнтбола дети с удовольствием будут играть в такую "Зарницу". А педагоги смогут научить ребят разжигать костер, вязать морские узлы, натягивать ненавистный на уроках ОБЖ противогаз и ОЗК, ориентироваться в лесу и многим другим полезным в жизни вещам. Но еще раз скажем, привлекает их не ОЗК и компас, а игра в пейнтбол, о которой они уже слышали, но играть не удавалось. Ведь им кажется, что пейнтбол это реальная «войнушка».

Говоря о патриотическом воспитании ненужно забывать о том, что молодёжь является зеркальным отображением нашего общества. Ведь это не они придумали табакокурение и алкоголь. Подросток, пьющий пиво и курящий сигарету видел, как это делают взрослые и сам хочет приблизится к взрослой жизни даже таким способом.

Именно поэтому, организовывая различные соревнования и эстафеты для молодёжи, мы приглашаем в качестве судей и организаторов, жителей нашего района. Становясь не просто зрителями, а и участниками этого события, они личным примером показывают Успешных и самостоятельных граждан. Мы уверены тот вклад, который наши гости делают для воспитания здорового поколения Украины останется ещё долго в сознании обоих поколений. А значит, они ещё не раз будут приходить, и участвовать в различных соревнованиях, поддерживая нашу деятельность.

Каждая из присутствующих здесь организаций это нить связующая молодёжь со здоровым счастливым будущим. Объединяя и координируя свои действия, мы укрепим эту связь в десятки раз.

СТРАТЕГИЯ США В ОБЛАСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 2010 Г. В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОЙ АМЕРИКАНСКОЙ ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ДИСКУССИИ

Шишов А.Л.

соискатель Российской академии государственной службы

В настоящий момент переосмысление традиционных концепций обеспечения безопасности, как в международном, так и в национальном масштабе представляет большой научный интерес в силу обострения и

усиления ряда глобальных процессов в этой сфере, получивших начало после окончания холодной войны и распада СССР. В 2006 году администрация Дж. Буша младшего приняла Стратегию США в области национальной безопасности, которая отражала «неконсервативные» подходы к обеспечению национальной безопасности страны. Современный этап развития данных концепций отмечен принятием ряда ключевых доктринальных документов. Так, в мае 2010 года Президент США Барак Обама подписал новую редакцию Стратегии США в области национальной безопасности» (The National Security Strategy of the United States of America). Оперативной базой новой стратегии служат так называемые планы (Quadrennial defense review) очередного четырехлетнего ведомственного обзора деятельности Пентагона. Очередной обзор увидел свет в феврале 2010 года (*USC 10, Sec. 118 (a)*). Эти документы стали важной вехой в острейшей дискуссии относительно идеологии, основных задач и перспектив оборонной стратегии США в самом широком контексте, которая развернулась в американском обществе и элитах после подведения первых итогов деятельности администрации Б. Обамы.

В последнее время вышел целый ряд научных работ и статей высших американских чиновников, политических деятелей, специалистов, в которых рассматриваются подходы американской администрации к решению старых и новых проблем защиты национальной безопасности, в частности, тех, которые достались США со времен президентства Дж. Буша младшего (иранская и афганские компании, палестинская проблема, конфликт на Кавказе).

Задачей данной статьи является сопоставление и анализ различий между редакциями стратегии образца 2006 и 2010 года, выявление концептуальной новизны политики США, проводимой Президентом Б. Обамой в сфере национальной безопасности на ближайшую перспективу, а так же ее восприятие политической элитой и экспертным сообществом Америки.

Анализ «Стратегии США в области национальной безопасности 2010 года»

Новая Стратегия США в области национальной безопасности» представляет собой пространный 52-страничный документ.

В преамбуле Стратегии подчеркивается, что Америка находится на перепутье (*in transition*), что явилось следствием целого ряда внутренних и внешних факторов (войны, экономический и финансовый кризис, вызовы международного терроризма, потепление климата). Для преодоления этих явлений, с точки зрения авторов документа, необходима «мобилизация коллективных действий», «укрепление старых союзов», поддержка международных институтов и норм права. Это – принципиальное изменение в стратегических подходах к защите национальной безопасности США, которых придерживалась администрация Дж. Буша младшего. В их основе лежали «неконсервативные» принципы, в частности принцип «односторонних превентивных действий», в случае возникновения серьезной угрозы национальной безопасности страны.

В этом контексте принципиально важным можно считать большое внимание, уделенное в новом варианте стратегии роли международных организаций и необходимости коллективных действий по борьбе с основными угрозами безопасности США, которые носят глобальный характер. В частности, отмечается, что США, несмотря на очевидные недостатки и слабость подобных организаций, ни в коем случае не должны устраняться от сотрудничества с ними. Авторы стратегии говорят о необходимости тесного сотрудничества с «ключевым центром силы» (key centers of influence) России, Китаю и Индии, а так же «растущим державам» - Бразилии, Индонезии, Южной Африке в данной сфере. В отличие от «неконсервативных» подходов предыдущей администрации, ставивших под сомнение целесообразность и адекватность сложившейся во второй половине двадцатого века системы международных отношений, новая стратегия утверждает важность укрепления институтов и норм международного права, как составного элемента обеспечения национальной безопасности США,

В документе названы основные приоритеты стратегии национальной безопасности США: укрепление режима нераспространения ядерного оружия, борьба с Аль-Кайедой, достижение мира на Большом Ближнем Востоке, преодоление последствий международного финансового кризиса в Америке и в международном масштабе, укрепление американской мощи через продвижение универсальных ценностей мирным путем, установление нового международного порядка путем сотрудничества со всеми странами¹.

В стратегии дана «новая редакция» «вечных интересов США»: безопасность США, их граждан, союзников и партнеров; сильная, инновационная, быстро растущая экономика США как часть открытой международной экономической системы, уважение универсальных ценностей внутри страны и во всем мире, международный миропорядок, возглавляемый США, который гарантирует мир, безопасность, равные возможности.

Стратегия дает анализ современной международной ситуации, какой она видится администрации президента Б. Обамы. В данном контексте Стратегия образца 2010 г. В общих чертах повторяет положения Стратегии 2006 года, что вполне объяснимо, так как сорок четвертому президенту США приходится решать самый сложный комплекс проблем, унаследованный от сорок третьего.

В стратегии делается принципиальный вывод о том, что процесс обеспечения национальной безопасности США является комплексным, требующим национальных, и международных усилий, объединения деятельности, как гражданских, так и военных ведомств, лучшей координации отдельных органов, совершенствования их структуры. Так, например, объединены аппараты Советов национальной и внутренней безопасности.

Стратегия выделяет четыре основных «национальных интереса» США: безопасность США и их граждан, партнеров и союзников; процветание американской экономики; защита и уважение универсальных ценностей, как

внутри страны, так и за рубежом; установление мирового порядка, при котором при лидирующей роли США устанавливается мир и безопасность, сотрудничество между странами. Авторы Стратегии подчеркивают, что **безопасность Америки невозможно обеспечить только военными мерами.**

Обратимся к конкретным проблемам, стоящим перед США в сфере обеспечения национальной безопасности, как их видят авторы Стратегии. Так полностью повторены тезисы предыдущего варианта документа в отношении будущего **Ирака**, уделено значительное внимание проблеме **палестино-израильского урегулирования**, в частности, говорится об окончании «оккупации» (occupation) 1967 года и создании «целостного» палестинского государства (contiguous territory).

Иранская проблема трактуется в достаточно спокойных тонах, однако, авторы стратегии отмечают, что если Иран не пойдет на сотрудничество с мировым сообществом, то он окажется в еще большей изоляции.

Одной из главных задач объявлена **борьба с распространением ядерного оружия**. В рамках этой задачи ключевыми мерами является подписание и ратификация нового договора с Россией о сокращении стратегических наступательных вооружений, поддержание и укрепление режима договора о нераспространении ядерного оружия, проведение жесткой, но разумной политики в отношении корейской и иранской ядерных программ, совершенствование международного режима обеспечения сохранности ядерных материалов, поддержка программ мирного использования ядерной энергии и борьба с угрозой распространения и потенциального использования биологического оружия.

Особое внимание уделяется порядку использования военной силы за рубежом. Авторы стратегии утверждают: несмотря на то, что Америка имеет право применять военную силу для защиты безопасности и национальных интересов США, ее применение должно быть под жестким государственным контролем всех ветвей власти, тщательно продуманным и сопровождаться дипломатическим, пропагандистским и иным обеспечением. **Важнейшей задачей в деле обеспечения безопасности США признается укрепление обороноспособности ее стратегических партнеров.**

Обширный раздел Стратегии посвящен **экономическим проблемам** США и глобальной экономики. Восстановление экономического роста и преодоление последствий экономического кризиса в США невозможно без восстановления мировой экономики и скоординированных международных действий. Констатируется необходимость сделать выводы из последнего цикла, который прошла американская экономика. В стратегии ставится задача удвоения экспорта из США к 2014 г. Заявлена важность развития внутреннего спроса на рынках развивающихся стран, чтобы они могли в большей мере импортировать капитал и высокие технологии из развитых стран для обеспечения стабильного роста и улучшения условий жизни населения.

В документе указывается на необходимость совершенствования механизмов бюджетообразования и расходования средств на оборону, экономии денег налогоплательщиков, в частности совершенствования механизма закупок Министерства обороны, на которое приходится 70% всех госзакупок в США. Поставлена задача экономить минимум 40 миллиардов долларов в год за счет внедрения новых методов и технологий.

Стратегия особое внимание уделяет защите универсальных ценностей во всем мире, как составной части процесса обеспечения национальной безопасности США. Однако США декларируют отказ от «навязывания» другим странам демократических форм правления и правительств, вместо этого, они намерены использовать целый ряд мер: от убеждения до поддержки гражданских институтов и гражданского общества.

В Стратегии определены ключевые вызовы, которые требуют совместного коллективного действия в мировом масштабе: глобальные изменения климата; США намерены сократить вредные выбросы на 17% до 2020 года и на 80% до 2050 года; поддержание мира и урегулирование вооруженных конфликтов; пандемии и угроза здоровью человечества; международная преступность; охрана общих глобальных ресурсов; арктические интересы США.

Таким образом, в документе сделан принципиальный стратегический вывод о том, что США более не могут нести весь груз ответственности единолично, но должны опираться на своих союзников во всем мире.

Таким образом, мы можем зафиксировать ряд принципиальных отличий в стратегиях 2006 и 2010 гг.

1. В первой стратегии США говорится об «институционализации сообщества демократий» (Strengthening and institutionalizing the Community of Democracies); авторы второй Стратегии утверждают, необходима поддержка и скорейшая «институционализация» группы G-20 и даже эволюция группы G-8 в группу G-20. В последнюю входят отнюдь не только державы, которые подходят под критерии «сообщества демократии», например, Китай, Индонезия, Саудовская Аравия.
2. Определенную трансформацию претерпела позиция США по отношению к ООН. Если в первой стратегии довольно категорично заявлено, что «привилегии» и само членство в ООН должны быть обусловлены «ответственным поведением» и разумным разделением ответственности по поддержанию безопасности и противостоянию другим вызовам, то в Стратегии 2010 утверждается, что ООН – это, прежде всего, форум, на котором сталкиваются интересы различных государств и где существует принципиальная возможность их гармонизации.
3. В первой стратегии достаточно жестко определена готовность США в одностороннем порядке применять военную силу в тех случаях, когда сотрудничество с союзниками по тем или иным причинам невозможно.

В стратегии 2010 утверждается, что США должны действовать только в рамках международных организаций, мандатов.

4. Одним из важнейших стратегем образца 2010 года является **«укрепление обороноспособности союзников США во всем мире»**. Если в документе 2006 года сотрудничество с союзниками рассматривается в основном в контексте либо широкой антитеррористической коалиции, созданной для борьбы с «Аль-Кайдой», либо при рассмотрении военных операций в Ираке и Афганистане, то Стратегия 2010 года делает упор именно на самостоятельную военную роль союзников Соединенных Штатов в борьбе с региональными угрозами. Авторы стратегии указывают, что США должны оказывать комплексную, долговременную, четко спланированную поддержку своим союзникам. Необходимо создание принципиально новой системы, которая бы охватывала не только военные министерства и ведомства, но так же и Государственный департамент. Это касается и системы бюджетирования и планирования такой помощи.
5. Региональные проблемы. В стратегии 2006 года региональные конфликты трактуются в сточки зрения принципа «моральной ясности», бывшего краеугольным камнем всей внешней политики США, проводимой администрацией Дж Буша младшего. Значительное место уделяется осуждению враждебных Америки «недемократических» режимов, одностороннему применению военной силы со стороны США. Как одна из стадий разрешения конфликтных ситуаций в «горячих точках» называется «вмешательство в конфликт», хотя и отмечается необходимость коллективных действий под эгидой различных международных организаций. В стратегии 2010 года декларируется принципиальная невозможность прямого вмешательства США в широкомасштабные военные конфликты в ближайшее время, стремление действовать только в рамках своих союзнических обязательств.
6. Принципиальным отличием двух документов является декларируемый приоритет обеспечения безопасности США, прежде всего, внутри страны, путем восстановления национальной экономики, преодоления кризиса, реформы финансовой системы и системы медицинского обеспечения и образования. Если в Стратегии 2006 года на первом месте в списке задач национальной безопасности стоит «защита человеческого достоинства», то в документе 2010 года признается, что существует принципиальная связь между «национальной безопасностью» и национальной конкурентоспособностью и эффективностью, т.е. тот факт, что Соединенным Штатам, прежде всего, необходимо укреплять собственную экономику.

Основная проблематика современной военно-политической дискуссии в США

Напряженная дискуссия по вопросам национальной безопасности в американском обществе нашла отражение как в организационных решениях,

так и в оживленной полемике, которая развернулась в научных и иных СМИ. Так, объявил о своем намерении уйти в отставку министр обороны Р. Гейтс, в результате громкого скандала с резким интервью был уволен командующий силами НАТО в Афганистане С. Маккристол. Новый командующий, опытнейший герой иракской компании генерал Дэвид Петреус явно под давлением чиновников администрации президента вынужден был сделать целый ряд громких заявлений в русле основной линии Президента Б. Обамы, направленной на быстрое сворачивание американского военного присутствия в Афганистане и Ираке. Ушли в отставку глава аппарата Белого Дома Рам Эммануэль и помощник по вопросам национальной безопасности Д. Джонс.

Американской администрации приходится вести довольно жесткую и напряженную полемику относительно новых принципов американской политики в области национальной безопасности. Так, министр обороны США Роберт Гейтс в июньском номере журнала «Форен Аффферз» выступил с программной статьей, в которой он обобщил основные теоретические изменения, которые произошли в оборонной стратегии США с момента прихода к власти демократической администрации США Б. Обамы.

Основным лейтмотивом этих изменений можно считать лозунг: главным приоритетом в стратегии национальной безопасности Соединенных Штатов является **«укрепление обороноспособности союзников»** (building partners capacity). Р. Гейтс констатирует, что США вряд ли в ближайшее время начнут военные операции, подобные по масштабам Афганской и Иракской кампаниям. Именно поэтому, а так же в силу различных угроз безопасности в разных точках Земли, многое будет зависеть от региональных союзников США.

Данная концепция не является чем-то принципиально новым для военной стратегии США. В отдельные периоды своей истории Америка уже исповедовала схожие принципы. Ярким примером может служить тактика «вьетнамизации» войны в Индокитае в 1960-70 гг. Подобную политику Америка старалась проводить во всех конфликтах, где она сталкивалась с нарастающим сопротивлением местного населения и партизанской войной.

Р. Гейтс отмечает, что военная инфраструктура США и вся инфраструктура обеспечения безопасности их самих и их союзников, созданная в эпоху «холодной войны» устарела и не отвечает современному уровню и состоянию угроз.

Американские вооруженные силы полагались на массированное применение вооруженной силы в контртеррористических операциях. Недостаточное внимание уделялось поддержке боеспособности национальных сил безопасности Афганистана и Ирака. Только в последнее время были созданы консультативные бригады поддержки и обеспечения (Advisory and Assistance Brigades), которые стали основным видом боевых частей в Ираке.

Перед Вооруженными Силами США стоит целый ряд институциональных вызовов. Одним из самых существенных Р.Гейтс считает

распыленность функций укрепления обороноспособности партнерами между разными ведомствами и агентствами.

Важнейшим аспектом координации деятельности и, в особенности, принятия ключевых решений в сфере укрепления обороноспособности стран-союзников США является предложенный Р. Гейтсом принцип «двух ключей»(dual key): такое построение процесса, при котором решение принимается совместно руководством Государственного департамента и Министерства обороны. Это особенно необходимо при разработке политики в отношении «слабых и несостоявшихся» стран.

Р. Гейтс сформулировал пять основных принципов политики укрепления обороноспособности союзников США.

Первое. Принцип гибкости и адаптивности.

Второе. Принцип жесткого сбалансированного гражданского контроля над расходованием военного бюджета.

Третье. Принцип последовательности в поддержке союзников.

Четвертое. Принцип приоритета внешнеполитических действий перед военными методами решения задач.

Пятое. Реализм и разумность постановки и выполнения задач стратегии обеспечения национальной безопасности.

Естественно, что новая оборонная стратегия и политика в сфере обеспечения безопасности стала объектом дискуссии и даже резкой критики в самых разных ее аспектах как со стороны консервативного, так и либерального крыла американской элиты и общественного мнения.

В частности, активно обсуждаются проблематика **отношений военного командования и гражданского руководства** американскими вооруженными силами. Безусловно, сами конституционные принципы военного строительства США не подвергаются никакому сомнению, однако компетентность и обоснованность принятия ряда важнейших стратегических решений вызывает вопросы, как со стороны военных специалистов, так и в рядах экспертного сообщества. Десять лет непрерывных широкомасштабных военных действий породили глубинные процессы, результаты которых будут ощущаться еще очень долгое время и пока не могут быть осознаны в полной мере. Так, по мнению, полковника Вооруженных Сил США М. Моттена, автора журнала «Форен Аффферз», в связи с нарастающей интенсивностью военных действий в Ираке и Афганистане, около 100% военнослужащих в звании капитана получают звание майора и более 90%, имеющих звание майора, получают звание подполковника. Еще 15 лет назад эти цифры были на 25-30% меньше. Эксперты считают, новая оборонная политика уделяет мало вниманию проблемам снижения образовательного уровня личного состава Вооруженных Сил США, искажениям меритократических принципов продвижения по службе, падению управляемости и лояльности.

Другой глобальной проблемой, вызывающей волну критики, является стратегия США в Афганистане. Так, авторы статьи «Определить успех в Афганистане», опубликованной в либеральном журнале «Нэшонал Интерест» считают, что возможно несколько вариантов государственных

трансформаций Афганистана и только два из них отвечают интересам национальной безопасности США. Афганистан может превратиться в децентрализованную демократию, управляемый союз демократических и недемократических территорий, фрагментарную авторитарную структуру, анархию или диктатуру.

По мнению авторов статьи, задача по определению стратегии в отношении Афганистана и его дальнейшего государственного устройства так и не решена. Авторы указанной работы уверены в том, что вариант жесткой, сверх централизованной власти в Кабуле, реализованный в 2001-2010 гг., себя не оправдывает. США необходимо коренным образом изменить свою политику в отношении этой страны. По их мнению, наиболее перспективным является вариант децентрализованной демократии, при котором значительные полномочия передаются из центра на региональный уровень. Стратегия развития Афганистана, которой придерживаются США в настоящий момент, требует немедленной и принципиальной корректировки. В этом же контексте обсуждается и оптимизация американского военного контингента и международных сил содействия безопасности в Афганистане (ISAF). Активно подвергается сомнению реалистичность обнародованного решения начать вывод войск из этой страны в 2011 году. С точки зрения американского исследователя Майкла О`Хэнлона, США вообще вряд ли удастся в ближайшие годы сократить свое военное присутствие ниже уровня в 50000 человек, даже с учетом активной реализации программ подготовки афганских сил безопасности и доведения их численности до уровня в 355000 человек.

Другим «слабым» звеном в оборонной стратегии Президента Б. Обамы многие политические деятели и эксперты считают политику в области стратегических наступательных вооружений. Фред Икле в статье «Запрет ядерного оружия. Возрождение» весьма скептически оценивает совместную инициативу Президентов Б. Обамы и Д. Медведева, направленную на полный запрет ядерного оружия. По его мнению, главным препятствием на пути полного ядерного разоружения являются даже не технические проблемы, а принципиальная неготовность некоторых государств отказаться от ядерного оружия в силу растущей угрозы региональных конфликтов и войн. Он считает, что наиболее важным для США и других стран является принципиальный отказ от использования ядерного оружия в вооруженных конфликтах, который прошел проверку временем в годы «холодной войны» и в последнее время. Полный запрет ядерного оружия пока остается декларацией и выглядит мало реалистичным.

Остаются нерешенными и принципиальные идеологические противоречия американской политики в области обеспечения национальной безопасности, которые администрация Б. Обамы унаследовала от эпохи «имперского» президентства Дж. Буша младшего. Как отмечает бывший высокопоставленный американский дипломат Ричард Берт в своей статье «Все президентские мечты», ситуация в идеологии внешней политики США очень напоминает раннюю «никсоновскую эпоху»: элиты в разных странах

земного шара задаются вопросом, насколько Соединенные Штаты ослаблены и изоляционистски настроены, чтобы утратить претензии на мировое лидерство. Администрация Б. Обамы уже неоднократно высказывала революционные взгляды на мировую политику и призывала к кардинальной реформе и «перезагрузке» отношений с целым рядом стран и во всей системе международных отношений. Однако, по мнению Берта, американской администрации не хватает серьезного стратегического планирования (strategy thing). «Благие намерения» наталкиваются на жестокую политическую реальность, крайне хаотическую, часто меняющуюся, непредсказуемую. Администрация Б. Обамы пытается на нее реагировать в соответствии с декларируемыми новыми подходами, но выходит это не всегда удачно, именно потому, что у нее не всегда имеется четкая стратегия действий. Как заметил по этому поводу другой известный ученый З. Бжезинский: «пока внешняя политика Обамы генерирует больше ожиданий, чем реальных прорывов».

Главный тезис новой оборонной стратегии США, о необходимости усиления обороноспособности союзников Америки в разных регионах так же вызывает немало сомнений и вопросов. В частности многие эксперты отмечают, что следствием этой политики может стать новый виток региональной гонки вооружений в ряде горячих точек, в частности в Закавказье. Это, в свою очередь, может привести к росту нелегального и бесконтрольного рынка торговли оружием, массовым утечкам технологий в проблемные страны.

Администрация Б. Обамы не только декларирует, но и действительно прилагает немало усилий для возобновления нормального палестино-израильского диалога. Начало нового раунда переговоров, на который вынужден был пойти Израиль под давлением нынешней американской администрации, является не только «прорывом», но и наиболее критикуемым со стороны определенных кругов в США и Израиле шагом. С одной стороны, критики упрекают Б. Обаму в «использовании идей, которые могли сработать десятилетие назад, когда их должен был проводить в жизнь Дж. Буш младший», с другой стороны, консервативные круги критикуют подрыв позиций стратегического союзника США на Ближнем Востоке без достаточных на то оснований.

Необходимо отметить, что администрации Б. Обамы приходится сталкиваться с негативными последствиями имплементации «доктрины Буша», в регионе Большого Ближнего Востока. Эта концепция, жестко разделившая всех основных игроков на «своих», придерживающихся ориентации на «американские ценности», и «чужих», поддерживающих террористов и фундаменталистов, чем резко сузила возможности для маневра в регионе. Кроме того, решительные действия и жесткие действия США в Ираке, Ливане де-факто палестинской автономии, усилили позиции главного «врага» Соединенных Штатов в регионе – Ирана. Аналитики считают, что пока администрация Б. Обамы, не смотря на декларируемый отход от «доктрины Буша», на деле никаких принципиально новых идеологических

подходов к преодолению тяжелых последствий ее применения не предложила.

В заключение, можно согласиться с наиболее распространенной в американском экспертном сообществе точке зрения о том, что новая стратегия США в области национальной безопасности не дала четких ответов на «глобальные вызовы», стоящие перед Соединенными Штатами. Это неудивительно.

Это вполне объяснимо. За два года, прошедшие с момента избрания нового президента, в условиях острейшего финансово-экономического кризиса, самого большого за всю историю США бюджетного дефицита, очевидного кризиса идеологии США, выработать принципиально новые конструктивные подходы к решению ключевых проблем национальной безопасности было крайне затруднительно. Администрация Б. Обамы была вынуждена следовать в русле собственных предвыборных обещаний. Кроме того, необходимость снижения бремени внешнеполитических обязательств диктовалась логикой внутривнутриполитической ситуации.

Курс на уменьшение военно-политических обязательств США за рубежом и укрепление обороноспособности американских союзников, в особенности, остающихся вне блоковой системы, может привести к эскалации гонки вооружений в различных регионах и потенциальной угрозе возникновения новых региональных конфликтов. С другой стороны, вооружение периферийных блоковых государств может так же привести к усилению напряженности в силу утраты Соединенными Штатами контроля над ситуацией из-за снижения военно-политической активности.

Так, видный ученый А. Шлезингер, разработавший теорию «циклов американской истории» выдвинул идею о чередовании периодов внешнеполитической активности и изоляционизма. Вышеуказанные тенденции, с точки зрения автора данной статьи, лежат в русле нового более или менее умеренного цикла, который начался в конце 2000-ых годов, и будет определять внешнюю политику США в ближайшие десятилетия.

IV СЕКЦІЯ

МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА – ОСНОВА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНИНА – ПАТРІОТА.

ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ТА ГРОМАДЯНСЬКОСТІ

Зубко І. В.,

*старший викладач юридичного факультету ЗНУ, президент Благодійного
Фонду “Оберіг”*

Сучасний етап становлення Української держави, у порівняльному аспекті, співвідносячись із людським життям, може бути відзначений досягненням повноліття – повних 19 років відновленої державності. Але, якщо звернути увагу на змістовне наповнення державного, суспільного життя молодій незалежній країні, виявиться, що значна кількість проблемних моментів за всі ці роки, аж до тепер, не була вирішена.

Внаслідок досягнення європейськими країнами успіхів у багатьох сферах суспільного та державного життя, бачимо, що інші країни намагаються наслідувати їх у своєму розвитку і становленні. Історичний процес побудови капіталізму в Європі розглядається як універсальний шлях досягнення сталого розвитку, побудови заможної держави та розвинутого громадянського суспільства. Відповідно, цікавим є питання щодо того, який етап європоцентристського розвитку долає нині Україна [1, 12-15].

Для вирішення цього та багатьох інших проблемних питань сучасного державотворення України вважаємо доцільним звернутися до потенціалу порівняльного правознавства, що як наука і навчальна дисципліна набуває дедалі більшого значення, популярності та впливу.

Цікавою видається думка, якої дотримується ряд дослідників, що сучасна Україна, поруч із деякими іншими пострадянськими державами, може бути співставлена, в діяльності низки інституцій, з Англією кінця 17ст., Францією у 17-19 ст.ст., Германією 19-20 ст.ст. Загалом, характеризуючись перехідним етапом від адміністративно-феодального (інколи зазначається навіть “патріархального сюзеренітету-васалітету”) до буржуазного (громадянського) ладу.

Виходячи з визначеного, звичайно, досить умовного, як більшість класифікацій, етапу державного та суспільного розвитку України, можемо з певною вірогідністю прогнозувати її майбутнє. Саме за таких умов можливим стає стратегічне планування стійкого розвитку і становлення держави та всіх її складових, за врахування не лише її матеріальних, але й духовних особливостей та чинників. Розроблені фахівцями концепції розвитку відповідних сфер суспільного й державного буття мають

послідовно втілюватися в життя. Але, мусимо констатувати, що сьогодні експертна думка практично не враховується, за деякими виключеннями, коли вона є вигідною для досягнення групових, кланових, а не загальнонаціональних інтересів. Отже, постає необхідність розірвання й виходу з цього замкненого кола стагнації.

Потенціал порівняльного право- та державознавства, що, як зазначалося вище, набирає дедалі більшого значення, дозволяє не лише обслуговувати певні практичні потреби, зокрема, як вирішення конкретних юридичних справ, вдосконалення законодавства, зближення національних правових систем тощо. Важливою його складовою є можливість сприяти вирішенню проблем загальнотеоретичного та філософсько-правового характеру, що стосуються найважливіших підвалин існування суспільства й держави.

Необхідно зазначити, що зростання ролі порівняльного правознавства пов'язане великою мірою із сучасними інтеграційними процесами, що особливо інтенсифікуються в 20 ст. та безпосередньо пов'язані з багатьма найважливішими сферами життя суспільства й держави, активно впливаючи на їх розвиток. Світове співтовариство сьогодні дедалі більше прагне найширшого об'єднання, причому, у цілому ряді сфер як матеріальних, у першу чергу економічних, так і нематеріальних, духовних, зокрема, право (-розуміння, -застосування та ін.), що звичайно, тісно пов'язане з економічними та ін.аспектами.

Отже, дослідження правових систем, культур що їх формують та відповідних держав, в межах яких відбувається їх розвиток набуває дедалі більшого практичного значення, дозволяючи вирішувати значну кількість проблем, що пов'язані з інтеграційними процесами, де право відіграє вирішальне значення.

Позитивним явищем є те, що "... на початку ХХІ ст. порівняльне правознавство опинилося в центрі уваги. В різних аспектах – науково-теоретичному, практично-прикладному, навчально-педагогічному – неодноразово відмічається необхідність його подальшого розвитку. Пов'язані з цим питання обговорюються у наукових працях, на представницьких наукових форумах, міжнародних конгресах порівняльного правознавства. Можна, мабуть, констатувати, що сьогодні порівняльне правознавство вступає в новий етап свого розвитку"[2, 3-15].

Характерно, що поруч із порівняльними дослідженнями іноземних правових систем (романо-германської та англосаксонської правових сімей, ісламського, іудейського, індуського і звичаєвого права тощо) все більшого розвитку отримують порівняльно-історичні дослідження, порівняльні дослідження в галузевих юридичних науках, міжнародно-правові дослідження тощо.

Важливого значення порівняльне правознавство набуває ще й тому, що дозволяючи підійти до під більш широким кутом зору до вирішення багатьох традиційних питань сучасної юридичної науки, одночасно дає можливість ставити ряд нових проблем та успішно їх вирішувати.

Сучасний етап розвитку для європейських, як і більшості народів світу, на думку багатьох науковців, характеризується домінантою міждержавного порозуміння та толерантного взаємовигідного спілкування, що є умовами цивілізованого діалогу [3, 2].

Зазначимо, що хоча такі теоретичні узагальнення не завжди знаходять виявлення у реальній практичній діяльності навіть серед держав, що вважаються цивілізованими, однак, можуть слугувати орієнтиром розвитку, створюючи бажану модель майбутнього.

Більше того, актуалізація порівняльно-правових досліджень пов'язана із сучасними тенденціям у становленні правової системи України, що часто носять суперечливий характер. Адже, намагання використати позитивний досвід правового регулювання, що має місце в межах інших правових систем, шляхом здійснення, наприклад, запозичення певних правових інститутів часто є безрезультативним, інколи навіть шкідливим для функціонування національної правової системи (аж до серйозних порушень її функціонування)[4].

Як зазначав Н.Я. Данилевський, “народність складає ... суттєву основу держави, саму сутність його існування, - і головна мета її і є саме охорона народності. Із самого визначення держави слідує, що держава, яка не має народної основи, не має в собі життєвого початку і взагалі не має ніякої причини існувати” [5, 482]. Відповідно, “сприйняття правових цінностей, напрацьованих іншими культурами, не може бути реальним поза власними культурно-історичними традиціями”[6, 685].

А отже, ініціативи, зокрема, щодо формування вищих державних органів України спираючись лише на досвід, навіть “країн європейської демократії” (двопалатний парламент, мінімальні повноваження президента та ін.) не є оптимальними і потребують врахування національного досвіду державотворення [4], правових цінностей, що властиві саме українцям.

Зважаючи на це, можливим є розкриття загальної соціокультурної цінності права через правові цінності, що часто виступають як соціальні переваги, що отримують унормоване визнання та юридичний захист.

Серед іншого, важливе значення для характеристики системи цінностей, що склалася в певному суспільстві (державі) має дослідження системи юридичних санкцій (винагород та покарань). Як зазначав один з видатних культурантропологів А.Редкліфф-Браун: “санкція – це реакція певної частини суспільства або значної кількості його представників на той чи інший спосіб поведінки: реакція схвалення (позитивна санкція) або засудження (негативна санкція)” [7, 237].

Виходячи з зазначеного, можливим стає загальне визначення переліку найважливіших цінностей суспільства шляхом виявлення об'єктів, замах на які тягне юридичну відповідальність. Звернення до особливостей історії становлення правової культури Русі, як важливого етапу розвитку державності України, у співставленні з іншими тогочасними державами та протодержавними утвореннями, розташованими як на захід, так і на схід, північ та південь дає значний матеріал для виявлення унікальності культури

та державності України [8, 111], що дозволить забезпечити теоретико-концептуальну розробку бажаної моделі Української держави.

В цьому контексті, безперечно привертає увагу гуманістичний зміст правової культури Русі, адже у давньоруському карному праві були відсутні суворі, жорстокі види покарань, зокрема смертна кара, тілесні покарання, замість них вводився кримінальний штраф, який був поширеним видом покарання в давньоруському праві. Гуманістичним був погляд законодавця на проблеми виняткової цінності людського життя, недоторканності особистості і поваги до неї. На думку дослідників, вищенаведені особливості правової культури законодавця формувалися не абстраговано, окремо від реалій життя, психології (у т.ч. правової психології) населення, суспільної думки, а відображали гуманістичні погляди, поширені серед різних верств суспільства [9,142].

Підсумовуючи викладене вище, необхідно зазначити, що важливою основою сучасної держави, творцем її правової системи, як вияву правової культури є справжній громадянин, патріот, людина виховання якої починається з самого раннього віку й продовжується до останніх хвилин життя. Без такого індивіда не існує ані громадянське суспільство, ні сучасна правова держава.

Отже, метою сучасних українських суспільства і держави мають виступати потреби патріотичного і правового виховання, які за свого гармонійного поєднання дозволять сформувати справжнього громадянина Української держави, з високими правовою культурою та патріотизмом.

Серед засобів формування та підвищення індивідуальної і колективної правової культури у національних межах, окрім звернення до історичних традицій державотворення, виступають розвиток правової освіти і правового виховання населення, розширення правової інформатизації суспільства, у тому числі завдяки діяльності різноманітних правозахисних організацій, фондів, реалізація їх програм, боротьба з правовим нігілізмом, формування правових традицій, активізація досліджень з правознавства [10, 37].

Виховання патріотизму є тісно пов'язаним із правовим та загальнокультурним розвитком особи. Лише пізнаючи інших, можна пізнати себе й навпаки. Таким чином, порівняльне правознавство сприяє становленню свідомих українських громадян, а також, свідомих громадян всіх інших держав. Адже, пізнаючи інші культури, розуміючи їх особливості, людина стає не лише гуманнішою, але починає більше цінувати своє, родину, суспільство і державу.

Саме це є запорукою стійкого розвитку України в суперечливих умовах глобалізації та загальної інтеграції, серед інших держав світу.

Література:

1. Рудяков П. Роль фактора цивілізаційної приналежності в реалізації державної стратегії євроінтеграції України та в оцінці альтернативних проектів // Віче. – 2010. - № 22. – С. 12-14.

2. Тихомиров Ю.А. Сравнительное правоведение: развитие концепций и общественной практики // Журнал российского права. – 2006. - № 6. – С.3-15.
3. Калінічева Г. Європейський цивілізаційний вимір розбудови громадянського суспільства в Україні // Віче. – 2010. - № 22. – С. 2.
4. Зубко І. Вплив глобалізації на правову культуру України // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (30 травня 2008 року, м. Запоріжжя): У 2 ч. – Запоріжжя: Юридичний Ін-т ДДУВС, 2008. – Ч. 1. – 210с.
5. Данилевский Н.Я. Несколько слов по поводу конституционных вождений нашей “либеральной прессы” // Правовая мысль: Антология / Автор-составитель В.П. Малахов. – М., 2003. – С.482.
6. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): Підручник. – Харків.: Еспада, 2006. – С.685.
7. Рэдклифф-Браун А.Р. Структура и функция в примитивном обществе. Очерки и лекции. – М., 2001. – С.237.
8. Зубко І. Українська правова культура: історична генеза та сучасні відновлення і розвиток // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції з питань патріотичного виховання молоді “Надбаня віків – скарбниця сьогодення” до 70-річчя Запорізької області (04-05 грудня 2008 року, м. Запоріжжя). – С.111.
9. Кудін С. Поняття кримінального штрафу за Руською Правдою та Литовським статутом // Право України. – 2000. – № 11. – С.141.
10. Шемшученко Ю.С. Правова культура // Юридична енциклопедія / Голова редколегії Ю.С. Шемшученко. - К.: Видавництво “Українська енциклопедія”, 2003. – Т. 5. – 733с.

ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ФАКТОР ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

Гриневич М. С.

Провідний спеціаліст відділу патріотичного виховання та підтримки творчих ініціатив молоді департаменту молодіжної політики Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту

З часу набуття незалежності Україна перебуває у процесі розбудови власної державності, що має свої прояви у всіх сферах суспільного життя: економічній, політичній, соціальній, духовній. Цей процес сьогодні протікає в неоднозначних умовах. В ньому зберігається соціальна дезорієнтація людей в умовах ціннісно-нормативної невизначеності та аномічної деморалізованості значної частини населення пострадянських держав, і це актуалізує багато наукових проблем, зокрема й проблему ідентичностей. Руйнування традиційних ідентичностей у пострадянському соціальному

просторі та формування нових – це одна з проблем, від вирішення якої залежить реалізація цілей реформування економіки, демократичної перебудови і взагалі стабільного розвитку пострадянських країн. Для пострадянських країн в умовах початкового періоду становлення державного суверенітету, особливо актуальним є питання, наскільки населення тієї чи іншої держави вважає себе його громадянами. Адже, проголошення більшістю з них свого суверенітету від імені титульного народу і надання статусу державної мові цього народу вкрай гостро поставили питання про співвідношення громадянської та етнічної самосвідомості колишніх радянських громадян. Різновекторність бачення політичного курсу України політико-управлінськими елітами, їх нездатність до компромісу актуалізує проблему вибору моделі розвитку держави. Держава не може протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам, якщо суспільство розділене на групи, що живуть своїми вузькими інтересами і знаходяться у стані соціального антагонізму [3], саме тому актуальність проблем формування нації (політичної нації зокрема), винайдення національної ідеї, наявності чи відсутності національної, громадянської чи національно-громадянської ідентичності залишаються поза сумнівами.

Утвердження загальнонаціонального патріотизму є однією з головних складових процесу державотворення в Україні, адже добре дбати про свою країну може лише людина, яка цю країну щиро любить, яка є патріотом своєї Батьківщини, свого народу. Гордість за свою країну представляє собою найважливіший індикатор ставлення до громадянської належності як до цінності. Почуття гордості чи сорому, викликані громадянської спільністю і приналежністю до неї є найважливішими складовими емоційного компонента громадянської ідентичності.

На жаль, прикметною особливістю типового українця є те, що він, будь-що пристосовуючись до обставин соціополітичного повсякдення, не дуже охоче сприймає нові цінності, які базуються на індивідуальному виборі та персональній відповідальності, особистісних настановах і вартостях. Разом з тим, спостерігаємо феномен масової особистісної прихильності вражаючому самообмеженню в життєвих потребах і такі усталені зразки поведінки, які самі по собі виключають появу громадянської ідентичності, придушують навіть пагони громадянської свідомості. «Середній» українець, за В. Полохало, просто не хоче жити інакше, тобто противитися тій соціальній ролі, яка була нав'язана йому пострадянською владою. Середньому українцю, на думку вченого, притаманна так звана «фобія ще гіршого». Абсентизм та соціальна апатія, звичайно, поглиблюються важкими соціально-економічними умовами, корумпованістю теперішньої влади та «тотальною тінізацією політичного простору України загалом». Українська людина посттоталітарного зразка смертельно уражена ностальгією за радянськими часами. То надто спрощена і хибна схема. Справа в тому, що соціально-психологічна сфера людини не витримує довготривалого напруження невизначеністю в кризовій ситуації. Напруження сягає певної критичної точки, і людина жадає бодай будь-якої стабільності. А, оскільки

модель нової стабільності не сформована, то нічого не залишається, як звертатися до пам'яті. А у пам'яті «західного» і «східного» українця закарбовані різні моделі. Перший - ще пам'ятає роль господаря своєї землі та своєї справи, пам'ятає роль вояка проти сталінізму за незалежність України, ще незабуті лиха із винищення та депортації українців. У другого - у пам'яті переважно залишилися радянські образи: «колхоз», «партбюро», «Москва столиця мира», «Сталин - наша слава боевая», «Стаханов», «Даешь пятилетку!», «Догоним і перегоним!» та ін. Таким чином, становлення громадянської ідентичності фіксується не стільки фактом усвідомлення громадянської належності, скільки тим ставленням, яке до неї виявлено, і прийняттям даного факту як значущого в житті людини

Для України традиційною є нечітка визначеність та дискусійність змісту поняття поняття "українська нація", адже культурні, політичні еліти по-різному можуть трактувати її характер та сенсове наповнення, зокрема, через етнічну чи громадянську ідентичність. Навіть у сучасній науковій, політичній та побутовій традиції в поняття "нація" вкладається зазвичай етнічний зміст, і воно розглядається як переважним чином етнічно-культурна, мовна спільнота, а концепція "нації" не пов'язується з концепцією громадянства. Термін "Український народ", яким починається текст Конституції України, фактично тотожний в цій традиції терміну "українська нація" й визначає етнонаціональну спільноту, яка ідентифікує себе як власний самобутній етнокультурний та етнополітичний організм на власній споконвічній етнічній території. Національна ідентичність, яка початковому етапі національного руху виступає інтегруючим і мобілізуючим фактором, здатна гальмувати подальші реформи, а вслід за ними – і формування нації, адже руйнівну енергію революційного пориву складно перевести в енергію послідовного творення. Будь-які спроби ігнорування неукраїнських етносів країни є непродуктивними в сенсі консолідації нації

Етніцизм здатен лише остаточно закріпити фактичний поділ України за мовною та етнічною ознаками. При цьому внаслідок такого поділу їх положення навряд чи буде виграшним. Позиція офіційного Києва щодо розбудови нації залишається пасивною і неясною. Тим часом, декотрих протиріч можна уникнути, а декотрі – пом'якшити, якщо перевести проблему в іншу площину.

Основне трактування української національної ідентичності вписується у концепцію «етнічного (ethnic) націоналізму». Тим часом, концепція «Громадянської (civic) ідентичності» пропонує значно ширшу платформу для консолідації суспільства. Деякі західні аналітики підкреслюють громадянську природу сучасної української держави. Від початку практично одностайна підтримка ідеї державності всіма етнічними групами країни, недискримінаційна формула громадянства України, прогресивний закон про національні меншини свідчать на користь цієї тези. Проте сильний вплив етнічного націоналізму на суспільні процеси в Україні потребує додаткової аргументації на користь націоналізму громадянського. Відповідно до концепції етнічного націоналізму, кровні (родинні) зв'язки у сім'ї є моделлю

відносин у суспільстві. Наголошується відмінність між «нашим», «своїм» та «іншим», «чужим», «іноземним».

Коллективістські тенденції, властиві етнонаціоналізмові, несуть у собі небезпеку "зрівнялівки", котра стримує розвиток приватної ініціативи. За культивування любові до рідної землі та сентименту, подібного на родинні почуття (етнонаціоналізмові взагалі притаманна схильність до всього містичного, ірраціонального), етнічний націоналізм інколи називають «націоналізмом крові та землі».

У свою чергу, відповідно до концепції громадянського націоналізму, суспільство та нація цементуються волею людей жити разом. На відміну від етнонаціоналізму, громадянський націоналізм ґрунтується на індивідуалізмі. Він стимулює приватну ініціативу – цей інструмент та єдино можливу умову реалізації особистості. Кожен вирішує сам, чи братиме він/вона участь у величезному загальнонаціональному соціальному контракті.

Індивідуалізм, а слідом за ним і громадянський націоналізм, приймає різноманітність індивідуумів та їх груп як належне. Етнонаціоналізм у мовній та етнічній політиці схильний бачити проблему, тоді як громадянський націоналізм – не більше, ніж факт.

Прагнення до співробітництва протиставляється уніфікаційним тенденціям етнонаціоналізму. Не будучи пов'язаним масою дуже попередніх умов, котрі часом важко відрізнити від пересудів чи навіть забобонів, індивідуаліст може судити про інших виключно за їх чеснотами.

Обожнювання етнонаціоналізмом культурної традиції, перетворення її в незалежну величину, мало не творця історії, заганяє сам етнонаціоналізм у глухий кут. Адже виходячи з того, що культура України між Сходом і Заходом, часом поза увагою залишається реальна проблема. Ця проблема – створення сучасної інфраструктури і наповнення інформаційного простору країни за допомогою найновіших технологій. Питання геополітики щодо цієї проблеми є вторинним. У випадку ігнорування його вирішення жодна відкритість кордонів та гнучкість політичної системи не врятує країну від перетворення на світову провінцію.

Еволюція від етнічної до громадянської ідентичності може мати важливі внутрішньо- та зовнішньополітичні наслідки. У внутрішньополітичному житті слід відмовитися від негативної логіки критиканства і зайнятися виключно творенням.

Останні соціально-політичні події в Україні актуалізували необхідність піднесення громадянської ідентичності громадян задля подальшої розбудови її як суверенної, демократичної, правової і соціальної держави.

Для формування громадянської нації в складних спільнотах доцільним є запровадження принципів демократичного узгодження інтересів між групами. Цей постулат є фактичною складовою європейської політичної ідентичності. Так само як і потреба втілення в українську політику принципу, що перемога одного претендента у владі, який представляє інтереси окремої групи, тільки дещо перевищує перемогу інших; виграти тією чи іншою мірою має фактично все суспільство. Згідно концепції громадянської ідентичності,

суспільство сприймає державу як свого партнера або союзника по-перше, і як свого захисника по-друге. В ідеальному варіанті взаємодія суспільства та держави відбувається на основі договору – Конституції, а членство в ньому визначається громадянством. Базовою цінністю громадянської ідентичності є недоторканість приватної сфери, саме в рамках якої кожен громадянин може зберігати національну та релігійну ідентичність не побоюючись втручання збоку держави. Дотримання Конституції забезпечує цілісність суспільства. Відповідальність за дотримання спільно визначених норм та створених для їх забезпечення інститутів складає основу функціонування державного механізму. Ця відповідальність, в свою чергу, наділяє політичну систему суспільною довірою, і, як наслідок, можливістю ефективно реалізовувати норми та поставлені завдання. В цьому контексті, громадянська ідентичність заміняє поняття держави – нації на державу – добробуту, де в політичному плані на першому місці перебувають не захист культурних цінностей, а захист достатку та покращення рівня життя населення. Тому в такій державі політичні дискусії ведуться навколо ефективності державного управління, захисту національної економіки, та можливості реагування на глобальні виклики.

Громадянська ідентичність актуалізує в людях інші цінності і мобілізує їх на виконання інших завдань. Якщо для національної культури характерним є мобілізація суспільства на конкуренцію з іншими націями, то реалізація громадянських цінностей полягає у захисті прав людини, підтримці екологічної рівноваги, підвищенні рівня життя населення. В цьому сенсі громадянські цінності не можуть конкурувати з національними, оскільки вони не є взаємовиключні. Таким чином, громадянська ідентичність визначає самореалізацію індивіда як громадянина певної держави, а національні цінності зберігаються на індивідуальному рівні.

Консолідація українського суспільства, подолання внутрішніх суперечностей та негативних стереотипів серед громадян України потребує реалізації адекватної державної політики ідентичності. Формування громадянської ідентичності молоді є однією з передумов подолання зовнішніх і внутрішніх загроз, життєздатності держави та реалізації національних інтересів сьогодні і в майбутньому.

ПАТРИОТИЗМ В СРЕДСТВАХ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ

Иванов Д.

ведущий продюсер ТРК Алекс, руководитель проекта «Школа выживания»

Каждая телепрограмма имеет свои идентификаторы в сетке вещания. Первый – название, которое помогает определить стиль и содержание передачи, например «Городские джунгли. Школа выживания», второй – это

время выхода, которое дает понимание, кто эту программу, скорее всего посмотрит, или даже на кого она рассчитана.

Я не поленился и изучил программы пяти центральных телеканалов Украины и двух региональных. В общем, централизованной работы по патриотическому воспитанию молодежи нет. Что мы имеем? Исторические фильмы телекомпании «Интер» о белых пятнах в истории и частичной подтасовке фактов нашего героического прошлого. Фильмы ново- великих украинских документалистов на Новом канале, которые выходят с половины третьего и до половины шестого ночи, и, больше похожи на телепохороны. «Анекдоты по-украински» на ICTV, «Україна має талант» на СТБ.

В общем, картина более чем плачевная. Усугубляется она тем, что практически все телеканалы – частные. И работают они для получения прибыли в чистом виде, или создают информационное поле для получения прибыли для своих владельцев. Те квоты, которые заложены в лицензию и требуют определенного процента программ, направленных на нравственное воспитание молодежи, выполняются возможно и в полном объеме, только в то время, когда никто эти программы не смотрит.

Завтра улучшений не предвидится, потому что, владельцам ТВ и заказчикам проще закупать чужой продукт и адаптировать его под украинский рынок. Мы лишаемся креативных, думающих сотрудников, способных создать что-то новое, свежее, интересное и познавательно-полезное для всего населения.

Стоит ли винить в этом власть? Думаю да. Власть советскую, власть самостийную, власть оранжевую. Любую власть, которая сделала творцов голодными, зависимыми; потом по дешевке купила и заставила вещать ту правду, которая была политически и экономически целесообразной.

Разительный контраст – пример других стран:

Например, в США для пропаганды очень активно используется государственный флаг. Во Франции и Германии законодательство жестко регламентирует использование иностранных языков и аудио- визуальной продукции на иностранном языке. В Дании выписаны этические стандарты общества. Во многих странах живут по Библейским заповедям и та Корану. В Китае, Северной Корее и Вьетнаме активно продвигается жесткая государственная пропаганда.

Пишет кандидат философских наук, доцент, старший консультант отдела социокультурных и этнонациональных исследований Национального института стратегических исследований господин Чуприй: «Мне кажется вчера много говорили о настоящем патриотизме»

В свете проводимой конференции понимаешь, что патриотизм в Украине есть, хотя бы как понятие, обсуждаемое на подобных встречах.

Понимая слово патриотизм скорее на уровне подсознания, чем на уровне сознания я провел поиск наиболее популярных определений в Интернете и вот что получил:

«Патриоті́зм» (от греческого πατριώτης — соотечественник, πατρίς — отечество) — нравственный и политический принцип, социальное чувство,

содержанием которого является любовь к отечеству и готовность подчинить его интересам свои частные интересы. (Это из Википедии)

«Патриотизм это любовь к своему отечеству, преданность своему отечеству и народу и ответственность перед ним, готовность к жертвам и подвигам во имя интересов отечества; (перен.) преданность чему-либо, горячая любовь к чему-либо»

В словаре Владимира Даля **ПАТРИОТ**, патриотка, любитель отечества, ревнитель о благе его, отчизнолюб, отечественник или отчизник. Патриотизм - любовь к Отчизне. Патриотический - полный любви к отчизне.

В словаре Сергея Ожегова Патриот - человек, преданный интересам какого-нибудь дела, глубоко привязанный к чему-нибудь.

«Глубоко привязанный к чему? - спрашиваю я себя. - Как можно любить государство, которое лишает тебя возможности нормально жить?» Вам говорят, что у вас были великие предки, что мы произошли от Ариев или трипольцев, и нашу культуру можно найти во всем мире. Иногда врут, что Иисус Христос – украинец. Поговаривают что казаки были непобедимы и именно за это вы должны любить Украину и жертвовать своим здоровьем и жизнью ради её интересов. Но какие интересы сейчас у Украины? Весь советский промышленный потенциал продан, уничтожена сельскохозяйственная отрасль, тендеры на добычу наших полезных ископаемых выигрывают иностранцы. Осталась земля, полезная ценность которой стремительно уменьшается из-за варварского использования арендаторами. А что касается людей, то пенсионеры, чтобы выжить, вынуждены работать до конца своих дней или умирать от голода. Дети войны дерутся под судами, блокируя их работу. Молодежь не может найти работу, предприниматели бастуют на майдане. А в Верховной Раде заседают 300 миллионеров и решают судьбу народа, который от них далек как Земля от Магеллановых облаков.

А что показывают СМИ? Светскую жизнь новой элиты, украшенную дорогими побрякушками, на каждую из которых может целый год безбедно жить среднестатистическая украинская семья? Такая, «недожурналистика», которую мы наблюдаем на экране телевизора коверкает сознание будущих патриотов, потому что украинцы, даже живущие в среднем достатке, с тоской понимают, что никаким честным трудом на скудной ниве не достичь такого уровня достатка никогда.

На первый план выходит американская модель ценностей, в которой ты можешь состояться с помощью легких денег, выигрыша, случая, а не с помощью кропотливого построения карьеры и поэтапного достижения целей.

А легкие деньги – это временные цели, и такими же временными стали интересы современных патриотов, временной стала и страна. Тот, кто хотел вступления в Евросоюз и безвизового режима мечтал только об одном – уехать из страны.

По результатам социологического опроса, который проводился Центром социальных исследований «София» в августе 2007 года, 40% украинцев хотели бы выехать за границу. Еще каждый шестой гражданин

Украины желает эмигрировать навсегда. Каждый десятый опрошенный вообще не гордится своим гражданством, «скорее не гордится» и того больше - 17,2%. Неоднозначным оказалось отношение украинцев и ко Дню Независимости. Согласно социологических опросов, которые проводились Центром Разумкова в августе 2008 года великим праздником этот день считают 16% украинцев, обычным праздником - 44% украинцев, обычным выходным днем - 31% соотечественников. Следует отметить также и позитивные тенденции. По данным опроса проведенного Украинским центром экономических и политических исследований им. О. Разумкова в июле 2009 на вопрос «Если бы вдруг случилась война, готовы ли Вы защищать свою страну?» около 62% респондентов ответили «Да», 20 % - «нет», 18 % - «трудно ответить».

Вдумайтесь в эти цифры. Почти половина населения страны не хочет за неё бороться... И это, по мнению центра экономических и политических исследований, позитивная тенденция. Видимо все, кто хотел уехать, уехал, и остались сомневающиеся. Вот вам результат пропаганды патриотизма и не только в СМИ.

В нашей стране за патриотическое воспитание отвечают аж четыре министерства.

Все четыре отечественных министерства одобрили Концепцию национально-патриотического воспитания молодежи, пишет «КОММЕРСАНТЪ». В Украине впервые появился такой документ, который регламентирует воспитание молодежи «на основе героических примеров украинского народа». Концепцию согласовали Министерство по делам семьи, молодежи и спорта, Министерство обороны, Министерство культуры и туризма, Министерство образования и науки. Раздел об информационно пропагандистском обеспечении национально-патриотического воспитания молодежи, предусматривает усиление патриотической направленности программ радиовещания и телевидения, материалов СМИ, активное противодействие фактам, которые фальсифицируют историю Украины и ее настоящего, создание в сети Интернет информационной базы по вопросам патриотического воспитания молодежи. Концепция отмечает, что на телерадиоканалах и в печатных СМИ должны появиться постоянно действующие рубрики о патриотическом воспитании молодежи. Кроме того обсуждается выпуск специального печатного издания, посвященного проблемам патриотического воспитания молодежи. В Концепции предусмотрена поддержка украиноязычных молодежных печатных средств массовой информации, теле- и радиопрограмм, Интернет-центров. Также больше внимания будет уделяться производству кино- и видеофильмов, изданию произведений, постановке спектаклей, направленных на патриотическое воспитание подрастающего поколения.

В общем, я заметил еще одну тенденцию такого документа. Любой, кто «не розмовляє мовою» - не патриот.

Эти строки на ресурсе «Телекритика» датированы 13 ноября 2009 года. Сейчас есть возможность оценить результаты. Во всяком случае, в нашем регионе результата нет.

Хочу закончить выступление конструктивным предложением. Прочитую известного российского журналиста, заведующего кафедрой телевидения и радиовещания факультета журналистики Московского государственного университета имени М.В. Ломоносова, кандидата филологических наук, доцента Георгия Владимировича Кузнецова.

«Вещание – это национальное достояние, используемое на благо всего населения, а не отдельных его групп. Следовательно, оно должно находиться под контролем, обеспечивающим охрану общественных интересов. Такова практика, сложившаяся в Европе.

Не вмешиваясь в повседневную работу телерадиокомпаний, не подвергая их материалы какой-либо цензуре, контролирующий орган (совет попечителей, кураториум и т.п.) определяет параметры качественных, социально значимых программ и необходимый минимум (количество) их присутствия на предоставляемых частотных каналах. Наличие таких программ – даже при относительно невысоком рейтинге – служит фактором национального самосознания, национальной гордости.»

РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ ЛІДЕРА В МОЛОДІЖНІЙ ПОЛІТИЦІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПАТРІОТИЗМ.

Назаров Г.О.,

*Студент ЗДІА, профорг та культурорганізатор механіко-технологічного
факультету ЗДІА, член трудової ради*

Ефективний розвиток демократичної держави можливий лише за умови активної участі молоді, адже вона є однією з найважливіших основ модернізації суспільства.

На сьогодні в Україні розроблено стратегію цілеспрямованого впливу на здійснення ефективної молодіжної політики, існують механізми впливу на формування патріотичної свідомості в молодого покоління. В країні та в нашому регіоні створено мережу центрів та служб, що покликані створювати базу для реалізації молодіжної політики та розвитку особистості:

- центри соціальних служб для дітей, сім'ї, молоді
- центри психологічної допомоги
- центри сприяння молодіжному будівництву
- центри молодіжного працевлаштування
- центри патріотичного виховання
- центри молоді та ін.

Вищезгадані організації мають певні завдання, які реалізуються за рахунок проведення наступних заходів:

- заходів, спрямованих на сприяння самоврядуванню - молодіжним парламентам, студентським сенатам, радам, студентським профкомам;
- заходів, спрямованих на сприяння розвитку особистості;
- заходів підтримки обдарованої молоді;
- заходів підтримки та допомоги малозабезпеченої молоді та ін.

Та існують певні проблеми у реалізації молодіжної політики:

- відсутність структурованої системи обов'язків центрів підтримки молоді;
- занадто великий штат робітників системи молодіжної політики, та нечітке формулювання завдань цих штатів;
- недостатня компетенція та неналежне моральне виховання голів та лідерів молодіжних організацій та самоврядування молоді взагалі;

Молодіжна ситуація сьогодення – це наслідок загальних тенденцій нашого політичного життя. Молодіжний чинник у політиці набуває дедалі більшого значення, тобто зростає роль молоді у формуванні влади через зростання виборчої активності молодих людей. Крім того, зараз у суспільстві дедалі популярнішою є ідея приходу до влади нового покоління. Ця ідея може стати основою успішного виборчого проекту для багатьох вже встановлених політичних рухів. Отже виникають спроби монополізації молодіжних рухів з боку «дорослих» політичних сил. Йде тенденція на створення декількох помітних своєрідних блоків серед молодіжних об'єднань, які є могутнішими за окремі молодіжні організації. Ці «нові» об'єднання, за рахунок того, що вони є частиною більш масових та слабкіших самоврядувань, повинні залучити до «чужих» ідей якомога більше молоді.

Тому сьогодні керівники молодіжних організацій не лише усвідомлюють зацікавленість ними «дорослих» політиків, але й намагаються активно скористатися з цього. Дедалі менше буде молодіжних організацій, які залишатимуться осторонь політичних процесів. Вони приставатимуть до того чи іншого політичного табору.

Та існує певна проблема, тому, що через втручання дорослих політичних блоків, блокується розвиток патріотичного виховання молоді та розвиток молодого лідера-патріота своєї держави.

Виходить, молодіжним організаціям потрібно, образно кажучи, спочатку стати жертвою політичних сил, щоб досягти своїх власне молодіжних цілей.

І ця проблема є дійсно актуальною для сьогодення, бо молодь стала більш практичною, сформувалось вже ціле покоління, яке готове робити реальні справи як для себе особисто, так і для держави. Держави, яку вони вже визначають як свою - на відміну від багатьох представників старшого покоління політиків, для котрих, чесно скажемо, незалежна Україна не є рідною державою, вони цього не усвідомлюють, і, не хочуть усвідомлювати.

Молодь йде не своїм власним шляхом розвитку, який вона повинна регенерувати самостійно, а підключається до старих ідей, які шукають компромісні шляхи об'єднання з активною, молодого, але некерованою масою.

Для розв'язання цієї проблеми й потрібне належне патріотичне виховання молоді людини, яка буде вірною своїй державі, яка матиме цілісну та стійку точку зору та буде переконано доносити її своїм співвітчизникам.

Так виникає необхідність відповідного підходу до проблеми кадрового забезпечення. Пріоритетом сучасної України має стати розвиток людини, формування відповідних умов для освіти і самовдосконалення громадян. Саме молодь є основним адресатом такого підходу, адже вона ще здатна динамічно реагувати на виклики середовища, мінімально обтяжена стереотипами і, в цілому, має бажання вдосконалюватись. Інтереси молоді мають бути першочергово враховані при визначенні загальнонаціональних пріоритетів; слід створювати умови для самореалізації молоді і включення її в процеси розвитку України.

Становище молоді в сучасній Україні можна охарактеризувати наступним чином:

1. Відсутність рівності можливостей та стартових умов для усієї молоді;
2. Відсутність або низький рівень правової освіти, а отже і неможливість захисту своїх прав;
3. Відсутність системи формування ціннісних орієнтацій;
4. Мінімальна участь молоді в об'єднаннях громадян, занадто повільне зростання громадянської та національної свідомості, активності молоді;
5. Зовнішня міграція частини молоді, часто нелегальна.

Водночас, українська молодь адекватна своєму часу і не відірвана від розвитку своєї країни. Але існує велика частка соціально невлаштованих і неблагополучних молодих людей, що призводить до зародженні і зростання «груп ризиків».

Тому в процесі вироблення та реалізації молодіжної політики в напрямку створення умов для інтелектуального й творчого вдосконалення молоді та гармонійного розвитку особистості дуже важливим є якісне вдосконалення молодіжної політики України. Головним завданням держави у цій сфері має стати сприяння всебічному, гармонійному розвитку та конкурентоспроможності української молоді.

Всебічний і гармонійний розвиток молоді можливий лише за умови дотримання єдності та взаємодії таких його основних складових як **освіта, патріотичне виховання, фізичне виховання та спорт, культура та дозвілля, формування здорового способу життя, участь у громадянському житті.** Конкурентоспроможність забезпечується сприянням держави в освіті, професійному навчанні, перепідготовці, працевлаштуванні і зайнятості молоді, а також стимулюванні громадянської активності.

Першочерговою цільовою групою державної молодіжної політики має стати талановита молодь. Для неї необхідно створити систему преференцій, а також можливості самореалізації за наявності певних здібностей. Слід запровадити технологію стимулювання лідерства, винахідництва, а також відбір претендентів на місця нової інтелектуальної еліти нашого суспільства.

Насамперед потрібно розвивати систему конкурсів, щоб будь-яка молода людина з певними амбіціями володіла повною інформацією про поточні наукові, винахідницькі, культурні програми. Причому ці програми мають бути максимально відкритими, щоб суспільство мало змогу переконатися у чесності даного заходу і у рівних можливостях кожного учасника. Подібні заходи можна класифікувати за певними напрямками:

- Система відбору і відтворення лідерів-людей, що постійно продукують нові ідеї, готові брати на себе відповідальність, формувати команди і надихати їх на нові проекти. Українське суспільство ще не завжди здатне підтримувати лідерів, а іноді і активно їх нівелює, тому необхідна державна програма підтримки;
- Бізнес-конкурси, що матимуть на меті розвиток економічної культури;
- Створення талантів-навчання і залучення найкращих через систему підбору наставників, що вже себе позитивно зарекомендували;
- Конкурси ідей. Як результат-підтримка запропонованих проектів.

Впровадження глобального управління молодіжними ресурсами стає принципово важливим на новому етапі розвитку молодіжної політики. Українці мають стати конкурентоспроможними в усьому світі; слід ефективно використовувати всі наші людські ресурси. Для цього постає необхідність розвитку розгалуженої системи соціальних мереж, що включатиме створення загальноукраїнської і міжнародної структур. Вони будуть орієнтовані на пошук талантів, експорт технологій, знань, комунікації й культурної атмосфери інноваційно-впроваджувального середовища. Ця система має ще одне завдання – повернення співвітчизників, що виїхали за кордон, а в перспективі – залучення закордонної талановитої молоді. Такі соціальні мережі дозволять зібрати інформацію про вчених, що від'їхали, менеджерів, фахівців, про їх соціальний статус, а також з'явиться можливість повернути їх і залучити до участі в проектах, направлених на розвиток України і українського бізнесу за кордоном.

Молодіжною політикою України мають бути створені моделі поведінки і зразки для наслідування, з проєкцією на ідею розвитку власних можливостей і бачення свого особистого успіху як частини успіху української держави. Для забезпечення вирішення даного завдання необхідні гідні приклади і активна подача інформації. Базисом цієї політики має стати талановита молодь, а саме підвищення її статусу у суспільстві. Першочергове завдання-створити моду на талант, переконати суспільство в тому, що талановита молодь є нашим головним багатством і надією на майбутнє. Національними героями мають стати вчителі, що виховують талановиту молодь. В свою чергу молодь повинна бути впевненою у підтримці держави, в тому, що вона завжди прийде на допомогу. Для цього було б доцільно створити систему комунікації між державою й молодими громадянами.

Для забезпечення роботи з молоддю потрібні підготовлені, грамотні фахівці, що мають організаторські та лідерські навички. Тільки з опорою на них можуть бути вирішені першочергові завдання молодіжної політики.

Для підготовки таких лідерів є сенс організувати певні навчальні курси і програми, написання методичних посібників та іншої навчальної літератури. **Необхідно нарешті розпочати розглядати молодь як активну суспільну силу і стратегічний ресурс розвитку країни, причому країни з громадянами-патріотами. Молодіжна політика має стати на сучасному етапі загальнонаціональним пріоритетом.**

Та слід ще й чітко фіксувати дві зони молодіжної політики – робота з двома протилежними групами – **талановитою і важкою молоддю.**

Основні зусилля мають бути зосереджені на пошуку нових проектів, технологій, комплексних рішень у сфері державної молодіжної політики, постановці і формуванні стратегій, розподілі завдань. Потрібно залучати наявні кадри до вироблення конкретних пропозицій щодо досягнення цих цілей. Основні виконавські функції при цьому слід передати регіонам, адже тільки за умови наявності в них певних ресурсів з'явиться можливість впроваджувати загальну державну молодіжну політику.

Реалізація даних заходів забезпечить перехід до нового типу відносин держави, суспільства та молоді, що сприятиме реалізації культурного, духовного та інтелектуального потенціалу молоді та суспільства в цілому.

Варто, однак, зазначити, що наразі існує великий розрив між актуальними завданнями з одного боку і наявним інструментарієм ведення політики з іншого. Цей розрив збільшується за рахунок інерційного мислення регіональних суб'єктів молодіжної політики, а також відсутності реальної координації між їхніми діями й ініціативами.

Вважаємо, що молодь може і повинна впливати на поліпшення життя в кожному окремому регіоні, а також на всіх рівнях українського суспільства, а українська влада, в свою чергу, повинна приділяти першочергову увагу молодіжним проблемам. **Дух патріотизму і достойного громадянина України слід виховувати ще з дитинства. Українська молодь є майбутнім нашої країни і тим ресурсом суспільства, що дозволить підняти рівень економічного, духовного життя, а також розвинути інтелектуальний потенціал громади з тим, щоб забезпечити Україні гідне місце серед розвинутих країн.**

Тож метою роботи органів державної влади та спеціалізованих відповідних організацій, усіх підпорядкованих підрозділів, підприємств, засобів масової інформації та організацій, реалізації проектів фінансово підтриманих за рахунок бюджетних коштів, є робота з молодими громадянами 14-35 річного віку, а саме виховання їх у дусі патріотичного обов'язку та завдань національно-патріотичного виховання молоді, поваги до військової служби та готовності до захисту Батьківщини, повазі до чинного законодавства та засад демократичної, правової держави.

Шляхи розв'язання проблем:

1. Чітка організація та структурованість органів державної влади, що встановлюють і керують державною молодіжною політикою;

2. Посилення та широкомасштабне розповсюдження засобів масової інформації, що покликані залучати якомога більше молодих людей до громадського життя;
3. Організація центрів підготовки молодих лідерів на засадах патріотки та підтримки їх державною владою;
4. Встановлення рівності можливостей для освіти та працевлаштування для усієї молоді;
5. Організація центрів правової допомоги, які могли б доступно і просто пояснити структуру молодіжної політики та надати реальну допомогу.

Висновки. Кожна молода людина має бути активним учасником розбудови громадянського суспільства, відігравати в ньому важливу роль та нести відповідальність у процесах прийняття рішень на всіх рівнях, які впливають на її життя, а держава повинна забезпечити доступ молоді до відповідних та необхідних програм та послуг незалежно від статі, географічного положення, соціального, культурного, економічного чинників.

Виходячи з цього, основне завдання полягає у мотивації громадської активності молодого покоління. Це стане запорукою небайдужості як сьогоденного, так і прийдешніх поколінь громадян. Найкращою мотивацією до безкорисної суспільної праці є почуття гордості за свою державу, співпереживання за минуле, співпричетність до творення її сьогодення та майбутнього. Патріотичне виховання охоплює своїм впливом усі покоління і пронизує усі сторони життя: соціальну-економічну, політичну, духовну, правову, педагогічну, спирається на освіту, культуру, історію, державу, право.

СИЛЬНА МОЛОДІЖНА ОРГАНІЗАЦІЯ – МІЦНА ДЕРЖАВА

Тимків О.М.,

Вчитель історії Якимівської гімназії, голова Якимівської громадської молодіжної організації «Молоді Регіони»

Пацера Д.П.

Учень 11 класу член громадської молодіжної організації «Молоді Регіони»

Молодь – рушійна сила кожного суспільства. Адже їй передусім притаманні романтичні почуття, безкомпромісність, ідеалізм – усі ті якості, які людина втрачає з віком. Велике значення в українській історії відіграла саме молодь, яка не один раз стояла в перших лавах борців за незалежність, самостійність та волю України. Пригадаймо славне Січове Стрілецтво, Героїв Крут, членів підпільної Спілки Української Молоді Наддніпрянщини, які беззастережно виконували найнебезпечніші завдання. Вони - молоді люди, які без найменшого вагання та задуми склали своє молоде життя на вівтар Вітчизни.

А що ж наша сучасна молодь – яка вона? Чи не згас козацький дух, чи є ще порох у порохівницях? Чи не забула молодь героїчне минуле своїх предків? Ні! Не згас ще порох в порохівницях, і не згасла пам'ять народна про ті важкі, скрутні часи нашої історії, коли молодь ціною свого життя, долі боронила нашу самостійність, соборність.

Незалежність здобули, а що далі? Невже наша молодь зупинилася, невже їй більше нецікаво спостерігати, як плине історичний час, які процеси протікають в нашій державі, що залежить саме від неї і що вона має робити для підтримки держави та формування міцної національної еліти?

Ні, наша молодь не зупинилася, вона лише розгубилася в цьому бурхливому житті. Економічні негаразди, безробіття, втрата перспективи зробили значну її частину пасивною та байдужою до всього, що відбувається в державі. Більшість всі свої зусилля спрямовує на елементарне виживання, декотрі буквально розбиті усім тим, що бачить на телеекрані, намагається наслідувати чужий нам, українцям, спосіб життя. Молодь розгубилася в своїх подальших пріоритетах діяльності, частково втратила інтерес до активних дій, а від інтересу молодої людини залежить дуже багато, а саме суспільний розвиток та заможність країни. Інтерес є реальною причиною соціальних дій, подій, звершень, що стоять за безпосередніми спонуканнями, мотивами, помислами, ідеями індивідів, які беруть участь у спільних діях. На думку філософа П.Гольбаха, інтерес є єдиним мотивом людської діяльності. Уже кілька десятиріч у цивілізованих країнах світу перебуває на озброєнні психологічна формула: інтерес – стимул – реакція на стимул – мотив дії – сама дія.

На основі спільності інтересів відбувається об'єднання людей у соціальні групи. Від стійкості та спільних інтересів залежить створення та існування молодіжної організації. Напевно, для нашого суспільства пріоритетними інтересами є подолання політичних, економічних та соціальних негараздів. А українська молодь повинна стати надійним помічником держави, її майбутнім.

На нашу думку, молодіжна організація України – це добровільне об'єднання молоді України, яке активно залучається до розбудови України як демократичної, правової, соціальної держави, сприяє розвитку справедливого (відкритого) громадянського суспільства, здійснює діяльність, спрямовану на задоволення та захист соціальних, економічних, політичних, творчих та інших спільних інтересів її членів.

Головними об'єднавчими аспектами для сучасної молоді повинні стати громадянське та патріотичне виховання. Громадянське виховання – це невід'ємна частина державної політики, а якщо бути точним - ідеологією держави. Громадянином та патріотом просто так стати неможливо. Це потрібно виховувати дуже обережно та наполегливо. Саме патріотизм повинен стати нарізним каменем об'єднання молоді, бо патріотичне виховання - це невід'ємна частина громадянського виховання, яке включає в себе систематичну та цілеспрямовану діяльність органів державної влади і суспільних організацій по формуванню у молоді високого патріотичного

почуття, любові до рідного краю, почуття відповідальності перед державою, готовність до виконання, перш за все, громадянського обов'язку, а також конституційних обов'язків по захисту інтересів своєї Батьківщини. Патріотичне виховання молоді повинне базуватися на принципі конкретного історизму та бути керованим процесом.

З проблеми патріотичного виховання молоді можна взяти за взірць приклад Китаю. Китайська молодіжна організація найбільше звертає увагу на три складові:

1) ліквідація соціальних протиріч; 2) здоров'я людини; 3) висока освіченість. Цілком впевнено можна наголосити, що такі пріоритети були б актуальними і для формування патріотизму серед молоді України. Отож, патріотизм - це найважливіша складова побудови міцної молодіжної організації.

Другим важливим фактором для формування молодіжної організації повинен стати ідеологічний фактор (на основі демократичних принципів). Молодіжна організація України повинна бути відповідальною перед державою, а в свою чергу держава повинна допомагати і всіляко підтримувати її. Держава повинна чітко розуміти, що без ідеологічної, об'єднавчої основи не може бути створена міцна молодіжна організація. Прикладом цього був Всесоюзний Ленінський Комуністичний союз молоді (ВЛКСМ), який як самодіяльна громадська організація об'єднував в своїх рядах широкі маси передової радянської молоді. Йому вдавалося залучати молодь до практичного будівництва нового суспільства, готувати покоління всесторонньо розвинених людей, які житимуть, працюватимуть і керуватимуть суспільними справами.

Поряд з ідеологічним фактором повинен бути присутній централізм держави по відношенню до молодіжної організації. Держава повинна чітко сформулювати молодіжну політику і ні в якому разі не втручатися, не диктувати якісь вимоги їй. Головна мета держави в цьому питанні повинна бути направлена на подолання законодавчої незахищеності української культури та формування власно – ментальної позиції сучасного українця. Молода людина повинна чітко усвідомлювати почуття патріотизму та відповідальності.

Замислюючись над питанням, що може об'єднати українську молодь в організацію, ми приходимо до висновку, що це повинна бути власна історія, мова, національна символіка і ні в якому разі не політика.

Саме вивчення власної історії відіграє важливу роль у становленні самосвідомої особистості – громадянина. Знання історії та традицій розглядаються сучасними краєзнавцями як основа для формування патріотизму та почуття гордості за рідний край. Підставами для цього можуть виступити події Великої Вітчизняної війни, біографії відомих людей (письменників, політиків, вчителів, лікарів), які жили та працювали, відвідували наші рідні міста, літературні твори, народженні на нашій землі, навчальні посібники та книжки, які також розповідають про наш рідний край, вказуючи на його особливості та специфіку розвитку. (1; 83)

Виділяючи географічні особливості нашої місцевості, ми говоримо про дуже сприятливе географічне розташування району, села, міста, про велику кількість природних запасів, що направлені на виховання гордості за власний край, його інфраструктуру.

Дуже важливо звернути увагу молоді, що поняття «справжнього громадянина» та «патріота своєї держави» - це тотожні поняття. Якщо дитину навчити любити свою малу Батьківщину, то вона буде пишатися і своєю великою Батьківщиною і, мабуть, вона не покине її, а якщо навіть таке і трапиться, то вона все зробить на користь своєї держави – рідної України.

Займаючись вивченням історії рідного краю (історичним краєзнавством), ми переконалися, що вивчення «малої історії» є запорукою великої поваги до власної держави, її традицій, мови, культури. Ми вважаємо, що сучасну молодь завжди цікавить власна історія, але не завжди вона хоче вивчати та знаходити щось нове у власній історії. Саме міцна молодіжна організація могла б надати допомогу та направити молодь до активного пошуку цікавинок власної історії.

Мова відіграє одну з найважливіших об'єднавчих функцій, бо саме вона сприяє не тільки консолідації, але і зростанню великої поваги до української нації, розширенню знань про власну культуру.

Одним із головних об'єднавчих аспектів сучасної молодіжної організації є співпраця органів державної влади, навчальних закладів і молодіжних громадських організацій. Ці чинники визначають нову філософію освіти, оскільки активно впливають на формування особистості й здійснення державної молодіжної політики. Саме участь молодих громадян у діяльності своїх професійно орієнтованих громадських організацій підвищує їхню суспільну активність, прискорює соціальне становлення і професійний розвиток (2, 56).

Наявність у суспільстві багатоваріантної сукупності різних за своїм спрямуванням молодіжних об'єднань переконливо свідчить про рівень його демократичного, толерантного ставлення до прояву соціальної самотворчості молоді, яка має реалізовуватися у межах правового, конституційного простору. Водночас за допомогою мережі молодіжних громадських організацій та їхніх структур держава має змогу сприяти самореалізації молоді, виходити на молодіжні проблеми та реалізовувати державну молодіжну політику через збільшення кількості управлінських структур.

Перспективним заходом є підвищення уваги до форм позакласної роботи з учнями та студентством шляхом залучення молодих людей до діяльності, в якій вони набуватимуть досвіду професійної роботи за обраним фахом. Це прискорюватиме їхню соціалізацію як фахівців певної галузі, надасть можливість почувати себе самодостатніми особистостями, знання і здібності яких сприяють успішній самореалізації в недалекому майбутньому.

Молоде покоління сучасної України є відносно стабільною соціальною групою, яка вимагає до себе постійної уваги держави і всього суспільства.

Сьогодні в Україні сформовано структуру для координації молодіжної політики, яка включає Комітет Верховної Ради України з питань молодіжної політики, фізичної культури, спорту і туризму, Національну раду з питань молодіжної політики при Президентові України, Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту.

На рівні регіонів (областей) діють управління у справах сім'ї та молоді (або ж управління у справах сім'ї, молоді та спорту тощо), які є структурними підрозділами облдержадміністрацій, підзвітні і підконтрольні голові облдержадміністрації та Міністерству України у справах сім'ї, молоді та спорту.

Соціальна робота є одним з основних напрямів діяльності органів державної влади, і проводити її мають центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦССДСМ). Говорячи про реалізацію державної молодіжної політики та органи, що опікуються нею, не можна обминути увагою роботу Спілок, які за власною ініціативою, власними силами створюють кращі умови для розвитку молодіжного руху.

З урахуванням того, що Україна підтримує європейський напрямок розвитку, то державна молодіжна політика України в умовах європейського вибору повинна бути представлена як цілісна система з великою кількістю внутрішніх зв'язків, що відображають багатоманітні суспільні зв'язки. Ця система перебуває у зв'язку з більш загальною системою, яку можна розглядати як відображення процесів взаємодії держави, громадянського суспільства і молоді взагалі.

Реалізація окресленої моделі державної молодіжної політики вимагає відповідного механізму. У цілому його можна уявити як процес проектування управлінської діяльності на молодіжну сферу.

Механізм реалізації молодіжної політики в контексті європейського вибору повинен забезпечувати узгодження загальнонаціональних інтересів з інтересами областей, районів, міст, інших адміністративно-територіальних одиниць, а також колективних та особистих інтересів молоді. Молодіжна політика і умови, які вона цілеспрямовано формує, повинні створювати і підтримувати певний (відносно високий) соціальний статус молодого покоління, а також (відповідно статусу) певний рівень життя.

Цей процес, на нашу думку, повинен складатися з такої сукупності дій:

- здійснення соціальної діагностики середовища;
- виявлення на основі висновків діагнозу цілей і пріоритетних напрямів політики;
- розробка стратегічних і тактичних заходів щодо практичної реалізації політики через організаційне, правове, фінансове, інформаційне забезпечення та проектування управлінської діяльності на молодіжну сферу шляхом залучення молоді до реалізації молодіжної політики.

Активізація співпраці держави та громадськості в рамках молодіжної політики має передбачати:

- підвищення суб'єктності молодіжної спільноти;
- стимулювання громадської активності молоді;
- сприяння залученню молоді до процесу розробки та реалізації молодіжної політики (приклад - Запорізька обласна молодіжна рада);
- якісне покращення інформаційної складової молодіжної політики шляхом забезпечення багатовекторної взаємодії між різними суб'єктами молодіжної політики.

Підсумовуючи вищезгадане, хочемо підкреслити, що будувати молодіжну організацію треба, бо саме вона робить молодь більш свідомою та згуртованою, саме молодь формує національну еліту, саме від молоді залежить подальша доля держави. Від того, наскільки швидко буде сформована молодіжна організація, яка поставить за мету боротьбу проти шкідливих звичок у суспільстві, вирішення соціально економічних проблем, почне популяризувати освіту, науку, культуру і спорт в Україні, залежить становлення міцної, заможної держави, бо справжнім патріотом своєї Батьківщини є не той, хто помічає проблеми, а той, хто їх вирішує.

Література.

1. Гладарев Б.С., Лейкинг О.Л. Краеведение и гражданское общество. – Санкт-Петербург, 2004. – 192с.
2. Димитров М.Ф. Співпраця органів державної влади і молодіжних громадських організацій // Вища освіта України, 2004. – № 4 (14). Додаток. – С. 56-58.
- 3.Тронько П.Т. Историчне краєзнавство: крок у нове тисячоліття: Досвід. Проблеми. Перспективи. - К., 2000.
4. Якимівка: від сивої давнини до сьогодення (1833 – 2008): Бібліографічний показник. – Запоріжжя, 2008. – 60 с.

У СЕКЦІЯ

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ТА МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ У КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

ТРАДИЦІЇ І НОВАТОРСТВО В ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДІ.

Бобровський М.І.

аспірант кафедри соціальної філософії та управління ЗНУ

У соціальному розвитку відбувається постійне зіткнення двох протилежностей: традицій і новаторства як чергування діяльності відтворення і продукування. Вони взаємопроникають одне в одне, утворюючи єдине ціле, в якому відображується внутрішнє протиріччя станів сталості і мінливості в процесі розвитку. Зазначимо, що під традицією ми будемо розуміти стійкі, повторювані, міцні та загальноприйняті форми, способи, прийоми, методи життєдіяльності людей, які передаються від покоління до покоління, які склалися історично в рамках конкретної соціальної спільноти, які визначаються суспільно – економічними та іншими особливостями її існування, а також які отримали логічне обґрунтування. Саме логічне обґрунтування є одною з основних відмінностей традиції від звичаю [1, 118]. «Новаторство – діяльність, спрямована на створення, підтримку, розвиток передових, прогресивних традицій та усунення старих, відживших; сприяючих становленню й укріпленню нового якісного стану конкретної соціальної системи, виходячи з її подальшого вдосконалення та розвитку [1, 77]. Патріотичне виховання ми розуміємо як – планомірну виховну діяльність, спрямовану на формування у молоді почуття патріотизму, тобто доброго відношення до батьківщини та до представників спільної культури або країни. Таке виховання включає формування любові до батьківщини, національної самосвідомості й гідності; дбайливе ставлення до рідної мови, культури, традицій; відповідальність за природу рідної країни; потребу зробити свій внесок у долю батьківщини; інтерес до міжнародного спілкування; прагнення праці на благо рідної країни, її народу, тощо.

Проблемою є те, що упродовж практично всього 20 століття, унаслідок перебування України у складі Російської імперії або СРСР, поняття батьківщини не було однозначним; подібно ж і «патріотичне виховання» здійснювалося у двох напрямках. Робота проукраїнські настроєної частини інтелігенції по прищепленню молоді українського патріотизму зустрічала не тільки сильну протидію з боку органів державної влади, але й виразний психологічний опір більшості населення. Ефективнішою була діяльність радянського уряду, поширення поняття спільної радянської вітчизни,

прагнення формувати т.зв. «радянця», людини із затертими національними ознаками. За роки незалежності України в східних і південних регіонах країни офіційна урядова позиція змінилася, проте опір такій позиції не ослаб. Важливим фактором, що сприяє зростанню розшарування в суспільстві є те, що задача патріотичного виховання на практиці нерідко здійснюється швидкими казенно-бюрократичними методами, не приймаючи до уваги побажання місцевого населення, тобто здійснюється новаторство відірване від традицій що склалися історично.

У цих умовах постає необхідність розв'язання на державному рівні найгостріших проблем, пов'язаних з вихованням патріотизму та формування національної свідомості населення України як основи патріотичної консолідації суспільства і зміцнення держави. Заради консолідації українського суспільства слід поширювати серед різних соціальних, вікових, освітніх, культурних верств Українського народу ідею спільності історичної долі, переваг тісної співпраці і взаємодопомоги, безпосередньої залежності успішності кожного громадянина України від рівня єдності українського суспільства, що сприятиме формуванню національної ідеї в її широкому, світоглядному розумінні.

Головною складовою патріотичного виховання є формування у молоді любові до рідної країни, що здійснюється в першу чергу сім'єю, безпосереднім соціальним оточенням через передавання певних культурних традицій, звичаїв, обрядів, вірувань. Однак треба враховувати й зміни всередині країни, суспільстві, розумно використовувати новаторство, що дасть змогу подолати негативну спадщину, або традиції що віджили, втратили актуальність.

Організуючи виховну роботу з патріотичного виховання, потрібно враховувати, що в Україні історично склався широкий спектр регіонально-політичних та регіонально-культурних відмінних традицій, існує неоднозначне ставлення населення до багатьох подій минулого та сучасності. Саме патріотизм, спільні традиції, громадянськість повинні об'єднувати українців, збудувати і зберегти те, що протягом століть було нашою метою – незалежну правову демократичну державу.

Література

1. Краткий философский словарь / Ред. составители В.И. Воловик, Г.В. Воловик]. – Запорожье: Просвіта, 2004. – 118 с.
2. Ровесники незалежної України: думки, інтереси, громадянські позиції [Електрон. ресурс] //Фонд Демократичні ініціативи [веб-сайт] - Режим доступу: <http://dif.org.ua/ua/poll>.

ВИКОРИСТАННЯ ГРУПОВОГО ТРЕНІНГУ У ПІДГОТОВЦІ МОЛОДІ ДО ЕФЕКТИВНОГО ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Бойко Г.В.

к.психол. н., доцент кафедри соціальної філософії та управління ЗНУ

Для розвитку держави вкрай важливим є створення таких умов, за яких молодь, як найактивніший та перспективний потенціал бачила можливості та мала бажання працювати у власній країні. Таке бажання є одним із найважливіших проявів патріотизму, але на теперішній час, на жаль це є проблемою для України, як і для інших держав пострадянського простору. Багато молодих людей зіткнувшись із проблемами безробіття, низької оплати праці починають ідеалізувати можливості працевлаштування за кордоном і прикладають зусиль для реалізації такої ідеї. Наслідки таких реалізацій у більшості варіантів негативні, тільки деякі з них це: проблеми трудової еміграції, пов'язані із складнощами адаптації у країні працевлаштування, нелегальна еміграція, трудове і навіть сексуальне рабство, соціальне сирітство, проблеми адаптації трудових емігрантів після повернення [1, 2]. Тому вважаємо вкрай необхідним прикладання зусиль для підвищення мотивації української молоді для працевлаштування та професійного розвитку в Україні. Ця проблема має вирішуватися комплексно. У цій публікації ми реалізуємо спробу аналізу психологічних аспектів, а саме використання тренінгу для підготовки молоді до ефективного працевлаштування в Україні. Вважаємо серед інших заходів важливим застосування тренінгової форми роботи, яка спрямована на формування більш адекватного уявлення про себе, свої вимоги та очікування щодо майбутньої роботи, стратегії ефективного пошуку роботи, розвиток навичок самопрезентації в ситуації взаємодії з роботодавцем.

В межах цієї роботи необхідно, на наш погляд, реалізувати через обговорення зі студентами в межах групової дискусії основних проблем працевлаштування молоді в сучасній Україні, та умов їх ефективного подолання, оптимальних стратегій пошуку роботи, складання резюме та усвідомлення власних вимог до роботи, основних тем, що обговорюються при зустрічі з роботодавцем.

Використання вправ, спрямованих на аналіз особистісних здібностей та ще не використаних потенціалів щодо ситуації ефективного працевлаштування. В межах реалізації саме цієї мети доречним, на наш погляд буде використання наступних психологічних вправ.

1. Психологічна гра «Мати або бути». Виконується в кілька етапів, на яких застосовуються форми індивідуальної та групової роботи:

а) вправа «Я і мої бажання» (виконується індивідуально).

Учасники беруть аркуші паперу, ручки та записують усі свої бажання, потреби, виконання яких зробить їх щасливими. Важливо врахувати максимальну кількість бажань, навіть фантастичних.

З переліку бажань викреслити ті, що викликають хоча б маленьке відчуття дискомфорту, як неекологічні, здатні принести шкоду собі або оточуючим. Якщо мають місце взаємовиключні цілі та бажання, викреслити одне з протилежних, зваживши, яке бажання є більш важливим для себе.

Обдумати питання стосовно тих цілей та бажань, що лишилися: «Чому в мене цього до цих пір нема?» При пошуку відповідей відсутність грошей та часу як причини не приймаються. Обміркувати наявність невисвітлених бажань та життєвих пріоритетів, які суперечать здійсненню бажань, що залишилися, можливо за ними є бажання та пріоритети сильніші за вказані.

Перелік бажань та цілей, що лишилися у списку, розділити на дві групи: 1) «Мати» (наприклад: речі, гроші, відносини, роботу, кар'єру...) 2) «Бути» – багатим, щасливим, компетентним фахівцем, керівником, якого всі поважають і т.інш.

Переформулювати кожне бажання «мати», перетворити його в «бути», пояснити його на мові внутрішнього стану «бути», допоможе в цьому відповідь на запитання «Навіщо?», «Що це змінить у мені?» Наприклад, «мати роботу» може бути переформульовано в «бути фахівцем», а може – в «бути забезпеченим», «бути захищеним», тобто розібратися, який сенс має володіння чимось особисто для себе;

б) групова дискусія. Обговорення складності або легкості переформулювання, різного розуміння однакових «мати» різними учасниками групи і відповідні різні «бути». Обговорення ролі соціальних стереотипів у формулюванні цілей та бажань людини. Важливість розуміння особистісного сенсу володіння чимось, дистанціювання від соціальних норм та стереотипів, необхідність їх переробки «під себе»;

в) вправа на активізацію власних зусиль (виконується індивідуально). Записати визначені на останньому етапі бажання, цілі «бути» на окремих аркушах паперу, поруч визначити, що саме, на думку учасника, залежить від його власних зусиль, для реалізації цілей, і яка особистісні зусилля необхідні для цього (як йому треба змінитися, що розвинути в собі, чому навчитися, що дізнатися і т.д.)

г) групова дискусія. Обговорюються складність та результативність виконання попереднього завдання;

д) спрямованість особистісної роботи (виконується індивідуально). Скласти перелік власних зусиль, необхідних для досягнення мети на підставі виконання попередньої вправи. Сформулювати з цього переліку дві групи:

- власні зусилля, необхідні для досягнення мети, пов'язані із вдосконаленням, розвиненням існуючих рис, властивостей самого себе;
- власні зусилля, необхідні для досягнення мети, які пов'язані із викоріненням недоліків.

Переформулювати 2 групу власних зусиль так, що б вони звучали як розвинення переваг. Наприклад: «не бути невпевненою у собі» – «бути більш впевненою у собі».

Обговорення.

2. Вправа на усвідомлення позитивних рис себе як ефективного працівника, професіонала.

Група розбивається на підгрупи по три учасники в кожній. По черзі кожен учасник трійки виконує інструкцію, а двоє інших беруть участь в обговоренні.

Інструкція. Згадайте свої риси, особливості, які, на Вашу думку, є найбільш відповідними, ефективними для здійснення професійної діяльності, яка Вам найбільш до вподоби, розкажіть про них іншим учасникам трійки. Потім обговоріть ці риси, особливості, їх ефективність для здійснення професійної діяльності у трійках.

Обговорення.

3. Вправа на усвідомлення власних негативних рис

Згадайте свої риси, особливості, які на Вашу думку, можуть стати на заваді у здійсненні професійної діяльності, працевлаштуванні на бажане місце роботи. Вислухайте двох інших учасників трійки, які висловлять свої пропозиції щодо того, яким чином риса, особливість, яка в уявленні є негативною, може стати у нагоді, бути корисною для здійснення професійної діяльності. Наприклад: відсутність досвіду роботи може бути корисною внаслідок відсутності негативних стереотипів у виконанні конкретної професійної діяльності, які можуть бути притаманні досвідченим фахівцям.

Обговорення.

Вправа спрямована на переосмислення звичних уявлень про себе як робітника, фахівця в бажаній сфері діяльності, які можуть виступати бар'єром для ефективного вирішення проблеми подальшого професійного розвитку і працевлаштування.

Обговорення.

4. Вправа «Розкриття нових можливостей», розроблена в традиціях системної психотерапії [3].. Група ділиться на трійки.

Кожен учасник трійки по черзі виступає в ролі розповідача, а два інші – у ролі учасників обговорення. Інструкція розповідачу: згадайте якусь свою «улюблену» негативну рису, розкажіть іншим учасникам трійки (обговорювачам) як вона проявляється, не називаючи цю рису.

Інструкція учасникам обговорювання. Обговоріть удвох у присутності розповідача позитивні переваги негативної риси, сфери, де вона може бути застосована як позитивна, висуваючи якомога більше тез.

Обговорення.

Вправа сприяє урівноваженню уявлення про себе через реінтерпретацію риси, яка сприймається як негативна. Це відбувається завдяки ідеям, які звучать в обговоренні, і пропонують нове бачення «старої» негативної риси.

5. Вправа «Винятки». Інструкція розповідачу: така сама, як в попередній вправі. Інструкція учасникам обговорення: Задавайте такі питання розповідачу, щоб знайти якомога більше ситуацій, в яких «улюблена» негативна риса не проявлялася. (Як часто (як давно, коли, де)

негативна риса не проявлялася, проблема не виникала? Як ви спромоглися на те, щоб не дати проявитися негативній рисі, не дати проблемі виникнути?)

Обговорення.

Вправа сприяє так званому «розширенню уваги». У процесі переживання проблеми в результаті інтерпретацій відбувається фіксація на проблемі. В результаті все, що функціонує і дає позитивний ефект, випадає з інтерпретації. Питання про винятки сприяють реінтерпретації в кількісному аспекті. «Улюблена» негативна риса уявляється не так значно представленою, ніж раніше.

б. Вправа «Чудо-питання». Інструкція для всіх учасників: Уявіть собі, що здійснилося чудо, і в один прекрасний день проблема, яка Вас надзвичайно турбує, зникла, вирішилася сама собою, а разом з цим зникла й улюблена «негативна риса». Як Ви дізнаєтеся, що це сталося? Що Ви зробите не так, як раніше, після здійснення чуда? Хто буде найбільше здивованим?

Обговорення.

Чудо-питання викликають два ефекти: По-перше, вони «не в'яжуть» фантазії про можливі зміни з відповідальністю за прийняття рішення чи необхідністю вдаватися до будь-яких змін («бо що візьмеш з чуда?»). У такий спосіб дають відчутти бажану реальність такою, як вона є, і вирішити, наскільки дійсно бажаною вона є? З іншого боку, швидко з'ясовується, що всі вчинки після здійснення чуда не є надприродними, а радше простими, скромними і конкретними діями. В результаті стає зрозумілим, що більшість з них можна реалізувати вже зараз.

Обговорення.

Підводячи підсумки можемо зауважити, що реалізація завдання патріотичного виховання сучасної української молоді має вирішуватися комплексно. В межах даної публікації реалізовано спробу розглянути деякі можливості використання тренінгу для підвищення мотивації молоді на працевлаштування в Україні. В той же час потребують уваги інші форми роботи, наприклад такі як рольові ігри та використання відеотренінгу, які дадуть можливість учасникам реалізувати конкретні прийоми та стилі поведінки, вміння презентувати себе та перевірити їх ефективність в межах тренінгових занять. Важливими є і психодіагностична робота, супровід в період працевлаштування, спрямований на активізацію та підтримку зусиль молодих людей у вирішенні цієї проблеми, адаптація на новому робочому місці, тощо.

Література

1. Бойко Г.В. Трансформація уявлення про себе і втрата роботи. Запоріжжя, 2005. – 219 с.
2. Логвинова Н.Ю. Україна, безработица, стресс (Особенности влияния ситуации безработицы на человека) – Харьков: НУА, 2005. – 348 с.
3. Фон Шліппе А., Швайцер Й. Системна психотерапія та консультування. Пер. з нім. – Львів: ВНІЛ – Класика, 2004. – 320 с.

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТСТВА ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

*Бойко М.А.
аспірант кафедри соціології*

Патріотичне виховання молоді неодмінно повинно передбачати процес формування у них національно-територіальної ідентичності – відчуття належності до певної національно-територіальної спільноти внаслідок спільної історичної пам'яті та емоціональних зв'язків з батьківщиною, а також спільності основних компонентів культури, що звичайно виявляється у солідарності з членами цієї спільноти. Відповідно до цього, значущим фактором, що здійснює вплив на формування національно-територіальної ідентичності молоді є соціальна пам'ять.

Термін «соціальна пам'ять», спираючись на визначення Г. Осипова, розуміємо як сукупність соціокультурних засобів та інститутів, які здійснюють відбір та перетворення актуальної соціальної інформації в інформацію про минуле з метою збереження накопиченого суспільного досвіду та передачі його від покоління до покоління [1, 236]. Вплив соціальної пам'яті на формування національно-територіальної ідентичності реалізується через три основні складові:

1. Соціальне безсвідоме, що складається з етнічної ментальності та архетипів;
2. Суспільну свідомість, яка складається, із безпредметної частини, у вигляді національної мови, звичаїв, знань та навичок, отриманих від попередніх поколінь або створених даним поколінням;
3. Пам'ятники культури, які становлять собою упредметнену частину соціальної пам'яті, що складається із пам'ятників культури, у вигляді документів та артефактів.

У елементі безсвідомого, що входить до структури соціальної пам'яті реалізується психічна пам'ять та архетипи. Функціонування архетипів та психічної пам'яті має свої особливості в кожній окремій спільноті. Специфіка розуміння та трактування певних архетипічних практик особистістю є основою для визначення нею своєї належності до певної спільноти. Дослідження, що було проведене в Запорізькій області засвідчує наявність особливих символів, з якими студентство ототожнює свій народ (Рисунок 1)⁷. Визначені символи можна поділити на державні (герб, прапор, гімн) та побутові (рушник, вишиванка, сало, пшениця та ін.). Слід зазначити, що державні символи активно сприймаються як українцями так і

---

⁷ Дослідження проводилося Центром незалежних соціологічних досліджень ЗНУ у два етапи: вересень-грудень 2004 року та вересень-грудень 2009 року. Вибірка кластерна передбачала суцільне анкетування студентів 1 курсу ВНЗ загальною кількістю 600 осіб. Анкетування проводилося в 3 містах Запорізької області: м. Запоріжжя, м. Мелітополь, м. Бердянськ.

представниками інших національностей молоді Запорізької області, тоді як побутові символи сприймаються дуже неоднозначно. Такий національний символ як пшениця, який активно залучається до державної символіки виявляється не сприймається ані українцями, ані представниками інших національностей як визначний символ їхнього народу. В той самий час, такі символи як «козаки» та «вишиванка» активно підтримуються молоддю різних національностей.

Рисунок 1

Визначення національних символів представниками різних національностей

Національні символи Вашого народу, це... (2-3 приклади)	До якої національності Ви самі себе відносите?		
	української (%)	російської (%)	слов'янської (%)
+ 1. Тризуб	72,7	14,0	8,0
2. Прапор	70,6	15,9	1,6
3. Гімн	73,5	13,3	2,4
4. Рушник	81,3	12,5	5,6
5. Калина	63,0	11,1	9,3
6. Вишиванка	64,4	29,1	11,2
7. Сало	33,3	33,3	0
8. Козаки	61,5	23,1	23,1
9. Пшениця	57,1	0	0
10. Українські пісні	90,9	9,1	0
11. Горілка	11,1	33,3	12,4
12. Верб	80,0	5,0	0

Функціонування суспільної свідомості в структурі соціальної пам'яті забезпечується через наступні її складові: природну мову, історичну пам'ять, цінності та норми, а також соціокультурні зразки поведінки.

У дослідженні функціонування феномену соціальної пам'яті та його впливу на формування національно-територіальної ідентичності є феномен історичної пам'яті. Процес національно-територіальної ідентифікації залежить від актуалізації та утримання в свідомості людей спогадів про героїчні перемоги над «іншими». Ці героїчні перемоги можуть бути значно пролонгованими у часі і визначатись як давніми часами (більше 100 років) так і більш актуальними подіями. Відповідно до цього, можемо констатувати необхідність як збереження спогадів про героїчне минуле так і формування образу героїчного сьогодення нашого народу. Дані соціологічного

дослідження в Запорізькій області наводять приклади тих історичних подій навколо яких сьогодні будується образ «героїчного» минулого та сьогодення нашого народу (рисунок 2).

Рисунок 2

Визначення подій в історії народу, які викликають найбільше почуття гордості

Що в історії Вашого народу викликає у Вас найбільше почуття гордості?		Рік проведення опитування	
		2004 (%)	2009 (%)
1.	Перемога 1945 року	20,0	21,9
2.	Одержання Україною незалежності	18,8	22,5
3.	Боротьба за незалежність України	12,5	12,5
4.	Доба козацтва	28,1	23,8
5.	Визвольна війна Б. Хмельницького	9,4	7,5
6.	Запорізька Січ	12,5	6,3
7.	Київська Русь	0	11,3
8.	Олімпійські перемоги	15,6	10,0
9.	Перемога Руслани на Євробаченні	6,3	0
10.	Вихід збірної України до чемпіонату Світу по футболу	0	6,8
Всього (%)		103,2	110,6

Відсоткові дані вказують, на те, що найбільше почуття гордості у студентства Запорізької області викликають події, що пов'язані з добою козацтва, одержання Україною незалежності та перемогою у II світовій війні. Всі ці події можуть бути основою для формування так званого «золотого віку», який на думку В. Євтуха є важливою основою консолідації громадян, та «запобігає виникненню думок про неспроможність даної країни досягти успіху, величі у своєму розвитку [2, 102]».

Але крім спільної історичної пам'яті, запорукою сформованої значущої національно-територіальної ідентичності є її постійне підкріплення через відтворення у соціальній пам'яті громадян емоційних вражень від актуальних подій та перемог. Вважаємо, що основою для формування таких вражень можуть бути участь та перемоги українських громадян у міжнародних змаганнях та конкурсах. Перегляд українськими громадянами прямих трансляцій цих змагань є запорукою того, що вони будуть уболівати за «своїх» спортсменів та діячів культури, а відповідно активно включатися у діяльність, що в свою чергу є основою для формування національно-територіальної ідентичності. Крім цього, перемоги громадян України на міжнародному рівні потенційно не мають в собі будь-яких основ для негативного тлумачення. Що в свою чергу дасть підстави до формування громадянської ідентичності мешканців України. В той же самий час дані нашого дослідження демонструють лише актуально високий рівень значущості перемог українських громадян на міжнародному рівні.

Література

1. Соціологічна енциклопедія: довідкове видання / Під заг. ред. Е.І. Головахи. – К.: Академвидав, 2008. – 456 с.
2. Євтух В. Етносуспільні процеси в Україні: можливості наукових інтерпретацій. – К.: ВД “Стилос”, 2004. – 206 с.

ПАТРІОТИЗМ ТА КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР РОЗВИТКУ

Бондаренко О.В.

аспірант кафедри соціології ЗНУ

Патріотизм, як культурно-нормативне явище соціального життя, є складовою ціннісних орієнтацій як індивіда, так і соціальної групи, до якої він належить. Функціональність патріотичних ціннісних орієнтацій полягає у захисті ідентифікаційних можливостей як малих (трудоий колектив, місцева громада) так і великих (суспільство, народ) соціальних груп.

У контексті вищенаведеного, патріотизм є однією з головних характеристик корпоративної культури - складного соціокультурного явища, змістом якого є діючі соціальні норми корпоративного середовища. За сучасних умов корпоративне середовище не обмежується організаційними складовими професійної діяльності індивіда, а, навпаки, розширюється за рахунок членів родин працівників, місцевої громади, органів державної влади, ЗМІ тощо. [1]

Успішно функціонуюча корпоративна культура визначає норми, правила і санкції, які впливають на алгоритм дій індивіда не тільки для його особистої успішної соціалізації, але, й для загального сталого розвитку соціальної групи.

Соціальні реалії українського сьогодення вказують на незадовільну функціональність як патріотизму, так і корпоративної культури. Якісна обмеженість функціональності пов'язана з відсутністю концепції соціальних відносин, які б сприяли розвитку суспільного загалу та на засадах компромісу задовольняли потреби різних соціальних груп.

Проблема відсутності соціального компромісу жорстко пов'язана з повільним формуванням української національної ідеї, як складової соціального механізму інтеграції сучасного українського суспільства. Соціокультурна «розірваність» (визначена навіть географічно) українського суспільства [2] ускладнює вироблення соціального консенсусу, спрямованого на розвиток патріотизму та соціально відповідальної корпоративної культури.

Одним з можливих механізмів подолання вищезазначених проблем є формування регіонального патріотизму та регіональної соціально відповідальної корпоративної культури шляхом кропіткої праці як

представників регіональних еліт у складі місцевих органів влади, політичних і громадських організацій, засобів масової інформації, так і представників місцевої громади. Системообразующим фактором з вироблення дієвих морально-етичних норм патріотизму та корпоративної культури повинна стати робота місцевих органів влади, обраних місцевою громадою.

Література

1. Спивак В.А. Корпоративная культура: теория и практика. [Электронный ресурс] – Режим доступа.: <http://www.ecsocman.edu.ru>
2. Гаврилишин Б. В Украине слишком многое зависит от президента. [Электронный ресурс] – Режим доступа.: <http://dialogs.org.ua>

ПАТРИОТИЗМ И НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕЯ: ОСОБЕННОСТИ ВЗАИМОСВЯЗИ

Бытко А.С.

Студентка 3 курса ЗНУ

В условиях нестабильности, вариационности и изменчивости, в которых пребывает Украина на современном этапе своего становления и развития, вопрос о создании национальной идеи и формировании нации, которая будет отличаться своим патриотизмом, стоит очень остро. Изучение данного явления привлекало внимание множества ученых, среди которых необходимо выделить работы таких ученых как: Агаев А.Г., Бадзьо Ю., Забужко О., Карамзин Н.М., Кись Р., Козлов А.А. и др.

Но прежде чем говорить о взаимосвязи национальной идеи и патриотизма, нам видится необходимым осветить некоторые аспекты, имеющие непосредственное отношение к данному вопросу, следует выяснить, какой смысл мы вкладываем в эти два понятия. На данный момент, в научной литературе существует множество терминов характеризующие очень близкие по своей сути явления, это: «национальная идея», «украинская национальная идея», «украинская идея», «украинская государственная идея». Также неоднократно в научных работах можно увидеть использование именно термина «национальная идеология». Но как говорит Лукьяненко Л.Г.: «...слова необходимо понимать, а о терминах можно договориться». [5] В своей работе мы будем пользоваться термином «национальная идея», который, с нашей точки зрения, в наибольшей степени раскрывает сущность той информации, которую мы будем излагать в дальнейшем. И в данном случае, нам очень близко определение, изложенное в монографии «Національна ідея і соціальні трансформації в Україні», которое звучит следующим образом: «...национальная идея – общественный проект общенационального масштаба, неотъемлемой частью которого выступает представление об объективном состоянии нации, ее ценностях и проблемах, а также общенациональных целях и средствах их достижения».[6]

В научной литературе также не существует единого определения термина «патриотизм». На разных исторических этапах это понятие трактовалось по-разному. Патриотизм - слово греческого происхождения, под которым понимали от слова patriotes – соотечественника и от слова patris – родину, отечество. [1] Трансформации в обществе, обусловленные историческим развитием внесли свои коррективы в сущность данного термина. В нашей работе под патриотизмом мы понимаем особое уважительное отношение к своей родине, своему народу, ощущение принадлежности к своей нации, которое выражается в стремлении служить ее интересам и работать на благо родине, уважая и принимая ее законы.

Национальная идея в большинстве своем является творением представителей высших органов государственной власти. Патриотизм- это то, что живет в самом народе, его сущностная характеристика. И здесь мы видим четкое противоречие между тем, что навязывается нам «сверху» и тем, что ощущает и на что надеется народ. Мы видим падение уровня патриотизма в связи с большим недоверием рядовых граждан к органам государственной власти и государственным деятелям.

Оценивая сегодняшнюю украинскую реальность, мы видим, что во многом национальная идея является лишь неким отображением идеологии политических партий и их лидеров. Основная цель не просто представить какие-то ориентиры и ценности в своей предвыборной программе, но прежде всего, создать и представить ту идею, ту ценность, которая бы служила объединяющим элементом для миллионов граждан Украины, отобразить инстинкты народа, передать его сущность, стремления, ожидания, ментальность и воззвать к глубинным, исторически заложенным архетипам. Патриотизм – это очень сложное и многогранное явление, которое состоит из совокупности чувств, идей, убеждений, традиций и обычаев. Патриотизм выступает в качестве одного из наиболее значимых, непреходящих ценностей общества, оказывающих воздействие на все сферы его жизнедеятельности.

Главной задачей государства выступает создание единой национальной идеи, которая бы не акцентировала внимание на этнических различиях, противоречиях политических взглядов и убеждений, а возродила бы ощущение единства, гордости, уважения к прошлому и уверенности в будущем. В данном случае, ярким примером патриотизма, который характеризовал отношение не только к родине, но и к отечеству, являлось мировоззрение офицеров времен царской России, которые жили по принципу: «Богу - душу, жизнь - Отечеству, сердце – женщине, честь – никому!». [2]

Национальная идея и патриотизм должны стать теми консолидирующими элементами, которые смогут объединять граждан страны, вне зависимости от области их проживания, национальности, возраста и политических убеждений. Национальная идея должна отображать необходимость развития государства и содержать при этом потенциальную форму того образа, к достижению которого мы стремимся.

История формирования национальной идеи в Украине времен её независимости дает нам четкое осознание того, что в основе каждой идеи лежало сравнение нашего государства с другими, будь то Россия, во времена правления Кучмы Леонида Даниловича, или же стран Европы, которое навязывалось кампанией Ющенко Виктора Андреевича. И не всегда в основу идеи ставили преимущества Украины. Часто идеи подобного рода служили удачным фундаментом для формирования политических мифов о противостоянии представителей разных частей нашего государства. В данном случае очень сложно формировать нацию, которая бы гордилась своей страной. При этом происходит формирование образа слабой и зависимой от внешних обстоятельств страны. Как справедливо отмечал В. Липинский, украинская национальная идея может только тогда оживить украинскую этнографическую массу, когда будет находиться во взаимодействии с идеей суверенитета украинского народа, в основе которой лежит желание не служить властным государствам, а создать собственное независимое государство. [4] Национальная идея не будет содержать отголоски в душе каждого человека, если она будет касаться только демократических или социальных проектов. Нельзя объединить всех граждан страны, опираясь на какие либо неоднозначные страницы истории нашего государства, либо на принадлежность к определенной национальности, или же делая акцент на языковых особенностях того или иного региона.

Национальная идея сможет находиться в продуктивном соотношении с патриотизмом только в том случае, если она будет учитывать интересы всех социальных слоев населения. По словам В. Горского, чтобы национальная идея смогла достучаться до сердца и сознания граждан, она должна стремиться к предоставлению информации о том, кто мы и ради чего мы существуем. [3]

Осознание данного факта будет способствовать идентификации собственного существования с существованием окружающих людей, которые также являются гражданами данного государства. Только предоставляя возможность осознания своей принадлежности к украинскому государству, чувствуя себя частью этого независимого организма, каждый элемент которого имеет свой огромный вес в функционировании всей системы, национальная идея сможет работать на благо национальному единению страны, сможет способствовать формированию граждан, которые обладают высоким уровнем политической культуры, ценят и уважают Украину.

«РОДИНА» И «ОТЕЧЕСТВО»: О СООТНОШЕНИИ ПОНЯТИЙ

Воловик В.И.

зав. кафедри соціальної філософії та управління ЗНУ

Большинство современных справочных изданий склонны отождествлять понятия «родина» и «отечество», «любовь к родине» и «любовь к отечеству» [1]. За ними послушно следуют и многие исследователи-гуманитарии.

Однако, думается, что это не совсем правильно, поскольку родина – это страна, в которой человек родился, провел значительную часть своей жизни, в которой проживает его народ, отличающийся особенностями культуры, духовных ценностей, языка, быта, нравов и обычаев, с которой он ощущает прочную эмоциональную связь, даже находясь от нее вдали. Отечество же, помимо родины, охватывает еще и государственный строй со сложившейся системой государственной власти. Таким образом, понятие «отечество» шире понятия «родина».

У каждого человека есть родина, которую он, будучи нормальным человеком, не может не любить. Эта любовь, которая обозначается понятием «патриотизм», имманентно присуща людям. Ведь известно, что даже совершивший предательство, по той или иной причине покинувший родину, тоскует о ней. И эта тоска, обозначаемая понятием «ностальгия» сродни тяжелой болезни. Что же касается отечества, то здесь дело обстоит несколько иначе. Существующий государственный строй, сформированный политическими субъектами, чьи интересы совпадают с потребностями определенных классов, наций и других, более мелких социальных групп, способствуя удовлетворению присущих им потребностей, тем самым способствует формированию для них отечества. И, видимо, не случайно в «Толковом словаре живого Великорусского языка» В. Даля понятие «отчество» означает «состояние отца, бытность отцом, родительство» [2], то есть предполагает, кроме участия в рождении, появления на свет ребенка, определенную заботу о нем. Если же этого нет, то и об отечестве, следовательно, также нечего говорить: оно попросту отсутствует, как отсутствует и любовь к отечеству.

При этом отсутствие любви к отечеству не означает одновременно и отсутствия любви к родине. Человек может оставаться патриотом и при том условии, что он не имеет отечества. Только при этом его отношение к существующей системе государственного устройства, системе государственной власти, его политическое сознание, политический настрой будут, само собой понятно, негативными.

Заметив это, попробуем разобраться с отечеством для народа Украины.

Статья 5 Конституции Украины провозглашает: «Носителем суверенитета и единственным источником власти в Украине есть народ. Народ осуществляет власть непосредственно и через органы государственной власти и через органы местного самоуправления.

Право определять и изменять конституционный строй в Украине принадлежит исключительно народу и не может быть узурпировано государством, его органами или должностными лицами.

Никто не может узурпировать государственную власть [3].

Среди множества политических партий, действующих в нашей стране, не найти хотя бы одной, которая бы не обращалась к народу, не клянясь ему в любви и верности, провозглашая заботу о народе своей важнейшей задачей.

И все же, как это ни странно может показаться на первый взгляд, настойчиво напрашиваются вопросы: что же такое народ? каково содержание данного понятия? Кто может идентифицировать себя с феноменом, обозначаемым понятием «народ»?

Дело в том, что это понятие неоднозначно. Им, во-первых, обозначаются различные формы таких этнических или этносоциальных общностей, как племя, народность, нация. Правда, при этом не всегда указанные понятия рассматриваются в качестве синонимов понятия «народ». В частности, последнее, как замечает Э.Д. Смит, в этнических концепциях нации, широко представленных в западных моделях, несколько отличается от понятия «нация». Авторы этих концепций трактуют народ «как политическую общность, которая подчиняется одним законам и институциям». В данном случае понятие «народ» обозначает лишь политическую общность, нередко иллюзорную, формируемую посредством пропагандистского воздействия на сознание людей, манипулирования общественным сознанием, разрушения складывающихся в нем образов, реально существующих в структуре социального организма таких элементов как классы и другие социальные группы с их объективно существующими потребностями и интересами.

Помимо употребления в узком этносоциальном смысле, понятие «народ» характеризует социальный организм со стороны явления, фиксируя, что в рамках его сложилась определенная социальная, политическая общность. При этом остается в тени сущностная сторона социального организма, тот внутренний механизм, который обеспечивает его саморазвитие. Эта сторона находит свое отражение в третьем значении понятия «народ», которое обозначает социальную общность, включающую на разных этапах истории те классы, социальные слои и группы, чьи интересы совпадают с потребностями поступательного развития социального организма.

И, по логике вещей, именно они, эти классы, в первую очередь формируют собой носителя суверенитета и призваны служить источником власти любого общества, в том числе и украинского.

С другой стороны, именно их интересы в первую очередь должна представлять и защищать государственная власть, обеспечивая, таким образом, формирование для них отечества.

Кто же, исходя из сказанного, имеет право идентифицировать себя с народом Украины в этом, последнем значении данного понятия? Прежде всего, это промышленные и сельскохозяйственные рабочие, работники, занятые в сфере экономики, для которых заработная плата – основной, а то и единственный доход. Именно они, в первую очередь, заинтересованы в быстром обновлении и развитии материального производства нашей страны, совершенствовании производственных и иных общественных отношений,

поскольку именно с такого рода переменами связан рост благосостояния их самих, членов их семей, близких. Сюда же относится готовая вступить в самостоятельную жизнь молодежь. От развития экономики зависит размер бюджетных средств, которые государство может выделить на образование молодежи, спорт, культуру, а также дополнительные рабочие места, которые потребуются для трудоустройства юношей и девушек, оканчивающих школы, вузы, профтехучилища. К ним примыкают пенсионеры, чье благосостояние, медицинское обслуживание также напрямую связано с поступательными переменами в жизни общества, дальнейшим развитием его экономики, социальной сферы. К ним тяготеют предприниматели, бизнесмены, чей бизнес основывается на производстве материальных благ трудом, соблюдая законы государства.

Очевидно, что указанные социальные группы составляют подавляющее большинство сограждан Украины, образуя, таким образом, социальную общность, обозначаемую понятием «народ». Теперь попробуем выяснить, действительно ли эти социальные группы, а, следовательно, и народ, служат у нас источником государственной власти.

Сознавая, что данная задача далеко не простая, мы возьмем на себя смелость утверждать, что она все же разрешима, поскольку существуют объективные показатели, критерии, наличие которых поможет нам установить либо наличие данного обстоятельства, обязательность которого декларируется той же статьей 5 основного закона нашего государства, либо его отсутствие. Такими критериями, как нам представляется, могут служить, во-первых, наличие пропорционального представительства вышеназванных социальных групп в соответствующих структурах как законодательной, так и исполнительной власти, а во-вторых, такая работа этих структур, которая получила бы одобрение тех же социальных групп, свидетельствуя тем самым о том, что у них есть не только родина, но и отечество.

Что касается первого критерия, то факты красноречиво свидетельствуют о том, что он практически отсутствует. Ведь, как и в Верховной Раде, так и в правительстве Украины, отсутствуют и промышленные, и сельскохозяйственные рабочие, нет там пропорционального представительства и других социальных групп, формирующих наш народ. Та же картина наблюдается на областном, городском и районном уровнях. Думается, что именно поэтому в последние годы у нас не принято анализировать качественный состав депутатов, лишая, таким образом, народ Украины возможности контролировать соблюдение 5 статьи Конституции.

Теперь обратимся ко второму критерию. Как свидетельствуют результаты выборов в различные властные структуры последних лет, идет снижение процента участвующих в них наших сограждан. В этом находит свое проявление вызывающий тревогу рост числа граждан Украины, которые теряют доверие к власти и, лишены ее заботы, чувствуют себя лишенными и отечества. Да и может ли быть иначе при практически безраздельном господстве частной собственности, растущей безработице, как полной, так и

частичной, вынуждающей миллионы наших сограждан скитаться по миру в поисках хоть какого-нибудь заработка, притом, что 80 % населения страны, то есть большинство народа живет на грани или даже за чертой бедности? Родина у них, конечно, есть и они ее готовы защищать. А вот что касается отечества, то здесь проблема: как защищать то, чего у людей нет? Они патриоты, но их патриотизм, так сказать, «урезанный».

Каков же путь, следуя которым, можно поправить положение? Думается, что таким путем является развитие демократии. Говоря о Западной демократии, в советский период нашей истории, обществоведы, как правило, связывали ее с капитализмом, с частной собственностью. И это была правда. Однако не вся правда. Частная собственность, безусловно, занимает господствующие позиции во всех развитых странах Запада. Однако, кроме нее, для их экономики характерно наличие солидной доли государственной, коммунальной, коллективной форм собственности. Обеспечение их оптимального сочетания, гармонизации их посредством экономической политики государства, пребывающего в развитии, как раз и послужило важнейшим фактором, способствовавшим «экономическому чуду» в тех странах. Именно это способствовало тому, что их сограждане, не являющиеся владельцами частной собственности, из классов, социальных слоев и групп, чьи интересы совпадали с потребностями поступательного развития общества, то есть большинство народа, обретают отечество, становясь не меньшими патриотами, нежели те же «естественные патриоты» из числа собственников на орудия и средства производства.

Возникает вопрос: возможно ли повторение этого в условиях переживающей трансформацию Украины? Думается, да. Но для этого необходимы новаторские шаги в развитии сложившегося у нас государственного устройства, государственной власти. Исходя из достигнутого страной уровня экономического развития, ее базиса, они, естественно, вначале должны были, как следует, проработаны теоретически, а затем, получив одобрение народа с помощью узаконенных в обществе форм, осуществлены практически. Именно такой подход к государственному строительству, а не яростная борьба за власть любыми средствами, любой ценой должен отличать блоки партии, которые не только на словах, а и на деле заботятся о подлинном прогрессе нашего общества, о том, чтобы сформировать отечество не только для избранных, а для всего нашего народа Украины.

Литература

1. См., например: Философский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – С.; Философский словарь. – Политиздат, 1981. – С. 277; Український словник-енциклопедія. – Вид-во «Ірина», 1999. – С. 273; Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 471.
2. Даль В.И. Толковый словарь живого Великорусского языка. Т. 11. – С.-Петербург–Москва, 1881. – С. 4.

3. Сміт Е. Національна ідентичність. Перекл. з англ. – К.:Основи, 1994. – С.21.

СООТНОШЕНИЕ ПАТРИОТИЗМА И НАЦИОНАЛИЗМА

*Гавура Н.В.
студентка 4 курса ЗНУ*

Патриотизм — нравственный и политический принцип, социальное чувство, содержанием которого является любовь к Отечеству и готовность подчинить его интересам свои частные интересы. Патриотизм предполагает гордость достижениями и культурой своей Родины, желание сохранять её характер и культурные особенности и идентификация себя с другими членами народа, готовность подчинить свои интересы интересам страны, стремление защищать интересы Родины и своего народа. Исторический источник патриотизма — веками и тысячелетиями закреплённое существование обособленных государств, формировавшие привязанность к родной земле, языку, традициям. В условиях образования наций и образования национальных государств патриотизм становится составной частью общественного сознания, отражающего общенациональные моменты в его развитии.

Этнический патриотизм (национализм) — в основании имеет чувства любви к своему народу. То есть национализм – это вид патриотизма. В своей основе национализм проповедует верность и преданность своей нации, политическую независимость и работу на благо собственного народа, объединение национального самосознания для практической защиты условий жизни нации, её территории проживания, экономических ресурсов и духовных ценностей. Он опирается на национальное чувство, которое родственно патриотизму.

И патриотизм, и национализм приводит к сплочению: с одной стороны – гражданского общества, а с другой – нации, народа или этической группы.

Патриотизм и национализм это вера в свой народ и любовь к своему государству.

С другой стороны эти два понятия имеют некоторые разграничения:

1. Крайний патриотизм – позитивное понятие, то есть это можно расценивать как полная самоотдача родной стране, это крайняя жертвенность, в то же время как крайний национализм – это негативное понятие, так как подразумевает возвышение одной нации над другой, что часто приводит к конфликтам, угнетению и дискриминации.

2. Национализм это идеология, базовым принципом которой является тезис о ценности нации как высшей формы общественного единства и её первичности в государствообразующем процессе. Патриотизм не является

ідеологією – скорее это емоціональне переживання приналежності к своєї країні і своєму громадянству.

3. Патріотизм сплочає всіх громадян в рамках держави в загальній ідеї, в то час як націоналізм розділяє державу на етнічні групи і підгрупи, які прагнуть захопити первенство і довести іншим, що вони кращі.

Таким образом, націоналізм і патріотизм смежні поняття, границя між ними дуже змінювана. Вони обидва ведуть к конкуренції: патріотизм – к територіальній, міждержавній, а націоналізм – к міжетнічній, міжнародній. В сучасних ринкових умовах Україні необхідно патріотизм для розвитку прогресу з меншими матеріальними витратами, так як багато важливі завдання громадяни будуть виконувати на ентузіазмі не менш ефективно і більш відповідально, ніж за гроші. Що стосується націоналізму, то він теж необхідний в розумних межах і в рамках патріотизму, як дві колонни, які підтримували громадянське суспільство.

РОЛЬ ПОЛІТИКИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Горло Н.В.

к.і.н., доцент кафедри політології ЗНУ

Громадянська культура виступає як культура участі і підтримки, що характеризує взаємодію населення і влади і передбачає: формування у людей як прихильного ставлення до політичної системи та існуючого порядку, так і критичної вимогливості до них; здатність громадян брати участь у прийнятті рішень, які можуть впливати на владу; наявність у громадян знань про їхні права й обов'язки, про особливості функціонування політичної сфери суспільства, а також визнання ними суспільних норм (законослухняність). Для громадянської культури характерне сприйняття влади не як предмету боротьби, а як об'єкту впливу з приводу захисту інтересів і прав громадян. Важливу роль у формуванні громадянської культури на регіональному рівні відіграє політика регіональної ідентичності.

Регіональна ідентичність – притаманне мешканцям певного регіону відчуття єдності співтовариства, що базується на спільних економічних інтересах, соціальних орієнтаціях, культурних пріоритетах. Вона має кілька компонентів: когнітивний (набір знань про свій регіон), аффірмативний (набір емоцій відносно свого регіону), а також інструментальний, який розкриває значення регіональної ідентичності для соціальної і політичної мобілізації населення. Інструментальний аспект регіональної ідентичності проявляється у політичній культурі населення регіону, яка включає в себе особливі характеристики політичної орієнтації та політичної поведінки.

Регіональна ідентичність виступає як основа для сприйняття загальнонаціональних політичних проблем, що виражається в особливій електоральній поведінці в ході національних виборів і референдумів [1, 162]. Крім того, інструментальний аспект регіональної ідентичності проявляється в оформленні регіональних партій і рухів. Таким чином, регіональна ідентичність з яскраво вираженим інструментальним аспектом свідчить про наявність елементів громадянської культури, коли населення певного регіону має сформовані чіткі оцінки політичного процесу та бере активну участь у політичному житті.

Однак практика показує, що в окремих регіонах регіональна ідентичність не відіграє вагомій ролі в політичних процесах, тобто вона так і не набуває актуального значення. У зв'язку з цим була сформована дослідницька традиція, згідно з якою у формуванні регіональної ідентичності велика роль відводиться політичним елітам, що намагаються використати регіональні ідентичності для досягнення політичних цілей. Представники політичної еліти проводять «політику регіональної ідентичності», що визначається як діяльність регіональних еліт по управлінню інформаційним середовищем з метою створення у споживачів інформаційних потоків всередині і поза регіоном бажаного уявлення про сам регіон, про самих себе в регіоні та про місце регіональних еліт у минулому, сьогоденні і майбутньому регіону [2, 95].

Існує багато причин і факторів, які призводять до вибору різних стратегій використання регіональної ідентичності. Наприклад, політика регіональної ідентичності може бути обумовлена особливостями політичної культури політиків, їхніми уявленнями про минуле і сьогодення. У такому випадку політики будуть закликати до відновлення історичної правди, апелювати до історії, що ми бачили в Україні у 2004 році, коли політики зі східних регіонів України наголошували на окремішності історичного розвитку різних регіонів України як підставі для подальшого розвитку окремими паралельними шляхами. Політики успішно використали регіональні засоби масової інформації для того, щоб сформувані у громадян певну позицію (орієнтацію), яка отримала продовження у політичній поведінці – підтримці на виборах саме цих кандидатів і партій. З огляду на це є підстави говорити про наявність у представників політичної еліти раціональних мотивів і тверезого розрахунку – використати регіональну політичну ідентичність, сформувавши у громадян певні установки і мобілізувавши їх на виконання вигідних для політиків дій, що дасть можливість отримати значні політичні дивіденди.

Отже, політика регіональної ідентичності передбачає конструювання нових форм регіональної ідентичності з використанням інформаційного середовища, що часто супроводжується маніпулюванням масовими уявленнями і масовою поведінкою. Іноді саму політику регіональної ідентичності називають «мистецтвом політичної маніпуляції» і «символічним менеджментом». Одним з механізмів політики регіональної ідентичності є систематичний збут символічної продукції, що передбачає використання

політиками образів, фактів з історії, які викликають у громадян позитивні емоції і формують лояльне ставлення до влади. Однак не можна розуміти політику регіональної ідентичності негативно, як таку, де політики використовують індивіда у власних інтересах. Іноді саме суспільство формує перешкоди для реалізації політики ідентичності. Наприклад, з-поміж багатьох факторів, що впливають на вибір стратегії політики регіональної ідентичності, масова електоральна політична поведінка може бути нездоланною перешкодою для цілей політичних еліт у випадку, якщо населення демонструє стабільність політичних вподобань. Але, з іншого боку, якщо електоральна поведінка в регіоні є менш стабільною, відповідно, політика регіональної ідентичності матиме більше шансів на успіх, підтвердженням чому є ситуація в Україні.

Результатом політики регіональної ідентичності є формування у мешканців регіону орієнтацій і установок, змістом яких є схвальне ставлення до стратегії і дій представників регіональної політичної влади, і становлення активної політичної поведінки, що виражається в особливій електоральній культурі жителів регіону. Отже, політика регіональної ідентичності є важливим інструментом формування культури громадянської участі.

Література

1. Бусыгина И.М. Политическая регионалистика: Учеб. пособ. – М.: МГИМО; РОССПЭН, 2006. – 280 с.
2. Гельман В.Я. Политические элиты и стратегии региональной идентичности // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2003. – Том VI. - №2. – С. 91-105.

СОЦИАЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ФОРМИРОВАНИЯ ГРАЖДАНСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Горпинич О.В.

*к.филос.н., доцент кафедры социологии и социального управления АПСВ
ФПУ*

Понятие гражданской культуры передает, прежде всего, уровень осознания гражданином общественных задач, его практической активности в деле претворения их в жизнь. В этом смысле она – структурный элемент гражданской жизни и выражает степень зрелости общества, способность обеспечения общегражданских интересов, форм и механизмов выработки и реализации совместных решений, согласованных действий. Поэтому гражданскую культуру можно именовать «культурой общежития», имеющей источником традиционные нормы, ценности, представления. Гражданская культура не носит политического характера, а ее уровень определяет общекультурное развитие человека.

Главной функцией гражданской культуры выступает обеспечение социальной интеграции общества, единства действий в достижении общей цели гражданского процесса. Поэтому гражданская культура предстает интегрально организующей деятельностью граждан составляющей гражданского общества.

Актуальность проблемы формирования гражданской культуры обусловлена самим объективным ходом социально-политического развития Украины. В свете происходящих в Украине перемен, на фоне обширного социально-экономического и политического кризиса, чрезвычайно остро встает вопрос о необходимости становления гражданского общества, которое представляет собой не только определенную структуру, но и совершенно новое качество жизни. Однако, без формирования гражданской культуры, являющейся духовным субстратом гражданского общества и обеспечивающей его существование, задача по созданию гражданского общества не может быть осуществима.

Проблемы гражданского общества и гражданской культуры являются предметом исследования множества социальных, гуманитарных наук. Актуальной проблемой выступает сведение знаний частных наук в целостный образ, обоснование социально-философского понимания гражданской культуры, выработка четких теоретических представлений о сущности гражданской культуры, об инструментах и средствах ее формирования, разработка социальных технологий формирования гражданской культуры.

Формирование и развитие гражданской культуры, выступающей важной подсистемой общей культуры, обусловлено совокупностью взаимосвязанных объективных и субъективных факторов социально-экономического, социокультурного, социально-политического характера. При этом, факторы оказывают как непосредственное (например, кризис ценностей и норм в обществе, СМИ, референтная группа (друзья, знакомые), так и опосредованное (например, уровень жизни семьи родителей, молодежные общественные объединения) влияние на формирование и развитие отдельных элементов гражданской культуры.

Разрабатывая социальные технологии формирования гражданской культуры необходимо учитывать их направленность. Социальные технологии формирования гражданской культуры должны быть направлены на разработку целостной и системной концепции гражданского воспитания и гражданской культуры для всех групп молодежи; выработку национальной программы по формированию и развитию гражданской культуры молодежи; разработку стратегии развития человеческого потенциала, воспроизводство трудовых ресурсов на основе долгосрочного прогноза спроса на рынке труда и создания национальной информационной базы данных по занятости и миграции молодежи, действующей в режиме реального времени и отражающей динамику рабочей силы;

- повышение информационной культуры молодежи как условия развития гражданской культуры;

- разработку и реализацию мероприятий, способствующих включению семей в гражданско-патриотическую, краеведческую, спортивно-массовую и культурно-массовую деятельность;
- проведение дискуссий в СМК с участием научной общественности, представителей органов власти по современным проблемам гражданской культуры учащейся молодежи и поискам выхода из сложных ситуаций;
- использование эфирного времени на областном телевидении и радио.

Мы полагаем, что в одной работе невозможно осветить все аспекты заявленной в данном исследовании проблемы. Разработка и использование социальных технологий формирования гражданской культуры должна осуществляться на государственном уровне.

ОСОБЛИВОСТІ АКТУАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ

*Дериглазова Н.В.
викладач кафедри соціології ЗНУ*

Проблема визначення соціального потенціалу особистості та виокремлення механізмів актуалізації соціального потенціалу, є актуальною в сучасних умовах розвитку українського суспільства. Вона досліджується багатьма суспільно політичними науками такими як філософія, соціологія, соціальна психологія. При дослідженні даної проблеми використовуються різні концептуальні підходи.

Перш ніж говорити про актуалізацію соціального потенціалу особистості, охарактеризуймо базове поняття, тобто поняття «потенціал»:

по-перше, потенціал особистості залежить від вроджених і набутих характеристик, таких як здібності, талант, геніальність, набутий досвід життя і відношення людини до свого життя; по-друге, потенціал особистості залежить від інституціональних характеристик, які особистість отримує в ході виконання своїх соціальних функцій або ролей, і соціального положення або місця, яке вона займає в соціальній структурі суспільства; по-третє, потенціал особистості залежить від зовнішніх умов або навколишнього середовища.

Життя особистості та актуалізація соціального потенціалу особистості характеризується активністю, завдяки якій здійснюється зміна і розвиток характеристик і умов. Особистість може як розкривати та реалізовувати власний соціальний потенціал, так і регресувати у своєму індивідуальному розвитку, а від так і не використовувати власний потенціал.

На особливості актуалізації соціального потенціалу особистості може впливати зміна соціального статусу. Даний процес може призвести до зміни пріоритетів, цінностей, цілей, а це в свою чергу вплине на процес реалізації соціального потенціалу, а саме на використання можливостей та ресурсів

особистості за для досягнення мети, як складових соціального потенціалу особистості.

Людина народжується в уже сформованому для неї ціннісному середовищі і у процесі життєдіяльності, соціалізації в неї формуються соціогенні характеристики, які впливають на розгортання соціального потенціалу особистості. Зазначимо, що кожна людина впродовж всього життя ставить перед собою цілі та реалізовує власний соціальний потенціал.

Дослідники намагаються простежити життєтворчий шлях особистості від зародження мрій о потенційно можливому розвитку, подальша трансформація у чіткі життєві плани, та механізми актуалізації соціального потенціалу особистості.

Перехід від потреби до діяльності є процес «озовнішнення» потреби, «озовнішнення» суб'єкта діяльності, такий стан, коли суб'єкт переходить зі стану «в-собі-буття» в стан «для-себе-буття». Механізм цього переходу включає декілька моментів. При переході від потреби до діяльності потреба трансформується в мету й інтерес, які можна коротко зазначити як свідому потребу.

При розкритті сутності механізмів актуалізації соціального потенціалу особистості ми не можемо стверджувати що саме є первинним в цьому процесі, її індивідуальність, тобто внутрішні особливості чи умови в яких особистість намагається реалізувати власний соціальний потенціал. На нашу думку а ні наявність внутрішніх особливостей, чи умов зовнішнього впливу на процес реалізації соціального потенціалу особистості не може бути основною, тому що вини діалектично взаємопов'язані. Яким би соціальним потенціалом не володіла особистість, результати розкриття та реалізації потенціалу стане можливим лише тоді, коли суспільство в якому знаходиться особистість буде готово до змін, які передбачає діяльність особистості при реалізації соціального потенціалу особистості.

Соціальний потенціал особистості може бути актуалізовано та реалізовано за умови усвідомлення особистістю власних потреб, які переходять в мету та інтерес, які реалізуються в діяльності. Для більш чіткого усвідомлення власних потреб ми пропонуємо використовувати «механізм внутрішнього конструювання».

Соціальний потенціал особистості – це філософська категорія, яка визначає один з найважливіших проявів людської природи. Соціальний потенціал особистості ґрунтується на діалектичній єдності буття, існування та сутності людини, як біосоціальної істоти. Він пов'язаний із закладеним комплексом потенційних можливостей та здібностей, що проявляються впродовж всього життя особистості. Впродовж всього життя особистість розвивається, формується та реалізує власний соціальний потенціал.

Таким чином, на актуалізацію соціального потенціалу особистості впливає: по-перше визначення потенційних можливостей особистості на даному етапі її розвитку; по-друге, проведення аналізу здібностей особистості; по-третє, чіткість формулювання мете життя особистості; по-

четверте, наявність уявлення стосовно досягнення бажаного результату реалізації власного соціального потенціалу особистості.

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ У ЧАСОВО-МОДАЛЬНОМУ ВИМІРІ

Діденко Д.С.

магістрант кафедри соціології ЗНУ

Наявність патріотизму і національної свідомості народу консолідує суспільство, зміцнює державу. Тому виховання патріотизму і формування національної свідомості українців є одними з найголовніших пріоритетних питань, які необхідно вирішити державному управлінні і місцевому самоврядуванню.

Патріотизм – це суспільний і моральний принцип, який характеризує ставлення людей до своєї країни та проявляється у певному способі дій і складному комплексі суспільних почуттів, що узагальнено називається любов'ю до своєї батьківщини.

Патріотизм – це любов до власної країни, держави. А любов, в першу чергу, формується на повазі. Саме тому, насамперед, необхідно викликати почуття поваги до об'єкту відданості. Адже не можна змусити когось або щось любити насильно. Тому важливо, на наш погляд, розглянути цю проблему через призму часової модальності виховання патріотизму і національної свідомості українського суспільства.

Проблемою часового вимірювання є визначення часового простору, структури часу і його властивостей. Цим питанням займалися як філософи, і психологи, так і соціологи, які інтерпретували дане поняття з різних аспектів наукового світогляду. Так, Е.Гідденс розглядав часові виміри як обов'язкові умови соціальної дії (концепція просторово-часової дистанції); Н.Еліас стверджував, що уява про час на різних історичних етапах розвитку суспільства є рисою організації і розвитку цивілізаційного процесу (історична соціологія); Е.Дюркгейм виділяв час як соціальну категорію, як «колективну уяву» [2, с.425] (соціологія релігії); Ж.Гурвич досліджував систему і структуру часу («Спектр соціального часу») і т.д. Приділяючи увагу розумінню часу, необхідно звернутися до загального тлумачення самого поняття.

У літературі найбільш загально прийнято розрізняти об'єктивний і суб'єктивний час. Суб'єктивний час пов'язан безпосередньо з розумінням і усвідомленням часу індивіда, що залежить від «змісту переживань і являється, головним чином, можливістю щось зробити, пережити і т.д.» [3, с.77].

Час немає об'єктивності, він існує у колективній свідомості, являється «феноменом культури» [2, с. 425]. У даному випадку, на наш погляд, необхідно виділити і третій вимір часу - соціальний час. Аналізуючи

соціальний час П.Сорокін і Р.Мертон визначили даний термін як «зміни або рух соціальних феноменів через інші феномени, які взяті за точку відліку» [1].

Таким чином, можна визначити, що соціальний час, як постійний рух, не розуміється поза діяльності як окремої людини, так і соціуму в цілому. Соціальний час – це альтернативність просторової арили життєдіяльності суспільства.

Час вимірюється поняттями «минуле», «теперішнє», «майбутнє». Це ті категорії, якими людина пояснює рухливість часу, за допомогою яких організовує свою життєдіяльність і вимірює результати своєї діяльності. Зазвичай, минуле трактується як «те, що було» - минулий досвід у хронологічній послідовності. Майбутнє розуміється як далекі, поки що недосяжні перспективи, які мають статися. У буденності теперішній час – це події, люди, явища, процеси, які оточують людину на даний момент, з якими вони взаємодіють саме зараз.

Отже, кожний з часових вимірів може мати власну суб'єктивну характеристику для індивіда конкретно: свою значимість, важливість, тривалість, емоційну забарвленість, насиченість і т.п. Суб'єктивний час – це індивідуальне відчуття часу. Таким чином, говорячи про модальність («вид і спосіб буття або події» [3, с. 273] часу, матимемо на увазі соціальний і суб'єктивний виміри часу, кожен з яких включає три модальні категорії: минуле, теперішнє, майбутнє.

Патріотизм будується на почутті гордості і поваги до своєї Батьківщини, до свого народу. Патріоти шанують свій народ і його багатолітню історію. Але необхідно відмітити, що люди з патріотичними принципами не живуть минулою історією, - вони будують на ній власну історію. Тому патріотизм, на наш погляд, необхідно виховувати, акцентуючи увагу на усіх трьох вимірах часової модальності: минула історія, історія, яку творимо зараз, і історія, яку формує майбутнє покоління.

Можливо, немає смислу постійно обертатися на «сиву давнину» і жити минулою, нехай і справді героїчною, історією. Виховання патріотизму і національної свідомості не зводиться до насадження знання про героїчні події минулих часів. Минуле впливає на сучасний стан речей і на майбутнє. Тому, можливо, необхідно залучити людину до створення історії, показати її значимість у ході історії, і змодельовати наслідки для майбутніх подій. Будь-яка країна залежить від діяльності її народу. Адже саме завдяки патріотизму українці зможуть зберегти і зміцнити незалежність власної країни.

Проблема патріотичної деградації – не є проблемою минулого, а є проблемою теперішнього і майбутнього. А якщо це питання стосується часових вимірів «тут і зараз», а також «завтра», то відповідь маємо шукати не в минулому часі – а в теперішньому і екстраполювати його на майбутнє.

Майбутнє необхідно будувати на минулому фундаменті, а не цеглинами з минулих подій. Інакше, побудуємо не сильну державу, а стіну між людиною, та народом в цілому, і державою.

Література:

1. Веселкова Н.В. Существует ли социология времени?
http://www.chronos.msu.ru/RREPORTS/veselkova_suschestvuet.html
2. Соціологія: терміни, поняття, персоналії. Навч. словник – довідник./ За заг. ред. В.М.Пічі: - К.: «Каравела», Львів: «Новий світ - 2000», 2002. – 480 с.
3. Філософський енциклопедичний словник. – М.: ИНФРА – М., 2004. – 576 с.

ПАТРІОТИЗМ ТА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ: СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ПОНЯТЬ

Духовна-Кравченко О.С.

аспірантка кафедри соціальної філософії та управління ЗНУ

Свого часу поняттям «патріотизму» та «національної ідеї» приділяли увагу багато дослідників, серед яких можна виділити Г.Д. Торо, Г. Гегеля, П.Б. Струве, Д. Муретова, Є.Н. Трубецького. Серед сучасних дослідників патріотизму можна виділити таких вчених, як В.І. Лутовінова, А.А. Козлова, Ю. Габермаса, В.В. Гонєєву, Р.Р. Петронговського. Аналіз національної ідеї має місце в працях наступних авторів: В. Лісового, П. Демчука, Л. Нагорної, Б. Харахаша, А. Свідзинського, Л. Лук'яненко, В.Г. Кременя. Але незважаючи на велику кількість робіт з даної проблематики, визначення досліджуваних понять має певні проблеми.

Змістом поняття «патріотизм» є громадянська позиція особистості, яка характеризується почуттям любові до вітчизни, готовністю до практичної діяльності заради втілення в життя державних інтересів та ідеалів, повагою до законів держави та ототожнення власних інтересів з інтересами держави, де проживає особистість.

На нашу думку, доречно виділити такі функції патріотизму в сучасному суспільстві: стимулюючу, трансляційну, консолідуючу. Стимулююча функція полягає в тому, що патріотизм як почуття любові є стимулом і для розвитку особистості як представника певної держави (дана функція знаходили свій вираз в радянському патріотизмові), і для розвитку об'єкта патріотизму діями суб'єкта патріотизму, і для захисту об'єкта патріотизму, коли це необхідно. Виділення стимулюючої функції патріотизму, яка умовно може бути поділена і на захисну, і на регулюючу, і на інтегруючу, як це зроблено в праці А. Козлова [1], дозволяє розглядати патріотизм як більш динамічне явище, здатне до розвитку та до існування в глобалізаційному суспільстві.

Наступна функція, яку ми виділяємо – це трансляційна функція, зміст якої міститься в передачі історичної пам'яті, героїчного минулого народу наступним поколінням, також дана функція відповідає за збереження

габітусу. Як зазначає А. Кузнєцова, «патріотизм – це здатність відображати минуле» [2, 415].

Консолідуюча функція патріотизму проявляється в національній або громадянській ідентифікації в залежності від історичної зміни об'єкту патріотизму. Також цю функцію можна трактувати як ототожнення особистих інтересів суб'єкту патріотизму з інтересами об'єкту патріотизму. Саме таке трактування патріотизму ми зустрічаємо в працях Ж.-Ж. Руссо, де патріотизм розглядається не як любов до місця народження або проживання, а як ототожнення власних інтересів з інтересами держави [4, 87].

Вважається можливим виділити такі елементи структури патріотизму як: любов суб'єкта патріотизму до об'єкта; історична пам'ять; інтереси суб'єкта патріотизму, які певним чином співвідносяться з метою існування об'єкта патріотизму.

Переходячи до визначення другого поняття – «національної ідеї», необхідно зазначити, що навколо цього визначення існує багато суперечок, пов'язаних перш за все з відсутністю чіткого фундаментального пояснення цього поняття. Використовуючи закони логіки та принципи діалектичного пізнання для виявлення змісту поняття «національна ідея», вважається необхідним визначити родові поняття по відношенню до поняття «національна ідея». Таким поняттям виступає поняття «ідея». Враховуючи характеристики родового поняття, національна ідея представляє собою уявлення певної нації про те, яке місце вона займає в соціальній реальності, усвідомлення свого історичного минулого і формулювання адекватної дійсності мети існування на основі аналізу минулого і теперішнього стану нації.

Визначення структури національної ідеї через зв'язок з державою дозволяє в умовах сьогоденної глобалізації суспільного життя уникнути асоціювання національної ідеї з окремим етносом, який є домінуючим на території тієї чи іншої держави. Відомий факт, що сьогодні немає жодної країни, яка за національною ознакою є нацією-державою в класичному розумінні цього слова. На необхідність трактування національної ідеї в межах держави вказує Х. Лінц та А. Степан [3, 26]. Звісно, що в таких умовах існування національна ідея вже не має і не може мати суто «національних» або етнокультурних характеристик, вона повинна пристосовуватись до умов глобалізації та розвитку націй-держав у сучасні багатонаціональні держави, де вирішальну роль ідентичності відіграє не факт національної приналежності, а факт громадянства. Історична компонента національної ідеї, яка, на нашу думку, містить у собі усвідомлення історичного минулого нації, особливості історичного розвитку національної держави, історичний досвід і висновки з нього, ставлення нації до певної релігії, мовну приналежність, особливості національного характеру, який складався історично, дозволяє зберегти нації в умовах трансформації суспільства свої історичні коріння, історичне підґрунтя та проектувати майбутній стан нації, заснований на певній традиції.

Наступна компонента, яку ми виокремлюємо в структурі національної ідеї – це компонента, яка відповідає за уявлення певної нації про те, яке місце вона займає в об'єктивній реальності. На нашу думку, цю компоненту можна назвати презентаційною, бо вона презентує націю серед інших націй в сучасному світі. Природно, що дана компонента є такою, яка здатна найбільше змінюватись, до того ж саме в межах цієї компоненти формуються засади для майбутнього розвитку нації, які можуть мати вигляд програм, доктрин, стратегій, планів. Звісно, що окрім національно-історичної та презентаційної компоненти, національна ідея має містити в собі й компоненту, яка відповідає за формулювання мети існування нації в силу свого стратегічної спрямованості та визначення місця нації в світі в майбутньому.

Література

1. Козлов А.А. О патриотизме. Основные понятия и краткий исторический аспект. Режим доступа http://www.nravsstvennost.info/library/news_detail.php?ID=2285.
2. Кузнецова А. О смысле патриотизма // Безопасность Евразии. Журнал личной, национальной и коллективной безопасности. – 2006. - №2 (24). – С. 414 – 422.
3. Линц Х., Степан А. “Государственность”, национализм и демократизация // Полис. – 1997. - №5. – С. 9-30.
4. Руссо Ж. Ж. Об общественном договоре или принципы общественного права // Ж.Ж. Руссо. Избранное. Главы и отрывки из сочинений / Пер. с франц. И. Верцмана. – М.: Детская литература, 1976.

СОЦИАЛЬНАЯ РЕКЛАМА КАК СРЕДСТВО ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

*Захарова Ю.С.
студентка 4 курсу ЗНУ*

Социальная реклама в наиболее обобщённом виде представляет собой один из типов некоммерческой рекламы, целью которой является формирование определенных психологических установок, которые способствуют достижению общественно значимых целей на различных уровнях: от отдельных социальных групп до общества в целом.

Зарубежные и отечественные ученые выделяют четыре подвиды социальной рекламы - некоммерческая, общественная, государственная и собственно социальная.

Прежде всего, необходимо оговориться, что термин «социальная реклама» применяется в Украине. Во всем мире ему соответствуют понятия «некоммерческая» и «общественная» реклама. Отсюда и разница в толковании терминов.

Некоммерческая реклама - реклама, спонсируемая некоммерческими институтами или в их интересах, имеющая целью стимулирование пожертвований, призыв голосовать в чью-либо пользу или привлечение внимания к делам общества.

Общественная реклама передает сообщение, пропагандирующее какое-либо позитивное явление. Профессионалы создают ее бесплатно, место и время в СМИ также предоставляются на некоммерческой основе.

Следующий термин выведен из существующей практики. Речь идет о распространенном и важнейшем подвиде социальной рекламы – государственной рекламе.

Государственная реклама – это реклама государственных институтов (таких как армия, военно-воздушные силы, налоговая полиция и т.д.) и продвижение их интересов.

И, наконец, четвертый вид, который наиболее соответствует реалиям нашей страны - это собственно социальная реклама.

Социальная реклама – вид коммуникации, ориентированный на привлечение внимания к самым актуальным проблемам общества и его нравственным ценностям, ориентированный на актуализацию проблем общества.

Предназначение ее – гуманизация общества и формирование его нравственных ценностей.

Миссия социальной рекламы – изменение поведенческих моделей в обществе.

Приоритетными направлениями социальной рекламы на национальном уровне является формирование патриотизма. А именно:

любовь к родине, городу или населенному пункту, родной истории;
пропаганда спорта, здорового образа жизни, без вредных привычек и излишеств;

сохранение и укрепление моральных, нравственных и этических ценностей;

поддержание норм общественной морали, культурного поведения, защиты слабых, уважение к старшим, т.е. формирование и воспитание духовных ценностей.

Украинское общество, идущее по сложному пути становления демократии и приобретения самостоятельности, желает стабильности и благополучия. Ни для кого не секрет, что залогом стабильного и благополучного государства является патриотически-воспитанная молодёжь. Следовательно, не имеется никаких препятствий к тому, чтобы посредством социальной рекламы способствовать воспитанию вышеперечисленных ценностей среди молодёжи.

Молодежь – один из наиболее активных субъектов восприятия рекламы и важный объект рекламного воздействия. На сегодняшний день приоритетными источниками информации для молодежи являются семья, СМИ (особое место занимают электронные СМИ) и реклама. Потенциал

социальной рекламы определяет её большие возможности в воспитании патриотической молодежи.

Социальная реклама является одним из средств воспитания гражданской активности и ответственности молодежи, несет в массы знания, культуру, высокие моральные образцы, способствует успешной социализации молодых людей в условиях современной, порой деструктивной, окружающей среды.

Зная о высокой эффективности социальной рекламы как средства формирования патриотизма у молодёжи, необходимо осознавать высокую ответственность в использовании данного инструмента.

Социальная реклама имеет ряд особенностей, знание которых будет способствовать правильному её применению.

Среди них выделяют: некоммерческий характер коммуникаций; субъектами коммуникаций социальной рекламы чаще всего выступают государственные институты; предметом рекламирования являются социально значимые идеи, общественные проекты, акции; социальная реклама задает установки, формирующие общественное поведение индивидуума; в идентификации социальной рекламы достаточно часто возникают сложности и неоднозначность в ее истолковании; релятивность (относительность) общественных целей, достижению, которых служит социальная реклама; довольно широкое использование негативных мотивов страха, шока; охват максимально широкой целевой аудитории; содержание социальной рекламы должно соответствовать принципам достоверности, упорядоченности, социальной значимости, перспективности, прогрессивности, актуальности.

Подводя итог, важно отметить, что для воспитания чувства уважения и любви к своей стране среди молодёжи использование только социальной рекламы будет недостаточным. Необходим целый комплекс мероприятий по поднятию престижа страны в глазах подрастающего поколения, будущих граждан страны. Например, на уровне государства можно предпринять следующий комплекс мер:

Создание условий для более широкого участия средств массовой информации в пропаганде патриотизма.

Формирование государственного заказа на производство продукции патриотической направленности.

Противодействие попыткам дискредитации, девальвации патриотической идеи в средствах массовой информации, произведениях литературы и искусства.

Поддержка и содействие расширению патриотической тематики в телевизионных программах, изданиях периодической печати, произведениях литературы и искусства.

Содействие развитию творческого потенциала журналистов, писателей, кинематографистов в области патриотического воспитания.

Обеспечение работникам средств массовой информации доступа к информационным ресурсам архивов, музеев, библиотек для подготовки материалов по патриотическому воспитанию.

ПАТРІОТИЗМ ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

*Іншакова Н.О.
студентка 4 курсу ЗНУ*

Патріотизм – одне з найбільш глибоких людських почуттів. Як правило, це поняття розуміють як відданість і любов до Батьківщини, до свого народу, гордість за їхнє минуле й сьогодення, готовність до її захисту. Це почуття є одним із найважливіших духовних надбань особистості. Воно характеризує вищий рівень розвитку особистості й проявляється в її активно-діяльнісній самореалізації на благо Батьківщини.

Саме тому формування патріотизму як складової молодіжної політики є фундаментом і опорою суспільного й державного устрою та запорукою ефективності функціонування всієї системи соціальних і державних інститутів.

Актуальність дослідження вибраної тематики я вбачаю в наступному. Оскільки, саме патріотизм є установкою на соборність, то духовне об'єднання багатьох різних індивідів для спільної і важливої справи виступає запорукою розбудови демократичної, заможної української держави. І саме молодь буде нашу державу. Сучасна Україна повинна стати загальним надбанням усіх народів, що проживають на її території, які усвідомлюють важливість суспільної консолідації й громадської злагоди, недопущення руйнівних наслідків політичних конфліктів. Тільки так вона завойовує довіру й повагу людей. Отже, актуальність дослідження диктується потребою нових моделей соціальної і політичної взаємодії молоді та влади в умовах демократичної трансформації українського суспільства.

Багатогранні аспекти патріотичного виховання особистості знайшли своє відображення у працях педагогів Х.Алчевської, Г.Ващенка, О.Духновича, І.Огієнка, С.Русової, К.Ушинського, Я.Чепіги, які велику увагу приділяли вихованню любові до своєї землі, рідної мови, формуванню національної самосвідомості, поваги до історичного минулого. А.Макаренко, В.Сухомлинський радили прищеплювати учнівській молоді високі почуття вірності й відданості Батьківщині, пошани до її трудівників. Письменники, історики, філософи та літературознавці М.Бердяєв, М.Грушевський, С.Єфремов, І.Огієнко, Г.Сковорода, І.Франко, Д.Чижевський визначали основні складники патріотичного виховання свідомого українця; методисти Т.Бугайко, В.Водовозов, В.Острогорський, В.Стоюнін, М.Рибникова розробляли шляхи формування патріотичних почуттів, переконань засобами художнього слова.(1)

Психологічні засади патріотичного виховання досліджували Б.Ананьєв, П.Блонський, Л.Виготський, Г.Костюк, О.Леонтьєв, О.Петровський,

І.Синиця, П.Якобсон. У сучасній педагогічній науці окремі аспекти патріотичного виховання розробляють О.Бандура, Н.Волошина, А.Капська, В.Неділько, Є.Пасічник, Б.Степанишин.

Однак досі не вирішено питання що того, яким саме чином державна молодіжна політика формує патріотичні настрої серед молоді, любов до Батьківщини, шанувати нееньку Україну. Або ж навпаки, назавжди викликає відразу від всього цього. Почнімо аналізувати, за допомогою яких механізмів відбувається цей взаємозв'язок.

Так, головними принципами державної молодіжної політики в Україні є:

- повага до поглядів молоді та її переконань;
- надання права і залучення молоді до безпосередньої участі у формуванні й реалізації політики та програм, що стосуються суспільства взагалі і молоді зокрема;
- правовий та соціальний захист молодих громадян, перш за все осіб, які не досягли 18 років, з метою створення необхідних стартових можливостей для їх повноцінного соціального становлення та розвитку;
- сприяння ініціативі та активності молоді в усіх сферах життєдіяльності суспільства [2].

Всі ці зазначені принципи частково, якщо не сказати повністю, не реалізуються на практиці. Якщо ми подивимося на два перших з них, то яким чином можна пояснити те, що загальноосвітні програми приймаються на державному рівні без попередніх побажань учнів, студентів та батьків? Якщо ми говоримо про демократизацію освіти, то яким чином студент може вибирати, коли він чітко загнаний в певні рамки та межі. Чи буде у такої молодої людини повага та пошана до своєї Батьківщини? В жодному разі ні. Про це не слід і казати. Йдемо далі. Реалізація молоді та надання правового та соціального захисту, здійснюється, переважно, не для мільйонів молодих громадян, для одиниць та для дітей-інвалідів з певними вадами. Але якщо ми говоримо про сильну могутню державу, чи зможуть ці одиниці її побудувати? Звісно, ні. А що ж тоді робити всім цим тисячам звичайних молодих людей, котрі не потрібні державі-жебракувати та грабувати? Саме так. І завершення мені б хотілося сказати декілька слів про українську мову. В останній час Україна опинилася під гнітом тотальної українізації, котра розповсюджується і на вищу освіту. Звідси повстає питання: а навіщо калічити людей і впроваджувати українську мову повсюди? Цей процес має бути поступовий, адже тільки за цих умов. Можна досягти максимального ефекту. Мені здається, що звернення до таких радикальних заходів, а ні трішки не допоможе повернути любов до Батьківщини і виховати свідомо патріотичну людину, а навпаки викликає відразу та зневагу від рідної країни.

Література

1. Коваль В. “Слово рідне, мова рідна!” (виховання засобами художнього слова) // Національна самосвідомість: витоки та шляхи формування: Наук.-метод. зб. Випуск І. – Умань, 1995.

2. Бородін Є. І. Історія формування державної молодіжної політики в Україні (1991 – 2004 рр.): Монографія. – Д.: Герда, 2006.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Кальцева С.І.

к.політ.н., доцент кафедри політології ЗНУ

В Україні тривають дискусії про вплив держави та про співвідношення сил державної влади та суспільства. Погляди поширюються від абсолютної віри у можливості держави створити громадянське суспільство до ствердження, що умовою формування останнього має бути максимальне роздержавлення усіх сфер суспільного життя, зменшення державного впливу на суспільні інститути.

Покликанням громадянського суспільства є відстоювання інтересів громадян та їх груп, а також права на їх самоорганізацію. Для реалізації своїх інтересів окремі громадяни та їх групи утворюють різного роду інститути, які вступають в особливі стосунки з державою. Таким чином громадянське суспільство бере участь у формуванні і функціонуванні держави відповідно до своїх інтересів і цінностей, утримуючи і здійснюючи контроль над нею певним чином. Концепція громадянського суспільства передбачає, що на першому місці знаходиться людина, її права, свободи, інтереси, а інститути громадянського суспільства і держави утворюються для захисту прав людини, для створення умов нормальної її життєдіяльності, для забезпечення рівних умов і можливостей всіх людей.

Специфіка трансформаційного стану в Україні зумовлює особливості побудови громадянського суспільства. Актуальним є формування концепції співвідношення особи, суспільства і держави, яка б сприяла вихованню повноправного члена суспільства з відповідною культурою, що надає можливість усвідомлювати цінність, гідність, статус громадянина. Треба забезпечити розвиток таких напрямків, як: піднесення рівня суспільної свідомості; подолання явищ соціальної пасивності; створення нових можливостей участі громадян в управлінні державними і суспільними справами; формування інститутів громадянського суспільства, розвиток різних форм громадського самоврядування і самодіяльності, удосконалення механізмів зворотного зв'язку від суспільства до держави; виховання патріотизму. Особливу роль у процесі формування громадянського суспільства відіграють органи місцевого самоврядування.

Місцева влада – це вид публічної влади, яка реалізується від імені суб'єктів, що функціонують в межах певних адміністративно-територіальних одиниць, а також здатність її носіїв впорядковувати поведінку мешканців цих територій та впливати на розвиток життя. Місцеве самоврядування

артикулює та акумулює інтереси населення, виступаючи при цьому у ролі «посередника» між територіальною громадою та органами державної влади. На місцевому рівні складаються дуже тісні взаємовідносини між владою та суспільством і від того, наскільки результативними вони будуть, залежить ефективність і муніципальної влади, і державного управління в цілому. Діяльність по самостійному вирішенню питань місцевого значення обумовлює, що місцеве самоврядування порушує виключно важливі для кожного громадянина проблеми, що стосуються забезпечення безпосередньої життєдіяльності людей на конкретній території. Освіта, медицина, ЖКГ, транспорт та інші питання складають першочергові завдання для органів місцевого самоврядування. Саме тому в Європейській Хартії місцевого самоврядування воно позиціонується як влада, максимально наближена до громадян.

Але діяльність місцевого самоврядування не обмежується вищезазначеними напрямками. Місцеве самоврядування слід розглядати як школу громадянства, демократичної організації місцевого життя. В рамках цієї влади суспільство вчиться самоорганізації, що необхідна для якісного вирішення питань відповідно до інтересів громади; формується почуття загального інтересу і відповідальності громади, які набувають досвідне тільки самостійно вирішувати свої проблеми, а й контролювати діяльність сформованих ними владних структур. Через систему місцевого самоврядування формується громадянська культура, що передбачає готовність і здатність людини до активної участі у справах суспільства і держави на основі глибокого усвідомлення своїх прав і обов'язків; формування зрілості політичної свідомості; почуття патріотизму; усвідомлення себе як повноправного члена соціальної спільноти, як громадянина своєї країни.

Таким чином, слід зазначити, що роль місцевих органів самоврядування у процесі формування громадянського суспільства дуже важлива – всі громадянські права та суспільне життя людей зароджуються і реалізуються у місцевих громадах, які складають фундамент громадянського суспільства. Саме на місцевому рівні проблема захисту прав народу, пошук механізмів, стимулюючих участь громадян у вирішенні проблем, являються найбільш актуальними і впливають на формування громадянської культури.

РЕЛІГІЙНІ ВИМІРИ ПАТРІОТИЗМУ

Капріцин І.І.

к.філос.н., доцент кафедри соціальної філософії та управління ЗНУ

Світ змінюється. Релігія знову стає берегинею духовності, владності і патріотизму. Ці, нові акценти ставлять релігію у центр суспільної уваги. Задасося і ми питанням, чи готова релігія до такої уваги, чи є в неї дійсний

потенціал здатний протистояти багатьом розколам суспільства, належний тій відповідальності, яку їй делегують та яку релігія на себе бере.

1. Релігія, як певні релігійні інституції складається, м'яко кажучи, у «не демократичний» період людської історії, тому, вона несе, та здатна поширювати у суспільстві тоталітарні засади. Як що бачити демократію, лібералізм, тоталітаризм та інш. як життєві цикли соціуму, то релігійні інституції уявляються «островками» тоталітаризму, які інколи затоплюються, а інколи стають домінуючою висотою. Тобто, традиційність, яку несе релігія інколи розчулює, а з нарощуванням тоталітарних тенденцій в суспільстві інколи й насторожує.

2. Патріотизм за смислом частіше розглядається як любов до Вітчизни, яка в свою чергу, на певному рівні – історично приналежна певному народу територія. Звісно патріотизм не вичерпується любов'ю до території, до певних близьких людей, що на тій території мешкають, це певне узагальнення унікальних якостей природно-кліматичних, історичних, культурних умов проживання. До культурних чинників патріотизму відносять релігію, яка розглядається нами як специфічна форма діяльності з усвідомлення та активного пристосування людини до несприятливих умов життя.

3. Але ж історично релігійність як синонім патріотизму виступає тільки у часи ізольованого проживання певної громади на усталеній території, громади, яка специфічним чином усвідомлює закономірності своєї життєдіяльності, - це родинні форми релігійності, та родинні форми патріотизму. Але що ж відбувається коли цей окремо взятий рід зливається з іншими, чи зливається і патріотизм коли рід стає складовою частинкою імперії? Які процеси точаться з приходом світових релігій? До речі, патріотичним чи ні було прийняття християнства замість родової релігії?

4. Змінюється масштаб, розсуваються просторові межі, а термін використовується «містечковий», що це – невдале, тиражоване намагання родовою егідою врити простори «від моря до моря», чи дійсне бажання огорнути турботою всесвіт. Чому ж тоді у світі з новою силою точиться національне самоусвідомлення, самоідентифікація?

5. Православна релігія із масштабами свого поширення виглядає досить демагогічною коли просуває салоган «Православна Україна». Про яку християнську любов до рідної землі йдеться, як що у християнстві «Бог – є любов» (1-е Іоан, 4,8). Крім того, у Біблії не надається ніякої цінності поняттю «Вітчизна». Це знаходить своє історичне пояснення, давні євреї були номадами, а яка ж вітчизна у кочовиків?!

Наведені роздуми ведуть до необхідності більш глибокого усвідомлення «центру», чи «центрів» збирання українського суспільства, бо той, що кричить: «Я - патріот», може бути ким завгодно, окрім патріоту, як і той, що відкидає патріотизм, як рудимент – нарікає себе на «масовість» та духовну убогість.

РОЛЬ ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДІ

Кіндратець О.М.

д.політ.н., професор кафедри політології ЗНУ

Патріотизм (від грец. – співвітчизник, вітчизна) – любов до батьківщини, почуття відповідальності за її долю і готовність служити її інтересам. Любов до Батьківщини формується під дією багатьох чинників. Соціологи відмічають, що перш за все на формування почуття Батьківщини впливають наступні чинники: місце народження і зростання людини; місце проживання (вкорінення); країна походження свого етносу (земля предків).

Значна частина населення України народилася і зростала в державі, якої вже не існує – Радянському Союзі. Це зумовлює особливості політичної соціалізації старшого покоління, яке впливає на соціалізацію молоді.

Розглядаючи проблему соціалізації взагалі, а не тільки політичної соціалізації, перш за все вказують на те, що вона має стабілізувати суспільство – по вертикалі – між поколіннями, і по горизонталі – між соціальними групами. Політична соціалізація сприяє збереженню політичної стабільності, подоланню роз'єднаності суспільства.

В стародавньому світі також розуміли важливість виховання молоді. В Афінійській республіці готові були покарати кожного, хто на думку більшості громадян підривав довіру молоді до держави. В цьому звинуватили «наймудрішого з греків» - Сократа.

Конфуцій велику вагу надавав слідуванню ритуалам, традиціям. Знання ритуалів, традицій мало було передаватися від батьків до дітей. Перенесене на суспільство відчуття родинності, на його думку, об'єднує соціум.

Прихід кожного нового покоління Т. Парсонс порівнював з навалою варварів, і лише процес соціалізації може забезпечити засвоєння норм співжиття цими «прибульцями».

Процес соціалізації часом називають консервативним, оскільки засвоєнню підлягають існуючі тривалий час правила, цінності. Хоча насправді зміни цінностей і правил відбуваються від покоління до покоління. В будь-якій країні існують чинники, які порушують безперервність соціалізації. Цих чинників багато – це культурні зміни; розвиток комунікації; міграція населення не тільки в рамках території держави; зміна уявлень під впливом часом суперечливої інформації, нових знань; трансформація суспільства; руйнування старих стереотипів. Крім того відбуваються зміни самих інститутів соціалізації. Наприклад, соціалізація в сім'ї в на початку ХХІ ст. відрізняється від соціалізації початку ХХ ст. хоча б тому, що тоді існували складні сім'ї, а сьогодні переважають нуклеарні сім'ї. Якщо говорити про політичну соціалізацію, то соціалізація в Радянському Союзі мала мало спільного із соціалізацією в незалежній Україні. Хоча Україна і не

є країною з розвинутою, консолідованою демократією, але вже і не є тоталітарно-авторитарною країною.

В тоталітарній державі існує абсолютний контроль за процесом соціалізації, існують чіткі уявлення про тип громадянина, який необхідно сформувати (моральний кодекс будівника комунізму). Хоча в демократичній державі такого контролю немає, але і в такій державі усвідомлюється важливість соціалізації. Тому можна стверджувати, що будь-яка держава намагається впливати на процеси соціалізації, хоча методи впливу використовуються різні. Вплив може бути прямим і опосередкованим. Виховує патріотизм і переконує громадян країни в тому, що вони живуть в найкращій країні, не тільки пропаганда, але і добробут, захищеність прав і свобод, гідні умови життя.

Багато дослідників процесу соціалізації вважає, що вплив первинних чинників соціалізації є вирішальним. В перехідному суспільстві виникає і тривалий час існує конфлікт ідентифікацій. В Україні вже є повнолітні молоді люди, які народилися в незалежній Україні, і є ті, які вважають своєю Батьківщиною Радянський Союз. В цих умовах важлива не тільки політична соціалізація молоді, але політична соціалізація, а точніше ресоціалізація, інших вікових груп. І хоча політична соціалізація і відбувається на протязі всього життя людини, однак в дорослому віці вона має свої особливості, які суб'єкти соціалізації мають враховувати. Сформовані раніше уявлення, стереотипи заважають сприйняттю нових цінностей, правил, ролей.

В інформаційному суспільстві, в епоху глобалізації, відкритості кордонів держава не є монополістом у формуванні політичних цінностей. Як вважав О.Панарін, національна ідентичність підривається глобальною інформацією. Тому проблема патріотичного виховання тісно пов'язана з проблемою інформаційної безпеки. Сьогодні будь-яка країна стикається з труднощами забезпечення контролю за інформацією, що поступає ззовні. Це змушує держави створювати концепції інформаційної безпеки. Управління процесом соціалізації з боку держави ніколи не може бути абсолютним.

Патріотичне виховання молоді є однією із найважливіших задач політичної соціалізації. Політична соціалізація молоді України відбувається в умовах відмінних від тих, які були в часи первинної соціалізації їх батьків. Це слід враховувати при визначенні способів і методів формування любові до Батьківщини.

СМИСЛОУТВОРЕННЯ І РОЗУМІННЯ В КОМУНІКАТИВНОМУ ПОЛІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Корнієнко Г.М.

старший викладач кафедри соціології ЗНУ

Вивчаючи явища й акти наукового пізнання, ми фактично вивчаємо вільні явища, які в собі ж містять причини свого утворення, вони самоспричинені, тобто, виступають як індивідуальні, вперше і єдиний раз конфігурації, що зав'язуються, мислі й розуміння. Вони вільні в тому буквальному значенні, що ми не можемо говорити про них що-небудь, тому що, допускаючи в корпус науки нове, ми лише після того можемо говорити про щось у світі в термінах законів. Більше того, говорячи про щось нове, виявляючи й вербалізуючи причини виникнення, але нам здається більш точнішим трапляння й існування «нового», ми говоримо вже після трапляння мислі, утворення образу нового у свідомості. (Міркуючи про все це, підкреслимо, що мається на увазі тільки терміни мислення й мови (те, що стосується мислі, мисленої діяльності), і якою мірою можна посилатися на логіку й на те, що відбувається поза думкою, як на причини того, що повинне мати місце в мислі). Мисль (значення, смисл) і розуміння трапляються одночасно, між ними не може бути інтервалу, вони взаємопов'язані. Лише в рефлексії мисленої діяльності вони виокремлюються по відношенню один до одного.

Ми спробуємо визначити принципи взаємозв'язку смислоутворення й розуміння, що, можливо, дозволить нам осягти «механізм виробництва» нової мислі (у вище означеному контексті), нового знання. Припустимо має місце послідовність знань у зовнішньому протязі і їхнє підсумовування - від знання чогось до знання ще чогось і, в остаточному підсумку, до знання всього (що відноситься до справи). Але ця послідовність нам представляється не виправданою: прагнучи до збагнення істини, ми не можемо ділити нескінченне на скінчені одиниці, не одержуючи при цьому значень істинності в кожному окремому моменті. «Ми в принципі не можемо розрізнено локалізувати знання законів, - писав із цього приводу М.К.Мамардашвілі, - якщо будемо розглядати його як актуалізацію готових смислів і сутностей» [3, 282].

Уже Зенон показав, що зовнішнє підсумовування виключає можливість побудови понять про рух : передаючи й підсумовуючи спостереження, ми не можемо одержати стан спостереження. У дійсності має місце скінчене перетворення й запровадження останнього так, щоб його можна було одержати із чимось на початку, і, отже, не сума багатьох завершених смислів, а щось одне, але множинно розташоване, і в цьому змісті що має й початок, і кінець. (У даному зв'язку доречно згадати теорію нелінійної писемності). Реальне пізнання будується так, що знання й досвід видобуваються у послідовних спостереженнях у часі, у зборі інформації з різних точок системи відліку, ми усвідомлюємо якесь знання, але не усвідомлюємо стан виробництва знання. «Якщо в майбутньому лежить пункт знання "б", до якого зрушиться джерело досвіду (пункту невідомого, але що став істотним), те знання в цей момент не залежить від цього руху й формується не в термінах його напрямку й, отже, не може – по своїм істинним характеристикам, тощо – аналізуватися підсумовуванням точок однієї –

ідеальної системи відліку, його не можна додавати, складати з іншими» [3, 285].

Інакше кажучи, характеристики внутрішньої й зовнішньої досконалості знання, теорії встановлюються в реальному пізнанні незалежно від руху джерел досвіду і їхніх напрямків. Тобто ми, в площині поля суб'єкт-об'єктних відносин, оперуємо існуючими поняттями, термінами законів, і істина будується так, щоб надалі не залежати від того, що виявиться згодом помилковим або недостатнім, – і при тому на підставі й навколо певних знань, і спільність цих знань має маргінальний характер. Таким чином, однією з умов розуміння мисленого світу є принцип скінченності або локалізації знання.

Однак слід зазначити, що не завжди можна провести чітке раціоналістичне розмежування на суб'єкт та об'єкт дослідження (наприклад у випадку зі складними об'єктами, що самоорганізуються), оскільки сам суб'єкт, завдяки наявності пізнавальної дії, постає частиною об'єкту, й всі дії першого, які спрямовані на раціональну реконструкцію другого, супроводжуються штучним «підведенням» об'єкту під ті чи інші схеми пізнання.

У герменевтичному вимірі постає чітке розуміння того, що усіяка спрямована на пізнання дія існує у принципово не відстороненому історичному контексті, який є для даної дії певним джерелом й завдає поле неявних передумов, що забезпечують можливість осмисленої постановці проблем. У класичній інтерпретації процесу пізнання розуміється, що смисл в тієї чи іншій формі первісно присутній. Іншими словами, смисл є щось на кшталт речі, яку дослідник виявляє та конструє за допомогою доступних засобів. Таким чином, смисли як деякі ідеальні предмети, що співвідносяться з реальністю різнманітними засобами, завдають певні способи комунікації: виступаючи як речі, що передаються від одного до іншого, при цьому само джерело смислів також може бути представлене у вигляді деякого виділеного центру (Бога, трансцендентального Я й т. п.), з яким по мірі можливості встановлюється усталений зв'язок. Такий тип комунікативного процесу можна назвати прямою комунікацією.

Однак вище означене справедливе з точки зору стабільності, статичності буття. Приймаючи до уваги динамічність буття, буття, що стає – смисли виступають як зовнішній результат взаємного внутрішнього обміну інформацією, комунікацією між середовищем та пізнавальним суб'єктом. Таким чином, смисл як результат прямих комунікацій з об'єктом розташовується як би над процесом пізнання, в якому він народжується; він здійснює зворотній, видозмінюючий вплив на пряму комунікацію, який постає як деяке неявне, не артикульоване знання, що проявляється у непередбачуваних здвигах дослідницьких настанов. Такі моменти смислоутворення схоплюються за посередництвом непрямой (посередньої) комунікації. Подібного роду смислові утворення, які маргінальні по відношенню до класичного розуміння смислу і певною мірою роблять його

можливим, виступають на перший план при дослідженні об'єктів, що самоорганізуються.

Попереду розуміючої думки немає нічого іншого, вона вперше зав'язує конфігурації, а оборотні її елементи й зв'язки виявляються в сфері рефлексивних знаків – символічних і логічних структур знання. Умовою нового знання є порожнеча. (Ще давні затверджували, що реальність це атоми й порожнеча, що є символом усього того, що ще не вирішилось й що при цьому ще й не зайняте нічим іншим; умова того, що є, атома, і того, що може бути, нового). Але в кожний момент новий смисл вербалізується, організується в термінах відповідності предмету, - з одного боку, і, з іншого боку – розуміється, уписуючись у вже існуючий світ смислів. Іншими словами, трапившись, він розуміється й між цими речами немає інтервалу. І цей останній пункт є, користуючись термінологією Мамардашвілі, принципом зрозумілості. Реальність виступає в якості чогось, розрахованого на розуміння, що накладає певні обмеження на можливе; відбутися може тільки зрозуміле. Виникаюча конфігурація мислі утворення-розуміння, миттєво наділяється формою, уже існуючими термінами найбільше "приспосованими" для висловлювання; значення повинне бути схоплене, розумітися у смислі У кожний момент даності ми маємо впорядковані конфігурації мислі й шляхи мислі в них. Якщо ми маємо справу з живим пізнанням, то природно, що в будь-який довільно взятий момент у смислі щось відбувається, іншими словами конфігурації, що зав'язуються, трапляються, тобто, є подіями (рос. событиями, со-бытиями). Дані події (со-бытия) містять у собі твердження про впорядкованість якогось обстоання справ у світі. У цьому змісті й для цього вони й відбуваються, будучи, у свою чергу, строєм мислі, що виникла із цієї нагоди впорядкованою конфігурацією, що зав'язалася. Суть цього порядку знання полягає в тому, що має здатність породжувати або потенційно містити в собі нові впорядкованості, але зрозумілим образом справи, що представляють хід, у світі й саме тому є смислами.

Поняття «розуміння» і «смисл» є співвідносними. Зокрема, це видно й нам представляється можливим уявлення розуміння як двоєдиного процесу, як процедури осмислення – виявлення й реконструкції смислу, а також смислоутворення. Зрозуміти можна лише те, що має смисл. Осмисленими стають ті об'єкти, які втягуються в людську діяльність, стають частиною людської культури. У зв'язку із цим, нам представляється, що оскільки людина існує в культурі й створює її, остільки процес розуміння, осмислення є двунаправленим. З одного боку, людина виявляє й реконструює ті смисли, які вже існують у культурі й створені попередніми поколіннями людей; з іншого, - людина творить сама і створює нові смисли, наділяючи ними різні об'єкти. У культурі людина має справу із самою собою, зі своєю смислоутворюючою діяльністю. У зв'язку із цим принциповими характеристиками розуміння виступає його контекстуальність і діалогічність. Але разом з тим, саме соціальне значення об'єкта, знак культури, визначає загальний контекст розуміння, задає основу для культурної й

міжособистісної взаємодії. І опора на цей, соціальний, рівень розуміння дозволяє уникнути крайностей як фіксації на матеріальній формі знака культури, так і абсолютизації значення особистісного переживання смислу.

Література

1. Гемпель К. Г. Логика объяснения. – М., 1998.
2. Вригт Г. Х. Фон. Логико-философские исследования. – М., 1986.
3. Мамардашвили М. К. Стрела познания. – М., 1996.

ЯКИЙ ПАТРІОТИЗМ? ПРО ЩО ЙДЕ МОВА?

Кудінов І.О.

к.філос.н., доцент кафедри соціології ЗНУ

Говорячи про патріотизм в нашому суспільстві, перш за все, необхідно визначитись з тим, яку форму патріотизму ми намагаємося створити, відтворити, або започаткувати. Автоматично відкриваємо будь-яку найвідомішу пошукову систему (Yandex, Google, Rambler, Yahoo) та заходимо за першою позицією результатів пошуку на сайт вільної енциклопедії Wikipedia.

Аналіз визначення цього поняття, хоча б, на трьох найпоширеніших (українською, російською та англійською) мовах дозволив визначити, що патріотизм в широкому сенсі є сукупністю почуттів людини до своєї Батьківщини. При цьому ці почуття проявляються, щонайменше, як самоідентифікація людини з певною державою, країною, територією та навіть спільнотою; як турбота за добробут спільноти і території або, якнайбільше, готовність пожертвувати своїми особистими інтересами заради суспільної користі. Найголовніше в цьому не перейти тієї межі, за якою відповідні почуття та дії отримуються вже інше забарвлення та визначення – як-от шовінізм, націоналізм, космополітизм. Як ми знаємо, представники відповідних напрямів характеризуються гіпертрофованим або недорозвинутим почуттям відданості своїй державі або країні в певних питаннях.

Так, наприклад, питання щодо мовної політики. Мова, державна мова, є предметом гордості будь-якої країни. Саме завдяки їй забезпечується різнобарвність національних культур. Однак, хто сказав, що мова спілкування є проявом патріотизму, особливо в країні, гомогенність якої не перевищує 78% (за переписом населення 2001 року переважаюча етнічна група – українці), а в деяких областях не перевищує 60% (Донецька та Одеська області) та навіть 50% (Автономна Республіка Крим) [1]. Можна досхочу освідчуватися у коханні українській мові, однак штучна або насильницька українізація нічого позитивного не принесе, окрім опору.

З цього приводу можна звернутися до досвіду більш вдалої та більш патріотично налаштованої країни, чим Україна, Швеції. Чисельність

населення Швеції не перевищує 9,5 млн. чоловік, гомогенність – 81,9% [2]. Значна більшість населення країни розуміє та вільно володіє англійською мовою. При цьому шведи «кохають» свою країну значно не менше англійців або тих же американців [3].

Замість того, щоб збагачувати свої особисті кишені шляхом дубляжу іноземних (зазвичай англомовних) фільмів, шведи вирішили зробити експеримент – усі іноземні стрічки демонструвати в оригіналі, а переклад робити лише за допомогою субтитрів. Ті кошти, що можна було використати на дубляж, керівництво країни витрачає на популяризацію своєї рідної мови в усьому світі і паралельно популяризує свої освітні послуги!

А тепер поміркуємо. Що краще сприймається як прояв патріотичних почуттів: постійні твердження про необхідність спілкування державною мовою за допомогою безглузких нормативних актів чи певним чином спрямована мовна політика держави, яка дозволяє не лише заощаджувати, а й формувати відповідне ставлення до країни як нації?

Література

1. Всеукраїнський перепис населення на сайті Державного комітету статистики України // <http://www.ukrcensus.gov.ua/results>.
2. Sweden. CIA. The World Factbook // <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sw.html>.
3. Patriotism // <http://en.wikipedia.org/wiki/Patriotism>.

ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ У МОЛОДІ

*Курченко Я.В.
студентка 4 курсу ЗНУ*

Патріотизм, патріотичне виховання – це на сьогодні актуально як для держави, так і для суспільства в цілому. Політичні негаразди у державі призвели до втрати значення таких рис суспільної свідомості як честь, обов'язок, відійшли на другий план ідеали любові до Вітчизни і до людей, що було характерно для старших поколінь.

Актуальність обраної теми визначається потребою цілеспрямованого виховання патріотизму у молоді. Оскільки молодь зокрема визначає соціальний клімат, своєю активністю і рухливістю впливає на нові соціальні і політичні явища і процеси. Вони якнайкраще усвідомлюють і засвоюють основні пріоритети і цінності, які в подальшому житті скеровують їх діяльність [1].

Об'єктом роботи являється патріотизм сучасної української молоді, а предметом – технології формування патріотизму у молоді.

Основними технологіями, які впливають на формування патріотизму є:

1. Соціальна реклама - досить розповсюджений заклик до національної гордості.

Завданнями соціальної реклами щодо формування патріотизму є:

- формування патріотичної свідомості у молоді;
- збереження і збільшення тих цінностей, якими будь-який цивілізований народ має право пишатися: мова, історія, культура;
- прилучення до національних норм;
- формування позитивного відношення до державних структур;
- демонстрація соціальної відповідальності держави перед суспільством;
- упровадження в свідомість людей ідейних цінностей даного суспільства;
- зміна поведінкової моделі суспільства;
- особисте сприяння благоустрою і підтримці порядку в місці свого проживання.

Таким чином, соціальна реклама посилює патріотичну активність, направляючи молодь до поліпшення показників, що характеризують здоров'я нації, її спосіб життя, демографічну і соціальну статистику, у порівнянні з аналогічними показниками інших країн, тобто, не просто приріст населення, а приріст високоосвічених, фізично і ментально здорових, висококультурних громадян-патріотів країни, що мають високу моральність, громадську активність, що відповідає сучасним вимогам професіоналізму.

2. Політична реклама – сприяє реалізації громадянських прав і свобод членів суспільства. Основною її метою є формування національної свідомості, підвищення політичної культури і збільшення кількості громадян, які зацікавлені в підтримці політичних ідей.

Завданнями політичної реклами щодо формування патріотизму є:

- прояв поваги до державної символіки: державного прапора, гербу, гімну. Варто знати історію їхнього створення і те, що вони символізують;
- стимулювання громадян брати участь у виборах в органи влади, фактично в органи державного самоврядування країни, при цьому віддаючи свій голос тільки за співгромадян-патріотів;
- служити в благо інтересів співгромадян (тобто національних інтересів), вирішуючи найбільш розумним способом поточні питання, що відносяться до їх компетенції, службової діяльності.

При посиленні патріотичної активності політична реклама орієнтує молодь до росту відповідальності за свою долю, за долю своєї Батьківщини, за обрання в органи влади, у число держслужбовців, співгромадян-патріотів, збереження територіальної цілісності країни, зміцнення національної єдності населення країни, посилення привабливості і наочності рівня й образу його життя, культури поведінки для інших цивілізованих і нецивілізованих народів світу.

3. Телебачення ставить своїм стратегічним завданням збереження і подальше формування патріотизму і єдиного соціокультурного простору країни. Основним методом його програмної політики є вплив на широку аудиторію через поширення загальнолюдських і національних соціальних ідеалів і культурних норм. Основними його перевагами є зорові образи, які викликають менший опір у людей і потенційно більш переконливі, чим

словесні, оскільки телебачення дозволяє поєднувати візуальний й аудіальний вплив.

Через кіно траншуються цінності, норми патріотичної культури, безумовно, прийняті і підтримувані аудиторією. Траншуючи соціальні норми і задаючи визначені моделі соціально-типової поведінки, кінематограф є дуже значимим фактором соціалізації. Через образи героїв, ситуації, у які вони включаються, він впливає на формування цінностей і норм поведінки молоді. Молоді люди схильні копіювати екранні образи і відтворювати їх у реальності.

4. Радіо є одним із основних засобів за допомогою якого розповсюджуються цінності та норми патріотизму. Ефективність впливу такої інформації полягає в максимальній її оперативності, а також технічній простоті формування й розповсюдження повідомлень. Виграє у швидкості передачі інформації до аудиторії.

5. Преса дозволяє залучити до обговорення проблем патріотичного виховання викладачів Вузів, представників культури і мистецтва, ветеранів війни, військової служби і праці. Її головною перевагою є довготривалість у використанні.

6. Інтернет у сучасному глобалізованому світі та медіа-культурі є найпоширенішим засобом масової інформації. Він дає можливість створити інформаційну базу із проблем розвитку патріотичного виховання.

Таким чином, патріотизм складає найважливішу ціннісну основу будь-якого демократичного суспільства і виступає не лише інтегруючим початком, а й суттєвим внутрішнім мотивом для саморозвитку і розкриття всіх соціальних можливостей. У формуванні патріотизму молоді велику роль відіграють ЗМІ. Сьогодні інформація значно впливає на суспільне життя, формує установки, ціннісні орієнтації, впливає на моральний стан та ступінь відчуження в суспільстві, активізує будь-яку діяльність.

Література

1. Сучасна українська політика [Текст]: політика і політологи про неї. Вип. 16 / М-во науки і освіти України [та ін]; [редкол.: М.І. Михальченко (голова) та ін.] – К.; Миколаїв: [Український центр політичного менеджменту], 2009. – 452 с.

СХОЖІСТЬ ІДЕАЛЬНИХ ТИПІВ В РЕЛІГІЙНОМУ ТА ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ

Кучерявий О.Ю.

магістрант кафедри соціології ЗНУ

Патріотичне виховання – це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка

формується.
В.О. Сухомлинський

Ідеал - зразок, норма, ідеальний образ, що визначає спосіб і характер поведінки людини або суспільного класу.

У існуючих концепціях ідеального, що інтерпретують властивість ідеальності як усвідомлення психічних явищ, базисним для виявлення суті ідеального вважається відношення репрезентації, що реалізовується також і в живому спогляданні.

Ідеальний тип не є копією дійсності, однак він виконує функцію логічного еталону, порівнюючи з яким емпіричні явища і процеси, можна чіткіше виявити їх причинну зумовленість, тенденції й закономірності розвитку.

Патріотизм - одне з найбільш глибоких людських відчуттів, закріплених століттями і тисячоліттями. Під ним розуміється відданість і любов до своєї Вітчизни, до свого народу, гордість за їх минуле і сьогодення, готовність до їх захисту. Патріотизм є найважливішим духовним надбанням особи, характеризує вищий рівень її розвитку і виявляється в її активній самореалізації на благо Вітчизни.

Патріотизм не закладений в генах, це не природна, а соціальна якість і тому не успадковується, а формується. Патріотизм формується природним чином і перетворюється на особливу цінність у міру дорослішання особи (так само як і народу), і кристалізації її ціннісних, а ширше життєвих орієнтацій.

Сутністю патріотизму є діяльне відношення суб'єкта до Вітчизни як об'єкту патріотизму, що ґрунтується на свідомості і почутті патріотичного обов'язку.

Роль релігійного ідеалу в задоволенні конкретних потреб, передбачає відмову людської свідомості від логічних обмежень поняття абсолюту і перетворення цього абсолюту в мету.

Будь-який суспільний ідеал, що має релігійну форму, виступає, з більшою або меншою послідовністю, як образ якоїсь абсолютної досконалості, а отже, є абсолютизацією конкретного рівня розвитку людської сутності, а також зведенням цього рівня до якоїсь межі людських можливостей, до абсолютного кінця історії.

Релігійні ідеали, пристосовуючись до різних історичних епох і відображаючи кожного разу особливі соціально-політичні протиріччя, втілювали в собі різні вимоги і цілі дій мас.

Релігійний ідеал взагалі проповідує «революційний» розрив зі світом, він є абсолютною критикою світу, абсолютне заперечення його. Одночасно послідовне прийняття релігійного ідеалу приводить віруючого до компромісу з існуючою дійсністю, до примирення зі своєю «долею». Абсолютне заперечення світу дорівнює абсолютній зневазі ним і, таким чином, абсолютному прийняттю світу таким, як він є.

Патріотизм - феномен етичний і звернений до тієї сфери ціннісного світу людини, яка лежить в основі етичної самоідентифікації того або іншого народу.

Патріотичне виховання як введення підростаючого покоління в систему цінностей демократичного (громадянського) суспільства передбачає формування у нього основ громадянської культури. Громадянська культура – це глибоке усвідомлення своєї належності до певної держави, почуття громадянської гідності, відповідальності й обов'язку, здатність рішуче відстоювати суспільно-державні цілі в складних ситуаціях.

Релігійне і патріотичне виховання мають різні цілі, при синонімічних уявленнях людей про "ідеальне".

Патріотичне виховання передбачає ідеалізацію власної країни, виокремлення її з поміж інших, нехтування недоліками.

Релігійне виховання догматує, ідеали лише своєї віри, дистанціюючись від земного ідеального суспільства.

Прагнення людства ідеалізувати будь-яку сферу діяльності, призводить до зіткнення різних ідеальних типів, зокрема в релігійних віруваннях і патріотичному вихованні.

Література

1. Дубровский Д.И., Проблема идеального., М., 1983. С. 123-124.
2. Булыгин А.В., К истокам идеального., Л., 1988. - С. 108.
3. Ильенков Э.В., Проблема идеального., 1979. - С. 157.
4. Левашов В.К. Патриотизм в контексте современных социально-политических реалий//Социс, №8,2006
5. Семенов В.Е. Ценностные ориентации современной молодежи// Социс, №4,2007; с. 37-43
6. Гаврилюк В.В. Гражданственность, патриотизм и воспитание молодежи, 2007.
7. Всемирное писание. Сравнительная антология священных текстов.- М.: Республика, 1995.592 с.
8. Крывелёв И.А. История религий.- М.: Политиздат, 1988. 563 с.
9. Мифы народов мира: Энциклопедия: В 2 т.- М.: Сов.энцикл.,1991
10. Мень А. История религий: В 7 т. – М.: Слово, 1997.
11. Народы и религии мира: Энциклопедия. – М., 2005.

ТЕРИТОРІАЛЬНО-ПОСЕЛЕНСЬКИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ

Лаврік В.А.

магістрант кафедри соціології ЗНУ

Патріотизм як соціальне почуття любові до Батьківщини та відданості своєму народу має специфічні механізми формування. Патріотизм

ґрунтується на ідентифікації себе з іншими членами нації, сприйнятті загальних світоглядних цінностей свого народу і втіленні цього соціального почуття у діяльності. Механізми формування патріотизму відмінні для різних регіонів та територіальних спільнот в силу відмінних історичних особливостей їх утворення. Тому буде доречним розглянути територіально-поселенський аспект формування патріотизму, зокрема на прикладі м. Запоріжжя.

Територіально-поселенський фактор здійснює значний вплив на особливості патріотичного виховання. Патріотизм міського та сільського мешканців ґрунтуються на одному принципі любові до Батьківщини, але відрізняються механізмами формування та ідеологічним наповненням. Для традиційного сільського суспільства характерним є домінування кровноспоріднених зв'язків і регулювання соціальних відносин на основі традицій. Залучення до патріотичних цінностей базується на ідентифікації людини з малою спільнотою, у той час як у місті межі цієї локальної спільноти є набагато ширшими в силу більшої кількості соціальних контактів і їх територіальної розгалуженості. Самі феномени міської та сільської культури створюють відмінні особливості патріотичного виховання у сільському та міському соціальному середовищах. Модель патріотичного виховання у сільському суспільстві значно сильніше базується на відданості національним традиціям, ніж у місті, де міська культура розмиває національні межі і де патріотизм ототожнюється в першу чергу з поняттям громадянського, а не національного. Саме тому, державна політика у сфері патріотичного виховання повинна виробляти та корегувати методи патріотичного виховання молоді (так само, як і підвищення патріотичної налаштованості усіх громадян), зважаючи на територіально-поселенський фактор у формуванні ментальності людей.

Місто Запоріжжя як транспортна артерія, в силу свого географічного положення майже завжди було місцем перетину інтенсивних міграційних рухів. Цей фактор у значній мірі послугував формуванню багатонаціональності у місті. Історично місто ніколи не перебувало тривалий час колонією інших держав, тому серед головних чинників формування патріотизму у мешканців відсутній фактор протиставлення своєї нації іншим. Характерною рисою ментальності мешканців міста також виступає расова й національна толерантність, яку, окрім статистики рідких випадків національних конфліктів, засвідчують і дані соціологічного опитування, проведеного доповідачем навесні 2010 р.⁸ Результати дослідження соціально небажаних груп у місті показали, що категорія «етнокультурних чужих» (до якої віднесли, зокрема, трудових мігрантів, іноземців, людей іншого віросповідання та раси) є найменш небажаною серед інших (на рівні менше 10 %). Тобто, етнокультурна толерантність складає базову основу патріотизму мешканців м. Запоріжжя.

---

⁸ Пілотажне опитування проводилося у період з 20.04 по 15.05 2010 р. у всіх районах м. Запоріжжя. Генеральна сукупність – 810620 чол. Обсяг вибірки – 200 респондентів, вибірка квотна, параметри – вік, стать, район мешкання. Похибка вибірки +/- 2%.

Згідно результатів того ж дослідження, для запоріжців характерний високий патріотичний рівень сприйняття свого міста. Так, близько 70 % опитаних мешканців на питання «Які почуття Ви відчуваєте до м. Запоріжжя?» відповіли, що радіють, або в цілому задоволені тим, що тут мешкають. При цьому, міський рівень патріотизму у цьому контексті переважає національний: виїхати із Запоріжжя хотіли б лише 2 % опитаних, у той час як бажання виїхати з України виявили більше 10 % респондентів.

Міський рівень патріотизму домінує й з огляду на результати дослідження образу міста. Більше третини опитаних асоціюють м. Запоріжжя із малою Батьківщиною, і лише 8 % називають його тимчасовим вимушеним місцем проживання. Найбільш сильно вираженим є міський патріотизм у молоді віком 18-24 р. та у людей середнього віку – 35-44 років. Найменший рівень патріотизму був виявлений у категорії опитаних віком від 25 до 34 років.

Характер прояву патріотизму у великій мірі залежить від особливостей територіальної ідентифікації громадян. В залежності від домінуючої територіальної ідентичності у суспільстві, можна робити висновки щодо ступеню «згуртованості» нації, наявних у суспільстві тенденцій або до регіоналізації, або до глобалізації, виробляти практичні рекомендації по відношенню до державної політики з патріотичного виховання молоді і дітей. Узагальнюючи результати соціологічних досліджень останніх років, присвячених вивченню територіальної ідентифікації громадян, треба наголосити на домінуванні громадянської та локальної ідентичностей серед усього населення країни. Враховуючи регіональну специфіку процесу «самоототожнення» людей, які живуть у різних регіонах та територіальних поселеннях зі своєю соціокультурною специфікою, у пілотажному дослідженні була здійснена спроба проаналізувати характер територіальної ідентифікації мешканців м. Запоріжжя. Так, у структурі територіальних ідентичностей виявлено домінування громадянської та міської (тобто, локальної), що знову підкреслює сильно виражений «міський» рівень патріотизму мешканців Запоріжжя.

Загалом, функцією емпіричних досліджень патріотизму серед громадян є не тільки соціальний моніторинг розвитку суспільства в цілому, а й:

- виявлення негативних тенденцій дезінтеграції й фрагментації соціуму;
- аналіз етнонаціональної толерантності;
- дослідження рівня соціального самопочуття й задоволення життям;
- територіально-поселенські особливості формування патріотизму;
- корегування державної політики з патріотичного виховання молоді тощо.

Узагальнюючи практичні та теоретичні дослідження територіально-поселенського аспекту формування патріотизму, необхідно зазначити наступне. Вплив соціокультурних факторів та історичних умов формування та розвитку різних територіально-поселенських утворень в значній мірі обумовлює характер патріотичного виховання та патріотичної

налаштованості громадян. З метою створення ефективної державної політики у сфері патріотичного виховання та запобігання соціальним конфліктам, ці фактори повинні досліджуватися й враховуватися. Державна політика у цій сфері не повинна бути уніфікованою для усіх регіонів країни, вона потребує гнучкості та виваженості.

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ І ТУРИСТИЧНИЙ БІЗНЕС У ЗАПОРІЗЬКОМУ КРАЇ

Лебідь А.С.

магістрант кафедри соціальної філософії та управління ЗНУ

У наш час у здійсненні патріотичного виховання молоді існує багато перешкод. Як правило, вони пов'язані з недостатнім фінансуванням освітніх та культурних програм, а тому вирішення цих питань потребує нових підходів.

Проблемами патріотичного виховання молоді займаються: Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерство освіти і науки України, Міністерство оборони України, Міністерство культури і туризму України, та їм підпорядковані структурні підрозділи, органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, навчальні заклади, установи, підприємства.

Запорізькій край має значний потенціал для розвитку туристичного бізнесу: сприятливі природно-кліматичні умови, багата історико-культурна спадщина, потужний санаторно-курортний комплекс. Туризм у Запорізькому краї характеризується можливістю поєднати відпочинок з пізнанням історії, культури, традицій та звичаїв українського народу.

Мета статті – аналіз зв'язку патріотичного виховання молоді з туристичним бізнесом, виявлення можливостей продуктивної взаємодії цих двох сфер діяльності.

У «концепції національно-патріотичного виховання молоді» визначено мету, завдання та зміст патріотичного виховання. Метою та завданням національно-патріотичного виховання молоді є створення методологічних засад для системної і цілеспрямованої діяльності органів державної влади і громадськості щодо виховання молоді людини – патріота України, готового самовіддано розбудувати її як суверенну, демократичну, правову і соціальну державу, виявляти національну гідність, знати і цивілізовано відстоювати свої громадянські права та виконувати обов'язки, сприяти громадянському миру і злагоді в суспільстві, бути конкурентоспроможним, успішно самореалізуватися в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал, носій української національної культури.

Національно-патріотичне виховання формується на прикладах історії становлення Української державності, українського козацтва, героїки

визвольного руху, досягнень у галузі політики, освіти, науки, культури і спорту.

Одним із найважливіших принципів національно-патріотичного виховання є принцип толерантності. Він передбачає інтегрованість української культури в європейський та світовий простір, формування у вихованців відкритості, толерантного ставлення до цінностей відмінних від національних ідей, до культури, мистецтва, вірувань інших народів, здатності диференціювати спільне та відмінне в різних культурах, сприймати українську культуру, як невід'ємну частину загальнолюдської [1, 1].

Отже патріотичне виховання молоді розглядається як найголовніший пріоритет молодіжної політики в Україні.

У сучасному світі, де панують ринкові відносини, у багатьох країнах світу процвітає така індустрія як туризм.

Туризм, також туристика являє собою вид активного відпочинку у формі вимаршів (мандрівництво) або виїздів поза місце постійного перебування поєднаних з розвагами. Пізнання природного оточення рідного краю чи інших країн, їх архітектурних і мистецьких пам'яток. Участь в різних улаштуваннях релігійного, культурного, спортивного, виховного чи іншого характеру. Різновидами туризму є внутрішній туризм, та міжнародний туризм [6].

За оцінкою фахівців, туризм – це справжній феномен ХХІ століття, тому що він охоплює багато напрямів світового господарства [2, 14]. За прогнозами ВТО міжнародний туризм в найближчий час стане провідною індустрією цього століття. Бо ця галузь дає можливість поєднати відпочинок з пізнанням побуту, історії, культури, традицій, звичаїв свого та інших народів. Знайомство з країнами та народами під час історичних, культурно-освітніх, наукових, архітектурних, етнографічних та інших подорожей і екскурсій розширює світогляд людини, розвиває його інтелект, допомагає краще осмислити соціальні та політичні реалії, а це у значній мірі сприяє розвитку мирних, дружніх відносин між народами та державами. Туризм, як могутній канал народної дипломатії, формує у людей щире взаєморозуміння, взаємоповагу і довіру [3, 19].

У багатьох країнах рекреаційна сфера та розвиток туризму відіграють значну роль у формуванні валового внутрішнього продукту, активізації зовнішньоторговельного балансу, створенні додаткових робочих місць і забезпеченні зайнятості населення. Курортний комплекс впливає на такі ключові галузі економіки, як транспорт і зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання, тобто виступає своєрідним стабілізатором соціально-економічного розвитку.

За прогнозом ВТО, опублікованому на конференції «Перспективи-2020» у Мехіко, до 2020 р. понад 1,5 млрд. людей будуть подорожувати по усьому світу, а щорічні доходи від туризму перевищать 2 трлн. дол. [4, 39].

Україна має всі умови для розвитку сучасної туристичної індустрії, оскільки знаходиться в центрі Європи на перехресті транспортних сполучень. Нажаль, сьогодні існує як низка проблем стану туристичної галузі

(«ненав'язливий» сервіс, відсутність готелів високого класу, матеріально-технічна база, що застаріла, нікчемний стан доріг тощо), так і комплекс проблем пов'язаних із готовністю мешканців краю розвивати туристичну галузь, адже молодь не достатньо володіє інформацією про культурно-історичне багатство Запорізького регіону. Далеко не всі молоді громадяни відчують гордість за свою країну, націю, вітчизняну культуру, за землю, на якій жили, творили, воювали наші славні предки.

У школах Запорізької області запроваджено курс «Історія рідного краю», але випускники шкіл, які його вивчали, ще не вступили в самостійне життя.

Засвоєння патріотичних цінностей і норм є тривалим процесом. Вони не закладені у генах, це не природна якість, а соціальна. І тому не успадковується, а формується цілеспрямовано, системно, із використанням певних принципів та методів діяльності з підростаючим поколінням. Така постановка питання націлює на розуміння тієї істини, що патріотами не стають у зрілому віці. Почуття любові до батьківщини, поваги до свого народу, його історії, усвідомлення себе частиною великої і давньої нації мають формуватися з самого раннього дитинства, «вбиратися з молоком матері».

Розвиваючи туристичний бізнес у Запорізькому регіоні треба усвідомлювати, що «сучасні світові тенденції цієї індустрії направлені на удосконалення умов відпочинку, та кваліфікації і обізнаності працівників галузі» [5, 1]. Здійснюючи патріотичне виховання дітей та молоді у Запорізькому регіоні треба звернути увагу на ряд питань краєзнавчого характеру, які можуть бути цікавими для розвитку туристичної галузі:

1. Історія міста, його назва, причини виникнення.
2. Найбільша площа, вулиці міста, їхні назви, історія вулиць.
3. Визначні місця нашого міста, пам'ятники, будівлі, музеї, театри.
4. Підприємства міста, їхня історія, досягнення, доля їхніх працівників.
5. Герб міста, його зміст і символи, як вони пов'язані з історією та працею людей в місті.
6. Видатні люди рідного міста. Чиїми іменами названі вулиці, школи, підприємства? Які люди прославили край?
7. Природа рідного міста. Які дерева, квіти прикрашають вулиці міста? Яких рослин найбільше? Як називається річка, на березі якої розташоване місто? Які корисні копалини є в нашому краї, місті?
8. Культура рідного міста: діячі культури, культурні досягнення.
9. Відпочинок у нашому місті. Де люблять відпочивати жителі рідного міста? Які є традиції, свята? Як святкують День міста?
10. Захисники нашого міста.

Отже, здійснення патріотичного і громадянського виховання молоді сприяє створенню умов для розвитку туристичної галузі, а тому й туристичні фірми та компанії треба залучати до фінансування різних програм і заходів патріотичного та громадянського виховання молоді.

На рівні Запорізької обласної ради треба розробити програму співпраці підприємств туристичного бізнесу та установ, які займаються патріотичним вихованням. Знайти порозуміння у необхідності взаємного доповнення, де виховні установи займаються патріотичним вихованням, а установи туристичного бізнесу створюють умови для більш повного пізнання краю. Це і буде сприяти стимулюванню розвитку туристичної індустрії та підтримці навчальних закладів у здійсненні патріотичного виховання.

Формами співпраці можуть бути: виділення транспорту для екскурсій, подорожей, безкоштовний або пільговий вхід до музею, вистави, виставки тощо. Підтримка письменників або вчених які пишуть про рідний край, вивчають його культуру, історію тощо. Як правило, окрім курорту, заради цієї інформації туристи витрачають свій час, кошти, а саме розширюють світогляд, розвивають інтелект, осмислюють цінності.

Отже, співпраця підприємств туристичної галузі та установ, що здійснюють патріотичне виховання молоді, сприятиме формуванню майбутнього громадянина-патріота, який з гордістю може зустрічати на своїй землі гостей, бути ввічливим, люб'язним, обізнаним, показуючи високу культуру, яка повинна панувати на нашій землі.

СОЦІАЛЬНІ ПОДІЇ В СИСТЕМІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Левада С.В.

аспірантка кафедри соціології ЗНУ

Не лише патріотичне виховання молоді, але й формування відчуття патріотизму у кожного громадянина України протягом тривалого часу лишається одним з пріоритетних та необхідних завдань, що постають як перед закладами системи освіти, так і перед державою в цілому.

Основними компонентами системи патріотичного виховання є історико-патріотичне, героїко-патріотичне та військово-патріотичне виховання, що мають на меті відповідні власній специфіці завдання: від виховання почуття поваги до своєї Батьківщини до підготовки військовослужбовців згідно з кращими традиціями Збройних Сил України [1].

Важливим показником цілісності системи патріотичного виховання є планомірність та поступовість. Натомість строкатість соціального середовища супроводжується глобальними соціальними змінами. Трансформації в різних сферах суспільного життя, в тому числі сучасного українського суспільства, впливають не лише на макросоціальні процеси, але знаходять відображення в індивідуальному житті людей, змінюючи їх цінності, норми, стратегію життя в цілому з її складовими серед яких зокрема формування почуття патріотизму.

Соціальні зміни, що відбуваються в соціальному середовищі, постійно змінюють вигляд суспільства й самої людини. У процесі трансформаційного розвитку суспільства проблеми життєвого вибору особистості та пов'язані з ними умови формування патріотизму і національного самовизначення дедалі більше актуалізується. Тим самим актуалізується визначення соціальної події та відповідних питань, що пов'язані з характером, спрямованістю і рівнем впливу на особистість соціальних змін, що власне виражаються через поняття соціальної події.

Вивчення феномену соціальної події триває. На сьогодні здобутки в області філософії, соціології, психології, історії та інших суміжних наук дають змогу в загальному значенні розуміти соціальну подію як поняття, що відображає суттєву та значиму для особистості зміну взаємовідносин між суб'єктами, відношення особистості до себе, суб'єктами та об'єктивною реальністю, до інших та до предметного світу, має характеристики спільності (співбуття), одночасності та завершеності.

Прояви соціальної події за своєю природою можуть бути одночасно політичними, економічними, правовими і т.д. залежно від тематичного змісту, якими їх наділяють самі люди. Існує чимало критеріїв, за якими класифікуються події [2, 11-13]. Так, за часом на осі життя події поділяються на минулі, теперішні та майбутні. Залежно від вираженості наслідків події розділяються на такі, що мають негативні або позитивні наслідки. За часом їх протікання: миттєві, середні за тривалістю і довготривалі. За ступенем насиченості: малоконцентровані, насичені й сильнонасичені. При цьому необхідно відзначити, що від ступеня вираженості того або іншого прояву типізації події залежить і ступінь запам'ятовування події, або ступінь її бажаності, що в остаточному підсумку й буде визначати важливість розглядуваної події, оцінити яку можна за самоописами людини. Соціальні події складають матерію суспільного життя, а їх сукупності утворюють різні соціальні системи, структури, організації і так далі.

Тож, визначення ключових для пересічного українського громадянина соціальних подій, резонансних в контексті патріотичного виховання, розглядається нами як вагома підстава для аналізу передумов формування патріотизму через характеристику подієвості суспільного життя, що надасть потенційні можливості включення заздалегідь спланованих або регульованих соціальних подій до контексту загальної системи патріотичного виховання задля оптимізації ефективності останньої.

Література

1. Раєвський В. Героїко-патріотичне виховання учнівської молоді [Електронний ресурс] // Український фонд соціальних гарантій військовослужбовців та ветеранів Збройних Сил [веб-сайт] – Режим доступу: <http://fond-dobrobut.org.ua/>
2. Розин В. М. Что такое событие? (Анализ условий событийного дискурса) // Мир психологии. – 2000. – № 4. – С. 11-13.

ЗАСАДИ КОМПЕТЕНТНОСТІ У РЕФОРМУВАННІ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ПРАКТИКИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Лепська Н.В.

викладач кафедри політології ЗНУ

Сьогодні Україна шукає шляхи виходу з комплексної кризи, що глибоко уразила її політичне, економічне, соціальне і духовне життя. У центрі уваги усіх гілок влади і суспільства постають проекти і програми «оздоровлення» країни, однак питання, хто це буде реально робити, є не просто актуальним, а й відкритим. Важливість цієї проблеми ускладнюється й тим, що у своїй більшості цим проектам бракує соціальної орієнтації в інтересах громадян, що може стати джерелом серйозних загроз національної безпеки. Без консолідації усіх гілок влади і інтелектуально-духовної еліти суспільства проектно-програмна діяльність щодо розвитку України приречена на крах. Є нагальна необхідність у виробленні компетентного підходу до розробки програм розвитку країни, впровадження спеціальних технологій інтеграції зусиль стратегічних суб'єктів розвитку держави і суспільства.

Політична компетентність як суттєвий механізм програмування розвитку України потребує визначення тих основних протиріч, вирішення яких має синергетичний ефект відносно суспільної цілісності України, її розвитку як дієвого суб'єкту світової цивілізації. Специфіка праксеології політичної компетентності у програмуванні розвитку України полягає у поєднанні двох пріоритетних векторів, які розглядаються у компетентнісному вимірі викликів майбутнього українського суспільства: з одного боку, визначення сталого розвитку політичної сфери і, з іншого боку, здійснення цілісного розвитку України, у межах якого відбувається гармонізація усіх сфер життєдіяльності суспільства.

Якщо розглядати програмування розвитку України через компоненту структуру політичної компетентності, можна визначити такі пріоритетні напрямів. У діяльнісному компоненті першочерговою є оптимізація форм та змісту пізнання реалій політичного життя України, перетворювальної діяльності його політичних суб'єктів, узгодження їх діяльнісних компетенцій. Системний компонент актуалізує впровадження у практику політичної діяльності на Україні критеріїв об'єктивності, адекватності, істинності у вирішенні протиріччя між широким горизонтом розуміння загальносвітових і державних тенденцій розвитку України та особливим професійним, спеціалізованим розвитком діяльності, вимагає подолання українськими політиками спрощеного розуміння формування політичної цілісності на основі науково обґрунтованої компетентності, як передумови ефективного функціонування політичних інститутів в Україні. Вдосконалення інституційного компоненту актуалізовано необхідністю вирішення суттєвого протиріччя компетентізації інституційної сфери

політичної системи України – між політичною та державною компетентностями, оскільки кадрові ротації виявили деформації співвідношення політичної і державної компетентності на користь політичної. Владно-ресурсний компонент уражений свавіллям суб'єктів української політики у використанні статусно-рольових і посадових можливостей концентрації влади, що вимагає нагального формування системи законодавчого обмеження привласнення тих або інших компетенцій як ресурсу перерозподілу влади. Вдосконалення когнітивного компоненту політичної компетентності у соціальному програмуванні розвитку України спрямовано на набуття та гармонізацію теоретичних та практичних знань щодо політико-партійної, державної та громадянської діяльності, що є однією з передумов подолання відчуження та зневаги до політичних знань. У політико-культурному компоненті базовою проблемою для України є формування послідовності компетентнісної традиції як усталеності соціального розвитку та вирішення проблеми політичної соціалізації та ресоціалізації людини у соціальному програмуванні системи політичних компетентностей. Програмування цього компоненту у єдності з іншими визначає вдосконалення механізмів комунікацій між поколіннями, передачі політичної культури соціального розвитку та обмеження деструктивних процесів шляхом впровадження державних та громадянських програм у цілеспрямованому формуванні та підтримці необхідних для подальшого розвитку країни політичних компетенцій, набуття громадянами політичної освіти і самоосвіти.

За системною моделлю політичної компетентності кожна підсистема має на меті вирішення певних завдань щодо соціального програмування розвитку України. Суб'єктивно-передумовна підсистема передбачає погодження життєвих потреб суспільства та на основі напрямів їх вирішення визначення національних інтересів України. Сучасний стан суб'єктивно-регулятивної підсистеми вимагає вдосконалення механізмів формування і розвитку мотиваційної сфери свідомості, яка здійснює регуляцію політичної діяльності, надаючи їй цілеспрямованого характеру. На рівні виконавчої підсистеми фокус політичної компетентності спрямований на узгодження політичної активності суб'єкта з вимогами політичного життя, забезпечення створення оптимальної моделі політичної діяльності шляхом вдосконалення нормативно-правової і законодавчої бази. Механізм регуляції політичної діяльності здійснюється у об'єктивно-результативній підсистемі політичної компетентності, у «продуктах» цілісної політичної діяльності, надаючи їй суб'єкт-суб'єктного характеру; ця підсистема на сьогодні визначає необхідність інтерактивного зв'язку органів державного управління з суспільством, актуалізує вирішення проблеми інформаційної та комунікативної компетентізації соціально-політичних комунікацій.

Формування політичної компетентності як соціального інституту може відбуватись фрагментарно, і прогресивне реформування як підвищення політичної компетентності зводиться нанівець. Інший же шлях визначає системний холистичний характер змін всіх компонентів у цілісності як

поєднання організації – цілеспрямованої правової регуляції політичної поведінки суб'єктів політики, і самоорганізації – громадянського регулювання суб'єктів політики.

Таким чином, формування політичної компетентності як соціального інституту може відбуватися тільки за умов системного холістичного характеру змін всіх компонентів у цілісності, як поєднання організації і самоорганізації суб'єктів політики. Соціальне програмування розвитку України за умов цілісної політичної компетентізації здійснюється за такими напрямками-етапами реформування політичної практики: вдосконалення праксеології політичної компетентності у сфері політичної соціалізації; зміни інституційних основ політичної компетентності як політичної практики суб'єктів; переведення політико-компетентнісної інновації у нову інституційну норму в результаті верифікованої діяльнісної практики діючих суб'єктів політичної сфери.

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Лепський М.А.

д.філос.н., доцент, декан факультету соціології та управління ЗНУ

Досвід дослідження патріотичного виховання в Україні та інших держав, обмін досвідом протягом трьох міжнародних конференцій, постійна чотирьохрічна апробація на круглих столах при Запорізькій обласній раді, практичне втілення патріотичного виховання Запорізькій області довело таке ставлення до патріотичного виховання.

Патріотизм є системоутворюючим поняттям національної свідомості і самосвідомості народу, яка відображається у любові до України, надії та віри на краще майбутнє суспільства, знанні історії та надбань народу, гордості та відданості своїй Батьківщині, служіння Вітчизні заради України. Патріотизм - це багатоаспектне явище, яке і є складною системою властивостей і характеристик.

Родовими ознаками поняття «патріотизму» є відображення:

1. Любові до України, що підкреслює позитивний життєстверджуючий характер відносин людина - суспільство, громадянин – держава, особистість – соціум. Любов до України є протилежною руйнуючому характеру ненависті, пихатості, зневаги інших суспільств, ксенофобії, некрофільії (любові до смерті), нігілізму.

2. Віри і надії у найкраще майбутнє, які спрямовують розвиток України, формують соціальний капітал перетворень навіть в умовах кризи, є об'єднуючими ланками виживання та розвитку суспільства.

3. Знання історії та надбань народу є базою для подальшого розвитку та збереження традицій та духовності як позачасового виміру життя

українського народу, матеріальних та духовних здобутків попередніх поколінь.

4. Гордості та відданості своїй Батьківщині, як самобутності, самореалізації, створення суб'єктності України, як дієвого актора світового розвитку.

5. Практичний аспект стверджує як готовність, так і власне практичну діяльність заради України.

Видовими ознаки мають прояви у різних сферах діяльності захисту та розвитку України, як єдності у багатоманітності, що визначає різну спрямованість патріотичної діяльності суб'єктів. У визначенні єдності на противагу уніфікації, як унормування патріотизму, що прищеплюється, нав'язується, маніпулятивного ствердження фрагментарних або руйнуючих життя українського народу цінностей, норм, ідей.

Патріотизм має прояви на різних рівнях ідентифікації та самоідентифікації:

- на рівні особистості як ствердження та самореалізація у служінні Батьківщині;
- на рівні спільноти як суб'єкта громадських об'єднань, сільської, селищної, міської або регіональної громади;
- на рівні держави як громадян України;
- на рівні суспільства як відповідальної людини за долю свого народу.

У методологічних підходах основними стають

- онтологічний вимір патріотичного виховання спів-буття та дієвості українців у спільному житті, як ствердження любові до України, як побудова гідного устрою організації суспільства;
- гносеологічний вимір пізнання світу як єдності всезагального – людського, загального українського, народного буття, особливого – державного-історичного, спільного у спільнотному та індивідуальному, у житті окремих людей, патріотизмі;
- аксіологічний вимір – ствердження самобутніх українських цінностей, норм, чеснот, моральності, які визначають українські ідеали гордості та відданості своїй Батьківщині, самореалізації України як суб'єкта світового розвитку, людства;
- праксеологічний вимір – у патріотичній діяльності заради України, яка заперечує споживацьке ставлення до України, а навпаки, спрямована на розвиток держави, навіть у складні кризові часи.

Системність патріотичного виховання знаходиться не тільки під впливом соціально-просторових та організаційних неузгодженостей, або теоретичного обмеження патріотичного виховання частковим, фрагментарним, а потребує ствердження цілісності в окремому, часовий та позачасовий зміст єдності поколінь українців заради ідеалів спільного гідного життя.

Зараз часто-густо патріотизм руйнується нав'язаними фрагментарними стереотипами Наприклад, це є такі хибні позиції, як «патріотизм стосується лише окремих верств населення – молоді, і займатись цим повинні

управління з питань молоді та освіта». У цих стереотипах обмежується коло патріотичного виховання заради лише досягнення прихованих цілей.

Наведемо і іншу позицію «патріотизм стосується лише політичної сфери та немає ніякого економічного патріотизму, оскільки головна мета економічної діяльності в умовах капіталістичної системи – отримання прибутку». У цієї позиції є відсутня суспільна відповідальність бізнесу, про яку, у свій час, писав І.О. Ільїн [1], що економічна діяльність та приватна власність накладає особливу відповідальність на людей, які взялись за цю справу, оскільки саме вони несуть відповідальність за економічні негаразди суспільного життя. Тому політичні та спекулятивні ризики в Україні є одними з самих великих, і це довела світова криза та непропорційне зростання цін в Україні.

Іншим методологічно важливим протиріччям є політичні спроби маніпуляції патріотизмом не заради якихось політичних інтересів, отримання влади. Це відбувалося та відбувається у політичних технологіях окремих партій, які втрачають історичну пам'ять, совість та патріотичну свідомість з отриманням будь-якої влади. Це пов'язане зі спробою абсолютизації, себто знищення фундаменталізації політичної позиції.

Так, окремі шовіністичні, крайні партії та об'єднання стверджують лише свій догмат «патріотизму» та не залишають місця для нібито «чужого» патріотизму. Юрген Хабермас у роботі «розколотий Захід» визначає «фундаменталізм», як поняття, що «позначає духовну настанову, яка наполягає на політичній реальності власних переконань і догм, навіть у тому випадку, коли вони не сприймаються (та не можуть бути сприйняті) як всезагальні. Це стосується, перш за все, релігійних істин віри» [2, 15]. Але це стосується і окремих партій та рухів в Україні шовіністичного спрямування. «Цього роду ортодоксія перетворюється у фундаменталістську, якщо пастирі та представники вірної віри ігнорують епістимічну ситуацію світоглядно плюралістичного суспільства та наполягають – навіть у використанні насилля – на перетворенні свого вчення у життя політичними засобами і його обов'язковість до всіх» [2, 15-16].

Саме нав'язування окремого цілому, як заперечення принципу «єдність у багатоманітності» - є проявом фундаменталізму, чи то релігійного, чи то політичного, та є основою екстремізму та тероризму в Україні. Тому методологічно важливим є спрямованість патріотизму заради узгодження цілого (України) та всезагального (світу), як ствердження діалектичної єдності європейського та євразійського у розвитку України.

Не менш важливими для методології патріотичного виховання є вирішення проблем подолання «розривів» (у значенні «розриву» А. Тойнбі [3]) у суспільстві. По-перше, це протиріччя між Батьківщиною, яку люблять патріоти, та Вітчизною, з тим недосконалим державним устроєм при якому більшість населення перебуває або за порогом бідності або на його межі. При цьому та частина суспільства для якої сучасний державний устрій є Вітчизною, та отримують зверхприбутку поступово створюють загрози для свого життя, якщо планують залишатись на Батьківщині, оскільки створюють

умови для соціальної бази політичної зміни влади та нового перерозподілу власності. У Конституції України чітко стверджується Україна є соціальною, правовою, демократичною державою, і саме практична реалізація цього положення є вирішенням питання про розбудову гідної Вітчизни. Розв'язання цього протиріччя - це подолання «горизонтального» розриву в українському суспільстві, яке потребує створення вертикалі влади в Україні та спрямування цієї вертикалі на подолання «розривів» у суспільному житті.

По-друге, це розв'язання протиріччя між Сходом та Заходом України у визначенні цілісного шляху розвитку України, визначенні єдності у багатоманітності, подолання штучного політичного відчуження частин України в їх єдності суспільного розвитку.

Дійсно у цих тезах доведеної лише ескіз актуальних методологічних проблем патріотичного виховання, але визначення власної позиції з цих питань визначає парадигмальні позиції суб'єктів патріотичного виховання.

Література

1. Ильин И.А. Путь к очевидности. – М.: АСТ, Хранитель, 2007. - 224 с.
2. Хабермас Ю. Расколотый Запад / Пер. с нем. – М.: Издательство «Весь Мир», 2008. – 192 с.
3. Тойнби А. Дж. Постигание истории. – М.: Прогресс, 1991. - 736 с.

ОСНОВИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ РОДИНІ

*Ломінська Д.О.
студентка 3 курсу ЗНУ*

У повсякденній свідомості патріотизм визначається як почуття глибоке, давнє, закладене в людському генотипі.

У Педагогічному енциклопедичним словнику, що вийшов в світ в 2003 році дається таке визначення патріотизму: «... любов до батьківщини, до рідної землі, до свого культурного середовища. З цими природними підставами патріотизму як природного почуття з'єднується такі його моральні якості як обов'язки й чесноти. Ясна свідомість своїх обов'язків по відношенню до батьківщини і вірне їх виконання утворюють чесноту патріотизму, яка здавна мала і релігійне значення ... » [3, 185].

Патріотизм є одним із найсуттєвіших показників моральності людини.

Сьогодні основною метою патріотичного виховання є формування морально-політичних, професійних, психологічних і фізичних факторів, що визначають усвідомлене прагнення особистості, соціальної групи до патріотичної діяльності [1, 262].

Патріотичні почуття дітей дошкільного віку засновуються на їх інтересі до найближчого оточення (сім'ї, батьківського дому, рідного міста, села), яке вони бачать щодня, вважають своїм, рідним, нерозривно пов'язаним з ними.

Важливе значення для виховання патріотичних почуттів у дошкільників має приклад дорослих, оскільки вони значно раніше переймають певне емоційно-позитивне ставлення, ніж починають засвоювати знання.

Сім'я - основний інститут, де формуються патріотичні почуття і свідомість майбутнього громадянина. Первинність контакту батьків з дитиною, його тривалість перетворює родину в провідний орган, який виховує патріота. Саме в родині виникає інтерес до культури, мови, історії свого народу, держави, до його традицій і звичаїв, починає формуватися гармонійно розвинена, суспільно активна особистість.

Отже, перш за все батьки повинні бути освіченими в галузі культури та традицій країни, володіти знаннями з історії рідного краю. Чим старшою стає дитина, тим свідоміше вона сприймає елементи патріотичного виховання. Тому для досягнення поставлених цілей органам державної влади всіх рівнів, науковими та освітніми установами, різними громадськими організаціями необхідно надавати активну підтримку сім'ї. Слід створити систему цілеспрямованого культурно-патріотичного виховання дітей на основі взаємодії сім'ї та школи.

Більшість батьків вважають актуальним підняття проблеми патріотичного виховання в нашій країні. В основному, підкреслюються такі проблеми, як незнання традицій, агресивність дітей, «незнання своїх коренів», неповага до інших національностей, «дідівщина в армії», «відплив мізків». З іншого боку можна виділити наступні причини: власна любов до Батьківщини, вплив на виховання позитивних якостей в дитині, допомогу у формуванні світогляду, розвиток почуття відповідальності за своє життя і близьких, любові, «гордості до своїх рідних», виховання «громадянина», здорового суспільства, гармонійний розвиток особистості, духовно-моральний розвиток особистості, можливість отримання знань про особливості своєї країни.

Патріотичне виховання потрібно починати зі знайомства дитини з історією свого роду і сім'ї: розповідати дітям про своїх предків, показують фотографії. Дітям важливо знати свої корені, особливо якщо ними і їх культурою дорожать родичі.

Реакції дитини на виховні дії мають для батьків особливе значення. Якщо дитині цікаво, значить це важлива для нього інформація, проте передати цю інформацію в цікавій для дитини формі уміють небагато. Тому якщо батьки помічають відсутність інтересу в дитини до розповідей, історії роду, то вони, як правило, вважають, що не варто звертати уваги дітей на ці речі.

Батьки займають більш чітку, стійку позицію у патріотичному вихованні, особливо коли мають сина. Роль бабусь і дідусів у патріотичному вихованні дитини частіше підкреслюється в тих сім'ях, в яких дотримуються сімейні традиції, або в неповних родинях, коли самотній матері чи батьку часто доводиться залишати дитину на старше покоління.

Результатом патріотичного виховання в сім'ї стають такі особистісні якості, як:

- знання (знання історії народу, його звичаїв, традицій; розуміння процесів, що відбуваються у внутрішньому житті країни, в її зовнішній політиці, проблем науки і культури, спорту, екології, правопорядку; знання державної символіки, правил її застосування і т.д.)
- відношення (чи є ставлення до Батьківщини усвідомленими; чи стали знання потребами і мотивами особистості, чи увійшли в систему її ціннісних орієнтацій і установок);
- поведінкою (якою мірою відносини - любов до Вітчизни, гордість за свій народ, бажання бути корисним своїй країні - реалізуються особистістю в конкретних вчинках і діях, чи перетворилися в переконання) [2].

Підводячи підсумок, слід зазначити, що ми погоджуємося з думкою російського вченого Ю.Міклевої і стверджуємо, що сучасна сім'я виявляється здатною розвинути в дитини найкращим чином лише відчуття історичного боргу, служіння батьківській вірі, державі, народу і познайомити його з родовими, сімейними традиціями, показати значимість кожного з членів сім'ї та необхідність поважати один одного. Показати ж згоду, гармонію між собою, слідування «істини» виявляється складніше, тому ці ідеї перекриваються в результаті знайомством з історією.

Література

1. Коваль Г.В. Система патріотичного виховання в Україні // Сучасна українська політика. Політика і політологи про неї. – Київ; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П.Могили, 2006. – Вип. 8. – С. 262-270.
2. Педагогические аспекты патриотического воспитания в семье http://pohv-school-ucouz.ru/index/pedagogicheskie_aspekty/0-66 (10.11.2010).
3. Педагогический энциклопедический словарь/ Гл.ред. Б.М.Бим-Бад – М.: Большая Российская энциклопедия, 2003.
4. Микляева Ю.В. Проблемы патриотического воспитания в условиях семейного воспитания детей дошкольного возраста <http://dskp.ucoz.ru/1/3.htm> (10.11.2010).

НАЦІОНАЛЬНА САМОСВІДОМІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Мальована Ю.Г.

аспірантка кафедри політології ЗНУ

В умовах розбудови молоді української держави та громадянського суспільства особлива увага приділяється формуванню духовно-культурного фундаменту, структурним елементом якого є національна самосвідомість. В свою чергу, усвідомлення людиною своєї приналежності до певної нації,

ідентифікація її з окремим етносом сприяє становленню громадянської культури.

В більш загальному смислі громадянська культура передбачає свідоме освоєння політичних об'єктів, подій, явищ, що знаходить своє вираження у словах і вчинках людей, осмислене ставлення до своїх громадських обов'язків та виважений підхід до вирішення проблем. Основною ідеєю є ідея про участь громадян в управлінні країною та віддавання переваги суспільному інтересу над приватними.

Громадянська культура в демократичних країнах, за Г. Алмондом і С. Вербою, є змішаною культурою, що з'єднує орієнтації парафіянина, підданого й учасника, а процес її формування у новостворених державах з демократичним ладом повинен поєднувати почуття національної ідентичності, компетентності як у якості підданого, так і як учасника, а також соціальної довіри й громадянського співробітництва [2]. Вказаний шлях є найбільш оптимальним і для України. Ідентифікація себе з іншими представниками української нації поступово призведе до складання національної самосвідомості, що полегшить процес формування громадянської культури. Національна самосвідомість не є лише результатом концентрованих зусиль владних інститутів щодо впровадження й реалізації політики розбудови оновленої української нації. Це ще й спадкова передача цінностей, норм, ідеологічних, національно-культурних надбань з покоління в покоління.

Національна самосвідомість - це сукупність поглядів і оцінок, думок й відносин, що виражають зміст, рівень і особливості уявлень членів національно-етнічної спільноти про свою історію, сучасний стан й майбутні перспективи свого розвитку, а також про своє місце серед інших аналогічних спільнот і характері взаємин з ними. Включає раціональні (властиво усвідомлення своєї приналежності до націй) і, почасти, у меншій мірі емоційні (часом неусвідомлюване співпереживання своєї єдності з іншими представниками національно-етнічної групи) компоненти [1, 309]. Тобто людина сама усвідомлює себе частиною конкретного суспільства, виважено формулює думки, обдумує дії та їхню мотивацію. Національна самосвідомість відіграє важливу роль у життєдіяльності нації. Сьогодні небезпечними виглядають тенденції поширення аполітичності, правових нігілізму й неграмотності, нерозвиненість правосвідомості. Системні інформаційні потоки, які суперечать впроваджуваним національним цінностям, заважають формуванню української державності, а з нею гальмують сприйняття таких її атрибутів як українська мова, національна символіка та національна ідентифікація. Таким чином, відбувається підривання морально-духовного оновлення нації. У громадян наявне сприймання себе елементами чужої системи.

Збереження національно-культурної самобутності можливе через створення цілісного інформаційно-культурного простору. Злагожені дії щодо передачі та впровадження національних цінностей сприятимуть формуванню самоусвідомлення себе громадянином України. На кожного

громадянина покладається зобов'язання висловлювати свою державну волю, приймати участь в управлінні країною шляхом висування кандидатів та обираючи їх до органів влади. Людська поведінка, в цьому випадку, буде детермінована національними і державними інтересами. Саме тому національна самосвідомість є невід'ємною складовою процесу формування громадянської культури.

Література

1. Ольшанский Д.В. Основы политической психологии. - Екатеринбург: Деловая книга, 2001. - 496 с.
2. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура и стабильность демократии. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.politstudies.ru/fulltext/1992/4/14.htm>.

ЗМІНА СОЦІАЛЬНИХ СПОДІВАНЬ В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Масюк О.П.

к.філос.н., доцент кафедри соціальної філософії та управління ЗНУ

Багато десятиліть суспільні процеси ґрунтувались на підтримці традицій, норм і правил, які не змінювались протягом довгого часу. Це давало змогу людині без остраху будувати власні плани на майбутнє. Багато культурних, політичних, економічних інструментів організації суспільного життя сформовані на основі довгострокової перспективи конструктивного розвитку суспільства. Стабільність функціонування соціальної системи залежить від «констант» в організації людської взаємодії. Родина, релігія, освіта завжди були опорою не тільки для осмислення оточуючого світу, а й для ефективної репрезентації в ньому. Сучасний суспільний простір має мінливий характер, що впливає на деструкцію суспільних відносин.

За допомогою сподівань людина формує образ майбутнього та розбудовує план власного життя. В процесі взаємодії «людина-суспільство» відбувається переосмислення можливостей реалізації цих планів відповідно до умов навколишнього середовища. Велика частина сучасних українців схильна до песимістичних сподівань. Формування конструктивної моделі суспільного майбутнього є актуальним напрямком для наукових пошуків в сфері організації гармонійного розвитку українського суспільства.

Різні прояви сподівання досліджуються як відображення активності людини в суспільному просторі. Є. Фромм розглядає надію як спробу внесення змін у суспільне життя з позиції безпосереднього учасника суспільних відносин [2]. Є. Кассіреп поєднує аналіз людських сподівань з часовими параметрами та розкриває особливості вказаного зв'язку [1]. М. Хайдеггер визначає специфіку осмислення простору та часу в процесі

розвитку суспільства [3]. Т. Шевченко розглядає сподівання в контексті ставлення до батьківщини [4].

Об'єктом цієї наукової розвідки є мисленнєві моделі, які відображають роль соціальних сподівань в процесі формування перспективної картини суспільного життя. Предметом цієї роботи є зміна соціальних сподівань в ході розвитку українського суспільства.

Метою цієї роботи є визначення основних рис перетворення соціальних сподівань в процесі якісної зміни суспільних відносин в Україні.

Соціальне сподівання є процесом формування картини майбутнього людини в суспільстві, який передбачає корегування її дій в напрямку досягнення оптимального еталону життя. Противагою сподіванню є несподіванка. Вона представляє собою випадковий результат розвитку життя людини, який не вписується в коло її очікувань. Сподівання різняться за своєю суб'єктною спрямованістю, яка відображає ступень гармонійності взаємодії «людина – суспільство» та характеризує цілісність суспільного простору. Так, виділяють сподівання на себе та на інших. Цей вектор є показником активності людини у перетворенні суспільного середовища на власну користь.

Одним з тих, хто найбільш точно сформував вплив сподівань на життя людини був Є. Кассіерер. Визначаючи рівень і характер усвідомлення людиною майбутнього, він писав, що «теоретична ідея майбутнього, тобто ідея як передумова вищої людської культурної діяльності, - це ідея зовсім іншого роду. Це не просто очікування, експектація, це імператив людського життя» [1, 504]. Спираючись на цю позицію, можна зробити висновок, що теоретично обґрунтована ідея майбутнього є спрямованим рушієм розвитку суспільних відносин.

В Україні переважно привалюють сподівання людей на власні сили. Це призвело до одноосібної спрямованості у перетворенні суспільного простору. Виходом з цього, є підтримка та розвиток сподівань на ближнього у вигляді взаємного «авансу» та гарантії в процесі сумісної взаємодії в суспільному об'єднанні.

Основою підтримки оптимістичних сподівань є стимулювання любові до батьківщини. Міцність чуттєвого зв'язку з рідним краєм є фундаментом для створення «картини» конструктивного суспільного розвитку всупереч будь-яким життєвим обставинам. Т. Шевченко писав: «Свою Україну любіть, Любіть її... Бо время люте, В останню тяжку хвилину за неї господа моліть» [4, 567]. Ірраціональний оптимізм є унікальним інструментом пошуку гармонії в суспільному житті.

Таким чином, в мінливих умовах сучасного суспільного життя в Україні почали привалювати сподівання на себе та заради себе, що зумовлено відсутністю підтримки з боку держави. Вказана ситуація згубно впливає на цілісність та ефективність діяльності суспільних об'єднань. Напрямок вирішення цієї проблеми є стимулювання розвитку сподівань на ближнього та підтримка балансу «раціональне-ірраціональне» в осмисленні суспільного життя на основі любові до батьківщини.

Література

1. Кассирер Э. Избранное. Опыт о человеке. – М.: Гардарики, 1998. – 784 с.
2. Фромм Э. Революция надежды. Избавления от иллюзий. / Перевод с англ.; Предисловие П.С. Гуревича. – М.: Айрис-пресс, 2005 – 352 с.
3. Хайдеггер М. Время и бытие. Статьи и выступления/ Пер. с нем. – М.: республика, 1993. – 447 с.
4. Шевченко Т.Г. В казематі // Збірник творів: У 6 т. – К., 2003. – Т.2: Поезія 1847-1861. – С.549-570.

ПАТРІОТИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Михайленко І.І.

аспірантка кафедри соціології ЗНУ

Будь-яка сучасна самостійна держава, яка функціонує на засадах гуманізму, демократії, соціальної справедливості, верховенства права та національної єдності, неможлива без наявності громадянської культури. Громадянська культура є показником зрілості держави, рівнем її розвитку, та відображенням взаємодії держави та громадянського суспільства, ступенем їх порозуміння та єдності.

Громадянська культура держави є невід'ємною частиною питання громадянського виховання в державі, вона формується на основі моральності, правосвідомості, політичної освіченості, відчутті патріотизму та відповідальності громадян. Формування громадянської культури є довготривалий процес, який пов'язаний з історичним шляхом розвитку та становлення держави, традиціями взаємодії держави та громадянина. Не останню роль у цьому процесі відіграють і органи державної влади, державна політика у сфері громадянського виховання, яке дає можливість людині відчувати себе морально, соціально, політично та юридично дієздатною та захищеною.

Проблемами громадянського виховання та патріотизму у науковому просторі займаються: філософи (В.Андрущенко, Дж.Гессен, В.Кремін, І.Фролова, та ін.), соціологи (Д.Акімов, А.Білоус, М.Бойко.), психологи (Б.Ананьєв, І.Бех, Л.Виготський, О.Леонтьєв, С.Рубінштейн, М.Тейлор, П.Уайт, та ін.). Їм присвячені дослідження вчених-педагогів В.Сухомлинського, О.Сухомлинської, І.Тараненко, І.Шоробури, К.Чорної, М.Боришевського С.Рябова та інших. основні питання відповідальності освітлені у працях Платона, Аристотеля, Т. Гоббса, Г. С. Сковороди, Е. Фромма, Г.Йонаса та інших.

Визначимо основні поняття доповіді. Отже, під громадянською культурою будемо розуміти - глибоке усвідомлення людиною своєї належності до певної держави, почуття громадянської гідності,

відповідальності й обов'язку, здатність рішуче відстоювати суспільно-державні цілі в складних ситуаціях, це – ставлення індивідів до інституцій держави та настанов влади, їхньої законослухняності та критичної вимогливості[1]. Громадянська культура є результатом громадянського виховання. Визначальними характеристиками громадянської культури є: патріотизм, правова свідомість, політична освіченість, моральність, трудова активність.

Патріотизм – це моральністний та політичний принцип, соціальне почуття, змістом якого є любов до батьківщини, відданість їй, гордість за її минуле та сьогодення, прагнення захистити її інтереси[4; 89]. Як бачимо поняття патріотизм містить у собі дві складові, перша – це чуттєво-емоційна а друга – осмислено-дієва. Перша складова, дає нам можливість розуміти патріотизм, як частину емоційного світу людини, у комплексі моральних цінностей якої, любов і повага до Батьківщини займає провідне місце. Осмислено-дієва складова, визначення почуття патріотизму, уможливорює розуміння патріотизму, як комплексу дій людини направлених на захист інтересів своєї держави, безпосередню участь у всіх сферах її розвитку, починаючи із особистісного рівня (вивчення історії країни, правова самоосвіта) і закінчуючи загальнодержавним – участь у створенні та функціонуванні громадських організацій і т.д. Бажання громадянина брати активну участь у розвитку своєї держави, як вияв своєї любові до неї, свідчить про усвідомлення людини необхідності відповідати за свої дії. Відтак, постає питання місця відповідальності в процесі вияву патріотизму.

Відповідальність є соціально-філософським поняттям, яке відображає взаємозв'язок «особистість-суспільство» у діяльності суб'єкта, яка характеризується інтеріоризацією суспільних норм та правил та готовністю отримати позитивний чи негативний зворотній зв'язок за неї.

У контексті розгляду громадянської культури та патріотизму, відповідальність треба розглядати, як етико-моральний стримуючий фактор, який регулює поведінку людини у патріотичній діяльності. Адже, історії добре відомі випадки, коли надмірний прояв любові до своєї держави та народності, мав вкрай негативні наслідки. Так, у ХХ ст. благородні патріотичні поривання молоді були, приміром, цинічно використані націонал-соціалістами в Німеччині. Маніпулюючи почуттям патріотизму А. Гітлер, заохочував німецький народ до активних дій: «хто по!справжньому любить свій народ, той завжди має бути готовий підтвердити це справжньою жертвою» і «немає і не може бути такого національного почуття, яке опікується лише власною вигодою». Наслідки на таких маніпуляцій патріотичними почуттями світ відчув на собі в роки Другої світової війни[5; 39]. Такі сурові приклади історії, спонукають до розгляду почуття міри у проявах патріотизму, а іншими словами до розгляду патріотичної відповідальності громадян.

Визначення таких родових понять, як «патріотизм» та «відповідальність» дає нам змогу сформулювати видове поняття «патріотична відповідальність». Патріотичну відповідальність можна

визначити, як діалектичний зв'язок між особою та суспільством, який проявляється у емоційно-чуттєвій та осмислено-дієвій практиці людини. Щодо виявлення почуття любові до своєї держави та її готовності отримати негативний чи позитивний зворотній зв'язок з боку держави у вигляді виконання етико-правових норм та законів.

Отже, формування громадянської культури, передбачає не лише надання громадянину певних знань (конституцій, права та історична обізнаність), передача традицій державотворення, алей прищеплення почуття відповідальності за свої дії як перед собою, так і перед країною. Для цього, процесом формування громадянської культури, мають опікуватися не лише навчально-виховні заклади (школи, інтернати, вузи) але й органи державного управління, при чому як на рівні місцевого самоврядування так і на загальнодержавному рівні.

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ В СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Мірошніченко Г.О.

к.політ.н., доцент кафедри соціальної філософії та управління ЗНУ

Становлення та утвердження України як демократичної незалежної європейської держави потребує вирішення принаймні трьох головних питань: забезпечення умов національного відродження, прискорення процесу державного будівництва та глибокого реформування основних сфер буття суспільства, перед усім економічної. Це взаємопов'язані та взаємообумовлені завдання, одночасне розв'язання яких забезпечує вихід з кризи і рух вперед.

В свою чергу, відповідні державні інститути виступають провідниками реформаторських тенденцій, створюють правове поле сьогоденної стабілізації і майбутнього поступу. І, нарешті, успіх реформ, зростання на основі цього життєвого рівня людей стимулює їх прихильність державній політиці, легітимізує останню.

Втім складність вирішення всіх цих завдань обумовлена рядом об'єктивних обставин і суб'єктивних факторів, що гальмують процеси реальних перетворень в Україні на сучасному етапі.

Так, національне відродження, що будується на досягненнях науки, освіти, культури, потребує певної державної підтримки: державного фінансування, державного протекціонізму, можливості яких значно звужені за умов економічної кризи.

Економічний стан значною мірою пов'язаний з суто суб'єктивними факторами. Так, маючи непогані матеріальні можливості, наприклад, у порівнянні з країнами Балтії, Україна не використала їх, передусім, із-за низького рівня національної свідомості і національної гідності, коли відсутні загальнонаціональні інтереси, відповідальність за стан державних справ і у

значної частини електорату, і у представників правлячої еліти. Патріотизм і громадянська позиція не стали ще фактором об'єднання нації і зміцнення держави.

Крім того, вирішення такого завдання значно утруднюється історичними стереотипами психологічного сприйняття таких важливих питань, як патріотизм, національна ідея, національний інтерес. Бо патріотизм нерідко таврується як «інтегральний націоналізм».

Важливою умовою зміни політичної і психологічної ситуації у суспільстві може і повинна стати розробка наукової концепції соціальної політики держави, перед усім в сфері соціального захисту населення, що узагальнить вітчизняний і світовий досвід, переконає суспільство у здійсненності, розумності і потрібності такого шляху.

Все це потребує спільних зусиль держави і громадськості, перед усім, у сферах культури, освіти, проведення кадрової політики. Це не означає новий варіант ідеологізації всього суспільного життя, бо є речі, від яких державні інститути усунути не можна. Це стосується, наприклад, виховання патріотичної свідомості, законослухняності, гуманістичних переконань, високої моральності і інших рис, необхідних для створення правової держави і налагодження її взаємин з громадянським суспільством.

Базова концепція соціальної політики повинна відображати задоволення рівноправних основних людських потреб – здоров'я, доходу, освіти, праці, житла, особистої безпеки. Враховуючи досвід інших країн, які перебувають на етапі економічних трансформацій і також потерпають від соціальної кризи, соціальні реформи повинні спрямовуватися на створення комплексної, багаторівневої системи захисту населення.

Розглянемо, яких пріоритетних дій у сфері соціального захисту потребує реалізація запропонованої моделі соціальної політики у найближчій перспективі.

1. Необхідно впровадити комплекс соціальних гарантій, які держава повинна надавати всім членам суспільства на мінімально прийнятному рівні для створення однакових стартових можливостей. Так, у межах пенсійного забезпечення йдеться про соціальні пенсії і пенсії для інвалідів з дитинства. Охорона здоров'я в обов'язковому порядку передбачає лікування соціально небезпечних хвороб, проведення профілактичних заходів і попереджувальних дій по охороні здоров'я на державному рівні. Масштаби безкоштовної освіти визначаються також у межах мінімальних соціальних гарантій, рівень яких залежить від значущості конкретних видів інтелектуального потенціалу. Всі витрати по забезпеченню мінімальних гарантій фінансуються з державного бюджету за рахунок податків.

2. Потрібна всеосяжна обов'язкова програма державного страхування від соціальних ризиків: втрати роботи, хвороби, старості, втрати годувальника. Набір страхових ризиків визначає законодавець. Головне джерело фінансування в цьому сегменті – фонди обов'язкового страхування, що формуються на базі страхових внесків роботодавця і робітника. Фонди діють винятково як страхові державні компанії, адаптуючись до змін у

соціальної сфері. Нову роль сьогодні відіграють профспілки, що захищають права застрахованих робітників у всіх секторах соціального забезпечення.

3. Пропонується підготувати законопроекти, що забезпечать поступовий перехід до накопичувального фінансування пенсій, передусім дострокових, врахування накопичень на індивідуальних рахунках у системі державного пенсійного страхування, а також підготувати один з базових законів, що визначає види пенсій і умови їхнього надання по державному пенсійному страхуванню. Однією з найважливіших проблем сьогодні є ефективне використання накопичуваних коштів та їхнє збереження від інфляції та непередбачуваних фінансових криз.

Таким чином, реалізація даної концепції перетворень соціальної сфери може стати основою стратегії соціальної політики України періоду трансформації національного суспільства. В умовах світової глобалізації досягнути високого рівня життя неможливо без забезпечення інтеграційних процесів із світовою спільнотою. При цьому інтеграційні зусилля слід спрямовувати до більш досконалих соціальних і технологічних систем, тому членство України в ЄС стає необхідною умовою для подальшого високого рівня розвитку держави та громадянського суспільства. Саме орієнтація на використання європейської моделі розвитку суспільства дають Україні шанс ввійти до кола розвинутих держав світу. У зв'язку з адаптацією України до європейських реалій, перетворення інтеграції на потужний генератор системних змін у державі необхідно досягти сумісності цінностей, норм і принципів внутрішнього політичного та соціального життя України і нормами і принципами євроспільноти.

ВПЛИВ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ НА ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ

*Мірошніченко Ю.С.
студентка 3 курсу ЗНУ*

Роль і вплив політичної еліти надзвичайно важлива в будь-якій державі й особливо актуалізується на етапах становлення або трансформації тієї чи іншої системи, тому що на цьому етапі, провідна частина суспільства, а саме політична еліта, задає вектор розвитку для всього суспільства. Саме тому дослідження впливу політичної еліти на патріотичне виховання особливо цінне в Україні, відносно молодій державі яка робить перші кроки в побудові національної ідеї та власної незалежної держави.

В Україні, виходячи з особливостей її історичного розвитку, традицій, низки проблем та суперечностей, що накопичилися впродовж довгого часу, сформувався власний набір чинників, які вказують на специфіку правлячої і не правлячої політичної еліти які, в свою чергу, чинять вплив на ідеологію, яка конструюється в даному суспільстві.

Досить важливим для нашого суспільства є напрацювання консолідуючої ідеології, яка б стала тим чинником, що об'єднує суспільство навколо таких цінностей як: патріотизм, гуманізм, демократія, соціальна справедливість. Що в подальшому сприяло б формуванню громадянського суспільства. В умовах напруженої політичної боротьби можливим стає спрямування політичної конкуренції в патріотичне русло (Прикладом може стати Помаранчева революція 2004 року, де була використана українська національна ідея як засіб боротьби).

Патріотичне виховання є системною і ціленаправленою діяльністю всіх членів суспільства разом з тими хто його очолює. Разом з цим це планомірна виховна діяльність, спрямована на формування почуття патріотизму, тобто доброго відношення до Батьківщини та до представників спільних культури або країни. Таке виховання включатиме розвиток любові до батьківщини, національної самосвідомості й гідності; дбайливе ставлення до рідної мови, культури, традицій; відповідальності за природу рідної країни; потребу зробити свій внесок у долю батьківщини; інтерес до міжнародного спілкування; прагнення праці на благо рідної країни, її народу.

Самоутвердження української нації на новому витку світової цивілізації, успішне творення державно-політичного організму залежатиме від того, наскільки українська державницька ідея увійде у свідомість громадян України, яке місце посяде в системі їхніх цінностей. Державотворення в Україні відбувається сьогодні в досить несприятливих умовах як з позиції внутрішніх, так і зовнішніх факторів.

З огляду на певну дискредитацію національно-демократичної ідеї ми маємо на загальне досить скептичне ставлення до незалежної держави – як стратегії й домінанти українського суспільства та демократії – як механізму реалізації цієї стратегії. Нині можна говорити про певну відчуженість громадськості від влади, а, отже, і держави. Свідченням цього є цілковита байдужість громадян (наприклад, відсоток явки на місцевих виборах 2010 року у деяких областях складав не більше 30%). У суспільстві швидко поширюються настрої зневіри, подвійна мораль, апатія і цинізм, втома. Соціальна ситуація буквально травмує й знесилює багатьох людей. Дослідження свідчать, що ентузіазм народу і надії його вичерпались. Негативізм став домінантою масової свідомості.

А тим часом відсутність реальних реформ у країні, економічна нереалізованість державницької ідеї ставить під загрозу її існування не менше, а може, й більше, ніж загроза ззовні. Тим більше, що самоосмислення, усвідомлення державництва українським народом не відбулося в усіх його прошарках і на всіх рівнях: політичному, соціально-економічному, правовому, філософсько-психологічному, ідеологічному, інформаційному, конфесійному, оборонному. Для багатьох громадян «національна ідея», «розбудова суверенної держави» – занадто абстрактні поняття, конкретно не пов'язані з їх повсякденними потребами, через що зростає роль емоційно-психологічних, неусвідомлених компонентів суспільної свідомості й поведінки. А оскільки в завершеному вигляді

державницької ідеології українське суспільство ще не має, то цей ідеологічний вакуум спритно заповнюють різні антиукраїнські політичні сили.

Слід ураховувати й те, що свідомість наших громадян формується під потужним впливом культурно-інформаційного простору сусідньої держави (Російської Федерації). А наш інформаційний простір практично не контролюється, тоді як формування і захист його – єдиний шлях побудови своєї ідентичності.

Актуальними завданнями, які мають вирішити представники політичної еліти є наступні: залучення до участі в патріотичному вихованні наукових установ, громадських організацій (об'єднань), трудових колективів, окремих громадян; вдосконалення нормативно-правової та організаційно-методичної бази патріотичного виховання; підвищення якості патріотичного виховання в освітніх установах, перетворення їх у центри патріотичного виховання підростаючого покоління; проведення науково обґрунтованої організаторсько-пропагандистської діяльності з метою подальшого розвитку патріотизму як домінуючої складової розвитку держави.

На даний момент можна говорити про те що на даному етапі розвитку України, політична еліта відіграє провідну роль в становленні української національної ідеї, тому саме провідна частина суспільства повинна докласти максимум зусиль для інтеграції патріотичних ідеалів у суспільство. Тому патріотичне виховання є однією з найперших завдань будь-якого політика.

ПАТРИОТИЗМ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Николаева Т.Е.

к. филос. н., доц., зав. каф. политологии ЗНУ

Патриотизм с одной стороны – это категория, относящаяся к эмоциям, чувствам людей, т.е. к сфере психологии. С другой стороны патриотизм напрямую связан с государством, нацией, Родиной, т.е. относится к сфере государства и политики. Под патриотизмом понимается чувство гордости за свою страну, ее культуру, чувство сопричастности к истории, культуре, традициям своей страны и народа и чувство эмоционального единения с теми, кто испытывает ту же гордость и уважение к своей стране, языку, культуре и истории.

По всей видимости, чувство патриотизма существовало всегда, у всех народов и на всех исторических этапах, но скорее всего на бессознательном уровне, выражая себя в легендах, мифах, сказаниях, былинах и т.д. На уровне сознания патриотизм начинает формироваться вместе с национальными государствами в XVII-XIX вв. Более того национальные государства нуждаются в народной поддержке, которая проявляет себя в различных формах. На государственно-политическом уровне эта поддержка проявляется

в форме демократических выборов, создающих легитимность власти. На духовном уровне – в форме патриотизма.

Национальные государства формировались на месте изживших себя абсолютных монархий, строившихся по принципу «государство – это я». Национальные государства строятся на принципе политической нации и национальной идеи, которая выполняет объединительную функцию. Принадлежность к политической нации выражается в гражданстве и сопричастности к национальной политике, которую ведет государство. Нация и этничность становятся разными категориями. Человек ощущает себя русским, украинцем, французом, курдом по этничности, но является гражданином или подданным какого-либо государства по паспорту и политическому поведению.

Национальная идея призвана объединить политическую нацию. При этом национальная идея апеллирует к тем же факторам – общей истории, культуре, языку, общим мифам, исторической памяти и историческим травмам. И это уже сознательная политика формирования и воспитания патриотизма, которую проводят абсолютно все национальные государства. Известный исследователь национальных государств Э.Геллнер задался вопросом, достаточно ли было всех этих факторов для объединения народа – нации вокруг государства и проявления искренней готовности быть патриотом этого государства и жертвовать многим, в том числе жизнью в ряде случаев ради этого государства. По мнению Э. Геллнера национальное государство обязано было дать что-то народу взамен за этот массовый патриотизм. Этим «что-то» стала концепция прав человека, которая была положена в основу все демократических Конституций национальных государств.

Во второй половине XX в. в мире начали нарастать тенденции, которые в 90-е годы были названы глобализацией. Под глобализацией понимается новый этап интеграции, интернационализации и взаимозависимости всех стран и народов. Процессы интеграции, интернационализации и взаимодействия развивались и раньше в форме империй, колоний, мирового рынка, торговли, обмена опытом. В 90-е годы XX в. к ним добавились процессы формирования единого финансового пространства и компьютерных технологий. Активизировались процессы миграции, перемешивания этносов и народов.

Формирование единого экономического финансового и политического пространства часто идет вразрез и в противовес культурным и этническим традициям. Народы и нации обмениваются культурой и опытом в процессе коммуникации, но далеко не все культурные образцы оказываются совместимыми и адекватными родной национальной культуре. Появление чуждых культурных образцов неизбежно снижает чувство патриотизма. Патриотизм эволюционирует от государственного к этническому. Миграция и перемешивание этносов внутри определенной страны приводит к отторжению многих традиций, особенностей поведения и восприятия друг друга разными этносами. И это тоже отражается на чувстве патриотизма.

Формирование нового финансового пространства привело к изменению национальных государств, стиранию национальных границ, потере правительствами полного контроля над финансами внутри своих стран. Этот контроль в значительной мере перешел к финансовым ТНК (транснациональным корпорациям) типа МВФ, Всемирного банка, ВТО и др. Эти ТНК вносят новые экономические и финансовые правила, часто тоже несовместимые с национальной культурой и даже препятствующие эффективному экономическому развитию страны. Подобная экономическая и финансовая космополитизация тоже снижает чувство патриотизма и повышает недоверие к правительствам, принимающим чуждые экономические и финансовые правила и чуждые культурные образцы.

В условиях глобализации чувство патриотизма остается сильным, но связанным с этническим, региональным и культурным фаворитизмом, но не с государственным. В этих условиях пробуждения этнического, религиозного, цивилизационного патриотизма требуется коррекция государственной национальной политики и ответа на новые вызовы глобализации.

ПАТРИОТИЗМ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ

Омельченко Н.О.

к.філос.н., доцент кафедри соціології ЗНУ

Культурний простір сучасного світу переживає інтегративні процеси, які проявляються як системна вестернізація. Зростання взаємозалежності між державами – глобалізація - має як соціокультурний аспект, так і економічне підґрунтя. Формується феномен світової економіки, яка функціонує як єдиний організм, незважаючи на кордони національних держав, прагнення урядів використовувати владні механізми глобального ринку. Саме глобальний ринок формує ключові засади інтернаціонального універсального культурного простору.

Функціонування такого простору підтримується не тільки економічними детермінантами, але й високим рівнем розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Завдяки ІКТ культурний простір інших спільнот стає доступним, як завдяки туристичній індустрії, так і соціальним мережам. Таким чином, змінюються пріоритети в ідентифікації особистості. Замість національних (належності до певної країни) актуалізуються етнічні, професійні. Важливішим в ідентифікації стає саме той населений пункт, де живе людина, замість соціальних актуалізуються дозвіллі інтереси та захоплення певної особистості. Особливо сприяють цьому процесу соціальні мережі.

Отже презентація в культурному просторі змінює акценти з національно-державного до регіонально-етнічного.

Кожен регіон має свою специфічну історію заселення та формування ідентичності. Крім того, регіональний аспект є одним з ключових для визначення патріотичних настроїв. Патріотизм формується як певні відчуття до малої батьківщини, до тієї місцини, культурної, етнічної та соціальної спільноти, в яку включений індивід. Саме первинні агенти соціалізації несуть відповідальність за сформоване ставлення до спільнот та країни. При відсутності чіткої ідеологічної моделі в державі, саме регіон, місце проживання заміщують ідеологічний вакуум власними міфологізованими історичними подіями, які мали б схвилювати, дали б відчути певну гордість за ті зрозумілі локальні події, які відбувалися в конкретному регіоні.

З іншого боку, постійно зростає відчуття взаємозалежності сучасного світу. Кожна людина відчуває більше почуттів стосовно проблем виживання людства в цілому, ніж окремої держави взагалі. Особливо ця проблема актуальна для тих територій, які пережили руйнацію одних держав та еволюційне виникнення інших. Саме тому глобальні тенденції в розумінні патріотизму, з одного боку, і регіональні, з іншого, будуть витіснити саме державницьку складову в сутності поняття «патріотизм». Варто зауважити, що авторитет держави, залежний не тільки від рівня життя населення, легітимності приходу до влади певних політичних сил, але й від історичної долі кожної окремої території, яка зумовила вплив відповідної культурної моделі. Світовідчуття, світогляд формується у кожній особистості в рамках певної соціальної спільноти, коли групові цінності є більш значущими, ніж загально-соціальні. Виникає питання: чи включені патріотичні цінності до переліку тих, які культивуються сучасними українськими соціальними прошарками, відповідно групами? Безумовно, фрагментарно кожна соціальна спільнота визначає перелік дій, які можна назвати близькими до патріотизму, але найчастіше це обмежується установками на ознайомлення з українською культурою (літературою, мистецтвом, театром), або ознайомлення з українською мовою. Решта може витіснятися або етнічною культурою (а це не завжди українська), або масовою культурою, яка за своєю суттю інтернаціональна.

Отже, визначаючи сутність та зміст феномену патріотизм, варто дослідити саме ті фактори, які формують його сучасне розуміння. Сьогодення потребує корекції системи патріотичного виховання, яка має базуватися на прийнятних цінностях сучасного покоління, не варто ігнорувати роль соціогрупових цінностей для кожної особистості прагнучи насадити певну універсальну модель. В полікультурному світі і підходи до формування уявлення про патріотизм мають бути більш диференційовані, ніж ми звикли реалізовувати.

ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ ТА ПАТРІОТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

*Панченко А.В.
студент 3 курсу ЗНУ*

Однією з заporук ефективного розвитку будь-якої держави є її ефективна регіональна політика. Україна як доволі нова країна на політичній карті світу потребує пошуку засобів вдосконалення регіональної політики. Одну з важливих ролей при цьому грає патріотичне суспільство та його настрої в умовах сучасної державної політики. Тож можна сказати, що поєднання цих чинників обумовлює актуальність даної проблематики. Автор вважає, що її слід розглядати через сфери суспільного життя: політичну, економічну, соціальну та культурну.

Розглядаючи політичну сферу, слід зауважити, що основними критеріями ефективного вдосконалення регіональної політики є наявність місцевих еліт та політична культура як фактор стабілізації відносин на рівні центр-регіон. В даному випадку, обидва ці критерії є залежними від рівня патріотизму суспільства регіону та країни в цілому [1, 37]. Місцеві еліти є, фактично, одним з показників патріотизму, оскільки вони виражають інтереси регіонального рівня. Можна сказати, що патріотичне суспільство потребує представлення своїх інтересів на всіх рівнях влади.

З іншого боку, вдосконалення регіональної політики неможливе без наявності політичної культури. Вона, по-перше, є детермінантою оптимізації взаємовідносин між центром та регіонами, по-друге, є показником самосвідомості суспільства, його патріотизму. Політична культура має впливати з суспільної культури, яка і є одним з показників патріотизму.

Таким чином, політична сфера є одним з головних чинників регіональної політики. Оптимізація цієї сфери фактично неможлива без, по-перше, державного регулювання, по-друге, без патріотизму суспільства. Саме тому патріотичне виховання є однією з заporук ефективності державної політики в Україні.

Регіональна економічна політика є доволі важливою складовою політичного життя країни. На сьогодні економічна сфера стає найважливішою в аспекті регіоналізації, оскільки вона є показником ефективності регіону в контексті внутрішньої політики держави. Тим не менш, потрібно також звернути увагу на можливість оптимізації даної сфери в Україні.

Зараз дуже актуальною є так звана політика «вирівнювання». Вона передбачає зменшення розриву між центром та периферією, між економічно розвиненими та відсталими регіонами. З одного боку, головними чинниками тут є державне регулювання, але з іншого боку, важливим чинником також є патріотичне виховання, яке сприяє появі регіональних еліт. Патріотичне суспільство зацікавлене в інвестиційній привабливості регіону, що також

детермінує економічний ріст на місцях. Можна також відмітити, що економічний розвиток регіону прямо впливає на соціальну сферу суспільного життя, а тому потребує розвитку громадянського суспільства, яке буде виконувати функцію контролю за державною політикою [2, 136-137].

Регіональна соціальна політика забезпечує життєдіяльність суспільства та задоволення потреб певних його верств. Таким чином, ця складова державної політики є найбільш наближеною до суспільних потреб та інтересів. Доцільним є розглянути роль патріотичного виховання в аспекті оптимізації соціальної сфери регіональної політики.

Рівень патріотизму населення є прямо пропорційним до його потреб. Це, на думку автора, сприяє посиленню економічної сфери як засобу задоволення потреб громадян. З іншого боку, патріотичне суспільство регіону та держави в цілому спрямовує свої зусилля на державний розвиток, що сприяє оптимізації бюджетної політики та соціальної сфери зокрема.

Крім того, патріотичне суспільство багато в чому є пов'язаним з громадянським суспільством. Це дає змогу говорити про контроль за соціальною політикою, небайдужість суспільства до проблем регіону. Таким чином, слід відмітити, що регіональна соціальна політика є показником суспільного життя. Вона дозволяє розглянути проблеми патріотичного виховання на даному етапі розвитку країни. З іншого боку, проблема вдосконалення соціальної складової регіональної політики тісно пов'язана з патріотизмом та вихованням самосвідомого населення.

Розглядаючи культурну сферу, слід сказати, що вона входить у склад регіональної гуманітарної політики. Саме ця сфера суспільства може стати одним з заходів патріотичного виховання. Вона обумовлює духовний розвиток суспільства та особистості. Тим не менш, ця сфера регіональної політики має стати продовженням традиції громадянського суспільства. Це значить, що етнічна приналежність громадян має проявлятися в загальнодержавній та регіональній сферах. На думку автора, це сприятиме розвитку культурної сфери та допоможе оптимізувати та вдосконалити її.

Потрібно розуміти, що культурна ідентичність суспільства також проявляється в приналежності до регіону. Чим ефективніше буде регіональна політика в Україні, тим кращим буде патріотичне виховання в регіональному, а в подальшому – загальнодержавному аспекті.

Таким чином, вдосконалення регіональної політики є важливим кроком для розвитку та оптимізації державності в Україні. Тим не менш, одним з важливих факторів при цьому залишається патріотичне виховання та розвиток громадянського суспільства. Саме вони є детермінантами національного розвитку та сприяють ефективній регіональній політиці. Отже, патріотизм є не тільки проявом самосвідомості суспільства, але й фактором ефективної регіональної політики в Україні.

Література

1. Регіональна політика України / Під ред. Н.Г. Курдюкової. – К.: Наук. думка, 1995.

2. Дульщикова Ю.С. Региональная политика и управление – М., 2001. – 257 с.
3. Кноглер М., Секарев О. Ринкова реформа і регіональна політика // Економіка України. - 1995. - №1. - С. 65-69.

КОСМОПОЛІТИЗМ ТА ПАТРІОТИЗМ ЯК АТРАКТИВНІ СОЦІАЛЬНІ РЕГУЛЯТОРИ ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА В ПЕРІОД РИНКОВО-КАПІТАЛІСТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Приймак О.М.

к.і.н., докторант кафедри соціальної філософії та управління ЗНУ

Останнім часом в системі суспільствознавчих та гуманітарних знань все більшої ваги набувають дослідження міждисциплінарного характеру. Важливе місце серед них належить тим, що знаходяться на межі соціальної історії, політології, когнітивної психології, історичної соціології, регіоналістики та теорії особистості. Використання їх наукового доробку дозволяє розкрити комплекс тем, пов'язаних зі складовими світогляду, свідомості, формату поведінки певної соціальної або територіальної спільності визначеного історико-культурного регіону.

Виокремлюючи селянство як предмет означеної сукупності наук, слід зазначити, що останнє доцільно розглядати як соціальну спільність, головну роль при визначенні статусу якої відіграє належність до аграрного виробництва, сільський спосіб життя, дистанційованість від влади та сільськогосподарський прагматизм. До цих ознак на регіональному, південноукраїнському, рівні слід додати ще й поліетнічність, поліконфесійність та домінуючу позицію серед сільського населення. В період ринково-капіталістичної трансформації виокремленні риси залишалися тими з небагатьох, що мали статичний усталений характер.

Протягом другої половини ХІХ – початку ХХ ст. соціальні норми та цінності переважної більшості прошарків Російської імперії зазнали суттєвих змін. Останні торкнулися й комплексу соціальних регуляторів такого квазістану як селянство. В контексті набуття ним ознак класовості інституціоналізації отримали різнопланові елементи світогляду, які умовно можна поділити на цілерациональні, раціонально цілепокладені та атрактивні. Саме вони окреслили коридори стилів когнітивної поведінки сільського населення.

Господарська, станова та релігійна соціалізація були тими детермінантами, що формували світогляд селянства. В умовах порівняно високого розвитку аграрного капіталізму на Півдні України означена спільність інтенсивно втягувалася в систему товарного виробництва сільськогосподарської продукції. Паралельно з цим процесом куркульство, заможне селянство та середняцтво поступово концентрувало соціальну увагу

саме на господарській соціалізації та інституціоналізації статусу дрібного власника. Елементи підприємницької свідомості, в цьому контексті, виступили тими цілераціональними орієнтирами, на яких концентрувалася увага найбільш прогресивних прошарків сільського населення регіону. Прагматизм, індивідуалізм, господарскість, раціональна вмотивованість, концентрація діяльності на покращенні матеріального добробуту та занурення у повсякденні справи стали рисами, які викликали повагу як у односельців так і представників інших станів.

Абсолютною протилежністю цілераціональних регуляторів поведінки південноукраїнського селянства була атрактивність. Складові останньої формувалися під впливом релігійної соціалізації та ретрансляції державної ідеології. В умовах збереження патримоніальної моделі взаємодії влади та суспільства визначенні чинники являли собою єдине ціле. Вони спрямовувалися на формування у селянства вірнопідданості, а не громадянськості, покірності, а не бунтарства, лояльності, а не патріотизму. Селянство, в тому числі й південноукраїнське, на зламі ХІХ – ХХ ст. розглядалося на більшості рівнів влади не як соціальна опора на селі, й відповідно, як об'єкт патріотичного виховання, а як не грамотний, сповнений забобонів, платник податків та «молодший брат». За таких умов актуалізація патріотичності селянства збоку влади мала імпульсний характер. Вона реалізувалася у вигляді обов'язкових включень щодо здоров'я монаршій родині чи закликах до боротьби із зовнішнім ворогом під час церковних проповідей, наявності імперської символіки в церковно-приходських чи земських школах тощо. При врахуванні ситуативності перебування на селі імперських чиновників, їх заїзного характеру ознайомлення з селянськими справами цілком логічним ставало формування в свідомості переважно більшості сільського населення псевдо патріотизму. Останній, у порівнянні з вище окресленими, цілераціональними регуляторами мав далеко не першочергове значення. Космополітизм, в цьому контексті, був для південноукраїнського селянина рисою взагалі невідомою.

Таким чином, в системі соціальних регуляторів поведінки південноукраїнського селянина періоду ринково-капіталістичної трансформації визначальну роль відігравали цілераціональні норми та цінності. Атрактивним чинникам, в цьому контексті належала другорядна позиція. Патріотизм серед останніх мав викривлений зміст й форму, що цілком відповідало ставленню влади до селянства в існуючій на ой час патримоніальній моделі взаємодії між ними.

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ «ЗАГАЛЬНОЇ СПРАВИ» У ГРОМАДЯНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ

Радчук Я.В.

магістрант кафедри соціальної філософії та управління ЗНУ

У загальному філософському аспекті культура розглядається як надіндивідуальний механізм трансляції життєво важливої інформації від покоління до покоління, де змістом культури стає сукупність способів і цілей людської діяльності та результатів людського буття. Культурну спадщину виражають культурні універсальні норми, цінності, правила, традиції, властивості, які притаманні всім культурам незалежно від географічного місця, історичного часу і соціального устрою суспільства.

Громадянська культура особистості проявляється у прийнятті нею моралі певного суспільного ладу та в почутті своєї відповідальності перед суспільством, дотриманні певних соціальних норм, що ґрунтується на усвідомленні суб'єктом своїх прав і обов'язків, на його громадянських цінностях, почутті відповідальності та моральних уявленнях.

Громадянська культура особистості розвивається в системі духовної культури суспільства. Основним механізмом виникнення і розвитку суспільних форм поведінки є, насамперед, інтеріоризація норм, зразків, вимог, ідеалів та цінностей суспільства. Таким чином, громадянська культура є особливим видом політичної моральності особистості. В процесі соціалізації людина оволодіває духовною складовою політичної культури, що забезпечує діяльність індивіда, спрямовану на реалізацію громадянських цінностей,

Великий просвітник, Монтеск'є стверджував, що ніяка форма правління не потребує виховання практики "політичної чесноти", тому що остання, за його словами, визначається "любов'ю до законів і батьківщині" Ідея про те, що "саме при республіканському правлінні виникає необхідність виховання у владі " зводиться до того, що французький просвітитель наділяє вищою гідністю держави політичну, а не церковну. Тільки справедливий громадський порядок здатний виховати, досконалого громадянина на досвіді "відмови від себе самого" і "постійній перевазі суспільного інтересу".

Концептуальний принцип - "любов до закону й до вітчизни" який в республіканському дусі відсилає нас до конституції й до системи які властиві республіканським інститутам, може бути "прочитана" у націоналістичних поняттях як любов до націй - тобто любов до суспільства. Усі форми "відмови від себе самого" можуть бути однаковими, тому що "постійна перевага суспільного інтересу" є результат вільного вибору індивідів. Однак, якщо республіканське політичне виховання здобуває універсальний характер, то націоналістичне намагається сконструювати інституціональну систему відповідно до моделі однорідного співтовариства. Республіканський патріотизм і націоналізм утворюють той політичний досвід, на основі якого формується нації, та громадянське життя. При цьому, виняткову значимість представляють взаємовідношення й взаємовплив конституції й громадянської культури.

Громадянська культура є найважливішим показником активного громадянства, ініціативної поведінки й практичної цивільної співучасті в суспільних справах. Відповідно до типології Г.Алмонда й С.Верби громадянська культура залежно від типу політичного режиму, при якому вона функціонує: архаїчна, елітарна, представницька й політична культура. Громадянська культура у власному розумінні слова й ставиться до типу активістської культури як культури участі. Головною функцією громадянської культури виступає забезпечення соціальної інтеграції суспільства, єдності дій у досягненні загальної мети цивільного процесу. Тому цивільна культура являється інтегрально організуючою діяльністю громадян складовою громадянського суспільства.

Громадянська культура це не тільки формальна участь громадян у політичній житті, але й, насамперед, уміння впливати на функціонування політичної системи з метою гідного людського життя. Саме така громадянська участь представляється вищим показником ціннісних переваг і інтересів індивідів. Це одне з життєво важливих властивостей демократії політична участь і відповідальність у такій участі повноправних членів співтовариства і є основною складовою громадянської культури.

Громадянська культура не передається винятково шляхом прямого навчання. Одну з найважливіших частин громадянської культури становить набір позицій, що стосуються довіри відповідно до інших людей, - багатошаровий, іноді суперечливий набір, який важко передати за допомогою прямого навчання.

Громадянська культура визначається в першу чергу, громадянськими цінностями, які зумовлюють розвиток суспільних мотивів та патріотизму людини. В основі патріотизму лежить любов до батьківщини, зумовлена громадянськими цінностями, що-забезпечують громадянський розвиток особистості. Суспільна мотивація людини обумовлюється ціннісними орієнтаціями, в основу яких також покладено громадянські цінності.

Соціально-політичні настановлення особистості взаємопов'язані з патріотизмом своїм ефективним змістом, а з суспільними мотивами - ціннісно-нормативним змістом. Коли ціннісні орієнтації індивіда збігаються з громадянськими цінностями, що зумовлюють суспільну мотивацію і патріотизм особистості, тоді зміст соціально-політичних настановлень має відображати готовність індивіда до реалізації громадянських цінностей.

Таким чином, політична активність особистості, з одного боку, ґрунтується на ціннісних орієнтаціях особистості, а з іншого - реалізується завдяки сукупності соціально-політичних настановлень. Забезпечення суспільно-спрямованої мотивації та моральності можливе лише за умов дотримання рівності всіх членів суспільства перед законом. Тому значно актуалізується роль держави у збереженні моральних цінностей суспільства та формуванні патріотизму, відповідальності і політичної свідомості громадян.

Література

1. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура и стабильность демократии. // Полис (Политические исследования). – 1992. – №4. – С. 122-134.
2. Білоконь І. Духовна культура як чинник моральної і громадянської спрямованості // Соціальна психологія – 2008. – №6. – С.59-66.
3. Муляр В.І. До витоків громадянського суспільства: теоретичні моделі Т. Гоббса і Дж. Локка // Культура народів Причорномор'я. – 2002. – №28. – С. 31-35.
4. Парунова Ю.Д. Концепции гражданского общества современной социальной философии // Культура народів Причорномор'я. – 2002. – №43. – С. 281-284.

ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ У ПІДЛІТКІВ

Романенко О.О.

студентка 4 курсу ЗНУ

Наша Батьківщина благає допомоги красномовства, бо так багато її преславних подвигів поминається глибокою мовчанкою.

Феофан Прокопович

В статті я хочу показати вплив школи на формування патріотизму у підлітків України 5-го, 6-го, 7-го та 8-го класів.

В інших країнах система виховання патріотизму заснована на мові, державних символах, національних героях та подіях, аудіо-відео та друкованій продукції, прикладах поведінки керівництва країни, культурі та звичаях народу, а також системі державної пропаганди. В сучасній Україні про державні символи – прапор, герб і гімн – школярам розповідають на уроках літератури, історії та музики. Як сказав з цього приводу Роман Швед, ведучий однієї з радіопрограм на каналі «Культура»: "Ми не можемо зважитися змінити гімн, і надалі хочемо плакати, мовляв, "Ми ще не вмерли". А нам не потрібно роняти сльози. Достатньо просто змінити гімн, і тим самим змінити відношення до України. Можливо, нам слід співати: "Вічно живе Україна, і слава, і воля!", замість "Ще не вмерла...". Особисто мені не подобаються перші слова нашого гімну. Так само, як і молитись словами: "Боже, вислухай благання, нищить недоля наш край..." - це дуже пригноблює, і негативно впливає на рівень розуміння власних національних цінностей наших дітей. Аксіома ідеології успішних націй – дітей треба виховувати на позитивних зразках і прикладах героїв нації. Фахівці у сфері пропаганди пояснюють, що для таких країн як Україна – важливо віднайти свого героя та лідера, бо через тривалу відсутність державності громадяни не мають власної точки зору, і мають проблеми з самоідентифікації. Виховувати повагу до

України, і здоровий патріотизм потрібно лише на добрих прикладах з історії. Негативне відношення скоріше сприятиме зворотній меті.

Для більшої наглядності я проаналізувала останні події, пов'язані з Міжнародним конкурсом знавців української мови імені Петра Яцика.

За новою українською традицією конкурс починається 9 листопада з 2000 року. Засновниками Конкурсу є Ліга українських меценатів та Міністерство освіти і науки України. До 9 листопада вже повинний був бути сформований склад журі, затверджений МОН. Як повідомляє УНІАН: «ХІ Міжнародний конкурс з української мови імені Петра Яцика опинився під загрозою зриву. Міністерство освіти до останнього не видавало наказу про його проведення. Ліга українських меценатів - один з основних організаторів і спонсорів конкурсу - засипала МОН та головного "педагога" Дмитра Табачника листами з проханням не зволікати. Але реакції не було. Тоді написали відкритий лист президентові Януковичу під назвою "Зупинимо антиукраїнський шабаш Табачника". Врешті-решт майже за тиждень до відкриття конкурсу 1 листопада МОН повідомило регіональним управлінням освіти про проведення конкурсу Петра Яцика. Щоправда, цього разу з'явився не наказ Табачника, а лише лист, тобто папір, який має рекомендаційний характер, не обов'язковий для виконання.» Це викликало відмову деяких шкіл від участі. Тому що часу на підготовку учнів до конкурсу, і так обтяжених домашніми завданнями, олімпіадами, підготовчими курсами, вже не вистачало. Ідея започаткування міжнародного конкурсу, який сприяв би піднесенню престижу української мови, особливо серед молоді, належить меценатові з Торонто Петру Яцику. Участь 27 країн світу у цьому конкурсі надзвичайно важлива як вияв солідарності українців. Тому що дитина з української школи, яка бере участь у конкурсі, знає, що в цей час українці Румунії, Австралії, Латвії також змагаються, і українська мова як одна зі світових мов звучить у різних куточках планети.

Вектор формування підліткового патріотизму виходить з сімейних цінностей та батьківського виховання. Денис Богуш стверджує: «Основне населення, переважно середнього і похилого віку, яке має установки та стереотипи радянської пропаганди, що закладалась у дитинстві, є однією з найбільших проблем у формуванні патріотизму сьогодні. Можна сказати, що всі ці люди частково досі патріоти СРСР.» Тобто серед сімейних цінностей більшості школярів на сьогоднішній день, виховання патріотизму до України або відсутнє зовсім, або присутнє лише в початковій стадії.

Процес формування патріотизму сучасних підлітків в великій мірі залежить від якості знання з Історії України, яке надається їм в сучасній школі. В гонитві за світовими стандартами міністр освіти (цитата з інтерв'ю Данило Мокрика з Дмитром Табачником від 12.10.2010) говорить: «Ми хочемо створити посібник для вчителів з двома точками зору.» З точкою зору українського історика та російського, які, як каже Табачник, кожен однаково тяжіють до своєї правди. Виходячи з цього можна припустити, що сучасний школяр прийде до школи із сформованими в родині вподобаннями. Він обере найближчу правду, але не обов'язково істинну, або почує одну з двох

однаково вагомих точок зору з приводу важливих для країни історичних подій. А яку саме обиратиме вчитель. Мінімум це призведе до необхідності створювати два різних примірника з запитаннями на екзамен.

Як зазначає асистент кафедри психіатрії та психотерапії Львівського медичного університету імені Данила Галицького, лікар-психотерапевт, психолог Олег Березюк: «У радянські часи було багато штучних цінностей, особливо для людей, які жили на заході України. Багато що було знецінено, і втратило своє значення. В той самий час діти мають цікавитись справжніми цінностями своєї країни. Вчителі і батьки - відповідальні за визначення у дитини пріоритетів і акцентів. Бути патріотом – це означає просто любити свою Батьківщину. Патріотизм – це глибокі емоційні переживання, які базуються на знаннях».

Вищенаписане, як мені здається, впливає на розвинення "проросійського" мислення на школярів нашого міста. Серед населення Запоріжжя часто можна побачити людей, що прагнуть або вимагають об'єднання "Слав'янських народів". Винні в цьому не тільки люди, але й недосконала політика держави, що спирається на хибні цілі і цінності, забуваючи про зберігання традицій, які мають стати фундаментом для відбудови національних надбань. І важливою ланкою для цього є захист сімейних цінностей, що є носієм національних цінностей - культури, звичаїв, і норм поведінки.

Свідоме формування української політичної нації почалось у ХХІ столітті в 2004 році, під час Виборів президента України. В той час на майдан люди вийшли не як натовп, а як нація. Прибравши політичний аспект легко побачити, що це був прояв патріотизму. Бо якщо 1991 року Радянський Союз розколовся лише у головах людей, то тепер він зруйнувався в серцях громадян України. З останніх подій видно, що шкільна реформа створюється в напрямку вигідному Росії. Міністр освіти впроваджує замість існуючої історії України нову, вигідну нашим сусідам. До таких дій можна віднести викреслювання з підручника для п'ятого класу історію помаранчевих подій, битву під Крутами, факт союзництва СРСР з нацистською Німеччиною, боротьбу УПА з нацистами та портрет Героя України Романа Шухевича, Голодомор як геноцид нації, масштабну повоєнну русифікацію українських шкіл у 50-х роках, масові репресії українців у 30-80-ті роки, вбивчу більшовицьку колективізацію та атеїстичну чуму ХХ століття. Проявом поваги з боку Росії було б "невтручання" в сучасну історію України. Як показала практика, нелюбов до Російської сторони серед україномовного населення України викликано не фактами скоєння тих чи інших дій. Доказом цього є цілком нормальне відношення до сучасної Німеччини.

Не менш важливими факторами, що призводять до відмови школярами від рідної мови є: зменшення прохідного балу з української мови під час вступу, скасування іспитів з української мови, переведення на навчання іноземців з державної української мови на російську. Це логічно призводить до того, що школярі відмовляються від вивчення української мови, і використання її в побуті, на користь російській. Викликано це їх розумінням,

що поглиблені знання української мови не є обов'язковими. Не менш важливим негативним фактором розвитку патріотизму є неправильне розуміння його формування. «Варто знати, що ніхто не народжується патріотом України. Патріота треба виховати», – переконаний Роман Швед[4].

Поки створюється національна система виховання патріотизму в Україні, ціле покоління уже вчиться на прикладах своїх родичів, які вирішують свої питання хабарами в різних державних органах, школах, лікарнях, судах, переймають моделі поведінки політиків зі ЗМІ. Важливо зрозуміти психологічні чинники позитивного сприйняття своєї держави: бажання жити в цій країні, бажання народжувати та виховувати тут дітей та проєкція свого майбутнього професійного розвитку на Україну, щоб в наших підлітків складалося бажання власноруч сприятливо впливати на розвиток та подальше суверенне становлення Батьківщини.

Денис Богуш: «Патріотизм складається з почуття кровного зв'язку між людьми, природної прихильності та любові до рідної землі, рідної мови та культури. Патріотизм є потужним фактором об'єднання та розвитку суспільства. В ньому закріплюється та переказується від покоління до покоління відчуття відданості своїй Батьківщині, ідея боргу перед своїм народом, прагнення всіма силами сприяти його щастю та розквіту, готовність захищати Батьківщину від зазіхань ззовні. Виховання патріотично налаштованого покоління – є національним інтересом і елементом національної безпеки.»

Патріотизм, то є почуття, що дають велику цінність людині: можливість любити свою країну, можливість оберігати свою країну та підтримувати її, можливість активно приймати участь житті української громади.

Тому, на мою думку, саме на це й повинні бути налаштовані навчальні програми в освітніх закладах.

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

Романець А.Ю.

студентка 2 курсу ЗНУ

Проблемним для сучасного українського суспільства є те, що у ньому існують покоління, котрі більшу частину свого життя провели зовсім у іншій країні. В тій країні, у якій не було необхідності побудови громадянського суспільства, формування єдиної громадянської позиції, тому що ідеологія, сам державний та політичний устрій цього не передбачали.

Але дев'ятнадцять років назад все змінилося. З того часу на кожного повнолітнього громадянина покладена відповідальність, починаючи із власних вчинків і закінчуючи макросередовищем свого існування.

Щоб створити громадянську культуру в Україні необхідно усвідомити декілька важливих моментів, частина яких має набути всезагального значення, закріпитися на державному рівні, так би мовити стати основними принципами «нової політики», курс якої спрямований на створення громадянського суспільства.

Головне зрозуміти, що свідомість людини вже ніяк не переробити під власний лад, тому необхідно зробити акцент на вихованні молодих, тих, кого прийнято вважати «новим поколінням». Виховання починається пліч-о-пліч із процесом засвоєння індивідом соціального досвіду, цінностей, норм, установ, властивих суспільству, соціальних груп, до яких він належить [1]. Це період дошкільного та шкільного віку. Отже, дане підкреслює важливість інституту сім'ї та освітніх закладів, ці агенти соціалізації впливають на культуру особистості, розуміння нею загальнолюдських цінностей, закладають основу світогляду. Сьогоднішній стан політичної культури в Україні доволі хиткий, він потребує певних змін, котрі допоможуть суспільству зрозуміти важливість власної позиції, активізувати молодь, котра є творцем майбутнього. Для цього освіта має пройти шлях гуманітаризації [2]. Важливо створити систему заходів, спрямованих на розвиток культурних цінностей, які стануть пріоритетами життєдіяльності особистості, на основі котрих буде відбуватися розвиток громадянина, процес становлення його, як члена суспільства.

Інший аспект формування громадянської культури України стосується як держави, так і суспільства. Необхідно виділити такі два важливі моменти, як громадянське та національне виховання. Вони займають ключові позиції у становленні політичної культури. Національне виховання - це виховання підростаючих поколінь у дусі українського виховного ідеалу на багатовікових традиціях, котрі уособлюють вищі зразки виховної мудрості українського народу [3]. Це формування здібності переконано та відповідально усвідомлювати свої права і обов'язки, керуючись цим, діяти на користь суспільства. Все це сприяє утворенню такої риси суспільного характеру як громадянськість, інтегративної якості особистості, що дозволяє людині відчувати себе юридично, соціально, політично дієспроможною.

Узагальнюючи вище сказане, хочеться ще раз виділити головні особливості процесу створення громадянської культури, а саме: родина та школа мають дати зрозуміти маленькому громадянину те, що у світі немає випадковостей, і що кожен наш вчинок несе за собою певну якісну зміну. Виховання патріотичного духу у молоді також є важливим фактором, тому що він не дозволить їти усупереч загальнолюдським та загальноукраїнським цінностям. Саме це допоможе об'єднатися населенню навколо однієї ідеї, ідеї створення реального громадянського суспільства в Україні, що сприятиме зосередженню уваги на політичному вихованні, національних традиціях. Це дасть можливість громадянину зрозуміти свою справжню значимість для суспільства, об'єктивно оцінювати суспільні явища з загальнолюдських та класових позицій, відстоювати та пропагувати власні політичні переконання, досягати єдності політичної свідомості та дії, слова й справи, підвищить

рівень розвитку, цікавість до оточуючого, людей, суспільства та і держави в цілому. І все запропоноване є дійсною запорукою формування української громадянської культури, цілісної, ідентичної, могутньої та особливої.

Література

1. Селиванов В.С. Основы общей педагогики: Теория и методика воспитания. - М, 2002. - С. 16.
2. Державна національна програма "Освіта" ("УкраїнаXXІ століття")//Освіта. - 1993. - №44-46. - С. 2.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. - К., 1997. - С. 229-230

ТРАДИЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІЕТАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

Ротарева І.В.

аспірантка кафедри соціології ЗНУ

Робота присвячена одній з актуальних проблем розвитку сучасного українського суспільства і людства в цілому, а саме духовній цілісності суспільних відносин, що є детермінантою розвитку людства. У цьому питанні важливе місце займає духовно збагачений ресурс цілісності суспільних відносин в життєдіяльності суспільства – соціетальний капітал.

Методологічну основу вивчення соціетального капіталу складає комплекс методологічних підходів, зокрема, діалектичний підхід, який досліджує закономірності розвитку соціетального капіталу, його вплив на життя суспільства, діалектичну взаємодію процесів організації та самоорганізації, стабілізації та дестабілізації як суттєвих протиріч розвитку суспільства. Діалектичний підхід ґрунтується на принципах сходження від абстрактного до конкретного – у розробці практично орієнтованої теорії соціетального капіталу; єдності логічного та історичного – в побудові ретроспективної картини вивчення соціетального капіталу; загального взаємозв'язку – в дослідженні соціетального капіталу з іншими видами капіталу, в процесах організації та самоорганізації, стабілізації та дестабілізації; розвитку – в дослідженні соціетального капіталу в процесі поступових соціальних змін та перетворень. Системний підхід досліджує соціетальний капітал, як складну, цілісну систему, у взаємозв'язку з оточуючим середовищем. Діяльнісний підхід визначає специфіку суб'єкт-суб'єкт-об'єктної взаємодії соціетального капіталу та інших ресурсів в цілепокладанні прогресивного розвитку України, цілісності процесів соціокультурної поведінки. Герменевтичний підхід здійснюється у визначенні сутності різних теоретичних концептів понять «соціетальний капітал» у наукових парадигмах, які постають у соціально-філософському дослідженні як тексти і джерельна база та інтерпретуються в системному

дослідженні соціетального капіталу. Синергетичний підхід визначає дослідження соціетального капіталу в процесах самоорганізації як детермінанти розвитку суспільства, що знаходиться в умовах нелінійності, невизначеності, нерівноважності, багатофакторності соціального розвитку.

Дослідження соціетального капіталу ґрунтується також на принципах історизму – соціетальний капітал аналізується в єдності історичного розвитку; об'єктивності – постає як об'єктивний процес соціального розвитку; цілісності – є важливим процесом в єдиному потоці розвитку світу; людиноцентризму – в людиновимірності дослідження перетворень суспільства та соціального розвитку; гуманізму – в гармонізації суспільних відносин, з позиції незаперечної цінності життя людини.

З'ясуємо концептуальні аспекти соціетального капіталу людського розвитку.

Так, системна цілісність спільнот та суспільства знаходилась у центрі уваги Т. Парсонса, який досліджував феномен «соціетальної спільноти» [12,62]. В цій концепції важливим є її аксіологічний характер, тобто основою формування і функціонування єдиної системи є цінності, нормативні зразки, як умови існування соціетальної спільноти.

Соціально-психологічний підхід впроваджує О.А. Донченко, яка визначає поняття «соціетальне» у інтерпретативній моделі феномену соціетальної психіки [7, 34]. В даному дослідженні поняття «соціетальне» виступає в якості характеристики суспільства як цілісності.

Психокультурний аспект «соціетального» розвиває у своєму аналізі Л.Ю. Логунова, яка до колективного рівня соціальної пам'яті відносить соціетальний рівень (людство, цивілізація) [19]. У цій концепції «соціетальне» розкривається як здатність до об'єднання людства на основі створення єдиного образу світу у свідомості людей.

Вирішення проблеми соціетального як того, що об'єднує людство, надає О.Ф. Русакова у комунікативній концепції [20]. Дослідник розглядає соціетальний капітал як характеристику комунікативного простору. Вона визначає телеологічну орієнтацію соціетального капіталу у «благі» довіри, взаєморозумінні, вільного та мирного погодження претензій і вимог.

Отже, соціетальний капітал є ресурсом цілісності суспільних відносин в життєдіяльності суспільства. Він є духовно збагаченим ресурсом цілісності суспільних відносин життєдіяльності суспільства. Соціетальний капітал виступає діяльністю суспільства з самовідтворення, самонакопичення, конвертації ресурсного потенціалу як загальної мети.

Звідси, соціетальний капітал – це духовно збагачений ресурс відтворення та формування цілісності суспільних відносин, який має здатність до самовідтворення, самонакопичення, конвертації з іншими ресурсами та здійснення у життєдіяльності суспільства.

Виділимо традиції у вивченні соціетального капіталу людського розвитку.

Для досягнення даної мети, було розглянуто ідеї цілісності суспільних відносин у джерелах індійської мудрості - Упанішадах [2, 89-90] та Рігведе

[2, 72-73]. Проаналізована концепція Конфуція про Шлях як втілення моральної поведінки і заснованого на моралі соціального порядку. «Шлях» є втіленням цілісності, закономірності, таїнства життя, є всесвітнім принципом творіння, який відображає постійний рух, вічну дію, неповторність існування в його змінах і проявах.

В античній філософії проблема соціетальності, як цілісності виникає передусім у формі питання про цілісність світу та його єдність, але світ обмежений античною культурою – ойкуменом, за межами якої існує варварський світ. Платон стояв на позиції пріоритету цілого над частинами [2, 380]. Дослідник античної філософії П. Адо, [1, 9;14;16], що системність давньогрецької філософії пов'язана з визначенням філософії як способу життя. Дослідник античної філософії доречно вказує, що системність давньогрецької філософії пов'язана з визначенням філософії як способу життя, тому цей етап можна визначити як протрепичний.

Філософи-атомісти представляють субстанційний підхід дослідження соціетального, і вважають атом частиною цілого.

Діоген досліджував ціннісну основу суспільних відносин і поклав початок традиції критичної аксіології у дослідженні суспільних відносин [14, 67].

Арістотель розрізняє такі поняття як сума частин і ціле. На його думку, частини і ціле пов'язує не цілісність, а підлеглість, яка визначена ентелехією, тобто Богом [2, 262-264].

Теологічного підходу щодо соціетальності як єдності у вірі в Бога дотримується А. Аврелій [2, 602]. Святий Августин осмислює єдність обраних. Мова йдеться про природну єдність і причастя, як кровну єдність віруючих в Бога та церкву людей.

В концепції Н. Кузанського [3, 69] спостерігаємо перехід від церковної теології до світської. Уявлення про Всесвіт в даній концепції свідчать про розробку Кузанським натурфілософського підходу у дослідженні цілісності суспільних відносин.

На думку, Ж.-Ж. Руссо [3, 560-567] суспільна єдність пов'язана з розвитком людства як правових відносин заради справедливості, центр соціетальності є державоцентризм у відносинах людина-людство. Має продовження аксеологічний підхід із зміщенням до нормативно-правового, номотетичного підходу.

З точки зору І.Канта [9, 12-13], громадянське суспільство не досягається індивідуально, а лише спільнотою.

Г.В.Ф. Гегель розрізняє відносини частини і цілого як безпосередності і поверхні від категорії цілісності (тотальності) – конкретної тотожності, яке досягає завершеності шляхом самовизначення на основі внутрішньої цілі [6, 78].

Традицію правової держави як детермінанти прогресивного розвитку продовжує В.Ф. Шеллінг [15, 455-456].

Продовжували ідею прогресу, І.Г. Фіхте [13, 57], Ш.Фур'є [6, 368-372], А. Шопенгауер [16, 82-83], Р.Оуен [6, 382-399].

Протилежною до прогресивного підходу розвитку суспільства як лінійного процесу була цивілізаційна концепція, яка запропонувала циклічний характер розвитку.

Так, М.Я. Данілевський [18], розбудовував ідею політичного об'єднання на основі етнічної, культурної і мовної спільності слов'янських народів.

Важливе значення для подальшого розвитку теорії соціетального капіталу має концепція загальної справи М.Ф. Фьодорова [22].

Органістична теорія мала свій розвиток у роботах В.І. Вернадського. Вчений вважав, що «все людство, разом взяте, представляє жалюгідну масу речовини планети. Могутність його пов'язана не з його матерією, а з його мозком, з його розумом і спрямованою цим розумом його працею» [5, 503-512].

Особливе значення для соціетального капіталу має концепція К. Ясперса [17, 32-50], який визначив існування єдиної логіки розвитку моделі «Світової історії». Всезагальне здійснюється у розвитку людини як одиничного, особливе значення результату діяльності якої стає загальним для людства і в розвитку історії людства визначає часово-просторові характеристики цього процесу.

Цивілізаційна логіка розвитку людства обґрунтована у концепції А. Тойнбі [21], як послідовна зміна та боротьба цивілізацій, які мають свої надломи, в результаті яких формується універсальна держава та вселенська церква, їх протистояння одна одній. Лише поява лідерів, які відстоюють суспільні цінності, призводить до дійсних відповідей на виклики цивілізації.

Таким чином, можна виділити такі традиції у вивченні соціетального капіталу людського розвитку.

Ойкуменічна традиція, в рамках якої латентно соціетальний капітал розглядається як ресурс який визначає цілісність суспільних відносин на історично та географічно обумовленій території у протистоянні «ми-варвари». Про актуальність проблеми соціетального капіталу свідчить домінування в такому людському об'єднанні ідеї наслідування та прочитання старшого покоління, його життєвого досвіду, ідеї навчання та любові до мудрості. Актуальними є питання про вибір способу життя, сенсу приналежності до людської спільноти, осмислення її єдності, усвідомлення своєї частковості по відношенню до неї як цілого. Ця традиція має продовження у концепції глобалізації як домінування цінностей західного світу.

Теологічна традиція, відповідно до якої, соціетальність людської спільноти існує не тільки завдяки певному кровному спорідненню і природній схожості її членів, а й вірі у Бога, у надособистісні духовні сили. Ідеї об'єднання передбачають життя заради, або для іншого, пожертвування собою заради іншого, надлюдського. Боже одкровення досягне не всім, але всі повинні дізнатися про мету людського існування, сформовану в божому одкровенні. Ідея диференціації людської спільноти передбачає розділ людського життя на Град Божий і Град Земний. Інституційний характер

церковної організації призводив до напруженого протистояння релігійних конфесій. Теологічна традиція має лінійний низходящий характер у християнстві та циклічний характер у буддизмі.

Поява прогресивної традиції у вивченні соціетального капіталу обумовлена розвитком механіки, природознавства, розповсюдженням експериментального методу та методу синтезу. Домінуюча тенденція – ідея безмежного, але поступового прогресу правової держави. Соціетальними критеріями прогресу є: всезагальне громадянське суспільство, правовий устрій, створення робочих рухів, об'єднань, асоціацій, єдиної системи цінностей, самовизначення на основі внутрішньої цілі, вдосконалення, моральні переконання, наука і техніка, влаштування відносин, свобода, злагоджена праця і виробництво, вивчення законів природи, мистецтво, героїзм. Похідною ідеєю є віра у всезагальне надлюдство, як агрегацію душ.

Цивілізаційна, або циклічна традиція в дослідженні соціетального капіталу будується на ідеї відмови від існування всесвітньої історії. В питанні розвитку переважає циклічність і відродження старих форм існування та світосприйняття. Провідними є тенденції щодо утворення загальної культурної форми, загальнопланетарного світогляду, всезагальної родини, братерство, однодумство.

Синергетична традиція вивчення соціетального капіталу передбачає, що не один живий організм на землі не знаходиться у вільному стані, а представляє собою елемент матеріально-енергетичної структури світу. Таке переконання підсилюють здобутки та наслідки науково-технічної еволюції. Представники даної традиції фіксують потребу в новому суспільному утворенні, яке б поєднало суспільні мережі і суспільні інституції. Провідною тенденцією є формування у кожній країні переконання, що саме від неї залежить майбутнє розвитку людства.

Таким чином, використання можливостей соціетального капіталу може забезпечити стійкий національний розвиток кожної країни, високий рівень міжнародних відносин, міжнародної безпеки, відносини довіри між керівниками і підлеглими, партнерами по бізнесу, довіру до представників політичної еліти, прогнозування та проектування людського розвитку, засновану на альтруїзмі та патріотизмі модель поведінки членів суспільства.

Таким чином, патріотизм є моральним і політичним принципом, соціальним почуттям, змістом якого є любов до Батьківщини, відданість їй, гордість за її минуле і теперішнє, прагнення захищати її інтереси [10, 89].

Патріотизм передбачає гордість за матеріали і духовні досягнення свого народу, своєї Батьківщини, бажання збереження її характерних особливостей, її культурного надбання і зіставлення себе з іншими членами свого народу, постійна готовність підкоряти свої особисті інтереси інтересам загалу, захищати інтереси своєї громади, народу в цілому.

У формуванні такого відчуття велику роль грає патріотичне виховання. Патріотичне виховання є планомірною виховною діяльністю спрямованою на формування почуття патріотизму, тобто позитивного відношення до Батьківщини та до представників спільної культури або країни. Таке

виховання включає: розвиток любові до Батьківщини, національної свідомості і гідності; дбайливе ставлення до рідної мови, культури, традицій; відповідальність за природу рідної країни; потребу зробити свій внесок у долю Батьківщини; інтерес до міжнародного спілкування; прагнення праці на благо рідної країни, її народу.

Соціетальний капітал як духовно збагачений капітал, спрямований на формування цілісності суспільних відносин має велике значення у розробці концепції патріотичного виховання. Соціетальний капітал впливає на розвиток національної ідеї, національної культури, рідної мови, шанування історії народу. Соціетальний капітал має велике значення у самовизначенні і самоідентифікації громадян. Капітал цілісності суспільних відносин сприяє професійній діяльності по економічному, науковому, культурному зростанню Батьківщини.

СМЫСЛ И ЗНАЧЕНИЕ ПАТРИОТИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

*Сербинова М.Е.
студентка 4 курса ЗНУ*

Патриотическое воспитание как доминанта формирования личности предусматривает, прежде всего, знание истории своей страны, понимание ее традиций и особенностей, активное участие в современных преобразовательных процессах общества. Будучи сложным явлением общественного сознания, патриотизм вобрал систему ценностей, ориентированных на родную землю.

В современной Украине тема патриотизма стала одной из самых дискуссионных. Украинский патриотизм – моральная категория, которая имеет глубокие исторические корни и отображает жертвенную любовь людей к своей отчизне, к своему народу, готовность в процессе самоотверженной и настойчивой деятельности развивать и укреплять свою страну.

Объектом данного исследования являются ценности студенческой молодежи, предметом выступают смысл и значение патриотических ценностей студенчества.

Содержание патриотизма имеет сложную и многоуровневую структуру, отображает различные аспекты, связанные с духовно-моральным состоянием индивида [1].

Тематика патриотических ценностей молодежи освещена в работах Коваль А.В., Ивашковского В.В., Олейник Ю.В., Руденко В.И., Степиной Е.Г. и других.

Ценности мы определяем как социально одобряемые и разделяемые большинством людей представления о том, что такое добро, справедливость, патриотизм и так далее.

Смысл – сущность любого феномена, которая не совпадает с ним самим и связывает его с более широким контекстом реальности. Смысл понимается нами как такая сущность, которая может только пониматься и никогда не может быть представлена в специальных, моделирующих и понятийно фиксирующих ее знаниях.

Под значением подразумевается ассоциативная связь между знаком и предметом обозначения. Смысл, в отличие от значения, следует искать лишь в субъективно определённой реальности. Значение представляет собой социальное измерение смысла, значение чего-либо есть его роль в мире людей.

Ценности можно определить как концентрации смысла, кристаллизующиеся в типичных ситуациях, с которыми сталкиваются человек и общество. Известно, что слово в различных контекстах легко меняет смысл. Ценность же, напротив, стремится быть неподвижным и неизменным элементом, который пытается сохранить устойчивость при любых изменениях смысла.

Категория смысла выражает укорененность индивидуального сознания в бытии человека, а категория значения – подключенность этого сознания к сознанию общественному, к культуре. Иными словами, смысл – глубинное духовное индивидуализированное значение, значение – социализированный, общественно значимый, смысл.

Ценности имеют для человека большой личностный смысл и значение, они являются тем базисом, с которым человек соотносит, реферирует свои отношения с другими людьми, со всем обществом и даже с самим собой.

Патриотические ценности определяются как качество личности, отражающее ее стремление к осознанию нравственных норм на уровне общечеловеческих ценностей, проявляющееся в нравственной деятельности.

Целью патриотического воспитания студенческой молодежи является формирование и развитие у студентов патриотизма как одной из высших социальных ценностей. Патриотизм относится к разряду общечеловеческих идеологических ценностей.

У современной студенческой молодежи наблюдается тенденция к переориентации на индивидуальные ценности. Подавляющее большинство молодежи на первый план выносит материальные ценности, ценности исключительно личного благополучия, ценности в перспективной темпоральности, которые имеют значение лишь в настоящем времени и лишь для них самих, ценности ближайшей перспективы. Следует заметить, что студенчество акцентирует внимание на таких качествах личности как уверенность в себе, целеустремленность, жизнерадостность, рационализм, самоактуализация, отодвигая на второй план такие качества, как патриотизм, толерантность и тому подобные.

Таким образом, смысл патриотических ценностей студенчества можно определить как их сущность, как их роль и место в сознании и бытии студентов, как то, на каком месте в иерархии ценностей студенчества они

находяться. Под смыслом мы понимаем то, каким содержанием наполняют эти ценности студенты.

Значение ценностей патриотизма студенческой молодежи мы видим в том, насколько эти ценности признаются и поддерживаются в студенческой субкультуре, насколько патриотические ценности важны, обладают социальной значимостью для данной социальной группы. То есть, значение патриотических ценностей – это социальное измерение их смысла, их сущности в мире студенчества.

Литература

1. Гонеева В.В. Патриотизм и нравственность // Социально-гуманитарные знания. – М., 2002. – №3. – С. 178-187.
2. Лосев А.Ф. Миф. Число. Сущность. – М.: Мысль, – 1994. – 919 с.
3. Фреге Г. О смысле и значении. – 1892 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.philosophy.ru/>.

ПСИХОДИДАКТИЧНА РЕЦЕПЦІЯ ІСТОРІЇ ТА НАЦІОНАЛЬНА САМОСВІДОМІСТЬ У ТВОРАХ РОМАНА ФЕДОРІВА

Сирця С.О.

Аспірант ЗНУ, голова Наукового товариства студентів та аспірантів ЗНУ

Гей, люди, ми вічно сутні на цій землі. Нам її любити, Засівати добром. І нам її боронити. Чи почують?

Р.Федорів

Людина перебуває в історичному, і історичне перебуває у людині. Між людиною і «історичним» існує таке глибоке, таке таємниче зрощення, така конкретна взаємність, що розрив їх неможливий.

М.Бердяєв

Минуле: вічне повернення – вічне тривання. Минуле, історія відіграють важливу роль у вихованні та збереженні національної самосвідомості. Людина – історична істота.

Роману Федоріву, відомому українському письменнику, автору історичних романів «Єрусалим на горах», «Палиця для прокажених», «Отчий світильник» боліло трагічне минуле, драматичне сучасне і зовсім невизначене майбутнє України. Твори письменника позначені масштабністю поставлених проблем і глибоким їх тлумаченням та розв'язанням. Р.Федорів чітко бачив причини наших негод – усі вони є безпосереднім породженням жадливої

руйнації основи основ нашого буття: національних традицій, моральних устоїв, культурних і мовних надбань.

Головною темою його творів є людська доля в її динамічному, поступальному русі на тлі суспільства, свого народу, історія духовного сходження людини, пов'язана з навколишнім світом тисячами ниток і кровоносних судин, однак особливо гостро постає на сторінках його творів саме мотив манкуртизму.

У психоаналітичному ракурсі історія сприймається як сфера несвідомого, що захоує в собі травматичні моменти. Переповідання такої історії є, так би мовити, драматичною акцією. Занурення в жах перед історією, отримання «культурного шоку» – це своєрідне заглиблення, яке спочатку здійснює письменник, а слід за ним в процесі сприйняття історичного твору і сам читач.

Проза автора являє собою несподіване зближення віддалених історичних часів і гострих моральних альтернатив та імперативів. Наприклад, в повісті «Турецький міст» цей мотив можна простежити в образі Юрася Хмельницького, якого за відступництво карають так, як це велить фольклорна традиція: його череп не приймає земля. Саме ця повість за словами автора «найбільш не сподобався журналові «Комуніст України», тому критика вимагала викреслити «Юрася», мовляв нема потреби загострювати увагу радянського читача до моральних проблем людей XVII століття.

Світоглядну позицію Р.Федоріва на події 1939-1945 років у Галичині розкрито в історико-філософському романі «Єрусалим на горах». Це книга болючих роздумів про минуле рідного краю, про скалічені людські долі, з яких складається гірка історія нашого стражденного українського народу, це книга – «реквієм, пошук, поклик, подзвін до наших душ. Можливості химерної прози, прийоми художньої умовності надали змогу письменникові вільно пов'язувати різнопланові події, легко суміщати часопросторові площини.

Повість «Турецький міст» – проза дидактична, з кардинальним розподілом тонів, але це тому, що сам автор будує свою повість на притчевій основі. Цікавою в ній є колізія, пов'язана з постатями гетьмана Юрася та поета Якіма Добровича, якому Богдан Хмельницький заповів «бути сумлінням, голосом поспільства» біля його сина, говорити молодому гетьманові правду й стерегти від спокус. Опозиція «влада – митець» у Р.Федоріва – це опозиція суєтного й вічного. Моральне панування поета завершується в повісті трагічно: слабкий (Юрій) убиває сильного (Якіма Добровича), але перемагає все ж не він.

Р.Федорів чітко усвідомлював мету національної політики, наукового керівництва національними відносинами, що зводяться до намагання не ускладнювати в негативному плані національну психологію. Зріла національна психологія являє собою «відкрити» систему. Це не лише потреба в задоволенні інтересів своєї нації, але й розуміння інтересів інших етносів, а

в подальшому і дії, скеровані на задоволення інтересів інших націй. Зріла психологія нації, на його думку, є її інтегруючим фактором.

Складається враження, що автор вкладає у своїх героїв почуття туги за автентичністю і підтвердженням власної людської, національної ідентичності, ототожнюючи себе з достеменними героями національної історії, свій час із першочерговим.

Творчість Р.Федоріва – це своєрідна українська космогонія, яка склала великий корпус субтекстів – від літературних творів, публіцистики до приватного листування; і всіх їх, розділених ідеологічно, пронизує, організовує і об'єднує націєохоронний код, навіть байдужих до національного в інших культурах.

Можна стверджувати, що Р.Федорів приходив до розуміння історичної пам'яті через її актуалізацію у письмі – через книжність, яка в його творчості набула світоглядного статусу і найпромовистіше відображається в масках книжників, літописців, ченців, які студіюють книжну мудрість. В «Отчому світильнику» такими персонажами є печатник Остафій, співець Іван Русин, вчитель Клим Добротвор, а в романі «Чудо святого Георгія о Зміє» – Клим'ята Тисьменчан.

Таким чином, Р.Федорів самостійно творить власну модель патріотичного виховання, спрямовану в освітній процес в цілому та процес виховання батьками своїх дітей, зокрема. Однак письменник чітко усвідомлює, що патріотичне виховання – це цілеспрямована система, яка повинна мати власну ідеологію та ґрунтуватися на історичній справедливості, правді Р.Федоріва, напевно, можна вважати прихильником народної педагогіки, яка є важливою віхою на шляху виховання особистості та ґрунтується на досвіді попередніх поколінь.

ЖИТТЄУСТРІЙ НАРОДУ І ПАТРІОТИЗМ ГРОМАДЯН СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Скворець В.О.

к.філос.н., докторант кафедри соціальної філософії та управління ЗНУ

Сучасний український соціум переживає світоглядну кризу, яка проявляється у руйнуванні традиційних цінностей та стихійному утвердженні нових, відсутності загальновизнаного суспільного ідеалу та незавершеності процесу національної самоідентифікації. Світоглядна криза є підґрунтям системної кризи, яка два останні десятиліття потрясає наше суспільство. Весь цей період правлячий клас прагне переконати співвітчизників, що Україна «рухається в Європу», відбувається процес «євроінтеграції» України до Євросоюзу, але реальні зміни життєустрою народу засвідчують, що за низкою життєво важливих показників наше країна наблизилася не до Європи, а до рівня Африки. В результаті неоліберальних

реформ 90-х рр. ХХ століття Україна не лише перейшла з розряду країн «другого світу» до розряду країн «третього світу», а й перетворилася на країну масової бідності. В. Кремень зазначає: «Важлива проблема, перед якою опинилася сучасна людина, – руйнування основ, на яких стояли звичні для багатьох поколінь опори життєвлаштування. ... Сьогодні цей аспект набуває особливої значущості, оскільки світові реалії кидають виклик національній, соціокультурній, державно-політичній самобутності як окремо взятого народу, так і окремого індивіда» [5, 24-25]. В умовах сучасної України посилюється актуальність осмислення взаємозв'язку патріотизму громадян з життєустроєм народу як важливого чинника подолання світоглядної кризи.

Мета статті – виявлення зв'язку патріотизму громадян із життєустроєм народу.

М.А. Лепський, розкриваючи сутність поняття «патріотизм», констатує: «Патріотизм – є системоутворюючим поняттям національної свідомості народу, яка відображається у любові до України, надії та віри у найкраще майбутнє суспільства, знання історії та надбань народу, гордості та відданості своїй Батьківщині, в готовності до практичної діяльності заради України. ...

Родовими ознаками поняття «патріотизму» є відображення:

1. Любові до України, що підкреслює позитивний життєстверджуючий характер відносин людини – суспільство, громадянин – держава, особистість – соціум. ...

2. Віри і надії у найкраще майбутнє, які спрямовують розвиток України, формують соціальний капітал перетворень навіть в умовах кризи, є об'єднуючими ланками виживання та розвитку суспільства.

3. Знання історії та надбань народу є базою для подальшого розвитку у збереженні традицій та духовності як позачасового виміру життя українського народу, матеріальних та духовних здобутків попередніх поколінь.

4. Гордості та відданості своїй Батьківщині, як самобутності, самореалізації, створення суб'єктності України, як дієвого актора світового розвитку.

5. Практичний аспект стверджує як готовність, так і власне практичну діяльність заради України» [7, 191].

Суспільний поступ українського народу, піднесення нашої держави неможливі без опори на цивілізаційне підґрунтя народу. Н.Ф. Власова зазначає, що спроби України самоідентифікуватися в сучасному глобалізованому світі і побудувати нову модель української державності, спираючись на могутній культурно-цивілізаційний фундамент, змушують сьогодні звернутися до теми патріотизму [1, 45]. Основною функцією патріотизму в умовах сучасного міжкультурного діалогу виступає функція ідентифікації, яка полягає в гармонізації інтересів людини з інтересами різних соціальних спільнот, що забезпечують її самозбереження, захищають її базові інтереси, сприяючи реалізації потреб у самоствердженні, розвитку і

самовираженні. Патріотична ідентифікація уможлиблюється завдяки груповій солідарності, що формується на засадах етнічної і політичної єдності, включає колективний (усвідомлення нацією своєї цілісності і тотожності) і індивідуальний (усвідомлення індивідами своєї приналежності до нації) рівні. Структура патріотичної ідентифікації визначається такими підсистемами, як картина соціального простору і часу, образу «ми» і уявлень про стосунки з «вони» [4, 178-179].

М. Лепський визначив роль патріотичного виховання, яке є «однією з важливих цілей формування національної, правової, військово-патріотичної, політичної, економічної, екологічної, етико-моральної, соціокультурної, естетичної, трудової та сімейної свідомості. Всього того, що визначає духовний український уклад життя народу, як суб'єкту світової цивілізації, який своєю життєдіяльністю робить внесок у світову культуру, у формування загальнолюдських цінностей» [7, 192]. Отже, патріотичне виховання пов'язане з формуванням «духовного українського укладу життя народу», який споріднений з поняттям «життеустрій українського народу».

На нашу думку, життеустрій – це система забезпечення нормальних умов життя, яка є результатом життєдіяльності людей і відображена сукупністю факторів, серед яких визначальними є: 1) цілеспрямована суспільна діяльність особистостей; 2) взаємодія соціальних суб'єктів у процесі реалізації своїх потреб та інтересів; 3) нагромадження соціального досвіду і соціальних цінностей; 4) формування суспільних відносин і соціального капіталу; 5) забезпечення соціальної безпеки життєдіяльності з допомогою соціальних норм та інших засобів; 6) реалізація різноманітних проектів з використанням різних ресурсів; 7) забезпечення умов для реалізації процесу суспільного відтворення.

Явище життеустрою являє «систему забезпечення нормальних умов життя», а системоутворюючим фактором життеустрою кожного соціального суб'єкта є процес суспільного відтворення. Отже, сутність життеустрою є суспільне відтворення. Форма життеустрою детермінується відтворювальними процесами, які є складовими процесу суспільного відтворення. До них відносяться наступні формоутворюючі процеси, які надають життеустрою властивості системної цілісності: 1) відтворення людини; 2) відтворення виробництва і споживання; 3) відтворення виробничих відносин і відповідної соціальної структури; 4) відтворення політичної системи суспільства; 5) відтворення техносфери соціуму; 6) відтворення соціокультурної сфери соціуму; 7) відтворення способу життя.

Стан життеустрою сучасного українського соціуму відображає домінування негативних тенденцій його розвитку. Відтворення людини: демографічна ситуація характеризується європейською народжуваністю і африканською смертністю, що привело до скорочення населення з 52,2 млн. осіб у 1992 р. до 46,0 млн. осіб у 2009 р. Відтворення виробництва і споживання: Україна протягом 90-х років зазнала падіння виробництва, унаслідок чого ВВП знизився до 40,8 % та й після наступних дев'яти років зростання ледь досяг 74,1 % від рівня 1990 р. ВВП на душу населення, як

зазначає О.Б. Коротич, у 1990 р. становив 8953 дол. США, у 2000 р. – 4065 дол., у 2004 р. – 5984 дол. Відтворення соціальної структури: з 1988 до 2001 р. чисельність нижчих прошарків зросла від 5,7% до 88,2%, середніх скоротилася з 75,0% до 9,8%, вищих – з 19,3% до 2% і тепер, за оцінкою Е. Лібанової (2008 р.), структура населення України «наближена радше до латиноамериканських або африканських, ніж до європейських взірців». Відтворення політичної системи: в Україні утвердилася олігархічно-бюрократична модель влади, за якої більше 300 депутатів Верховної Ради України є мільонерами, а 70% громадян України, за європейськими мірками, перебувають, на межі бідності внаслідок існуючого відчуження від влади і власності (Н.Карпачової, 2008 р.). Відтворення техносфери: якщо в 60-80-х рр. ХХ ст. в нашому краї реалізовані такі гігантські проекти як будівництво Запорізького залізорудного комбінату і м. Дніпрорудного, Запорізької ТЕС та АЕС і м. Енергодара, то в незалежній Україні не вдалося реалізувати жодного проекту подібного масштабу. Техносфера, зокрема житлово-комунальне господарство, в сучасній Україні перебуває в стані глибокої кризи, на її модернізацію коштів у держави немає. Про загрозу техногенної катастрофи свідчить те, що кожний третій житловий будинок потребує капітального ремонту. Відтворення соціокультурної сфери зазнало деформацій, оскільки «модернізація суто за західними зразками без першорядної уваги до власної цивілізаційної специфіки є руйнівною і деструктивною» (Ю. Павленко), адже «у сучасному світі серед незахідних держав успіху досягають лише ті, котрі, зберігаючи свої цивілізаційні засади, здатні адаптувати на ґрунті власних традицій і людських якостей своїх громадян новітні культурні, інформаційні, технологічні досягнення» (Ю. Пахомов). Відтворення способу життя: зміна способу життя в Україні пов'язана з різким послабленням держави, небаченою злочинністю, корупцією, зростаючим розривом у рівні і способі життя малої частини багатих і величезної маси бідняків. Непомірний розрив у доходах калічить дух і психіку як багатих, так і бідних. Багатим в атмосфері ажіотажного збагачення не до країни – вона для них тільки годівниця. А бідним теж не до країни: убогість їх роздавлює, озлоблює, підриває впевненість у майбутньому і позбавляє віри в життя (Ю. Пахомов).

Основними причинами різкого погіршення стану життєустрою українського народу є: 1) розгортання сильних дезінтеграційних процесів на пострадянському просторі всупереч інтересам народів колишнього СРСР; 2) Україна потрапила до групи соціоісторичних організмів, що встали на шлях розвитку капіталізму і зазнають жорстокої експлуатації з боку глобального центру (В.В. Зінченко); 3) в незалежній Україні під диктовку МВФ проводилися неоліберальні реформи, несумісні з національними інтересами народу; 4) «європеїзація» правлячої верхівки України пов'язана із інтересами компрадорської буржуазії, яка є байдужою до долі українського народу; 5) в Україні відбувається злам культурного ядра народу, системи традиційних цінностей, руйнування історичної пам'яті, формування нового типу людини –

споживача. В названих процесах немає місця для патріотизму, бо залишаються поза увагою національні інтереси українського народу.

Науковці дійшли висновку, що діюча модель соціально-економічного розвитку себе вичерпала. На сьогодні в Україні спостерігається не просто економічна криза, а крах існуючої моделі економічного розвитку, яка склалася в другій половині 1990-х років і прийняла стабільні контури у 2000–2008 рр. Сьогодні слід констатувати: підстави даної моделі розвитку для України підірвані, оскільки практично відбулося вичерпання ресурсів і резервів радянського спадку [9, 88-89].

Українські вчені С.Б. Кримський, Ю.В. Павленко, Ю.М. Пахомов довели, що неоліберальні реформи 90-х рр. ХХ ст. в Україні проігнорували цивілізаційні засади нашого народу, його соціокультурну природу, менталітет, духовність і життєустрій. «З моменту проголошення державної незалежності у 1991 р. керівництво України обрало курс на інтеграцію нашої держави у європейські і світові економічні й усі інші структури. Такі наміри були цілком підтримані у суспільстві. Адже на межі 80-х – 90-х рр. ідея «європейського вибору» і «європейської ідентичності» України оволоділа переважною більшістю освіченої і соціально-активної частини нашого загалу і перебування в радянській, у наступні роки пострадянсько-євразійській системі СРСР – СНД багатьма, а особливо в західних областях, сприймалося як щось майже випадкове, як злий, але тимчасовий вирок долі. Але неупереджений історичний аналіз не дає підстав для однозначно позитивної відповіді на питання про українську «європейськість» не в географічному, а в історичному – історико-економічному, історико-політичному чи історико-культурному, – взагалі цивілізаційному відношенні. Ще складнішим питання про цивілізаційну ідентичність стає, коли починається розгляд ментальноціннісних засад традиційного та сучасного українського суспільства» [6, 231].

Визріває уявлення про вплив глобалізації на життєустрій народу, тобто, якою мірою глобалізація «зумовлює та проектує життя не лише суспільств, держав, країн у цілому, а й окремого звичайнісінького громадянина без поділу на континенти, раси, нації чи народи» [3, 25]. М. Сенченко констатує: «У новому тисячолітті «холодну війну» замінила інша війна – війна патріотів кожної нації проти Світового уряду, який мріє про те, щоб усі нації «здали» свій суверенітет і поступово зникли. Це – війна націоналізму проти глобалізації, і вона точитиметься не лише між націями, а й усередині націй». У багатьох країнах нині йде боротьба між патріотами і глобалістами. У Франції фермери підняли повстання проти зміни звичного способу життя. У Німеччині Герхард Шрьодер став політично популярним і виграв вибори, підписавшись під економічним націоналізмом [10, 19, 23].

Центри глобалізму, спираючись на правлячу верхівку, реалізували в Україні «Євролохопроект» (термін відображає ілюзорну мету і засіб здійснення): під гаслами руху «до Європи» керманічі привели Україну за життєво важливими показниками до рівня країн Африки, а засобом реалізації проекту став «лохотрон» - маніпулювання суспільною свідомістю та

ігнорування інтересів народу. Керманичі України не бачать суперечностей глобалізації в Україні та реального спротиву їй з боку різних соціальних груп. Так, у 1998-2005 рр. розгорнувся конфлікт освітян з державою, що проявився у поданні 30 тисяч судових позовів педагогічних працівників до держави і завершився перемогою освітян. Таку ситуацію могли створити лише байдужі до долі народу керманичі, адже освіта є інституціональною матрицею на якій відтворюється народ. Такий антипатріотизм носіїв влади створює підґрунтя для поширення не тільки ідей націоналізму, а й націоналістичного руху.

М. Лепський проаналізував співвідношення змісту понять «національна ідея» і «патріотизм». «Патріотизм є відображенням особистої практики та характеристикою особистості у відношенні до суспільства та держави, результатом вибору особистості. Національна ідея є результатом вибору суспільства, принаймні його домінуючої частини. Національна ідея організує суспільство, формуючи смисли розвитку народу в історичній логіці розвитку держави, як системи суспільного управління, патріотизм організує суспільну особистість у раціональних смислах та ірраціональному відношенні до батьківщини та самоорганізує суспільство. Національна і патріотична ідея можуть бути фактором руйнування, якщо не відображають потреби та інтереси розвитку життя суспільства. Патріотизм у глобальному світі лякає суб'єктів політики, оскільки на суспільне управління легше вплинути ніж на самоорганізаційні процеси, але патріотизм є більш вразливим для маніпулятивних впливів на колективне несвідоме. У національній ідеї переважає теоретичний компонент, у патріотизмі – практичний, діяльність, спрямована на повсякденну практику, тому національна ідея викладається та теоретично доводиться, а патріотизм виховується» [7, 381].

Патріотизм національної еліти є запобіжником від остаточної втрати нею зв'язку із народом, як це було не раз в історії, що й приводило до загибелі держав. В.І. Воловик, обґрунтовуючи роль народу як вирішальної сили всіх суспільно-політичних діянь, яка здійснює всі глибокі соціальні перетворення, зазначає: «Народ – творець усіх духовних цінностей. Цю тезу, безумовно, потрібно розуміти не буквально. Переважна більшість духовних цінностей, скарбниця кожної національної та світової культури створюються професіоналами, народ же, у кінцевому результаті, відіграє роль своєрідного «фільтра», який сприймає або не сприймає певні твори літератури, мистецтва» [2, 132].

Наведений аналіз змін життєустрою народу періоду незалежності засвідчує, що правлячі кола України, постійно ігноруючи національні інтереси українського народу, зайняли антипатріотичну позицію і тому виявилися нездатними створити продуктивну національну ідею, утвердити загально визнаний суспільно-політичний ідеал, реалізувати успішний національний проект.

Література

1. Власова Н.Ф. Всеукраїнська патріотична ідеологія: сутність, характер, мова // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції з питань патріотичного виховання молоді «Надбаньня віків – скарбниця сьогодення» до 70-річчя Запорізької області (04-05 грудня 2008 року). – Запоріжжя: друкарня «Акцент», 2008. – С. 44-49.
2. Воловик В.І. Вступ до філософії: Навчальний посібник. – Запоріжжя: Просвіта, 2002. – 160 с.
3. Головатий М. Обережно – глобалізація // Освіта і управління. – 2004. – Т. 7. – № 2. – С. 24-30.
4. Дибчинська Я.С. Патріотизм в умовах міжкультурного діалогу // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції з питань патріотичного виховання молоді (26-27 листопада 2009 року). – Запоріжжя, 2009. – С. 177-179.
5. Кремень В. Інформаційне середовище – криза культури чи нове буття? // Вища освіта України. – 2010. – № 1. – С. 20-33.
6. Кримський С.Б., Павленко Ю.В. Цивілізаційний розвиток людства. – К.: Вид-во «Фенікс», 2007. – 316 с.
7. Лепський М.А. Концептуально-методологічні засади патріотичного виховання // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції з питань патріотичного виховання молоді «Надбаньня віків – скарбниця сьогодення» до 70-річчя Запорізької області (04-05 грудня 2008 року). – Запоріжжя: друкарня «Акцент», 2008. – С. 190-192.
8. Лепський М.А. Співвідношення змісту понять «національна ідея» та «патріотизм» у концептуалізації патріотичного виховання // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції з питань патріотичного виховання молоді (26-27 листопада 2009 року). – Запоріжжя: друкарня «Акцент», 2009. – С. 378-381.
9. Новий курс: реформи в Україні. 2010-2015. Національна доповідь / За заг. ред. В.М. Гейця [та інші]. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
10. Сенченко М. Національна еліта в умовах глобалізації // Освіта і управління. – 2004. – Т. 7. – № 2. – С. 18-24.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ

Сорокіна О.С.

викладач кафедри соціології ЗНУ

Патріотичне виховання традиційно розглядається як процес формування почуттів емоційної приязні до своєї батьківщини. Неодмінною складовою патріотичного виховання колишніх радянських країн є виховання готовності людини захищати територію власної країни у разі виникнення військового конфлікту та, за необхідності, пожертвувати власним життям.

Недоліком цієї концепції патріотичного виховання виступає той факт, що подібна система ефективно функціонує лише за наявності масштабних конфліктів та під час військових дій, а обов'язки суб'єктами виховання покладені на військові організації. Сучасна політична ситуація у країні характеризується відсутність масштабних соціальних конфліктів із використанням насильницьких методів вирішення вже на протязі більш ніж 50-ти років. Саме тому традиційна система військово-патріотичного виховання потребує перегляду.

Ідеалом патріотичного виховання виступає різнобічно та гармонійно розвинений, національно свідомий, високоосвічений, життєво компетентний громадянин, здатний до саморозвитку та самовдосконалення[2]. Головною домінантою національно-патріотичного виховання є формування у особистості ціннісного ставлення до навколишньої дійсності та самої себе, активної за формою та моральної, за змістом, життєвої позиції.

До найбільш вживаних технологій патріотичного виховання відносять;

- 1) проведення тематичних занять в школах;
- 2) вивчення історії рідного краю;
- 3) залучення населення (переважно молоді та школярів) до діяльності скаутських організацій;
- 4) виховання в процесі тренувань, діяльність спеціалізованих спортивних секцій.

Загальноприйнята система виховання спрямована виключно на школярів та частково – на молодь. Доросле населення є виключеним із цієї сфери державної політики. Саме використання інформаційних технологій дає можливість залучити максимальну кількість населення до системи патріотичного виховання. Одним із прикладів є Концепція патріотичного виховання Російської Федерації, що пропонує наступні заходи [1]:

- 1) підготовку та видання інформаційних матеріалів про досвід роботи ветеранських та молодіжних організацій з патріотичного виховання громадян;
- 2) організація загальноросійських конкурсів з професійної майстерності серед молоді;
- 3) підготовка тематичних теле- та радіопрограм за участю діячів культури та мистецтва;
- 4) розміщення у засобах масової інформації соціальної реклами;
- 5) формування державного замовлення із створення театральних вистав;
- 6) формування електронного банку художньо-патріотичної літератури, музичних творів, освітніх програм та архівних матеріалів;
- 7) проведення загальноросійських журналістських конкурсів та фестивалів;
- 8) видання періодичних видань патріотичної спрямованості.

Використання у системі патріотичного виховання засобів масової інформації дозволяє залучити до заходів не тільки школярів та молодь, але й представників інших верств населення.

Література

1. Государственная программа «Патриотическое воспитание граждан Российской Федерации на 2011–2015. [Электронный ресурс]. Режим доступа: годы: http://archives.ru/programs/patriot_2015_p1.shtml.
2. Концепція національно-патріотичного виховання молоді України. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://osvita.ua/legislation/other/5397>.
3. Семёнов В. Мирно-патриотическое воспитание // Независимая газета от 24.10.2006. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.ng.ru/scenario/2006-10-24/11_dondurey.html.

ПАТРІОТИЗМ ЯК ПРИНЦИП ОПТИМІЗАЦІЇ ЗВОРОТНОГО ЗВ'ЯЗКУ МІЖ ДЕРЖАВОЮ ТА ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ

*Філіповський В.С.
студент 3 курсу ЗНУ*

Сучасне українське державне управління знаходиться в умовах неминучої оптимізації власного стану, що дійсно є ключовим завданням, з точки зору досягнення його ефективності. Діагностуючи сучасне становище сутності державних органів, неможливо заперечувати, що сьогодні воно перебуває в перехідному етапі від радянської моделі управління, окремі елементи котрої і досі функціонують, до принципово нової моделі, концепція якої досі залишається на стадії пошуку.

Враховуючи неминучу тенденцію в світовій практиці щодо зростання впливу державних інститутів, а також активізація номінально найважливішої функції державних органів – обслуговування населення, ми можемо стверджувати, що проблематика налагодження ефективного зворотного зв'язку між суспільством та державним апаратом є надзвичайно актуальною.

Через те, що на державні органи покладено важливе завдання репрезентування держави, від імені котрою вони і діють, а суспільство відповідно, і сприймає рівень розвитку держави, крізь призму ефективності державних органів, ми можемо говорити про важливість патріотизму як орієнтиру в діяльності державного управління щодо покращення свого іміджу в очах населення. В сучасній адміністративній системі складова зворотного зв'язку мінімалізована через відсутність мотивації щодо подібної діяльності в державних органах влади, з одного боку, та відсутності досвіду відстоювання своїх прав у суспільства, з іншого боку. Відповідно, комплекс заходів має проводитися в двох напрямках: самого державного управління та стимуляції ініціативи суспільства [3, с.396].

Серед основних причин незадовільного стану реалізації зворотного зв'язку в державному управлінні варто виділити:

1) Пострадянська адміністративна парадигма, в якій відсутня складова громадської підзвітності, а державні функції сприймаються як влада над суспільством, а не надання йому послуг

2) Низький престиж державної служби на місцевому рівні, що ізолює напрям зв'язків з громадськістю від ініціативи та інновацій.

3) Домінанта корупції в взаємовідносинах між суспільством та владою, що нівелює правовий характер цих взаємовідносин

4) Відсутність юридично прописаних механізмів, які б дозволяли суспільству впливати на діяльність органів державного управління

Всі вищезазначені причини в синтезі трансформуються в зневіру суспільства у діях влади, пошук альтернативних законним шляхів вирішення громадських проблем, а також в комплексну соціальну інертність, яка опускає рівень зворотного зв'язку до мінімуму. В даному випадку, підвищення патріотичних тенденцій в діяльності державних органів може стати інструментом в поверненні довіри суспільства та гарантуванням відстоювання їх соціальних інтересів [1, 223]. Це обумовлюється, по-перше, сприятливою українською ментальністю, де відсутність чітких традицій індивідуалізму зберігає місце для державного акценту в системі цінностей особистості. Це забезпечить активну підтримку реальним патріотичним тенденціям, що будуть ініційовані державними органами і матимуть реальне практичне відображення. По-друге, розгалужена система державного управління України доволі органічно вписується в модель співпраці з суспільством через величезну кількість відомств, установ та підрозділів відповідного профілю. В даному випадку, головне завдання акцентувати діяльність відділів по зв'язкам з громадськістю, аналітичних служб та інших структурних підрозділів державних органів на систематичну роботу з досяганням реального результату.

В той самий час, ми не можемо не звертати увагу на бар'єри, котрі заважають реалізації даної моделі. До них варто віднести надмірну бюрократизацію державного апарату, відсутність кваліфікованих кадрів даного напрямку та, що найголовніше, відсутність стратегії, яка б визначила роль патріотизму в діяльності органів влади.

На думку автора, подібна стратегія повинна керуватися принципами:

1. Символічності. Патріотизм має стати візуалізованою складовою діяльності органів влади, яка б підкріплювала б в свідомості громадян їх статус та вагомість їх функцій.

2. Прагматичності. Орієнтувати патріотизм не на декларації, а на оперативне виконання державних функцій з максимальним врахуванням інтересів та пропозицій громади, щільний зв'язок з представниками котрої має стати невід'ємною частиною роботи державного органу.

3. Співпраці та громадського контролю. Підвищити ступінь публічності діяльності державних органів, розширити вплив громади на прийняття рішень та забезпечити ресурсом для контролю за їх виконанням.

З огляду на це, логічно зробити висновок, що підвищення ролі патріотизму в діяльності державних органів виглядає надзвичайно складним

та масштабним, з точки зору активізації інтелектуальних, трудових та інших ресурсів, завданням. В той самий час, проблематика підвищення легітимності в діяльності державних органів є надзвичайно перспективним напрямом в контексті оптимізації державного управління, а патріотизм є ваговими інструментом щодо підтримання державності та позитивного іміджу державного управління в очах потенційного громадянського суспільства.

Література

1. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления. – М., 2004.
2. Гладун З. Поняття і зміст державного управління – Л., 1996.
3. Ефективність державного управління / Ю. Бажал, О. Кілієвич, О. Мертенс та ін.; за заг. ред. І. Розпутенко. – К., 2002.
4. Кочетков А. Эффективность системы государственной власти // Власть, 1997, №5.

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Фісун А.О.

асистент кафедри політології ЗНУ

На сьогоднішній день на тлі гуманітарних наук актуалізується питання становлення громадянської культури, що обумовлено якісними змінами, які відбуваються в самому серці духовності українського суспільства. Сформована громадянська культура інтегрує, призводить до підвищення ефективності розвитку та реформування країни загалом, сприяє підвищенню стабільності та правопорядку.

Громадянська культура сьогоднішнього українського соціуму перебуває в стані трансформації, як і система держави загалом. Але ці модернізаційні процеси отримали новий підих в світлі розвитку світу в ХХІ столітті, що пов'язано з формуванням інформаційного суспільства. Цей процес вимагає формування якісно нового наповнення та суті даного феномену. Значення розвитку громадянської культури ще більше зростає у зв'язку з тим, що в ході проведених перетворень в українському суспільстві виявилися глибокі протиріччя і конфлікти. В умовах наростаючої соціальної деструкції, ідейної конфронтації і дезорганізації суспільного життя актуалізується необхідність дослідження становлення громадянської культури та її впливу на основні характеристики системи цінностей. На основі демократичних змін формуються і затверджуються нові громадянські цінності. Проте рівень їх розвитку не досяг ще такої зрілості, яка б дозволила суспільству в подальшому демократичному перетворенні нівелювати вплив негативних дезорганізуючих життя явищ.

Особлива увага приділяється ролі засобів масової комунікації як важливого соціального інституту з формування громадянського суспільства

та громадянської культури. Саме в цьому руслі актуалізується такий чинник як різного роду інформаційні війни. Виникає питання: Яким чином це явище може впливати на розвиток та існування громадянської культури? Інформаційна війна, як комплексний цілеспрямований інформаційний вплив однієї сторони, чи взаємний вплив сторін одна на одну, який включає систему методів та засобів впливу на людей, їх психіку та поведінку, на інформаційну систему, що здатний привести до прийняття сприятливих для ініціатора впливу рішень або паралізувати інформаційну інфраструктуру супротивника – має своїм об'єктом впливу масову та індивідуальну свідомість громадян, інформаційні й психологічні ресурси, соціально-політичні системи й процеси. Ці об'єкти в свою чергу є основою для формування активного типу громадянської культури.

Інформаційне зброя є когнітивною – застосовується в інформаційно-психологічних операціях, впливає на структуру міркувань людини. В результаті у людини утворюється нова модель, картина світу, вигідна для маніпулятора. Інформаційна зброя використовує ідею трансформації комунікативного середовища, що оточує об'єкт, для того, щоб перепрограмувати його поведінку. В якості інформаційної зброї в цьому аспекті можливе використання наступних типів інформації:

- запровадження нової, невідомої об'єкту впливу інформації;
- введення спотвореної інформації;
- запровадження нових правил обробки інформації.

Інформаційна зброя інформаційної війни проти соціальних систем являє собою засоби, призначені для надання інформаційного впливу на окремих людей і соціальні системи через індивідуальну і масову свідомість людей каналами поширення та отримання інформації. Таким чином, ці процеси можуть формувати умови нестабільності політичних процесів, за таких обставин деякі функції політичної культури можуть затухати і навіть припиняти свою дію. Зокрема, значно знижується комунікативна здатність політичних норм і традицій державної діяльності, в результаті чого буде неминуче загострюватися полеміка між різними суспільними групами та особливо тими з них, які дотримуються протилежних позицій щодо урядового курсу. Також це може призвести до зростання здатності культури до дезінтеграції систем правління, заснованих на незвичних для населення цілях і цінностях. Ці процеси формують так звану фрагментарну культуру, для якої характерна відсутність згоди щодо політичної устрою країни, відсутність загальноприйнятих процедур залагодження соціальних конфліктів, а також довіри між окремими групами суспільства, нестабільність уряду.

Інформаційні війни, які проводять інші актори політичного простору з метою реалізації власного інтересу, в умовах відсутності ефективної системи інформаційної безпеки країни, створюють в політиці культурний вакуум, породжують процеси, які загрожують руйнуванням людської спільноти.

В свою чергу, зміни, що відбуваються в просторі політичних і соціальних відносин сучасного суспільства під впливом нових агресивних

форм інформаційного протиборства, вимагають переосмислення існуючої парадигми безпеки. Напрями забезпечення інформаційно-психологічної безпеки держави:

1. Теоретико-методологічний, який включає розробку науково-понятійного апарату, вивчення форм і методів, що застосовуються противником (потенційним або реальним) для нанесення шкоди інформаційно-психологічної безпеки держави.

2. Організаційно-методичний, що включає створення структур, що займаються забезпеченням інформаційної безпеки держави, підготовкою різних методичних та інформаційних матеріалів.

3. Практична повсякденна робота, спрямована на забезпечення безпеки інформаційного середовища держави, населення.

Інформаційна безпека держави в умовах інформаційної війни - такий стан системи державної влади і управління, в якому система державного управління здатна виконувати покладені на неї завдання регулювання соціально-політичних відносин суспільства в умовах використання іноземними державами та іншими учасниками інформаційного протиборства арсеналу сил, засобів і методів інформаційної війни в політичних цілях. Поряд з інформаційною безпекою держави в цілому, важливе значення набуває інформаційно-психологічна безпека особи, бо соціальне середовище, населення, за своєю природою динамічні, більшою мірою схильні до впливів ззовні. Інформаційно-психологічна безпека особи - такий стан психічної свідомості людини, який дозволяє: повноцінно розвиватися; реалізовувати в повному обсязі гарантовані конституцією, нормами міжнародного права цивільні права і свободи; своєчасно адаптуватися до мінливих соціальних умов і т.п. Тому основним завданням інформаційно-психологічної безпеки особистості є забезпечення надійного захисту від деструктивного інформаційно-психологічного впливу.

На сьогоднішній день все більше значення відіграє інформаційна політика держави, яка визначає закони функціонування інформаційного простору і відповідно розробляє концепцію інформаційної безпеки конкретної країни. Метою державної інформаційної політики в умовах інформаційної війни є протидія загрозам інформаційної безпеки особистості, суспільства і держави, пов'язаних з використанням іноземними учасниками інформаційного протиборства заходів і операцій інформаційної війни. Тому основними напрямами державної інформаційної політики в цій сфері є:

- формування державної системи протидії акціям та операціям інформаційної війни;
- правове забезпечення діяльності державної системи інформаційного протиборства;
- координація діяльності недержавних організацій в інформаційній сфері в інтересах протидії акціям та операціям інформаційної війни;
- міжнародне співробітництво в сфері організації протидії акціям та операціям інформаційної війни.

Таким чином, ефективна інформаційна політика держави в умовах сучасного інформаційного світу є основою для конструктивного процесу формування активного типу громадянської культури, а через це стабільного розвитку інституту громадянського суспільства і всієї соціально-політичної системи держави.

ВПЛИВ ІНСТИТУТУ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА НА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Хорішко Л.С.

к.політ.н., ст. викладач кафедри політології ЗНУ

Сучасні тенденції світового розвитку зазнають впливу процесів глобалізації та інформатизації, сприяючи динамічній модернізації політичних систем. Це актуалізує потребу збалансованої взаємодії інституту політичного лідерства з громадянським суспільством з метою вироблення та впровадження політичних програм, які відображають інтереси та потреби суспільства в різних сферах життєдіяльності, сприяючи при цьому ефективному функціонуванню політичної системи. В цьому контексті досить вагомим фактором ефективної взаємодії виступає громадянська культура.

На думку американських дослідників Г.Алмонда та С.Верби, громадянську культуру можна розглядати як змішаний тип політичної культури, в якому збалансовано, під впливом особливостей історичного розвитку, поєднуються політична активність та пасивність, консенсус та розбіжності в поглядах. Це свідчить про те, що у політично активного громадянина за певних ситуацій домінуючими при прийнятті рішень можуть бути традиційні або підданські орієнтації [1].

В більш широкому розумінні, громадянську культуру можна розглядати як стійке усвідомлення свого відношення до певної держави, здатність виражати своє відношення до діяльності її інституцій, приймати активну участь у реалізації запропонованих політичними лідерами програм державного розвитку, почуття громадянської гідності та відповідальності. До основних компонентів громадянської культури можна віднести: патріотизм, правову свідомість, політичну освіченість, моральність, політичну активність.

Саме ефективність діяльності інститутів влади значною мірою впливає на формування рівня співвідношення політичної активності та пасивності громадян, рівня підтримки та безпосередньої участі в реалізації запропонованих політичними лідерами політичних програм.

Політичне лідерство можна визначити як особливий політичний інститут, що дозволяє окремій особі (групі осіб) за рахунок володіння домінуючими повноваженнями в процесі прийняття рішень у масштабах держави (партії, регіону) і наявності авторитету впроваджувати конкретні

політичні програми, направлені на модернізацію політичної системи. Інститут політичного лідерства характеризується взаємодією та взаємозв'язком двох компонентів: статусного та морально-етичного. Статусний компонент вказує на наявність формальних (офіційних) можливостей впливу на процеси розробки, прийняття та реалізації політичних рішень, здійснювати визначені посадові обов'язки та нести визначену в їх рамках відповідальність.

Морально-етичний компонент характеризує рівень моральної відповідальності політичних лідерів перед населенням як умову збереження та стабільності політичної влади. Отож, інститут політичного лідерства формує чітку вертикаль владних повноважень, впливаючи при цьому на стиль і характер діяльності основних управлінських структур і організацій в політичній системі. Водночас, наявність морально-етичних зв'язків політичного лідера з населенням, сприяє усвідомленню необхідності спільних зусиль, направлених на реалізацію політичних програм та цілей.

Інститут політичного лідерства виконує наступні функції: інтеграція суспільства на основі спільних ідей, цінностей направлена на виконання політичних програм; знаходження та прийняття оптимальних політичних рішень; соціальний арбітраж і патронаж, тобто гарантування дотримання прав і свобод людини та громадянина; налагодження комунікації з суспільством з метою запобігання відчуження громадян від політичного керівництва та врахування їх потреб, інтересів [3].

Аналіз структури та функцій інституту політичного лідерства дає можливість визначити основні напрями його впливу на формування громадянської культури. По-перше, структурно-функціональний зміст даного інституту дає можливість формувати соціальну довіру суспільства до представників влади, що посилює зв'язок між громадянином та державою, сприяє створенню мережі добровільних асоціацій та консультативно-дорадчих органів при владних інституціях з метою залучення особистості до процесів прийняття державних рішень.

Високий рівень довіри між владою та суспільством посилює рівень комунікації в політичній системі та сприяє формуванню демократичних правил взаємодії, які відповідають європейським стандартам та практиці забезпечення участі громадян в управлінні державними справами. Значну роль в даному процесі відіграє особистість політичного лідера, який в рамках визначених функцій, здатен взяти на себе відповідальність за реалізацію на практиці раціонально-виробленої, соціально-спрямованої національної стратегії розвитку держави, активним учасником розробки та втілення якої має бути суспільство.

По-друге, інститут політичного лідерства, відіграючи провідну роль в процесі державного управління, повинен сприяти забезпеченню демократичності процесу прийняття рішень, схильності до поміркованості та пошуку компромісу за будь-яких політичних ситуацій [2]. Соціальна довіра та толерантність виступають принциповими характеристиками громадянської культури, оскільки забезпечують формування впевненості

громадян у здатності впливати на діяльність владних структур, сприяючи при цьому підвищенню рівня їх відповідальності за реалізацію політичних практик.

Література

1. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура и стабильность демократии [Електронний ресурс] / Г.Алмонд, С.Верба - Режим доступу: // <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/81534>
2. Основи демократії [навч. посіб.] / За заг. ред. А.Колодій.- К.: вид-во “Ай Бі”, 2002.- 684 с.
3. Соловьёв А.И. Политология: политическая теория, политические технологии / А.И.Соловьёв. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 559 с.

ФЕНОМЕН ПАТРІОТИЗМУ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНИХ ІДЕОЛОГІЙ

Цапліна І.С.

викладач кафедри соціальної філософії та управління ЗНУ

Патріотизм як діяльна любов до батьківщини є значимим фактором інтеграції нації, розвитку національної ідеї та формування цілісного образу бажаного майбутнього соціального суб'єкта як важливої складової його цілепокладання.

Цілісність образу майбутнього в ідеології обумовлена співвідношенням рівнів компонентів його ядра: одиничне – людина, особливе – соціальні групи та держави, загальне – суспільство та всезагальне – людство. Патріотизм забезпечує взаємозв'язок цих рівнів у формуванні цілісного образу майбутнього держави.

В умовах глобалізації та фрагментованого постмодерністського світогляду національні держави стрімко втрачають свої позиції значимих соціальних суб'єктів, що веде до дестабілізації на світовому рівні та загрози гуманістичним цінностям.

Одним з таких дестабілізуючих факторів є діяльність транснаціональних корпорацій, що в сучасному світі є впливовими соціальними суб'єктами глобального рівня. ТНК є позадержавними формуваннями і їх метою є не регулювання суспільних процесів задля стабільності, а отримання комерційного прибутку.

Небезпека полягає в тому, що кінцева мета і образ майбутнього такого соціального суб'єкта має за ядро не досягнення гуманістичних цінностей, а прибуток. Їх образ майбутнього є фрагментарним, оскільки не має за основну мету розвиток людини, суспільства, світової спільноти.

Іншою дестабілізуючою тенденцією є посилення інтенсивності взаємодії між культурами, що не призводить до їх злиття, а посилює

агресивність, фундаменталізм, екстремізм в умовах втрати традиційної національної ідентичності.

В контексті проблеми формування цілісного чи холістичного образу майбутнього – тобто такого, що б включав гармонійний розвиток на всіх рівнях – конкретному, загальному і всезагальному слід вказати, що в глобалізованому світі держави та інші впливові соціальні суб'єкти: міждержавні об'єднання та ТНК – для того щоб конструктивно діяти не нашкодивши великій кількості людей, повинні прагнути формувати цілісний образ майбутнього у своїй ідеологічній діяльності. На сьогодні ми спостерігаємо фрагментарний образ майбутнього, що повертає до проблем початку індустріалізації але вже на глобальному рівні, де дискримінуються не класи, а нації і держави.

Національна ідея, яка є концентрованим усвідомленням минулого, теперішнього і майбутнього нації як соціального суб'єкта, являє собою основний фактор формування образу майбутнього нації. Тобто таке відображення майбутнього, яке б було усвідомленим більшістю членів нації.

Політичною нацією має бути усвідомлена ідентичність як власна цілісність, що формує почуття патріотизму в її членів. Як засвідчує дослідження проведене факультетом соціології та управління Запорізького національного університету спільно з іншими ВНЗ України, сьогодні політиками штучно впроваджується ідея про розкол України, що стимулює перехід від акценту на ідеї цілісності до акцентування більшої важливості частини – певної регіональної спільноти.

Так, яскраво себе позиціонують зокрема Донецька і Галицька спільноти, що насправді відображують унікальність окремих частин в культурно-ментальній цілісності України. Завдяки цьому ілюзорному розколу маскується реальна вертикальна розбіжність між соціальними прошарками в Україні, надмірним збагаченням одиниць незаконним шляхом і нужденністю переважної більшості громадян. Тому сьогодні необхідний розвиток холістичного образу майбутнього в ідеологічній діяльності суб'єктів на рівні загального в Україні.

Постмодерністські світоглядні тенденції у сучасному образі майбутнього в ідеології формують неklasичні ідеології, що мають нечітке ідейне ядро, синкретичну соціальну базу, спрямовані на вирішення ситуативних проблем, є наукоємними та технологічними. В розвитку цих тенденцій виникають постнеокласичні ідеології як ідеології знання, що характеризуються центризмом знань як високоякісної влади у відкритому глобалізованому просторі інформаційної цивілізації. Патріотизм має стати умовою збереження ідентичності соціального суб'єкта, що відповідає на виклики сучасності.

ПРОБЛЕМА ПАТРІОТИЗМУ В КОНТЕКСТІ КРИЗИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Чайка І.Ю.

к.філос.н., доцент кафедри соціальної філософії та управління ЗНУ

Протягом декількох останніх десятиліть у філософському та загалом гуманітарному дискурсі актуалізувалася проблема патріотизму. Це явище поступово перестає бути предметом, а подекуди і продуктом описової ідеологізованої риторики, і поступово стає предметом наукового дослідження.

В рамках філософських та політологічних досліджень патріотизм найчастіше визначається як суспільний і моральний принцип, який характеризує ставлення людей до своєї країни та проявляється у певному способі дій і складному комплексі суспільних почуттів, що узагальнено називається любов'ю до своєї батьківщини. В рамках соціальної психології патріотизм розглядається як певне моральне ставлення й оцінка особистістю вітчизни.

Патріотизм постає як соціально-політичне явище, яке характеризується складною внутрішньою структурою, і в основі своїй має певне етнонаціональне ядро, що визначає віднесеність патріотичних почуттів саме до конкретної країни, яка політично організована як національна держава.

Патріотизм можна розглядати як важливий інтегративний фактор, що виступає одночасно і системоутворюючим чинником у суспільстві як соціальній системі. Разом з тим формування почуття патріотизму у громадян держави є неможливим, якщо не існує чи є недостатньо сформованим ідеологічне підґрунтя, спостерігаються певні недоліки у функціонуванні системної пам'яті (історичної пам'яті суспільства), практична діяльність системи державної влади є неефективною і тому відбувається відчуження суспільства від держави. Всі ці аспекти можуть бути узагальнені поняттям «криза національної держави» (що виражається у поступовій втраті нею державного суверенітету), яка особливо актуалізувалася останніми десятиліттями і тісно пов'язана із глобалізаційними процесами.

Основною ознакою суверенітету виступає право держави на здійснення державної влади, проведення власної політики у всіх суспільних сферах, збереження власної окремоті від інших держав. Проте глобалізаційні процеси та інститути, що ними породжуються, здатні, певним чином, обмежувати цей суверенітет, причому як у державах з тривалою історією, так і у знов утворених.

Загальною тенденцією у глобалізованому світі є утворення мережевих структур. У сучасному світі вертикальні ієрархічні зв'язки всередині окремої держави все більше витісняються горизонтальними зв'язками, що поєднують схожі соціальні групи у різних країнах, і утворюють своєрідну мережу. Наступним кроком, на думку деяких авторів, має стати утворення наднаціональних демократій. Непрямим свідченням можливості такого

розвитку подій можуть бути кризові явища, що відбуваються у владних підсистемах країн світу. Соціологічні дослідження проведені у двадцяти країнах з розвинутою демократією, наприкінці ХХ століття, засвідчили, що значна частина, а в деяких випадках, і більшість громадян не мають «ніякої довіри» або мають «слабку довіру» до основних інститутів і організацій політичного режиму: партій, уряду, парламенту, вищої адміністрації, судів, армії, поліції, тощо. На нашу думку, вирішення кризи держави полягає не у відмові від неї, як сукупності регулюючих норм, цінностей та відповідних установ, що їх реалізують та ними регламентуються, а приведення у відповідність політичної практики до нормативно-правової системи тих держав, що зазнають подібних проблем.

Але можливість глобальної демократії в значній мірі визначається наявністю глобального громадянського суспільства, як дієвого інструменту контролю за діяльністю подібної, хай і демократичної, але все ж глобальної держави. Сумніви виникають і щодо можливості «мережевої демократії». Сам мережевий принцип передбачає наявність рівності, однопорядковості всіх вузлів мережі. Проте координація діяльності великих соціальних утворень, які являють собою не лише держави, а й субнаціональні утворення, передбачає наявність впливового центру. Тобто, по суті, відбувається повернення до традиційної системи міжнародних відносин, учасниками якої є впливові актори, які збережуть свій вплив, навіть поставши у вигляді сукупності своїх регіональних складових, і менш значущі дійові особи, яких подібне «подрібнення» лише послабить.

На даному етапі, у якості такої більш-менш організованої одиниці може розглядатися Європейський Союз, проте відмова громадян певної частини європейських країн-лідерів прийняти спільну євроконституцію, напевне, свідчить про їх небажання утворювати квазі-державу, приймаючи на себе тягар економічних та соціальних проблем нових членів ЄС.

З іншого боку державний суверенітет країн-членів ЄС виявляється підірваним регіональною політикою, що здійснюється цією структурою. Вирішення проблем територіальних складових країн-членів ЄС переміщується на загальноєвропейський рівень, і регіональний розвиток здійснюється в інтересах гармонійного розвитку об'єднання, а не кожної окремої країни. Це підтверджує і створення Комітету регіонів ЄС, який не лише розглядає та пропонує шляхи вирішення проблемних питань місцевого та регіонального розвитку, а й активно впливає на процес прийняття рішень головними інститутами ЄС, консулює регіональні самоврядні структури управління. Незважаючи на позитивні економічні ефекти такої політики, вона може здійснювати негативний вплив на ідентифікацію громадян цих країн. Адже, основна функція держави – забезпечення загального добробуту всіх своїх складових (в тому числі регіонів), переміщується до наддержавної організації, яка починає виконувати деякі внутрішні функції держави, що не може не справляти руйнівного впливу на державний суверенітет.

Навіть у країнах, що не є формально залученими до наддержавних структур, у багатьох випадках зберігається лише ілюзія суверенітету перш за

все економічного. Це стосується тих країн, що розвиваються, і чий економіки виявляються у значній залежності від діяльності транснаціональних корпорацій, здатних використовувати економіки країн, що розвиваються, у власних інтересах, в тому числі і через вплив на державні структури, унеможливаючи виконання ними функції виразника інтересів суспільства, і фактично позбавляючи державу статусу носія суверенітету.

Окрім економічних чинників, що послаблюють державний суверенітет, необхідно також зазначити кризу самоідентифікації у громадян країн, що розвиваються, чи громадян країн з перехідною економікою. Глобалізація продукує і певний набір загальних цінностей глобалізованого світу, специфічні уніфіковані культурні зразки. Ідентифікація глобалізованого стилю життя з економічним добробутом спонукає громадян держав із нестабільними економіками прагнути до приєднання до такої культурної системи, а отже символічного долучення до країн із високим рівнем добробуту.

Отже, в цій ситуації сформований та достатньо поширений у суспільстві патріотизм може виступати джерелом подолання кризи національної держави, і разом з тим сам має підтримуватися активними діями системи державної влади, спрямованими на формування у суспільстві не лише відчуття національної ідентичності, що ґрунтується на спільності історичної долі народу, але й єдності суспільства і держави, як репрезентанта його інтересів і реального їх здійснювача.

ВПЛИВ ПОЛІТИЧНОГО ВІДЧУЖЕННЯ НА ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ

Шевелєва О.

студентка 3 курсу ЗНУ

Проблема відчуження знаходить своє місце чи не в кожній сфері суспільного життя. Особливе місце посідає політичне відчуження, що пронизує політичний простір країни, але водночас коріниться в самих індивідах. За таких умов політичне відчуження не може не впливати на формування і розвиток патріотичних цінностей та патріотизму загалом.

Перш ніж переходити до аналізу впливу політичного відчуження на формування патріотичних цінностей, необхідно визначити, що ми розумітимемо під цими поняттями.

Найпоширеніше тлумачення патріотизму звучить як «любов до Батьківщини». Патріотичні цінності, відповідно, це інтегруюча категорія, що виражає ставлення суб'єкта до того місця де він народився і виріс, до своєї Батьківщини, державних символів, національної культури, мови тощо [1, 68] Як патріотизм, так і патріотичні цінності повинні формуватися природним

шляхом в процесі соціалізації індивіда та спілкування його з представниками інших поколінь. Необхідне також патріотичне виховання з боку держави.

Політичне відчуження може бути позитивним(природна форма існування будь-якої держави; відчуження міститься у процесі делегування влади; проявляється у самостійності державного апарату, відсутності зацікавленості громадян у політиці, через те, що їх і так все влаштовує) і негативним. Саме про останнє і піде мова.

Політичне відчуження у своєму негативному прояві – це втрата зв'язку між державою і суспільством, між особою і владою в рамках політичного простору, яка супроводжується комбінацією складних почуттів (незадоволення, безсилля, розчарування), а також процесами дистанціювання і віддалення в суспільстві. Політичне відчуження – системний процес, що має зазвичай цілу низку причин та форм прояву як з боку влади, так і з боку суспільства. На наш погляд, ці причини та форми прояву можуть являтися однією з основних причин невдалості патріотичного виховання.

Лутовинов В.І. зазначає, що серед громадян найчастіше поширений патріотизм «малої» Батьківщини, тобто любов до сім'ї, того місця де виріс, сімейних та побутових традицій. Однак такий патріотизм обмежений географічним фактором і сильно відрізняється від патріотизму до «великої» Батьківщини, тобто патріотизму в загальному сенсі [2, 81].

На наш погляд, складність у формуванні загальнонаціональних патріотичних цінностей та любові до Батьківщини може спричинятися політичним відчуженням, якщо воно має свої прояви в даному суспільстві.

Наслідки політичного відчуження в суспільстві досить різноманітні – це і високі показники відносної депривації, і екстремістські рухи, і політичний абсентеїзм, і символічність політики.

Розглянути взаємозв'язок політичного відчуження та формування патріотичних цінностей можна на прикладі символічності політики, тобто дій з боку влади, які є умисним породженням ілюзій, проведенням символічних акцій, впровадженням в життя утопічних ідей, обіцянок, яким не судиться збутися. Прикладом таких символічних дій може бути демонстративне використання національних символів в одязі, пропагування національних традицій тощо. Проте якщо в суспільстві досить високий рівень політичного відчуження і влада сприймається як стороння по відношенню до країни сила, то результат може бути протилежним очікуваному. Якщо за цими діями нічого більше не стоїть, а політики не приховують факту існування свого бізнесу за кордоном, чи того, що їх діти навчаються в іноземних закладах освіти, таке використання символів зводиться нанівець. Суспільством подібні дії можуть сприйматися як маніпулювання патріотичними почуттями та цінностями. Як наслідок – поглиблення розриву між суспільством і владою, відразу до національних символів і традицій.

Наведений приклад – один з багатьох можливих. Взагалі ж вплив політичного відчуження на формування патріотичних цінностей та патріотичних настроїв можна представити за такими напрямками:

1. Стан політичного відчуження в суспільстві підриває єдність між владними інститутами і суспільством, яка необхідна для поширення патріотичних настроїв в суспільстві;
2. Стан політичного відчуження нерідко породжує протистояння між різними регіонами однієї країни, заважаючи створенню єдиної системи патріотичних цінностей;
3. Апатія, цинізм та незадоволення, породжені станом політичного відчуження, заважають формуванню внутрішнього патріотичного ставлення до країни.
4. Пасивність у вирішенні важливих для держави питань, відсутність почуття громадянського боргу, протестне ставлення до влади-все це явища політичного відчуження, що унеможливають створити підґрунтя для формування патріотичних цінностей та ідеалів;
5. Стан політичного відчуження підриває механізм передачі патріотичних цінностей наступним поколінням.

Важливо зазначити, що патріотизм як складне багатоаспектне явище включає любов до Батьківщини, служіння їй; повну єдність та ідентифікацію своїх інтересів з інтересами Батьківщини; наявність активної громадянської позиції, готовності діяти заради Батьківщини; жертвовність, готовність принести в жертву власні інтереси заради державних; визнання Батьківщини вищою цінністю в ієрархії цінностей; гордість за свою культуру та досягнення свого народу; перевага суспільних інтересів над власними [3, 93]. Нажаль, всі ці аспекти патріотизму не можуть масово існувати та поширюватися за наявності в суспільстві негативної форми відчуження.

Таким чином, можна прийти до висновку, що політичне відчуження негативно впливає на формування патріотичних цінностей. Інакше кажучи, воно створює ніби певний фон в суспільстві, за якого дуже важко досягти формування будь-яких патріотичних настроїв. Щоб подолати цей стан, необхідно звести негативні прояви політичного відчуження до мінімуму. Тільки за умови сформованості та легітимності інститутів влади, наявності визнаного та спільного історичного минулого, єдиної державної мети спроби формування патріотичних цінностей в державі буде успішним.

ИНТЕРНЕТ - ФАКТОР РАЗВИТИЯ ИЛИ РАЗРУШЕНИЯ ПАТРИОТИЗМА?

*Шеймухова Ю.А.
студентка 4 курса ЗНУ*

Проблема патриотизма играет особую роль в жизни современного украинского общества. Обусловлено это многими факторами, главными из которых является резкая смена социально-политической системы в стране, что привело к обесцениванию присущих прежнему социальному режиму

ценностей, в том числе и патриотизма. Патриотизм не заложен в генах. Это не природное, а социальное качество, и которое необходимо формировать в процессе социализации личности. Недооценка патриотизма в условиях трансформирующегося общества может иметь крайне негативные последствия.

Помимо социально-экономических деформаций, Украина вошла в стадию цивилизационных изменений – переход от индустриальной фазы развития к информационной. Естественным образом Украина включилась в глобализационные процессы. Наиболее ярким проявлением, которых стало распространение Интернета. Как мы знаем, Интернет является одним из самых открытых каналов доступа к информации и знаниям. Однако является ли свободный доступ к Интернету, а также свобода выражать в этом пространстве свои мысли и мнения, фактором развития патриотизма?

Анализ существующих на данный момент тематических сайтов показал, что Интернет перегружен информацией радикального характера (otvaga2004.narod.ru, rodina-ru.com, specnaz.ru, patriotukr.org.ua, sdpuo.com, zubr.in.ua), что может свидетельствовать об отсутствии в нашем государстве инструментов контроля доступа наших граждан к информации, прямо или косвенно, противоречащей официальной государственной политике Украины. А это значит, что Интернет на данный момент не способен выполнять ведущую роль в развитии патриотизма в нашей стране без наличия действующей системы контроля, пусть не за доступом пользователей Интернета к определенным ресурсам (как это реализовано в Китае), то хотя бы за содержанием тематических сайтов.
